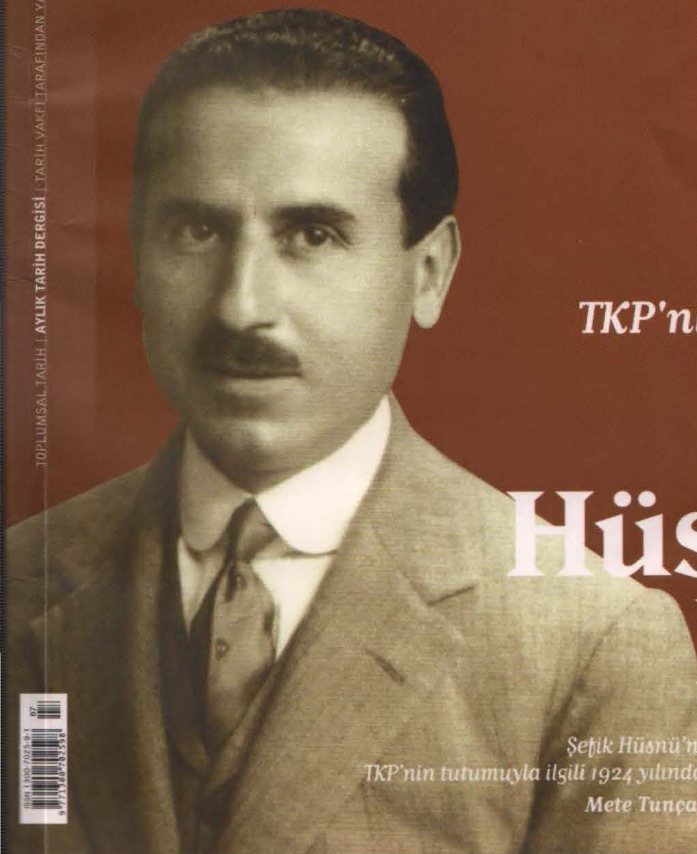
TOPLUMSAL
Tarih
178
EKİM
2008

Altınoluk Yakınlarında Bir Antik Yerleşim
Antandros
Gürcan Polat

Fatmagül Berktay ile
"Osmanlı-Türk Modernleşmesinde Kadınlar"
Söyleşi: Ece Zerman

1897 Türk-Yunan Savaşı'nda
Gazilerin İstanbul'a Nakli, Tedavileri ve Kızılhaç Yardımları
Nuran Yıldırım

Tarihsel Bir Değerlendirme (II)
1974 Sonrasında Seçimler ve AKEL
Niyazi Kızılyürek

TKP'nin Cumhuriyete Bakışı
Şefik Hüsnü'nün Raporu

Şefik Hüsnü'nün, "O. Masdar" takma adıyla cumhuriyetle ve TKP'nin tutumuyla ilgili 1924 yılında Fransızca olarak kaleme aldığı değerlendirme. Mete Tunçay'ın sunuşu ve Erden Akbulut'un çevirisiyle...

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 6,00 YTL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

Robert Irwin'den kapsamlı bir Doğu araştırmaları tarihi

Oryantalistler ve Düşmanları

Robert Irwin, **Oryantalistler ve Düşmanları**'nda, bilgin ve akademisyenlerin, kendi deyişiyle, bu "yalnız ve ayrıksı" insanların alana katkılarını, rakip düşünce tarzlarını tek tek değerlendiriyor, onların portrelerini çiziyor; zaman zaman gülünç, zaman zaman trajik yaşamöykülerine ve anekdotlara yer veriyor.

Oryantalistler ve Düşmanları
Robert Irwin

YKY okurlarının **Elhamra** adlı kitabıyla tanıdıkları İngiliz tarihçi ve romancı Robert Irwin'den Doğu araştırmalarının kapsamlı bir tarihi olarak nitelenebilecek bir yapıt: **Oryantalistler ve Düşmanları**... Yazar kitapta, Oryantalizmin seyyah, kâşif ve bilginlerin kişisel tutkusu ve ilgi alanı olmaktan çıkıp akademik bir disipline dönüşme serüvenini Ortaçağ İspanyası'ndan Çarlık Rusyası'na, oradan günümüz İsrail ve İngiltere'sine kadar uzanan yaygın bir coğrafyada ve geniş bir zaman dilimde ele alıyor.

Çeviren: Bahar Tırnakcı
348 sayfa, 20 YTL

Elhamra
Çeviren: Fatma Uslu
180 sayfa, 9 YTL

YKY
Yapı Kredi Yayınları

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ • İSTANBUL: 212 252 47 00 / 502 • İZMİR: 232 463 82 90 • ANKARA: 312 435 85 94 **E-POSTA** • ykykultur@ykykultur.com.tr **WEB SİTESİ** • www.ykykultur.com.tr **İNTERNET SATIŞ** • http://alisveris.yapikredi.com.tr
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 293 08 24 - 252 47 00

YapıKredi
Kültür Sanat Yayıncı

KURUMSAL

Bazı işlerin manevi kazancı, maddi kazancından çok daha fazladır. Kurumsal Tarih Dostları küçük bir katkıyla büyük bir kazanç sağlıyor, Türkiye'nin geleceğinin oluşturulmasına destek oluyor.

Dışlayıcı olmayan, gerginlikler üretmeyen,
çağdaş-bilimsel bir tarih bilincinin yaygınlaşması için
yürüttüğümüz çalışmalarda, Tarih Vakfı'na destek veren
Kurumsal Tarih Dostlarımıza
ilgileri ve yüreklendirmeleri için sonsuz teşekkürlerimizle...

Tarih Vakfı *Kurumsal Tarih Dostu* kurum ve şirketlerden öncelikle ilgi ve yüreklendirme, ardından da aylık 500 YTL katkı bekliyor.

Kurumsal Tarih Dostları 1 yıl süreyle, *Toplumsal Tarih* dergisinde 1 sayfa ücretsiz reklam yayınlatabiliyor. *Toplumsal Tarih* dergisi için üçer abonelik ve Tarih Vakfı kitapları için ise %40 indirim hakkı kazanıyor. Ayrıca tüm Kurumsal Tarih Dostları, Tarih Vakfı web sitesinde logosuyla yer alıyor.

Aktif Dağıtım A.Ş.

Barut Hotels

Bekay Emlak İns.ve Tic. A.Ş.

DIGICOM
Digicom Elektronik Pazarlama A.Ş.

Ekin Fuarcılık Ltd.

KONE Elevators Escalators
KONE Asansörleri

MUDO
MUDO

ROYAL GARDEN
Royal Garden Hotel

trans teo
Transteo Turizm

TÜYAP A.Ş.

VISITUR
Visitur Seyahat Acentası

www.tarihvakfi.org.tr

15 YIL
TARİH VAKFI

VAKIF MERKEZI
Zindankapı Değirmen Sokak No 15 Eminonu 34134 Istanbul
T (0212) 522 02 02 F (0212) 513 54 00
E tar hdostu@tarihvakfi org tr

GONULLULUK PROJE VE FON GELİŞTİRME
ILETİŞİM ÇALIŞMALARI MERKEZI VE ISTANBUL MUZESI PROJESI
Z ndankapı Değirmen Sokak No 15 Eminonu 34134 Istanbul
T (0212) 522 02 02 F (0212) 513 54 00
E tarihdostu@tarihvakfi org tr

178. SAYIMIZLA MERHABA

Bu sayıda Şefik Hüsnü'nün "O. Masdar" takma adıyla Fransızca olarak kaleme aldığı, cumhuriyet henüz altıncı ayındayken yaptığı değerlendirmenin Türkçe çevirisini ve Mete Tunçay'ın yazdığı sunuş yazısını kapağa çıkardık. Çeviriyi Erden Akbulut yaptı. Akbulut ayrıca TÜSTAV arşivinden asılları Moskova'da olan Şefik Hüsnü'nün "Masdar" adına düzenlenmiş ve daha önce yayınlanmamış iki kimliğinin kopyalarını verdi. Şefik Hüsnü'nün yazısı, cumhuriyetin ilan edildiği koşulları yeniden düşünme fırsatı sunmaktan başka TKP'nin o dönemde nasıl bir yol izleyeceği konusunda da önemli ipuçları veriyor.

Birinci kısmını 177. sayıda yayınladığımız Niyazi Kızılyürek'in yazısının ikinci kısmı 1974 sonrası gelişmelerle başlayıp günümüze kadar geliyor. Kızılyürek, Kıbrıs'ın sadece kuzeyini değil güneyini de iyi bilen bir yazar, bu bakımdan onun adayla ilgili değerlendirmelerinin özel bir önemi var. Kızılyürek'in yazısı günümüze yaklaştıkça ilgilendiği dönem itibariyle de bir tarih yazısı olmaktan çıkıyor ve hatta okuyucuda Kıbrıs'la ilgili geleceğe dönük kuvvetli izlenimler bırakıyor. Yazıdan anladığımız, Kıbrıs sorunu çok önemli bir noktada. İki sol liderin iktidarda olduğu bu tarihi dönemde bu sorun çözülmezse, ada belirsiz bir geleceğe kadar bölünmüş olarak kalabilir. Kızılyürek'in yazının sonunda Talat'tan yaptığı alıntıda da belirttiği gibi, sorun, "Yoldaş ya çözeriz ya da böleriz" aşamasında.

Bu sayımızda Ece Zerman'ın Fatmagül Berktay ile yaptığı bir söyleşiyi yayınlıyoruz. Söyleşide Fatmagül Berktay, Türk modernleşmesinde kadınların durumuna ve yeni devletin kadınlara ne tür roller yüklediğine dair önemli saptamalarda bulunuyor. Bu söyleşinin, II. Meşrutiyet'in ilanı 1908 dönemini kadınlar açısından da değerlendiren yazıların başlangıcı olmasını diyoruz.

Son olarak Nuran Yıldırım'a, birincil kaynaklara dayanan ve çoğu daha önce yayınlanmamış fotoğraflarla desteklenmiş yazısı için teşekkür etmek istiyorum.

Kasımda görüşmek üzere...

Ahmet Akşit

04 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seylan

08 84 METREKARELİK MÜZEDE 84 YILLIK TARİH
BAKIRKÖY RUH VE SİNİR HASTALIKLARI HASTANESİ MÜZESİ AÇILDI
Kadriye Tezcan Akmehmet

11 YENİ 8. SINIF TC İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERSİ
Nalan Çiçekçi

12 İSTANBUL'UN SİLUETİNDE KAYBOLMUŞ BİR DETAY
İSTİMLİ RÖMORKÖRLER
Murat Koraltürk

14 AFRİKA KÖKENLİ "TÜRK" OLMANIN DÜNÜ VE BUGÜNÜ ARAŞTIRMA SONUÇLARINDAN NOTLAR
Gülay Kayacan

16 MÜZE-İ ASKERİYE'DE SAHNE OYUNLARI
İlkay Karatepe

18 ALLIANOI'DE TAHRİBAT
Alime Mitap

19 9 ARALIK 1905
İSTANBUL'DA SUİKAST DALGASI
Hazırlayan: Edhem Eldem

20 İLAN-I HÜRRİYET DOLAYISIYLA
1908 KARİKATÜRLERİ
Hazırlayan: Erol Üyepazarcı, Mehmet Ö. Alkan

22 1897 TÜRK-YUNAN SAVAŞI'NDA
GAZİLERİN İSTANBUL'A NAKLİ, TEDAVİLERİ VE KIZILHAÇ YARDIMLARI
Nuran Yıldırım

32 ŞEFİK HÜSNÜ'NÜN RAPORU
TKP'NİN ALTI AYLIK CUMHURİYETE BAKIŞI
Mete Tunçay

38 FATMAGÜL BERKTAY İLE SÖYLEŞİ
"OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞMESİNDE KADINLAR
Söyleşi: Ece Zerman

46 ALTINOLUK YAKINLARINDA BİR ANTİK YERLEŞİM
ANTANDROS
Gürcan Polat

50 TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME (II)
1974 SONRASINDA SEÇİMLER VE AKEL
Niyazi Kızılyürek

58 EKİM 1908
DEVRİM SONRASI ULUSLARARASI BUNALIM
Aykut Kansu

66 II. VİYANA KUŞATMASI'NDAN SONRA
BUDİN'İN ELDEN ÇIKMASI
Gökhan Dilbaş

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİNDE
SOLUN MUHALEFETİ VE GİZLİLİK
Ahmet Billuroğlu

80 "KAHRAMAN-I HÜRRİYET"
ENVER BEY İZMİR'DE
Zeki Arıkan

86 II. MEŞRUTİYET'İN İLANI SIRASINDA İKİ TARZ-I SİYASET
MERKEZİYETÇİLER İLE ADEM-İ MERKEZİYETÇİLER MÜCADELESİ
Baran Hocaoğlu

92 RESİMLİ ROMAN
GÜNDEMDE İÇKİ VAR!
Hazırlayan: Gökhan Akçura

Kapak görseli yukarıdaki fotoğraftan alınmıştır.
Şefik Hüsnü, Ali Cevdet Beyle beraber

58 **DEVRİM SONRASI ULUSLARARASI BUNALIM**

Aykut Kansu, Ekim 1908'de yabancı basında Türkiye ile ilgili çıkan haberler üzerinden Bosna-Hersek, Bulgaristan ve Girit meselelerini ele alıyor.

66 **BUDİN'İN ELDEN ÇIKMASI**

Gökhan Dilbaş, II. Viyana Kuşatması sonrasında Budin'in elden çıkmasını İsmail Hakkı Uzunçarşılı Schulhoff'un hatıratına dayanarak ele alıyor.

74 **SOLUN MUHALEFETİ VE GİZLİLİK**

Ahmet Bilgin, KKTC'nin kuruluşunu ve kuruluş hazırlıkları sırasında %47'lik bir kitleyi temsil eden iki sol partinin karar alma sürecinden nasıl dışlandığını anlatıyor.

ENVER BEY İZMİR'DE

Zeki Arıkan, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Enver Bey'in İzmir'de bir kahraman gibi karşılanmasını dönem gazetelerine dayanarak anlatıyor.

GÜNDEMDE İÇKİ VAR!

Gökhan Akçura, cumhuriyet döneminde İstanbul'da alkollü içki tüketiminin tarihini, içkinin yasaklandığı dönemleri, içenleri, yasaklayanları anlatıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 178 Ekim 2008

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 513 52 35
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Aydan Çelik, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Ayşe Hür, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mutlu Öztürk, Mustafa H. Sayar, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

REDAKSİYON/DÜZELTİ
Belgin Sunal

KATKIDA BULUNANLAR
Ece Zerman

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Harun Yılmaz (Myra)

SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Aysel Kazıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr

BASKI
Stil Matbaacılık Yayıncılık A.Ş. Seyrantepe Mah. İbrahim Karaoğlanoğlu Cad., Yayıncılar Sok. No:5 Seyrantepe 4. Levent
Tel: (0 212) 281 92 81

BASKI TARİHİ
22.09.2008

DAĞITIM
YAYSAT
(0212) 622 2222
www.yaysat.com.tr

Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 431 54 24

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 227 37 33 (Dahili 16)
(0212) 227 37 32 (fax)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
70,00 YTL.

Tatil-i Eşgâl

3 EKİM 1908

TERCÜMAN-I HAKİKAT

İlan-ı hürriyetten sonra moda olup hamallara varıncaya kadar sirayet eden tatil-i eşgâl şehrimizde bi'n-nisbe (bir dereceye kadar) sükûn içinde geçen bu grevler bazen şayan-ı teessüf netâyice müncer oluyor. İşte Aydın Demiryolu amelesinin tatil-i eşgâli de hiç istenilmeyen bir surete girmiş, arada mecruh düşen olmuştur. Dersaadet'teki grevler daire-i şümulü itibariyle daha vâsi idi. Fakat bu suretle bir vaka zuhur etmedi. Her halde vakanın sebebleri hükümetçe şiddetle takip ve tetkik edilmelidir. Ta ki hakikat meydana çıksın. Hele Aydın Vilayeti gibi bir vilayet-i mühimmenin nakliyatının bir kısm-ı mühimine vasıta olan bu demiryolu üzerindeki tatil-i eşgâl her halde ehemmiyet-i mahsusayı haizdir. Bu bâbda İzmir'den alınan telgrafnameler ber-vech-i âtidir.
İzmir 1 Teşrinievvel – Dün Aydın Şimendifer Kumpanyası'nın tatil-i eşgâl eden amelesi Develiköy istasyonunda treni yoldan çıkararak hasârât-ı maddiye ika' eylemişlerdir. Bu gün grevciler garda tevkif edilen arkadaşlarını cebren kurtarmak için şimendifer garı önünde tecemmu eylemişlerse de asker müdahale ederek dağıtmıştır.
Grevcilerden biri müfreze-i askeriyeye kumanda eden zabite rovelver ile ateş etmiştir. Asker mukabele ederek bir kişi telef ve bir kaç kişi mecruh olmuştur.

Yunanlı Misafirlerimiz

3 EKİM 1908

TANİN

Meşrutiyet idaremizi tebrik için evvelki gün şehrimize gelen Yunanlı misafirlerimiz 3 ve 19 numaralı Haliç vaporlarıyla dün sabah saat üçte Cibali'ye giderek iskelede İslam, Rum, Ermeni, Musevi binlerce vatandaşlarımız tarafından "Yaşasın Türkiye! Yaşasın Yunanistan!" avazeleriyle istikbâl edilmişlerdir. Bu aralık vapordan beş on el silah atılmıştır. Heyet ellerinde Osmanlı ve Yunan bayrakları olduğu halde mâşiyen (yürüyerek) Fener'e azimet etmişlerdir. Güzergâhta bulunan hane ve dükkânlarla Fener'deki mebâninin kaffesi bayraklarla donatılmıştı. Rum mekâtibi talebesi ellerinde Osmanlı ve Yunan bayraklarıyla Patrikhane'nin kapısı önünde ahz-ı mevki etmişler idi. Heyet Patrikhane'ye vusulünde Patrik Efendi hazretleriyle sair rüesâ-yı ruhaniye ve kapı kethüdası efendi tarafından istikbâl edilmiştir.

TERCÜMAN-I HAKİKAT

4 EKİM 1908

İzmir'deki Kaza-yı müessif
Bu Bâbda dün varit olan telgrafnameler:
İzmir 2 Teşrinievvel – İzmir ahalisi Şirket-i Hayriye-i Hamidiye'ye karşı pek ziyade mütehevvirdir (öfkelidir). Şirket idarehanesi önünde vâki olan tecâvüzât üzerine asker müdahaleye mecbur olarak iki kişi mecrûh olmuştur.
İstanbul gazetesi 1 Teşrinievvel tarihiyle İzmir'den âtideki malumatı almıştır: Ahali felâket-i vâkıaya Şirket-i Hayriye'nin sebebiyet verdiğini beyan ile şirketin mesuliyetini iddia ediyor.
Magrûk (batmış) İstanbul vaporunda kaptan olmadığı haber alınır alınmaz ahali müdür ve meclis azalarını düçâr-ı mücâzât etmek (cezalandırmak) için Hamidiye İdarehanesini istilâ etmek istemiş ve asker müdahale ederek nümayişçileri dağıtmıştır. Bu sıra ahali arasında iki kişi mecrûh olmuştur.
Kumpanyanın iskelesi ihrak edilmiştir (yakılmıştır). Ahali kumpanya müdür ve azalarının taht-ı muhakemeye alınmalarını talep ediyor. Şehir duvarlarına tehdit- amiz ilanlar yapıştırılmıştır. Ecsâd ile mâlî (cesetlerle dolu) arabalar ale'd-devam sokaklardan mürûr ediyor (geçiyor). Kiliselerin çanları mütemadiyen çalmaktadır. Bilcümle müessesât, bankalar, kahvehaneler alâmet-i matem olarak kapanmıştır. Heyecan pek ziyadedir. Hamidiye Kumpanyası'nın hak kazanacağı zan olunuyor.
Roma 2 Teşrinievvel – İzmir'den keşide edilen bir telgrafnameye göre İtalya'nın şehr-i mezkûr Konsolos'u Şövalye Toskan Istanbul Vaporu'nda gark olanların ailesine tevzi edilmek üzere lonc com'ine teşebbüs etmiştir.
Bu bâbda mahallinden gelen tafsilât ber-vech-i âtidir:
Muharrem Efendi kaptan idaresinde bulunan Şirket-i Hayriye-i Hamidiye'nin (Kesendire) Vaporu geçen akşam alaturka saat iki raddelerinde Selanik'ten muvasalat eder. Limana gireceği sırada ve boğaza yakın bir mesafede iken, Şirket-i Hamidiye'nin (İstanbul) Vaporu Karşı Yaka'ya gitmek üzere boğazdan çıkar, iki vapor arasında müsademe vukuuyla İstanbul Vaporu derhal gark olur.
Rivayete nazaran kazazede Istanbul Vaporu'nda iki yüz kadar yolcu varmış. Bunlardan Kesendire Vaporu tarafından otuz beş kişi kadar tahlis olunmuş, mahall-i kazaya yakın bulunan Kifre Vaporu tarafından da on kişi kurtarılmıştır. Saat dört buçuğa kadar sath-ı deryadan toplanılan magrûkînin (boğulanların) miktarı elliye varmış olup ekserisi sedye ve arabalarla en yakın mesafede bulunan Rum ve bir kısmı da Gurebâ-i Müslimin ve Avusturya hastahanelerine naklolunmuşlardır.
Mahall-i vakaya polis müdürü, jandarma kumandanı, merkez kumandanı, komiser ve polisler, asakir-i şahane zabitan ve efradı, salon müdür ve memurini yetişerek lazım gelen tedâbir-i tahlisiyeye tevessül eylemişlerdir. Yerli ve ecnebi yirmi kadar tabip dahi derhal vürûd ile insaniyet namına tekellüf-i muavenet eylemişlerdir. Limanda işleyen bilcümle kayıkçılar ika olunarak ve dalgıçlar tedarik olunarak mahall-i kazada taharriyâta mübaşeret olunmuş, peyder pey bulunabilen ecsâdın çıkarılmasına devam olunmuştur. Kazazede İstanbul Vaporu'na binmiş olan yolcuların miktarı saat beşe kadar kati olarak tayin edilememiş ise de alâ-rivâyetin (söylenene bakılırsa) yüz altmış kadar bilet kesilmiş ve bunlardan başka abonmanlar dahi binmiş olmasına nazaran yolcuların miktarı iki yüzden aşağı olmadığına ve geç vakte kadar yalnız elli kişi tahlis olunmasına göre de magrûkinin

adedi yüz elliye karib olmak lazım geldiğine hükm olunabilirmiş.
İşbu kaza-i elimi intâc eden müsademenin sebeb-i vukuuna gelince "İstanbul" Vaporu'nun süvarisi İsmail Kaptan izinli olup vaporun Serdümen Rauf marifetiyle idare edilmesinden ve kabl-el- vaka (olmaydan önce) müsademe vukua geleceğini keşfeden Kesendire Vaporu süvarisi tarafından "İstanbul" Vaporu'nu ikaz için defaâtla çalınan düdüklere riayet olunmamasından ileri gelmiş imiş.
İstanbul Vaporu müsademe vukuuyla beraber derhal batmış olup nişâne-i gark olmak üzere yalnız bir direğinin bir karış miktarı görünmektedir.
Kurtulanlardan birinin ifadesi: "Binmiş olduğumuz İstanbul Vaporu tayfa marifetiyle idare olunuyordu. Kesendire Vaporu istim kesmiş, limana girmek üzere yavaş yavaş medhale takarrüb ediyordu (yanaşıyordu). Bu sırada idi ki dehşetli bir çatırdı işitildi. Müsademe vâki oldu. Lemha-i basarda (göz açıp kapayıncaya kadar) kendimizi denizde bulduk."

Evvelki Geceki Nümayişler

8 EKİM 1908

TANİN

La Turki refikimizden:
İngiltere Hükümeti'nin gerek Bulgar istiklâlini ve gerek Bosna ve Hersek'in Avusturya'ya ilhakı meselelerini – Devlet-i Osmaniye kabul edinceye kadar – tasdik etmeyeceği havadisi şüyû bulur bulmaz binlerce halk Beyoğlu'ndaki İngiltere Sefarethanesine azimet etmiştir. Yolda bir çok Yunan tebaası da bu cemm-i gafire iltihak eylemişti. Sefarethane pişgâhında Zaptiye Nezareti tercümanlarından Vasıf Bey İngiltere Hükümeti'nin meveddet-i kadime ve hakikiyesinden bâhis gayet hararetli ve müessir bir nutuk irâd etmiş ve şiddetle alkışlanmıştır. Bilâhare Fransa ve İtalya sefarethanelerine de gidilerek dostane nümayişlerde bulunulmuş "Ve yaşasın İngiltere... Fransa... İtalya... Türkiye" sözleri arasında "Kahrolsun Bulgarlar" sedaları da işitilmiştir. İngiltere Sefiri Sör Lavzer cenapları Tarabya'da bulunduklarından bâ telgraf beyan-ı teşekkürat etmişlerdir. Varit olan telgrafname-i cevabı Hamdi Bey tarafından ahaliye kıraat olunmuş ve İngiltere Fransa marşları çalınmıştır.

Cür'et-i Mecnunane

8 EKİM 1908

İKDAM

Hiçbir liyakati, meziyeti, kudret-i ilmiyesi olmadığı halde Kör Ali isminde bir kara cahilin Fatih Cami-i şerifi'nde Kanun-ı Esasi ve meşrutiyet idaremiz aleyhinde idare-i lisan cür'etinde bulunması üzerine Zaptiye Nezareti'nce derdest ve tevkif edilmesi için memurin-i zabıtaya emir verildiğini dünkü nüshamızda yazmış idik. Kör Ali dün yine ortaya atılmış ve başına kendisi gibi ipsiz sapsız takımından topladığı otuz kırk kişi ile Yıldız Saray-ı hümâyûnu pişgâhında cür'etkârane bir nümayiş icra etmiştir.
Biz, vatana ve millete hizmetle mükellef olduğumuz için Kör Ali'nin şu küstâhâne hareketini efkâr-ı umumiyeye karşı teşrih etmek isteriz. Bir kere Kör Ali kimdir ? Bunlar gibi ne oldukları belirsiz eşhas memleket ve millet namına hatırlarına her ne gelirse anı hükümetten isteyebilirler mi ? Ve sonra istedikleri zaman başlarına toplayabilecekleri eşhas ile nümayiş icra edebilirler mi ? Daha doğrusu hükümetin harekât ve icraatına müdahaleye kendilerinde acaba ne gibi bir salâhiyet görüyorlar ? Buralarını anlamak ve halkımıza da hakikati anlatmak isteriz.
Dün suret-i mahsusada icra eylediğimiz tahkikat ile tebeyyün ettiği üzere Kör Ali tımarhanenin mecânin-i meşhuredendir (ünlü delilerindendir).
İşte bu herif elinde bir bayrakla meydana çıkınca istediği gibi bir nümayiş icrasında hiçbir mahzur-i siyasi tasavvur edememiş - tabii edemez idi - ve Yıldız Saray-ı hümâyûnu pişgâhında; mahallesinde mevcut iki meyhanenin kapatılması ve kadınların sokağa çıkmamaları, tiyatroların kapatılması gibi bazı mutâlebât-ı küstâhânede bulunmuştur. Hatta Kör Ali evvelki gece bir rüya görerek bu nümayişi de o rüyanın sevk ve tesiriyle icra eylediğini beyan etmiştir.
İnsaf edelim. Bir kere düşünelim. Memleketimiz, milletimiz kaldı kaldı da böyle en buhranlı, en nazik zamanlarda bir mecnun-ı melâmet-zedenin saray-ı padişahi önünde evzâ-ı bi-edebâne ile ağzına gelen hezeyanlarla icra edeceği nümayişlere mi kaldı ? Velev ki böyle nümayiş icra eden bir cemiyetin mutâlebâtı meşru ve muhik olsun. Kanunen gayri mesul olan bir hükümdarın sarayına mürâcaatla beyhude tasdiât ve tacizata ne lüzum var, fakat iş öyle değil. Maksat ne vatanperverâne bir hareket, ne de memleket ve millet için bir temenni-i mesudedir. Bu gibi hareketler emin olunuz...
Ey muazzez vatandaşlarımız...
Bir takım edânînin, hafiyelerin teşvikâtıyla icra ediliyor. Bunlar şu zamanda memleketin safvet-i temâyülâtını, asayişini ihlâl etmek isteyen düşmanlardır. Hatta dün yalnız zat-ı şahaneyi iz'âc ile iktifa etmemişler, yolda vükelâdan rast geldiklerinin arabalarını çevirerek ağızlarına gelen türrehâtı (saçma sapan sözleri) saçıp savurmuşlardır. Bunlara soralım. Otuz milyonluk koca bir Osmanlı Milleti üç buçuk kişinin bâziçe-i efkârı (oyuncağı) olabilir mi ? Biz bu gün vatanı kurtarmakla meşgulüz. Bütün cihan-ı medeniyet bize atf-ı enzar eylemiş, hem nasıl ta ciger-gâhımıza bakıyor. En ufak bir münasebetsiz hareketimizle alem-i medeniyetin en büyük devletleri, milletleri nezdinde kazandığımız hürmet ve itibarı ve şimdi el üstünde tutulan şeref ve itibar-ı Osmaniyi kaybedeceğiz. Biz hiçbir hamiyetli Osmanlı tasavvur edemeyiz ki istikbal-i ümmeti menâfi-i şahsiye uğrunda feda etmek isteyen ve vatan hissinin ne olduğunu bilmeyen cühelânın bu misillü harekât-ı mecnunânesine nazar-ı müsamaha ve hoşnûdi ile bakabilsin. Mevsûkan ve maa'l-iftihâr aldığımız haberlere göre saray-ı hümâyûnda bunlara yüz verilmemiş ve eğer bir diyecekleri var ise Bâb-ı Âli'ye müracaat etmeleri lüzumu tefhîm edilmiştir.

Avusturya Ticaretine Karşı

10 EKİM 1908

TANİN

Osmanlılara bu kadar hakaret eden, Osmanlı menfaatini bu kadar ayaklar altına alan Avusturya'nın çürük fena mallarını Osmanlıların artık satın almamak için verdikleri karar tesirini göstermeye başladı. Avusturya tüccarları işin vahametini takdir ettiler, tedbir düşündüler. Eskiden alışmışlardı. Her emellerini tervic ettirmek pek kolay idi.

Bu itiyad sâikasıyla olacak ki sefarethaneden iki tercüman Zaptiye Nezareti'ne giderek Avusturya emtiasının alınmaması yolundaki teşvikatın men edilmesini talep ederler. Zaptiye Nezareti ticaretin serbest olduğunu, ortada maddi bir tecavüz, kanuni bir cürüm olmadıkça zabıtanın müdahale edemeyeceğini cevaben anlatır.

Meselede şayan-ı dikkat bir cihet var. Avusturyalılar meseleyi yanlış bir kalıba sokarak hak kazanabilmek için zaptiyeye müracaat ediyorlar. Bundaki maksatları aşikârdır. Güya Avusturya emtiası satan dükkânlar düçâr-ı tecâvüz oluyormuş yahut olacakmış gibi bir emniyetsizlik gösteriyorlar. Bizi bu suretle kabahatli çıkaracaklar, bu yoldaki neşriyatı men ettirecekler. Rahat rahat yine o bayağı mallarını satacaklar.

Hayır. Osmanlılar ne bu kadar ahmak ne de fikr-i siyasiden bu kadar mahrumdur. Memleketimizde bulunan Avusturyalılar bir kere bizim misafirimiz demektir. Düşman canlarına bile mihmân-nüvâzlık (misafirlik) eseri göstermek Osmanlıların öteden beri mertlikleri iktizâsındandır. Binaenaleyh hiçbir Osmanlı Avusturyalılardan birinin şahsına, dükkânına, malına taarruz etmeyi şan-ı millisine yakıştırmaz. Buna tenezzül etmez.

Saniyen herkes istediği memleketin malını almakta, istediği dükkândan alışveriş etmekte hür ise de kime karşı olursa olsun muamele-i cebriye icra etmekten memnûadır (men edilmiştir).

Zaten işin güzelliği bundadır. Her Osmanlının kalbinde Avusturya'ya karşı hasıl olan kin ve nefret her hamiyetli Osmanlıya ne yapacağını pek güzel telkin eder. Onlar cebre, teşvike muhtaç değildir. İşi bir kere hatıra getirmek kâfi idi. Nasıl ki taraf taraf duvarlara yaftalar yapıştıracak derecede eser-i gayret bile gösterenler bulunmuştur. Binaenaleyh tecavüze benzer hiçbir şey yapmayalım. Yalnız Avusturya mallarını almayalım, Avusturya vaporlarına binmeyelim. Bu kadarla da iktifa etmeyelim. Memleketimizde Avusturya bankaları da var. Merkezleri Viyana'da bulunan bu Avusturya bankalarına da paramızı emniyet etmeyelim. Avusturya Hükümeti'ne tevdi ettiğimiz Bosna ve Hersek'i ne yaptığını görüyoruz. Bundan ibret alalım. Avusturyalı bankalara bir para bile inanmayalım. Vermişsek geri alalım.

Teessüf

11 EKİM 1908

İKDAM

Bir hanımefendinin şahid-i cereyanı olduğu şu vakayı pîş-i nazarınıza (göz önüne), nazargâh-ı umumiyeye vaz ediyorum:

Bu gün saat on bir raddelerinde muntazamca giyinmiş iki hanımefendi ve karşılarında pek muntazam giyinmiş bir zabit görüğü kapalı bir faytona binerler ve arabacının yanına da üstü başı temiz ağalarını oturtarak Gedikpaşa Karakolu'na giden yokuştan aşağı inerler iken iki üç yüzü mütecâviz bir cemiyet-i sefile tarafından pek acınacak surette taarruza duçâr olurlar. Şöyle ki: Gazete müvezzilerinden, işsiz güçsüz tulumbacı takımından, berri ve bahrî neferât-ı askerlyeden, açıkta kalmış aşçı çıraklarından müteşekkil olan bu güruh arabayı yokuşun Sultan Mahmud Türbesi karşısındaki ağzından koşarak takip ede ede karakolun karşısında arabaya yetişirler ve derhal zabit beyi "Sen fahişelerle arabaya biniyorsun" hitabıyla aşağıya aldıktan ve ağalarını da indirip kan içinde bıraktıktan sonra araba hayvanlarının koşumlarını dahi keserler ve hanımlara yüzlerini açmak için burada tekrarından hayâ ettiğim bin türlü edepsizlik ederler. Hanımlar heriflerin bu hareketleri şer'e ve kanuna muhalif olduğunu güçleri yettiği kadar anlatmaya çalışırlarsa da faide vermez. Hanımlar yine yüzlerini var kuvvetleriyle muhafaza edip açmazlar. Nihayet herifler çarşafları dahi çıkartmak için ısrar ve türlü türlü şenâat icra ederler. Çarşafları parça parça ederler ve hanımların saçlarını yolarlar. En sonra biçareler her nasılsa karakola can atarlar.

Bu vaka tam karakolun huzurunda ve nöbet bekleyen neferlerin gözü önünde cereyan eder. Vakaya şahit tutuğum hanımefendi tesadüfen oradan geçer ve şu halin şer'e ve kanuna ve ahlak-ı milliyeye mugayir olduğunu anlatmak için ne söylemek lazım gelirse hepsini söyler. Bu esnada bir kenarda vakayı seyreden dört efendiden biri "Hanım! hanım işine git işine. Bu vakayı biz yaptırıyoruz. Bundan sonra hiçbir kadın sokağa çıkamayacak. Düşman kapıya geldi biz de böyle yapacağız! Eski yeniçeri zamanı avdet eyledi şimdi yeniçeri bizleriz." diyerek ve biçare hanımefendiyi iterek kakarak savarlar.

Şimdi anlaşıldı mı? Muharrir beyefendi ne haldeyiz.

Dün Mahmutpaşa'da çirkin pek çirkin bir va'ka daha tahaddüs etti. Bu gibi vakayiin önü alınmasa, mürtekiblerinin kafaları kırılmasa bunların cür'etlerini tezyid edeceklerine şüphe yoktur.

Şaşırıyoruz : Bu bi- edepler nereden çıktılar? Namus-ı millet baldırı çıplakların elinde bâziçe mi olacak? Sokakta kendi halinde giden veya bir dükkâna girip eşya almak isteyen muhadderât-ı İslamiye'ye şunun bunun kethüdâlık etmeye ne salahiyeti vardır. Acaba bir kadının sokağa çıkmasını namussuzluk addeden haylaz ve utanmazların hemşire veya validelerine başkaları tarafından böyle taarruz vuku bulsa hoşlarına gider mi?

Yeniçeri devirlerinde görülmeyen bu vahşiyane muameleye onları sevk eden esbâb acaba nedir? Bunları kim teşvik ediyor? Artık her şey yavaş yavaş anlaşılmaya başladı. Bütün bu habîslerin foyaları meydana çıktı. Bu mütecavizler açıkta kalan hafiyelerden ve bunlara peyrev olan budalalardan başka kimse değildir. Mahmutpaşa'daki vak'a-i ahire bir

kunduracı dükkânına ayakkabı almak için giren bir kadınla yanındaki biraderine hücum edilmesinden ibarettir. Bu nasıl olur. Bir kadın biraderiyle, zevciyle veya pederiyle sokağa çıkamayacak mı ? Bu hal dünyanın neresinde görülmüş. Afrika çöllerinde yaşayan vahşiler bile bu tecâvüzâta tahammül edemezler. Hele mütecavizlerin "Bu kadının kafasını kesmeli. Bileklerini kırmalı" gibi tehdidât-ı lisaniyede bulunmaları kadar hainâne bir hareket olur mu ?
Dükkân sahibi Tevfik Efendi taarruzât-ı vâkıayı görünce bu alçak heriflere dağılmalarını ve erbâb-ı namusa taarruz ve tecavüzün pek fena olduğunu anlatmak istemiş ise de dinlememişlerdir. Nihayet memurin-i zabıtaya müracaat edilmiş. Heyhât ki bu çapkınlar zabıtaya karşı durmak cür'etinde de bulunmuşlardır. Nihayet Tevfik Efendi'nin istirhâmı ve zavallı kadının feryat ve figânı üzerine edepsizler dağılmaya mecbur olmuşlardır. Kadın ve biraderi zabıta memurlarının takayyüdâtı ve muhafazası altında oradan tebâüd etmişlerdir (uzaklaşmışlardır).

Teâvün-i Nisvân-ı Osmaniye

12 EKİM 1908

İKDAM

Nisvân-ı Osmaniyemizden bazı hanımefendiler hazerâtı "Teâvün-i Nisvân-i Osmaniye" namıyla bir cemiyet teşkil etmişlerdir. Bu cemiyet-i muhteremenin riyasetine Sultan Murad Han-ı hâmis hazretlerinin kerimeleri devletlü, ismetlü Fehime Sultan hazretleri intihâb olunmuştur. Bu cemiyet dün Sultan-ı müşârünileyhâ hazretlerinin saraylarında ictimâ ettiği maal-mesâr (sevinçle) istihbâr kılınmıştır.
Aldığımız malumata nazaran bu muhterem cemiyetin iştigâlâtı isminden dahi anlaşıldığı vechile, anâsır-ı muhtelife-i Osmaniyemiz arasında teessüs ve devamı menâfi-i Osmaniye ve mevcudiyemizden olan fikr-i teâvünü (yardımlaşma fikrini) nevresîde-gân inâsa talim (yeni yetişen kızlarımıza öğretmek) maksadından ibarettir. Bunun için de şimdilik Erenköyü'nde bir inâs mektebi ile buna tabi bir hastahane tesis edilmek suretiyle işe başlanacaktır.
Cemiyetin bu kadar mühim ve mukaddes bir vazife-i ictimâiyeyi derpiş etmeleri azâ-yı müessesenin pek nafiz zekâya malik olduklarını ispat eder. Kendilerine millet ve matbuat-ı Osmaniye namına beyan-ı teşekkür eyleriz. Mesâî-i meşkûrelerinin semeredâr olması emrinde erbâb-ı hamiyetin kendilerine muâvenette bulunacaklarına şüphemiz yoktur.

Beşiktaş'taki Vaka-i Müessife

16 EKİM 1908

TANİN

Beşiktaş'ta Zincirlikuyu'da sakin yağcı Tatar Mahmud'un kerimesi on yedi on sekiz yaşlarında dul Bedriye yine orada mukim bahçevan Sakızlı Nikoli'nin oğlu Todori ile dört aydan beri münasebâtta bulunuyormuş. Geçen pazar günü akşamı Bedriye Todori'nin evine kaçarak çarşamba günü sabahına kadar kalmış. Zaten bunların ikâmetgâhları yekdiğerine yakın bulunduğundan o gün sabahleyin Bedriye'nin pederi Mahmut tarlasında işiyle meşgul olduğu bir sırada Todori'nin Pederi Nikoli yanına gelir. Ağlayarak "Bizim Todori senin kızını almak istiyor. Evdedir bu nasıl olacak ben kabul edemem" der. Mahmut da "Ben de kabul etmem. Hükümete müracaat edelim. Ne lazımsa yapılsın" tarzında mukabele eder.
Biraz sonra Bedriye'nin babası Beşiktaş Karakolu'na müracaatla hikâye-i hâl etmiş zabıta memurları tarafından karakolun arkasındaki kahvede oturması için Mahmut'a tavsiye ve ihtar edilmiş. Bu sırada oradan geçen setre pantolonlu genç bir şahıs vakayı sormuş o da anlatmaya başlarken ahali tecemmu etmiş (toplanmış) ve komiser gelerek savuşması muvafık olduğunu beyan ederek defetmiş. Mahmut evvela camiye sonra evine gitmiştir. Rivayete nazaran Mahmut yolda eser-i heyecan göstererek, ağlayarak kızından şikâyet etmiş. Karakoldan Mülazım Mahmut Ağa refakatiyle Nikoli'nin evi taharrî olunarak Bedriye ve Todori tutulmuş ve Beşiktaş Zabıtası'na teslim olmuştur. Bedriye'yi kalem odasında Todori'yi de jandarma koğuşunda taht-ı nezaret ve isticvaba almışlardır. Bu esnada ahali karakolun önüne tecemmu ederek Bedriye ve Todori'yi öldüreceklerini beyan etmişler. Bunun üzerine Kılıç Ali Karakolu'nda Altıncı Alay'da Binbaşı Osman Bey'den kuvve-i muâvine (yardımcı kuvvet) talep edilmiş ve gelmiş ise de ahalinin heyecan ve hücumuna mani olamamıştır. Halk karakolun içerisine girmiş, yumruk ve tekme ile evvela Todori'yi telef etmişler sonra Bedriye'yi ölüme mahkûm bir derecede dövmüşler, Todori'yi karakolun dışarısına çıkararak umuma teşhir eylemişlerdir.
Nihayet süngü takmış olduğu halde yetişen askerin gayreti sayesinde bu hal biraz sükûnet bularak ahali dağıtılmıştır. Nim mürde (yarı ölü) Bedriye'yi de ölü gibi göstererek bir tabut içine koyarak zaptiyeye göndermişlerdir. Saat on bire doğru Zaptiye Nazırı Paşa ve Beyoğlu Polis Müdürü mahall-i vakaya gelerek tahkikat-ı lâzımede bulunmuşlardır. Binbaşı Osman Bey'in ahaliye karşı gayet müsâmahakârâne davrandığı söyleniyor. Maznunen yedi kişi derdest olunarak taht-ı tevkife alınmış ve içlerinden Karahisarı İsmail ve Halil nam şahısların vaka-i mezkürede zi-medhal oldukları katiyen tahakkuk etmiştir.
Vakayı re'yü'l-ayn (kendi gözü ile) müşahade eden bir zatın ifadesine nazaran Todori karakol derûnunda değil karakoldan ihraç edilerek sokakta öldürülmüştür. İttihad ve Terakki Cemiyeti azasından biri nesâyih-ı hayr-hâhâne ile (iyilikle nasihat ederek) ahaliyi menetmek ve zamanın nezaketini göstermek istemiş ise de esmâ' edememiş (dinletememiş) ve hatta tehdit dahi edilmiştir. Mevcut askeri kumandanı emir almadığını beyan ile istimâl-i silahtan imtina etmiş ve işin bu netice-i müessifeye iktirân etmesine sebep olmuştur.
Bedriye bir çiftçiden dul kalmış bir kadındır.
Adliyece tahkikata başlanılmıştır.

84 METREKARELİK MÜZEDE 84 YILLIK TARİH

BAKIRKÖY RUH VE SİNİR HASTALIKLARI HASTANESİ MÜZESİ AÇILDI

YRD. DOÇ. DR. KADRİYE TEZCAN AKMEHMET

Kurum müzeleri, kurum içi ve kurum dışı iletişim için en önemli araçlardan biridir. Pek çok ülkede kurumlar kültürel miraslarını müzeleri aracılığıyla sergilemekte, kendi topluluklarıyla iletişim kurmakta, onların ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Türkiye'de bu alandaki son örnek olarak gösterebileceğimiz, İş Bankası'ndan sonra Prof. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi de kültürel mirasını topluluğuyla paylaşıyor.

BİMÂRHANE'DEN HASTANEYE

1924 yılından beri Bakırköy'de faaliyet gösteren Prof. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, cumhuriyet döneminin en büyük ruh ve sinir hastalıkları hastanesi olmakla beraber, psikiyatri, nöroloji ve nöroşirurji alanlarında tüm Türkiye'ye hizmet veren sağlık kurumudur. Bu alanların gelişmesinin yanında toplumun ruh ve sinir hastalığına ve kurumlarına bakışının değişmesine katkıda bulunmuştur (Erkoç, 2007). Hastane, Toptaşı Bimârhanesi'nin devamı olarak kurulmuştur. Daha sonra İstanbul Emraz-ı Akliye Hastanesi adını alan Bimârhane, 1873'te Süleymaniye Darüşşifası'ndaki hastaların, yoğunluğu ile temizlik koşullarının elverişsizliği nedeniyle ortaya çıkan bir salgın sonrasında, Üsküdar'daki Atik Valide Külliyesi'ne nakledilmesiyle kurulmuştu (Yıldırım: 2000, Maviş Belgeseli). Toptaşı, İstanbul'un cumhuriyet dönemi öncesinde hasta kapasitesi en fazla olan bimârhanesiydi. Zamanla hasta yoğunluğu ve personel yetersizliği nedeniyle bakım ve tedavi koşulları elverişsiz hale geldi (Bayülkem, 2000).

Türkiye'de modern psikiyatrinin kurucusu olan Başhekim Mazhar Osman (1884-1951) Bimârhane'nin elverişsiz koşullarına çözüm olabilecek, hastaların nakledilebileceği uygun ve geniş bir alan arayışına girdi. Mazhar Osman, Bakırköy'de bulunan ve terk edilmiş bir kışla olan Reşadiye Kışlası'nın[1] bulunduğu araziyi hükümetten talep etti. Dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve Dahiliye Vekili/İçişleri Bakanı Refik Saydam'ın onayı ile 1924 yılında başlayan taşınma süreci 15 Haziran 1927 yılında tamamlandı ve Toptaşı Bimârhanesi kapatıldı. Hastane, İstanbul Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi adıyla bu alanda hizmet vermeye devam etti. Mazhar Osman, Fahrettin Kerim Gökay, Şükrü Hazım Tiner, Ahmet Şükrü Emet, İhsan Şükrü Aksel gibi genç hekimlerin desteği ile burayı hastane haline getirdi. Reşadiye Kışlası harap halde olduğundan onarıldı. İstanbul Emraz-ı Akliye Hastanesi/Toptaşı Bimârhanesi'nden seroloji, anatomi, teşrih-i marazi/patolojik anatomi laboratuvarları taşındı, nöroşirurji/beyin cerrahisi ve asabiye pavyonları/nöroloji servisleri ile röntgen dairesi kuruldu. Mevcut 20 pavyon onarıldı, yıkık durumda olanlar inşa edildi ve yeni pavyon inşaatlarına başlandı. 1930'lu yılların sonunda Bakırköy, her biri büyük klinik kabul edilebilecek 40 servis ile hizmet vermekteydi. Ancak, II. Dünya Savaşı yaklaşıyor ve yeterli olmayan devlet yardımları azalıyordu; tüm dünyada olduğu gibi, savaşın etkileri hastaneye de yansıdı. Yeni kurumların açılamaması aynı yatak sayısına hasta ilavesine yol açmış, 3000 yatak kapasiteli hastanenin nüfusu 5000'e çıkmış, bu durum hastaneye yokluk, bakımsızlık, hastalık ve ölüm getirmişti. Ölüm nedenleri verem, dizanteri gibi hastalıklardı. Bu olumsuzluklar devam ederken, 1960'larda hastanede öncü girişimlerde de bulunuldu. Dr. Faruk Bayülkem'in (1912-...) başhekimliği yürüttüğü bu yıllarda (24.06.1960-07.09.1977) topluma yönelik çalışmalar gerçekleştirildi. Toplumun ruh hastasına ve hastaneye bakışını değiştirmek amacıyla "Deli Değil Ruh Hastası", "Timarhane Değil Akıl Hastanesi" sloganları ile basın kampanyası başlatıldı; ilki Aksaray'da olmak üzere ruh sağlığı dispanserleri, Beşiktaş Ruh Sağlığı Merkezi ve Gündüz Hastanesi açılarak Toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri başlatıldı; meşguliyetle tedavi, rehabilitasyon ile mesleki ve sosyal readaptasyon çalışmaları daha sistemli ve sürekli hale getirildi. Rehabilitasyona yönelik pek çok atölye kuruldu (Yıldırım, 2000; Bayülkem, 2007).

1962'de Başhekim Dr. Faruk Bayülkem öncülüğünde kurulan Ruh Hastalıkları Readaptasyon Derneği, çok sayıda hastane hizmetini destekledi. Diğer taraftan, 1970'lerde ülke çapında ruh ve sinir sağlığı kurumlarının az olması ve kolaylaşan ulaşım imkânları hastaneyi yoğun bir hasta kitlesiyle yüz yüze getirmişti. Gelen hastaların geri çevrilememesi sebebiyle 1800 yatak kapasiteli hastanede yaklaşık 4000 hasta vardı. Artan yatak talebi karşılanamıyor, yeterli tedavi ve bakım hizmet verilemiyordu. 1960'lardan başlayarak kapasitenin üzerinde hasta kabulü, yataklı bir tedavi kurumu olan hastanede izdiham yaşanmasına sebep olmuştu. Bu sorunlara çözüm olması için 1980'lerde, Dr. Yıldırım Aktuna'nın (1930-2007) başhekimliği döneminde (28.11.1979-30.12.1988)

Toptaşı Bimârhanesi İç Bahçesi'nde Hastalar.

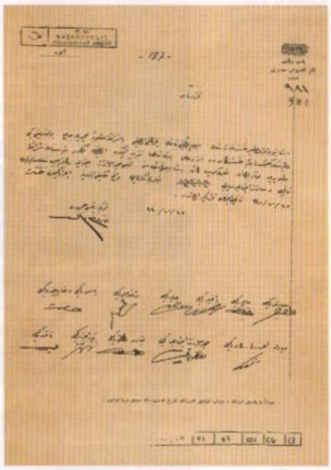
Şahap Erkoç Arşivi.

girişimlerde bulunuldu. Yatan hasta sayısını en aza indirgemek için Ayakta Psikiyatri Tedavi Ünitesi/ATÜ kurularak poliklinik hizmetlerine ağırlık verildi (Bayülkem, 2007). Yatırılan hastaların süratli tetkik ve etkin tedavileriyle yatış süreleri kısaltıldı. Hastanede uzun süreden beri yatmakta olan hastalardan uygun durumda olanlar taburcu edildi. Hastanenin tedavi ve bakım koşullarının düzeltilmesi amacıyla 1980'de Bakırköy Akıl Hastanesi Vakfı kuruldu. Başlatılan medya kampanyası aracılığıyla vakıf adına toplanan bağışlar bu amaç için kullanıldı. Sunulan hizmetleri iyileştirmek amacıyla hemşire eğitimine önem verilerek hemşire kadrosu artırıldı. Doç. Dr. Oğuz Arkonaç'ın (1932-2001) desteğiyle, psikiyatrik hastalıklara tanı konulması ve standardize edilmesinde hastaneye Amerikan standardının ve Diagonistic Statisitical Manual/DSM (Diagonistik Tanı Kriteri) mantığının yerleşmesi sağlandı (Uz. Eradamlar, 2007). 1995'te İkinci Basamak Psikoterapi Polikliniği oluşturularak depresyon, nevroz, obsesyon, cinsel bozukluk ve uyku bozuklukları gibi hafif vakalar için hizmet başlatıldı (Toplamaoğlu, 2007).

POSTANEDEN MÜZEYE

Hastanede müze çalışmaları, hastanenin eski başhekimi ve Ruh Hastalarını Readaptasyon Derneği Başkanı Dr. Faruk Bayülkem'in öncülüğünde başlatıldı. Değişik kişi ve kurumlarla yapılan görüşmelerden sonra Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Müzecilik Yükseklisans Programı'ndan destek alındı. Yıldız Teknik Üniversitesi'nin "ulusal ve uluslararası işbirliği ve dayanışma anlayışıyla toplumun kalkınmasına ve kalitesinin yükselmesine yönelik eğitim, bilimsel araştırma, teknoloji geliştirme ve sanat çalışmalarına öncülük eden bir üniversite oluşumunu gerçekleştirmek" ve 1989'da kurulan Müzecilik Yükseklisans Programı'nın "müzelerin toplumla iletişim içinde, toplumun kültürel gelişimine katkıda bulunan kurumlar olması yönünde, çağdaş bir müzecilik anlayışının oluşmasına/yerleşmesine katkıda bulunmak" misyonları doğrultusunda, Müzecilik Yükseklisans Programı koordinatörlüğünde kamu hizmeti olarak başlatılan çalışmalar, dernek ve hastane işbirliğiyle bir yılda tamamlandı ve Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Müzesi 26 Haziran'da açıldı.

Müze çalışmaları öncelikle mekân tespiti ile başladı. Hastanedeki mekân sıkıntısı ve yapısal problemler nedeniyle müze için kısa dönemde hastanede bulunan 84 metrekarelik eski PTT binasının, uzun dönemde ise günümüzde kullanılamaz durumda olan eski 12. ve 13. servislerin değerlendirilmesi kararlaştırıldı. Müzecilik Yükseklisans Programı öğrencileri Afşin Altaylı, Fulya Kardeş ve Yeşim Kartaler Yrd. Doç. Dr. Kadriye Tezcan Akmehmet koordinatörlüğünde, dernekten Dr. Faruk Bayülkem ve Emel Erkmenol, hastaneden Uz. Dr. Şahap Erkoç, Uz. Dr. Latif Alpkan, Uz. Dr. Ceyhan Oflazer, Uz. Dr. Nezih Eradamlar, iç mimar Derya Uçak işbirliğiyle, Başhekim Doç. Dr. Medaim Yanık başkanlığında çalışmalar yürütüldü. Bu bir yıllık süreçte tarihçe araştırması, koleksiyonun tespiti ve geliştirilmesi ile müze içerik ve yöntem önerisi, müze nesnelerinin onarım ve bakım çalışmaları, mekânın projelendirilmesi ve restorasyonu, sergi kurgusu ve metinlerinin belirlenmesi çalışmaları gerçekleştirildi. Bu süreçte sergi tasarımı ve uygulaması Burçak Mardan, koruma ve onarım çalışmaları Mehmet Uğuryol tarafından gerçekleştirildi. Müzenin kuruluşunda kurum içi ve kurum dışı pek çok kişi ve kuruluşun katkısı oldu.

BAKIRKÖY RUH VE SİNİR HASTALIKLARI HASTANESİ MÜZESİ

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Müzesi'nin amacı, hastanenin tarihsel değeri ile psikiyatri, nöroloji ve nöroşirurji alanlarındaki öncülüğünü ve yerini vurgulayarak, kültürel mirasının gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Müze çalışmaları ile:

- Hastanenin tarihsel gelişimi sunulacaktır.
- Hastanenin ruh sağlığı ve hastalıkları/psikiyatri, sinir hastalıkları/nöroloji ve nöroşirurji/beyin cerrahisinin gelişimindeki yeri ve önemi vurgulanacaktır.
- Hastanenin tarihsel değeri konusunda farkındalık yaratılarak, bu değeri yaratan somut ve soyut tüm kültürel mirasın korunmasına yönelik bilinç oluşturulacak; sahip olduğu kültürel mirasın toplanması, belgelenmesi, korunması ve sergilenerek tanıtılması sağlanacaktır.
- Hastanenin vizyonu, ruh sağlığı ve nörolojik bilimler alanında ulusal gereksinimleri saptayan, politikalar üreten, danışmanlık yapan ve hizmeti yönlendiren, kurumsal bilgi ve uygulamalar açısından öncü ve modern bir işletme olmaktır. Müze, hastanenin tarihsel değerini yansıtarak, ilişkide olduğu toplulukta aidiyet duygusunu güçlendirerek kurum kültürünün pekiştirilmesinde ve vizyonunun gerçekleştirmesinde bir araç olacaktır.
- Müzenin hedef kitleleri arasında hastane personeli, hastalar, hasta yakınları, Bakırköy halkı ve tıp dünyası ön planda yer almaktadır. Hastane, bu müze aracılığıyla topluluğuyla iletişim kuracak, tarihsel değeri ve önemi konusunda farkındalık yaratacaktır.
- Hastanenin tarihi, Bakırköy'ün ve İstanbul'un olduğu kadar cumhuriyet dönemi psikiyatrisinin tarihidir. Bu alandaki çalışmalara dair ışık tutan yazılı, görsel ve işitsel her ürün Türk psikiyatri tarihi için değerli bir kaynak teşkil etmektedir. Tıp alanında yeterli sayıda müze bulunmaması, bu alandaki kültürel mirasın tanınmamasına ve kayıt altına alınmamasına yol açmaktadır. Müze, bu ihtiyaca da cevap verecektir.

84 metrekarelik sınır nedeniyle hastanenin 84 yıllık tarihinin ancak kesitlerle temsil edildiği müzede, koleksiyon kronolojik olarak sergileniyor. "Bimarhane'den

Mazhar Osman, Mazhar Osman'ın çıkardığı, dönemin en çok okunan ve aranan dergilerinden olan "İstanbul Seririyatı" Dergisi, Mazhar Osman'ın ölümünden sonra O'na ithaf ettiği sayısı.

Müze Koleksiyonu

Toptaşı Bimarhane'sinden Reşadiye Kışlası'na taşınma kararı.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Beşiktaş Ruh Sağlığı Merkezi ve Gündüz Hastanesi'nin açılışı.

Müze Koleksiyonu.

DİPNOT

1 1914'le Sultan Reşat döneminde inşa edilen Reşadiye Kışlası, İstanbul'un işgali sırasında (1919-1922), Fransızların Senegalli zencilerden oluşan "Jiffar" ordusu tarafından kullanılıp, mütareke sonrası uzun süre boş ve terk edilmiş olarak kalmasından dolayı harabe haline gelmişti (Yalçıner ve Hanoğlu 2001; Tuna, 2000).

KAYNAKLAR

Bayülkem, F. *Türkiye'de Nöroloji, Nöroşirurji ve Psikiyatri'nin Tarihi Gelişmesi*, 2000.

Bayülkem, F. *Reşadiye Kışlası'ndan Hastane'ye 80 Yıl Anıları*, Pentamerit Ltd., İstanbul, 2007.

Eradamlar, N. Prof. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tarihçesi konulu görüşme, 2007.

Erkoç, Ş. Prof. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tarihçesi konulu görüşme, 2007.

Mavi Belgeseli, 2007, Yapımcı Şahap Erkoç.

Toplamaoğlu, H. Prof. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tarihçesi konulu görüşme, 2007.

Tuna, Turgay. *Hebdomon'dan Bakırköy'e*, Bakırköy Belediyesi Yayını, İstanbul, 2000.

Yalçıner, B. ve L. Hanoğlu, İçBahçe: Toptaşı'ndan Bakırköy'e Akıl Hastanesi, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2001.

Yıldırım, Nuran, "Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yay., 2000.

Hastane'ye" "Bimarhane Taşınıyor", "Hastane Kuruluyor", "1930'lu Yıllar", "1940'lı 50'li Yıllar", "1960'lı ve 1970'li Yıllar", "1980'li Yıllar" ve "1990-2000'li Yıllar" ana başlıklarının yer aldığı müzeye gelenler, Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman'ın cüppesi, gözlüğü, tıraş takımı ve kitaplarını; Dr. Faruk Bayülkem'in kullandığı elektroşok aleti ve refleks çekicini, Dr. Yıldırım Aktuna'nın bir hasta yakınına yazdığı ruh sağlığıyla ilgili nasihat mektubu ve gözlüğünün yanında, hastanede 1930'larda yapılan cerrahi ameliyatlara ait çizimlerin yer aldığı defter, tespit/deli gömleği, eski ilaç şişeleri gibi hastanenin tarihine tanıklık eden pek çok nesneyi görme fırsatı buluyorlar. Hastanenin 1930'lara ait hasta kayıt defteri ile farklı dönemlere ait eski hasta dosyaları ve reçeteler de sergilenenler arasında yer alıyor. Ayrıca ziyaretçiler hastanenin klinik şeflerinden Uz. Dr. Şahap Erkoç ve asistanı Suat Küçükgöncü'nün hastanenin tanıtım filmi (1966) ile Mor Defter (1964), Boşver Arkadaş (1974), Yırt Kazım (1974), Memiklı Kâfirci (1976) gibi hastanede çekilmiş eski Türk filmlerinden görüntülerle oluşturduğu kısa filmi de izleyebiliyorlar.

Hastane bu müze aracılığıyla kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlarken topluluğuyla da iletişim kuracak, müze ziyaretçilerin görsel ve işitsel unsurlarla kaliteli vakit geçirebileceği, sosyal deneyim yaşayabileceği bir mekân olarak faaliyet gösterecektir. Ekim ayında ilki gerçekleştirilecek etkinlikler aracılığıyla farklı hedef kitlelere yönelik iletişim araç ve mesajları düzenlenecektir. Kurulması planlanan büyük müze de topluluğuyla birlikte onların görüş ve önerilerinin yanında bilgi, belge ve nesne katkılarıyla oluşturulacaktır.

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi Müzesi hafta içi her gün saat 9.00-16.00 arasında ücretsiz olarak ziyaret edilebilir.

KADRİYE TEZCAN AKMEHMET
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SANAT VE TASARIM
FAKÜLTESİ SANAT BÖLÜMÜ

2008'DEN 1908'E BAKIŞLAR

SEMPOZYUMUN İLK GÜNÜ

DENİZ DÖLEK

Tarih Vakfı ve İzmir Ekonomi Üniversitesi tarafından düzenlenen "2008'den 1908'e Bakışlar" başlıklı konferansın ilk günü son derece yoğun ve doyurucu iki oturumla başladı. "II. Meşrutiyet ve Toplumsal Yapı" başlığı altında yapılan birinci oturumda, ilk olarak (Murat Güvenç ve Eda Yücesoy) II. Meşrutiyet'in toplumsal yapısı için analiz birimi olarak sokak alındı ve yeni yöntemlerin tarih alanında kullanılmasının ne kadar önemli bir metodolojik imkân sağladığı gösterildi. Daha sonra (Y. Doğan Çetinkaya) 1908'in toplumsal bir hareket olarak analizi yapılırken, bu kendiliğinden hareketin zamanla İttihad ve Terakki tarafından nasıl bir iktidar aracı olarak kullanıldığı bir bildiriyle dinleyiciye aktarıldı. Üçüncü olarak (Fatmagül Berktay), toplumun bir parçası ama aynı zamanda "öteki"si, devlet politikalarının "sembolü" olan kadın, II. Meşrutiyet dönemi içinde ele alındı ve Osmanlı kadın hareketine Batılı bakış açısının eleştirel bir analizi yapıldı. İlk oturumun son bildirisinde (Zeki Arıkan), özellikle İzmir'in II. Meşrutiyet dönemindeki kültürel yapısına ışık tutan Ziya Somar'ın eserleri tanıtıldı.

"II. Meşrutiyet ve Milliyetçilik/Etnik Yapı" adı altında yapılan ikinci oturumda ise Türk, Kürt, Ermeni ve Arnavut halkları ile ilgili bildiriler yer aldı. II. Meşrutiyet döneminde eğitim aracılığıyla Türk milliyetçiliğinin, meşrutiyetin ve militarizmin kitlelere ne tür yöntemlerle öğretildiğini konu alan ilk bildiriden (Mehmet Ö. Alkan) sonra Kürtler ile İttihad Terakki arasındaki ilişkiyi anlatan bir bildiri sunuldu (Naci Kutlay). Kürt milliyetçilerinin, kendi milli kimliklerinin farkında olarak ve aynı zamanda Osmanlı aidiyetini de taşıyarak İttihad ve Terakki içinde yaptıkları çalışmalar, II. Meşrutiyet dönemindeki yayın organları ve okulları anlatıldı. Ayrıca İttihad ve Terakki içerisinde Türk milliyetçiliğinin yükselmesiyle beraber Kürtlerle İttihatçıların yollarının nasıl ayrıldığına değinildi. Diğer bir bildiriyle (Taner Timur), Ermenilerin Tanzimat'tan başlayarak Osmanlı modernleşmesi içerisindeki yeri ve tehcire giden süreç sosyolojik bir analizle ele alındı. İkici oturumun son bildirisinde (Bülent Bilmez), Arnavut milliyetçiliği değişik bir bakış açısıyla aktarıldı. Temel olarak Arnavutluk'taki sosyalist rejimde (1945-1990) yayınlanan tarih ders kitapları ve akademik çalışmalara dayanan bu bildiride II. Meşrutiyet'in bu kaynaklarda nasıl yer aldığı açıklandı. Sosyalist rejimin çöküşüne denk gelen 1990 sonrası Arnavut kaynaklarının II. Meşrutiyet ile ilgili söyleminin pek değişmediğini iddia eden bu çalışmada, bunun nedeni, her iki dönemde de milliyetçiliğin Arnavut modern ulus-devletinin ve onun tarihyazımının önemli bir parçası olması ile açıklandı.

Osman Köker'in hazırladığı "Yadigar-ı Hürriyet" başlığıyla düzenlenen II. Meşrutiyet Kartpostalları ve Madalyaları sergisinin açılmasıyla sona eren ilk günde, sempozyumun ziyaretçileri hem zihinsel hem de görsel bir zenginlikle buluşmuş oldu.

YENİ 8. SINIF TC İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERSİ

Yeni kitapta, öncekilerde olduğu gibi militarist söylem devam ederken, buna ilaveten askeri müdahaleleri meşrulaştırma çabası göze çarpıyor.

NALAN ÇİÇEKÇİ

2008-2009 eğitim-öğretim yılında ülke genelinde uygulamaya konan yeni 8. sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programı ve program doğrultusunda hazırlanan ders kitabı incelendiğinde, eski program ve ders kitabı ile yenisi arasında bazı konuların programdan çıkarılması, 20. yüzyılın tamamı ve 2003'e kadar 21. yüzyıl olaylarının bir kısmının eklenmesi dışında ciddi bir değişiklik göze çarpmıyor. İçerik ve içeriği belirleyen düşünce açısından bir farklılığın olup olmadığını saptamak için çok derin bir analize gerek kalmıyor. Görsel tasarım açısından zenginleştirildiği ilk bakışta fark edilen kitabın içeriği ve dersin okullarda okutulma gerekçesi düşünüldüğünde çok fazla değişme şansı daha baştan yok zaten. Dersin amaçları incelendiğinde, genel amacın minnet duyan vatandaşlar yetiştirmek, daimi bir iç tehdit ve dış tehditle karşı karşıya bulunan bir ülkenin vatandaşlarını sürekli teyakkuz halinde tutmak olduğu anlaşılmaktadır. Eski kitaplardan nispeten daha az ve örtük olmakla beraber temel insan haklarına aykırı, demokrasi bilinci ve barış kültürünün oluşumunu engelleyici ifadeler ne yazık ki yeni kitapta da devam etmekte. Eklenen yeni konuların seçiminde son derece ürkek davranılmış ve olaylar oldukça dar kapsamlı olarak sunulmuştur.

Yeni ders kitabında (S. Başol vd., 2008, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. Ders Kitabı, Ankara; MEB) ilk anda göze çarpan sorunlar şunlar

1. Çokperspektiflilikten uzak, tek yanlı metin ve görsel materyal kullanımı,

2. Bir olayı ya da düşünceyi gerekçelendirme zayıflığı, olaylar arasında yeterince neden-sonuç ilişkisi kurulamaması,

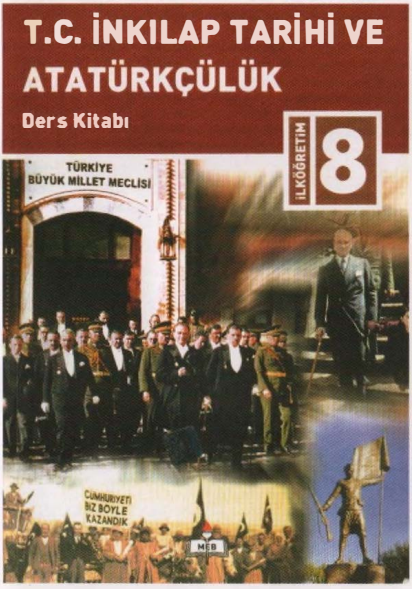
3. Sağlam bir kavramsal altyapı oluşturulmadan kalıplar üzerinden öğrenciyi ezbere yöneltme,

4. Otoritenin sorgulanamaz yetkisinden hareketle eleştirel düşünmeye ket vurma, yönlendirici olma,

5. Yurtseverliğin yabancı düşmanlığı üzerinden yeniden inşası ve vatan için ölüme indirgenerek ölümün yüceltilmesi,

6. Farklılıkların sorun olarak yansıtılıp, her anlamda (dil, düşünce vs.) birlik beraberliğin herkesçe en istenen durum olması gerektiğinin vurgulanması,

7. Toplumsal çıkarların daima öne çıkarılıp bireyin hak ve özgürlüklerinin göz ardı edilerek küçümsenmesi,

8. Anakronik bir yaklaşımla Türkiye'nin sürekli olarak tehdit altında olduğu imajının yaratılması,

9. Militarist söylem, askeri müdahaleleri meşrulaştırma çabası,

10. İnsan hakları ile ilişkilendirilen konularda (insan hakları konusuna oldukça sınırlı yer verilmiş ve devletin insan haklarını gerekli durumlarda sınırlayacağı sıklıkla vurgulanmıştır) görev ve sorumlulukların temel hakların önüne konması, doğuştan insan olarak sahip olunan hakların bağışlanan bir ödül olarak sunulması,

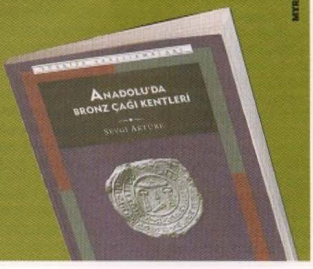
11. Azınlıklarla, özellikle Ermenilerle ilgili konularda bu yaş grubu öğrencilerinde rahatlıkla düşmanca duygular yaratacak ifadelere, görsel malzemeye yer verilmesi.

E. TARİH ÖĞRETMENİ

ANADOLU'DA BRONZ ÇAĞI KENTLERİ
SEVGİ AKTÜRE

Kentler, tarih boyunca en devingen öğe oldu, toplum yaşantısında belirgin izler bıraktı. Sevgi Aktüre, Anadolu'da kent ve kentleşme tarihi üzerinde yapılmış çeşitli araştırmaların sonuçlarını bir araya getirip bunlardan yeni sentezler üretti. Anadolu kentlerinde mekânsal yapı değişimi ile bu yapıyı belirleyen sosyo-ekonomik süreçler arasındaki nedensellik ilişkilerinin irdelendiği bu kitap, araştırmacılar, özellikle kent plancıları için önemli bir kaynak.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları
ISBN-975-333-01, Ocak 1997, İnce Kapak, 12,00 YTL

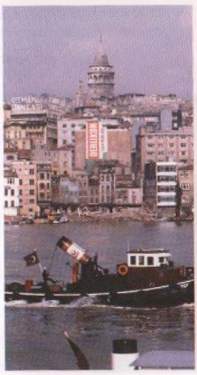

İSTANBUL'UN SİLUETİNDE KAYBOLMUŞ BİR DETAY

İSTİMLİ RÖMORKÖRLER

Liman 2 römorkörü çöp dolu mavna yedeğinde Sarayburnu'na doğru yol alıyor.

Liman 2 römorkörü beraberindeki layterden Kocataş Vapuruna kömür yüklemesi yapılıyor.

Bacası kırılan Tekirdağ römorkörü Haliç'ten çıkmak üzere Galata Köprüsü'nün altına giriyor.

MURAT KORALTÜRK

Bugün, sanayi devriminin ürünü olup da sanki eski çağlardan kalmış eserler gibi meraklıları olan, nostalji konusu olmuş pek az şey bulunur. Saymaya kalksak buharlı trenler ve gemiler listenin başında yer alır.

Bir deniz kenti olan İstanbul'un siluetinde gemilerin ayrı bir yeri vardır. Buhar devri ile gemilerin limanda artan sayıları, eski kartpostal ve fotoğraflardan da fark edilebilir. İstanbul'un önemli bir ticaret merkezi olması, bir liman kenti olarak İstanbul siluetinde gemilerin öne çıkmasına yol açar. Bunun yanında İstanbul'da ulaşım, 1950'lere kadar büyük bir oranda deniz yolundan gerçekleşir. Bu ulaşımı gerçekleştiren işletmelerin sahip oldukları gemiler ve sayısız kayık da hesaba katıldığında, İstanbul'un siluetinde hareket halinde demirli ve bağlı gemiler, deniz taşıtları göze çarpar.

Bu manzarada kuşkusuz Şirket-i Hayriye, Haliç Vapurları Şirketi, Seyr-i Sefain İdaresi ve sonra da Şehir Hatları İşletmesi'ne ait vapurların öne çıktığı görülür. Bir de kendisi küçük, ancak işlevi büyük deniz taşıtları olan römorkörler vardır.

Römorkörler başka tekneleri çekmek üzere tasarlanmış ve inşa edilmiş gemilerdir. Tasarımlarının en önemli noktasını, boyutlarına göre makine kuvvetinin yüksekliği oluşturur. Bugün gemi sicili için gemi cinsleri kodlanırken römorkörler dört sınıfa ayrılır. Bunlar, makine gücü ve manevra kabiliyeti yüksek, diğer gemileri önden çeken çekici römorkörler; motor gücü ve manevra kabiliyeti yüksek, özel aparatlarıyla diğer gemileri arkadan iten itici römorkörler; liman içi faaliyetlerde kullanılan, özel donanımlı olarak inşa edilmiş itici ve çekici römorkörlerin dışındaki liman römorkörleri ve açık denize sefer yapabilen üstün kabiliyetli, iyi donanımlı, motor gücü fazla olan açık deniz römorkörleridir.

19. yüzyılda buharlı gemilerin Osmanlı sularında işlemeye başlamasıyla, işlevleri çeşitlenen römorkörler de kullanılmaya başlandı. Bu römorkörlerin bazen yedeğine aldığı mavnaları, bazen de İstanbul Boğazı geçişinde akıntıya karşı zorlanan yelkenli gemileri çekerdi. Bazı römorkörler ise gemilerin limanlara giriş çıkışlarında ve rıhtıma yanaşmaları veya ayrılmalarında yardımcı olurlardı.

Şimdilerde İstanbul limanında gördüğümüz römorkörlerden farklı, siyaha boyalı tekneleri olan, istimli, Haliç'te bulunan köprülerin altından geçebilmeleri için ince uzun bacaları yatan bu römorkörler artık kalmadı. Özellikle konteyner taşımacılığının yaygınlaşmasıyla, limanda yükleme işlemi sırasında bir zamanlar İstanbul'da emek tarihinin önemli aktörleri olan mavnaları ve mavnacıları işlevsiz bıraktı. Haliç'te sayıları yüzleri bulan mavnalar da 1980'lerde Bedrettin Dalan'ın belediye başkanlığı döneminde Haliç'te

gerçekleştirilen bir dizi yıkım ve "temizlik" harekâtı sırasında ortadan kalktı. Böyle olunca, yaşlanmış olan bu römorkörler de hizmet dışı kaldı. Onların yerini daha güçlü, ancak gemi estetiğine sahip olmayan yeni römorkörler aldı. Onları da özellikle Kadıköy-Eminönü ve Kadıköy-Beşiktaş arasında şehir hatları vapurları ile seyahat ederken Haydarpaşa Limanı'na gelen bir gemiye veya ayrılan bir gemiye manevrada yardımcı olurken görmek mümkündür.

Sözü edilen istimli römorkörleri ancak bugün yaşı 25-30'un üstünde olanlar hatırlar. Bu römorkörler, bugün büyük şair Nâzım Hikmet'e ait, "İstanbul'da Sarayburnu akıntısına çıkıyor bir römorkör ardında üç mavna" dizesinde olduğu gibi ya şiirlerde ya da değerli fotoğraf sanatçısı Ara Güler'in karelerinde yaşıyor. Bir istimli römorköre ait hareketli görüntü izlemek isteyenler ise Halit Refiğ'in yönettiği, Yıldız Kenter ve Eşref Kolçak'ın başrollerini oynadığı "Hanım" filmini izleyebilirler. Bunların hiçbirine ulaşamayan veya bir istimli römorkörü üç boyutlu olarak görmek isteyenler ise Haliç'te bulunan Rahmi M. Koç Müzesi'ne gidip türünün en güzel örneklerinden olan Liman 2 römorkörünü ziyaret edebilirler.

SANTRALİSTANBUL'DA FOTOĞRAF SERGİSİ "KENT SOKAKLARI"

santralistanbul, British Council Yunanistan ve IMEPO (Yunanistan Göç Politikaları Enstitüsü) tarafından gerçekleştirilen ve tanınmış Magnum fotoğrafçısı Nikos Economopoulos'un küratörlüğünü yaptığı "Kent Sokakları" fotoğraf sergisine ev sahipliği yapıyor. Göç, toplumsal katılım ve bir arada var olma gibi konuların ele alındığı sergide genç fotoğrafçıların ürettiği 150'nin üzerinde fotoğraf yer alıyor. "Kent Sokakları" 24 Eylül-30 Ekim 2008 tarihleri arasında santralistanbul Galeri 1'de ziyaret edilebilecek.

British Council Yunanistan ve IMEPO tarafından gerçekleştirilen "Kent Sokakları" fotoğraf sergisi, Atina'da yaşayan gençlerin gözünden, kentin değişen yüzünü yansıtmak amacıyla yürütülen iki yıllık projenin bir ürünü.

Göç, toplumsal katılım ve bir arada var olma gibi konularda gençlerin farkındalıklarını artırmak amacıyla gerçekleştirilen proje iki koldan yürütüldü: Farklı kültürlerden on dört genç fotoğrafçı, Magnum fotoğrafçısı Nikos Economopoulos tarafından yürütülen bir dizi atölye çalışmasına katılmalarının ardından, on dört ay boyunca Atina sokaklarında dolaşıp Yunanistan'ın başkentindeki yaşamdan ve süregiden dönüşümden sahneleri kaydettiler. Aynı zamanda, Atina'daki on farklı ilköğretim okulundan seksen beş öğrenci bir dizi fotoğraf atölyesine katıldı. Atölye çalışmaları sırasında, farklı kültürlerden gelen öğrenciler mahalle, ev ve okullarında günlük yaşamdan görüntüleri fotoğraflayarak, yaratıcılıklarını geliştirdiler. Bu süreçte çekilen fotoğraflara ek olarak, projenin göç konularındaki danışmanlığını üstlenen antropolog Nadina Christopoulou, Yunanistan'daki göçmenlerin anlatıkları hikâyelerden ve onlarla yapılan röportajlardan sergi için metinler derledi.

"Kent Sokakları" sergisi, çağdaş toplumların kimlik ve kültürel farklılık gibi konularda karşılaştıkları sorunlarla yaratıcı bir yolla yüzleşmelerine zemin sağlamayı amaçlıyor. Proje, çokkültürlü toplumu ve işbirliğini tasvir eden fotoğraflar ile imgeler, öneriler ve düşüncelerin değiş tokuşunun, bir topluluğu oluşturan farklılıkları tanımak ve bunlara saygı duymak ve toplum olarak bir arada var olmanın önemini kavramak açısından çok faydalı araçlar olduğunu gösteriyor. Sergide yer alan fotoğraflar, farklı kökenlere ve farklı yönelimlere sahip insanların yaşadıkları kentteki uçucu görünüşlerinden oluşuyor. Bu görüntüler, aynı zamanda gelecekte yaşamaya devam edeceğimiz kentin yeniden keşfedilmesinde özendirici rol oynuyor.

Sergi kapsamında iki çocuk atölyesi ve bir seminer de düzenlenecek. 12-16 yaş grubundaki çocuklara yönelik atölye çalışmaları Nancy Toumpakari ve Kamillo Nollas tarafından yürütülecek. "Bir Araç Olarak Sanat: Sanatsal ve Eğitsel Projeler Yoluyla Toplumsal Farkındalığı Artırmak" başlıklı seminer ise serginin genç fotoğrafçılarına proje süresince edindikleri deneyimleri aktarma fırsatı sunacak.

Kasım 2007'de Yunanistan'da sergilenen "Kent Sokakları", 24 Eylül – 30 Ekim 2008 tarihleri arasında santralistanbul'da izlenebilecek.

AFRİKA KÖKENLİ "TÜRK" OLMANIN DÜNÜ VE BUGÜNÜ ARAŞTIRMA SONUÇLARINDAN NOTLAR

Kayacan, İzmir'deki Afrika kökenlilere özgü "Dana Bayramı" ve bu törenin yöneticisi olan "Godya"yı İzmir'de gerçekleştirdikleri 70 yaş üstü görüşmelerin doğruladığını, 1920'lere kadar kutlanan Dana Bayramı'nın tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin kanuna dayanılarak yasaklandığını ama anlatılara bakıldığında bu ritüelin özellikle Torbalı çevresindeki köylerde 1950'lere kadar gizlice yapıldığının anlaşıldığını söyledi.

GÜLAY KAYACAN

Tarih Vakfı, Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye Delegasyonu tarafından desteklenen "Sessiz Bir Geçmişten Sesler: Afrika Kökenli 'Türk' Olmanın Dünü ve Bugünü Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması" adlı projenin sonuçlarını 29 Ağustos'ta Karşı Sanat'ta düzenlediği basın toplantısında kamuoyuyla paylaştı.

Düzenlenen basın toplantısına Açık Radyo, Anadolu Ajansı, *Bugün*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Sabah*, *Taraf* ve *Zaman* gazeteleri ve TVnet muhabirlerinin yanı sıra ilgili sivil toplum kuruluşu temsilcileri ve üniversite öğrencilerinden oluşan yaklaşık 30 kişi katıldı.

Firuzan Sözgelmez'in aile albümünden, (1955-İzmir).

Tarih Vakfı Projeler Koordinatörü Dr. Gurel Tüzün basın toplantısını açış konuşmasında, Tarih Vakfı'nın özellikle son yıllarda Türkiye'nin kültürel çeşitliliğini, çokkültürlülüğünü vurgulayan çalışmalar yürütmekte olduğunu, çünkü barış ve demokrasi kültürünün önemli bileşenlerinden birinin, farklı kültürel grupların birbirini iyi tanımaları ve karşılıklı anlayış olduğunu belirtti. Farklı toplumsal ve kültürel gruplar arasındaki çatışmaların, çelişkilerin esas olarak birbirini çok iyi tanımamaktan kaynaklandığını, bu nedenle farklı toplumsal kesimlerin kültürel özelliklerini öne çıkaran çalışmaların önemli bir gereksinime yanıt verdiğini vurguladı. Tüzün, batı Ege'de yaşayan Afrika kökenli 'Türkler'i konu alan "Sessiz Bir Geçmişten Sesler" adlı sözlü tarih çalışmasıyla, görünür olmayan bir toplumsal grubu görünür kılmayı amaçladıklarını ifade etti.

Tüzün'den sonra söz alan Proje Koordinatörü Gülay Kayacan, Afrikalılar Dayanışma, Kültür ve Yardımlaşma üyeleriyle birlikte gerçekleştirdikleri sözlü tarih araştırma projesinin süresi, yöntemi ve sürecine ilişkin bilgi verdikten sonra, yaşamöyküsü görüşmesi yaptıkları 47'si kadın, 53'ü erkek olmak üzere toplam 100 kişinin meslek, eğitim durumu, yerleşim alanları ve yaş gibi demografik özelliklerinden söz etti. Kayacan, 100 görüşmeyi 5 kişilik bir sözlü tarih ekibiyle İzmir'in Torbalı ilçesi ve Naime, Yeniçiftlik, Hasköy, Çırpı gibi köylerinde, Balıkesir'in Ayvalık ilçesinde, Aydın'ın Söke ilçesi ve köylerinde, Muğla'nın Milas ilçesi ve köylerinde, Bafa, Ortaca, Dalyan, Köyceğiz ve Dalaman beldelerinde gerçekleştirdiklerini belirtti. Görüşme yaptıkları 100 kişiyi belirlerken en önemli kriterin, en az 4 kuşaktır batı Ege'de yaşayan, anne ya da baba tarafından birinci derece akrabalarının siyah tenli olup "Arap" olarak adlandırılmış olmasına özen gösterdiklerini ifade eden Kayacan, farklı kentlerde farklı köken anlatılarının olduğunu, kiminin soy anlatısını Osmanlı'daki kölelikle ilişkilendirdiğini, kimininse geçmişte hacca giden varlıklı aileler tarafından kaçırılma öyküsüyle ilişkilendirerek anlatıldığını belirtti. Kayacan, anne ya da baba tarafından aile kökenlerinin bir tarafının Sudan'dan geldiğini ifade edenlerin ağırlıklı olarak İzmir ve çevresinde yaşadıklarını, yine İzmir'dekilerin bir kısmı ile Balıkesir/Ayvalık'ta yaşayanların nüfus mübadelesi sırasında Girit'ten, oraya da Kenya'dan gelmiş olduklarını söylediklerini ifade etti. Batı Ege bölgesinin güneyine inildiğinde, Aydın ve Muğla civarında yaşayanların ise dedelerinin/ninelerinin Anadolu'ya nereden geldiğini ya da getirildiğini tam olarak bilmediklerini anlattı. Dalaman ve Ortaca

Cahit Şengöz'ün aile albümünden, (1963-Efes-İzmir).

Cahit Şengöz'ün aile albümünden.

beldelerinde yaşayanların ise 1900'lü yılların başında Mısır Hıdivi (Valisi) Abbas Hilmi Paşa'nın Dalaman'daki arazisinde çalıştırılmak üzere getirilen Sudan kökenli ailelere dayandığı söyleyen Kayacan, bunlardan farklı olarak Ortaca çevresindeki köylerde, halk arasında "paslı" ve "eski" Araplardan söz edildiğini de belirtti.

Derledikleri aile kökeni anlatılarından, son 5 kuşaktır Türkmen ya da Yörük, Boşnak, Arnavut ve Kürt kökenli olanlarla karışık evliliklerin yapılmış olduğunu ve bunların önemli bir bölümünün kırsal alanda olduğunu ifade eden Kayacan, geçmişteki Afrika kabilelerinden bugüne taşınmış kültürel pratiklerden söz etmenin mümkün olmadığını belirtti. Bunun yanı sıra, proje kapsamında İzmir'de 19. yy sonunda yayımlanmış dört yerel gazeteyi taradıklarını ve Osmanlıcadan sadeleştirerek Türkçeleştirdiklerini söyleyen Kayacan, söz konusu gazetelerde geçen, İzmir'deki Afrika kökenlilere özgü "Dana Bayramı" ve bu törenin yöneticisi olan "Godya"yı İzmir'de gerçekleştirdikleri 70 yaş üstü görüşmelerin doğruladığını, 1920'lere kadar kutlanan Dana Bayramı'nın tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin kanuna dayanılarak yasaklandığını ama anlatılara bakıldığında bu ritüelin özellikle Torbalı çevresindeki köylerde 1950'lere kadar gizlice yapıldığının anlaşıldığını söyledi.

Yaşlı kuşağın kendisini Arap olarak, kentte yaşayan genç kuşağın ise Afrika kökenli olarak tanımladığını belirten Kayacan, bu tanımlamanın eğitim düzeyi ve yaşanılan yerin kır ya da kent olmasıyla birebir ilişkisi olduğunu, hatta Söke'nin bir köyünde görüşme yaptıkları 80 yaşında bir erkeğin, "Biz kendimizi Arap olarak bilirdik, şimdi bir Afrikalılık çıktı, bu yeni moda oldu," dediğini ifade etti.

Kayacan, rengi nedeniyle yaşamının herhangi bir döneminde "çevremden olumsuz bir davranış görmedim" diyenlerin çoğunun köylerde yaşadığını, kentlerdekilerin ise rengi nedeniyle söz ya da davranışla en az bir defa tacize uğramış olduğunu ifade etti. Rengi nedeniyle çalışma ve eğitim hayatında sıkıntı yaşadıklarını söyleyenlerin şehir merkezlerinde yaşayan 20-35 yaş arasında kişiler olmasına dikkat çeken Kayacan, özellikle batı Ege dışında eğitim veya iş nedeniyle bulunmuş kişilerin, kendilerine "yabancı" olarak bakıldığını, Türkçe konuştukları duyulduğunda insanların çok şaşırdıklarını, çevrelerindekilerin kendilerine "Pele", "Esmeray" diye isim taktıklarını anlattığını belirtti.

Proje kapsamında oluşturulan 100 kişilik yaşamöyküsü koleksiyonunun bu alana ilişkin çalışma yapacak araştırmacı, akademisyen ve öğrenciler için önemli bir yol gösterici olduğunu ve veritabanı oluşturduğunu söyleyen Kayacan, hazırladıkları www.afroturk.org adlı web sitesinde de görüşmelerden seçilen anlatı parçalarına yer vereceklerini belirtti.

Projenin alan çalışmasında yer alan ve Afrikalılar Dayanışma, Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin kurucularından Fatma Konaçer, dernekleşme sürecinin bürokrasisiyle uğraşırken karşılaştıkları güçlüklerden söz etmenin yanı sıra "Sessiz Bir Geçmişten Sesler Projesi"yle bakış açılarının nasıl zenginleştiğini, farklılaştığını anlattı. Konaçer'in konuşmasının ardından, yapılan görüşmelerin video kayıtlarından hazırlanmış kısa bir film gösterildi.

Basın toplantısının son bölümünde konuşmacılar basın mensuplarının sorularını yanıtladılar. Sorular daha çok araştırma bulgularına ve özellikle "Araplar"ın kökenleri ve ayrımcılığa ilişkin ayrıntılı bilgi edinmeye yönelikti.

Sunumda, kuşaklar boyunca yapılmış karışık evliliklerden ve bu evliliklerde özellikle "Sünni İslam" üst kimliğinin geçerliliğinden, gündelik yaşam pratiklerindeki baskın Ege kültüründen söz edilmiş olmasına karşılık "bölgedeki Afrikalıların sayısı kaç", "Dinleri ne" gibi sorular soruldu.

MÜZE-İ ASKERİYE'DE SAHNE OYUNLARI

Dünya askeri müzeleri arasında önemli bir yere sahip olan Askeri Müze, günümüzde düzenlediği kültürel faaliyetleri ile Türk müzeciliğine önemli katkılarda bulunurken, geçmişindeki etkinliklerle de halkın sosyal yaşamını bir nebzede olsa hareketlendirmiştir.

İLKAY KARATEPE

Siyasi yaşamı kadar gündelik yaşamıyla da dikkatleri üzerine çeken İstanbul'un 19. ve 20. yüzyılda önemli bir kültür merkezi olan Aya İrini'deki Müze-i Askeriye, sahne oyunları ile bir dönem şehir halkının gündelik yaşamını renklendirmiştir.

1848 tarihinde Harbiye Ambarı olarak adlandırılan Aya İrini, "Mecma-ı Esliha-i Atika" (harp araç ve gereçlerini kapsamakta) ve Mecma-ı Asar-ı Atika" (arkeolojik buluntuları kapsamakta) ismiyle düzenlenerek ilk müze oluşturulmuştur. Fethi Ahmet Paşa'dan sonra "Müze-i Humayun" olarak anılmıştır. Arkeolojik buluntuların Çinili köşke taşınmasıyla, askeri araç ve gereçlerin sergilendiği Aya İrini yeniden araç ve gereçlerin depolandığı "Harbiye Ambarı" haline dönüşmüştür. Mahmut Şevket Paşa'nın harbiye nazırı olması ile "Esliha-ı Askeriyye Müzesi" yeniden önem kazanmıştır. Müzenin başına getirilen Ahmed Muhtar Paşa'nın çalışmaları sayesinde 1908-1923 yılları arasında dönemin önde gelen kültür merkezlerinden biri olmuştur. Müze, yeni kimliğine yeni bir isimle, Müze-i Askeri-i Osmani ile devam etmiştir. Bir kütüphane, atış poligonu ve sineması bulunan bu kültür merkezine, Yeniçeri mehterini temsil etmek amacıyla aslına uygun olarak kurulan Mehterhane-i Hakani de eklenince, İstanbul'un yaşantısına yeni bir renk katılmış oldu. Sergileme mekânları, kütüphanesi ve sineması ile halka açılan müze, çeşitli konserler ve mehter gösterileri ile de dönemin kültürel yaşamına hizmet eden bir kuruluş halini aldı.

Müze-i Askeri-i Osmani'de insanlar sadece geçmiş kültürlerin tanıkları olan eserleri görmekle kalmamış, aynı zamanda insan doğasının bir parçası olan eğlence ihtiyacını da müzeye gelir getirmek amacıyla düzenlenen gösterilerle karşılamaya çalışmışlar. Aya İrini'nin salonlarında gelir sağlamak amacıyla yapılan bu gösterilerde özellikle Osmanlı'da şu'bedebaz olarak adlandırılan hokkabazların yaptığı el hünerleri halkın ilgi odağı olmuştur.

Askeri Müze'de hokka gösterilerine geçmeden önce bu oyunun geçmişine göz atmak gerekmektedir. Hokka oyunu en eski oyunlardan biri olduğu için hokkabaz terimi de genel olarak gözbağcılar için kullanılmıştır. 16. ve 17. yüzyılda çok ileri olan hokkabazlığın gelişmesinde Osmanlı'ya, İspanya ve Portekiz'den gelen Yahudilerin büyük etkisi olmuştur. Türk hokkabazlığının hokka oyunundan başka önemli bir özelliği de, yalnız bir hüner gösterisi olmayıp, usta ile yardak arasında güldürücü söyleşmeler yapılmasıdır. Böylece el çabukluğu, dil çabukluğu ile birleşerek usta ile yardak arasında geçen konuşmalarla hoşça vakit geçirilmesi sağlanmaktaydı. Ustanın elinde orta oyununda Pişekâr'ın kullandığı gibi bir şak şak bulunur, bununla yardağına vurur. Bu görsel sanatı son zamanlara kadar geleneksel biçimde Yahudi sanatçılar devam ettirmiştir.

Sahne sanatının büyülü aktörleri perde açılınca hünerlerini sergileyecek kendi sihirlerinin içine seyirciyi de çekerek bir başka dünyanın kapılarını aralarlar. Tüm seyirciler onlarla birlikte sihir dünyasını keşfetmeye başlar. "Ne sihirdir ne keramet el çabukluğunda marifet" diyerek bu sanatçıların sihirli dünyasının kapılarını biz de Müze'i Askeriye'nin perdesinden aralayalım ve onların 20. yy başındaki yaşantılarına birlikte ortak olalım.

Ahmet Muhtar Paşa zamanında bir kültür merkezi haline getirilen Esliha-i Askeriye dönemine ait bugün Askeri Müze'de bulunan, 20. yy başının hokkabazlarının yer aldığı fotoğraf ve kullanılan aletler 1900'lü yılların gözbağcılığına ışık tutmaktadır.

Fotoğrafın altında eski Türkçe ile "Müze-i Askeriyede Osmanlı Şubedebazlığı" yazmaktadır. Sol başta gösterişli elbisesi, büyük metal tokalı kemeri,

parıltılı kavuğu, işlemeli terlikleri ile Şubedebaz-ı şehber Cemil Bey yer almakta, halkalar ile gösterisini yaparken aynı zamanda elinde pastavını "şak şak" tutmakta, daha sade giyimli olan yardımcısı Refik-i Hayreddin Bey ise Cemil Bey'e elinde tuttuğu halkalarla takviye yapmaktadır. Şubedebazların o dönemde kullandığı zarlar, şemsiye ve diğer aletler fotoğrafta görülebilmektedir. Fotoğrafta ayrıca Askeri Müze alay hesap muavini Hasib Bey ile yine bir görevli yer almaktadır. Fotoğraf, dönemin hokkabazlarının kullandıkları aletleri ve giydikleri kıyafetleri, 1900'lü yılların sahne kostümleri ve aletlerini gözler önüne sermektedir.

Hokkabazlık gösterilerinin dışında Müze-i Askeriye'nin salonlarında yankılanan konserler 1921 tarihinde de insanlara neşeli anlar yaşatmıştır.

İstanbul'un kültür merkezi Müze-i Askeriye'nin önemli bir kolu da sinemasıydı. Askeri konulu filmlerin gösterildiği bu sinemada konser gibi dönemin sahne hayatından gösteriler de sunulmaktaydı.

1920-21 döneminde 1917 Bolşevik Devrimi'nden kaçanlar Paris, Prag, Varşova ve İstanbul'a mülteci olarak giderek kendi kültürlerini artık yaşamakta oldukları ülkelere taşımışlardır. Bu göç, işgal altında olmasına rağmen İstanbul'un gece hayatını canlandırmış, sinema, konserler ve tiyatro kumpanyaları ile İstanbul yoğun ilgi odağı olmuştur.

19 Şubat 1337 tarihli Askeri Müze'nin sinema afişinde,

"Müze-i Askeri Sinemasında Büyük Konser

19 Şubat 1337 (1921) Cumartesi günü Müze-i Askeriye Sinema Salonunda biri vasati saat 12.30 ve diğeri de saat 3'te başlamak üzere Rus Salib-i Ebyaz cemiyeti himayesinde bulunan Rus muhacirin-i eytam ve hastagan ve dul kadınları menfaatine iki defa konser verilecek ve bunlarda en meşhur Rus artistleri tarafından taganriyat ve muhtelif sazlarla terennümat ve Rus Rakkasları ve komik lubiyyat icra ve muhtelif sinemai kurdeleleri icra kılınacaktır. Birinci Mevki: 45 kuruş, İkinci Mevki: 25 kuruş" yazmaktadır.

İstanbul'un 20. yy başındaki sahne yaşantısının izlerinin görüldüğü Müze-i Askeriye'de, işgale rağmen insanların kendilerini mutlu etmeye yönelik eğlenceler bulmaları bu eğlence sistemini aynı zamanda yardım amaçlı kullanmaları, içinde bulunulan dönem için takdir edicidir.

Sihrin, gizemin, sanatın bir dönem içinde yaşatıldığı Müze-i Askeriye, sahne sanatlarından kalan birkaç fotoğraf ve gösteri eşyasıyla geçmişine bir sesleniş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarih serüvenini paylaşarak o günlerin havasını hissettirmeye çalışmaktadır. Bu büyülü şehrin insanlarını hayret içinde bırakan bu gizemli oyunun marifetli oyuncuları sahnede yerlerini alır ve alkışlar eşliğinde başladıkları gösterilerini yine alkışlar eşliğinde tamamlayarak, bir devri Müze-i Askeriye'de kapatırlar.

ASKERİ MÜZE UZMANI

Ahmet Muhtar Paşa ortada (yan sayfada).

Sinema afişi (yan sayfada).

Hokka kutusu.

Şudebaz gösterisi.

KAYNAKLAR

AND, Metin, *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İletişim Yayınları, 1992-94.

AND, Metin, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982.

Anonim, "Hokkabaz", *Meydan Larousse*, C. 5, s. 490.

Anonim, "Hokkabaz", *Büyük Larousse*, C. 10, s. 5351.

ATASOY, Nurhan, *Geleneksel Türk Sanatları*, "Minyatür Sanatı" www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/minyatur.htm

ÇORUHLU, Tülin, "Ahmet Muhtar Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, s. 106-107.

Evliya ÇELEBİ, Türkçeleştiren: Zuhuri DANIŞMAN, *Seyahatname*, C. 2, s. 317.

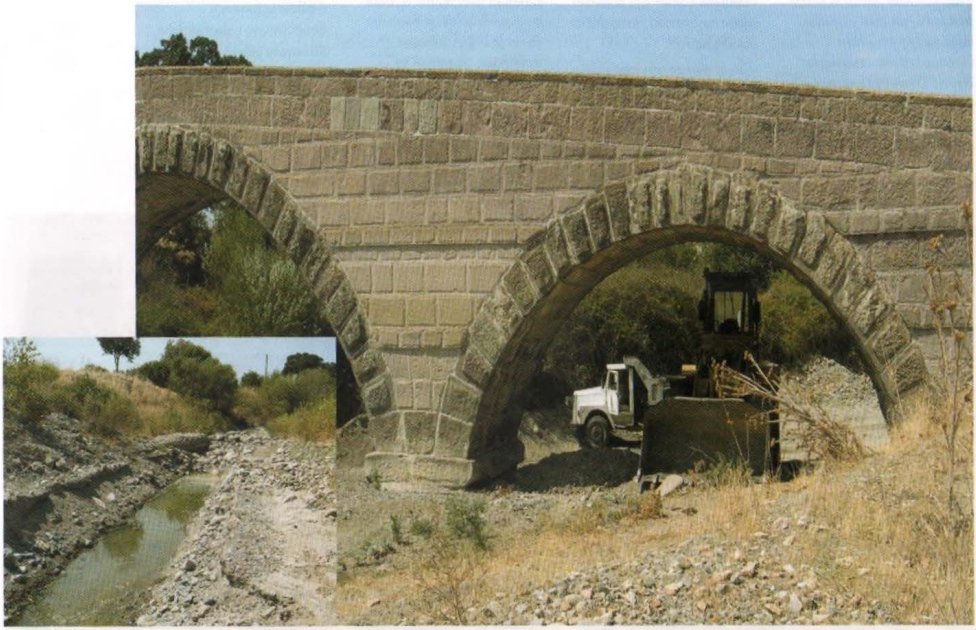
IŞIN, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, 1995.

TEKELİ, Sadık, "Tarihçe", *Askeri Müze Koleksiyonları*, s. 10-15.

ÖZHAN Mevlüt, "Hokkabaz", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, 1994, s. 83-84.

YÜCEL, Erdem, Aya İrini Kitabevi, *Art Dekor/AD*, S. 102, İstanbul Eylül 2001, s. 86-90.

ALLIANOI'DE TAHRİBAT

ALİME MİTAP

Allianoi'de son dönemde basında yer alan hasarların saptanması için, bugün mahkeme heyetiyle birlikte delil tespiti yapıldı. Dere yatağında kepçeyle yapılmış olan tahribat, büyük ve küçük havuzlardaki suların durumu, bilirkişi tarafından incelendi. Ayrıca yargıç, suyun çekilmesi için kazılan kanalın ne ile kazıldığını ören yeri bekçisine sordu. Bekçinin "kepçeyle kazıldığını" ifade etmesi üzerine, yargıç, bekçinin bu açıklamasını tutanağa geçirdi.

Büyük ve küçük havuzlarda daha önce sıcak kaplıca suyu vardı. Gidenlerin anımsayacağı gibi, yoğun bir su buharı da vardı. Ancak bugün durum çok farklıydı. Sıcak sudan eser kalmadığı gibi, havuzda soğuk su vardı. Sıcak sular ise dışarıda, dere yatağında akıyordu.

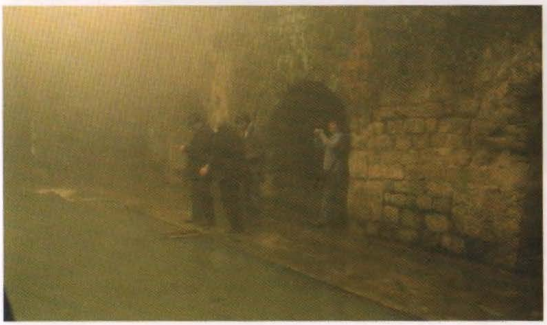
Kepçeyle kırılan boru ortada duruyordu. Belli ki kaplıca sularının havuza akışı engellenmiş, sular dere yatağına yönlendirilmişti.

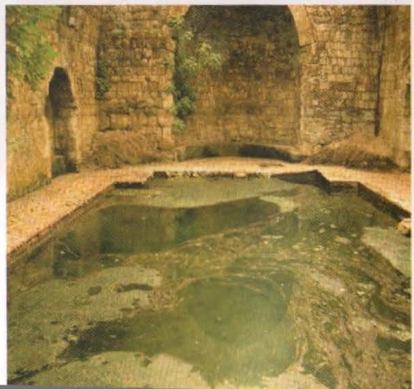
Ayrıca biz oradayken belediyenin iş makineleri (kepçe ve kamyon) tam da tarihi köprünün dibinden kum çekiyordu.

Şimdi İlya çayında kaplıca suyu akıyor (fotoğrafta, derenin sağ yamacında görülen molozlar dereden çıkarılmıştır), anlaşılan DSİ İlya çayı kuruduğu için barajı kaplıca suyu ile doldurmak istiyor. Trajikomik ama öyle... Bergama Belediyesi'nin kum ve çakıl alması da, batan geminin mallarının yağmalanmasına benziyor (korumâ kurulundan izin alındığını sanmıyoruz).

Özetolarak, mahkeme tarafından yapılan keşifte de görülmüştür ki, Allianoi'de dava konusu edilen koruma kurulu kararlarına dahi uyulmadan, kepçe ile antik ılıcanın özelliğinin kaybolması için fiziki müdahalede bulunulmuştur. Raporun verilmesinin ardından her türlü cezai ve hukuksal yola başvurulacaktır. 10.09.2008

ALLİANOİ GİRİŞİM GRUBU
DÖNEM SÖZCÜSÜ

9 ARALIK 1905

İSTANBUL'DA SUİKAST DALGASI

L'Illustration dergisinin 9 Aralık 1905 tarihli ve 3276 numaralı sayısında yer alan kısa bir makalenin konusu, İstanbul'da 21 Temmuz 1905 günü cuma selamlığı esnasında Sultan II. Abdülhamid'e karşı gerçekleştirilen bombalı suikastın devamındaki tahkikattı. Suikastın sonucunda çoğu asker ve subay 26 kişi ölmüş, 58 kişi yaralanmış, padişahın kendisi de ölümden kıl payı kurtulmuştu. Abdülhamid'in istibdadına karşı çıkan çevreler bu olayı sevinçle karşılamış ve Tevfik Fikret, "Ey şanlı avcı, dâmını (tuzağını) beyhude kurmadın / Attın fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadın!" beytiyle selamlamıştı. Necib Melhame başkanlığındaki tahkikat komisyonu olaya karışan 41 kişilik bir liste çıkarmış, asıl fail olarak da Ermeni davasının sempatizanı Édouard Jorris adındaki Belçikalı bir anarşist tespit edilmiş ve tutuklanmıştı. Bunun üzerine Abdülhamid, kendine has bir teknik kullanarak Jorris'i affetmiş ve eline 500 altın sıkıştırıp Ermeni ihtilalcilere karşı kendi ajanı olarak çalışmaya ikna etmişti.

İSTANBUL'DA DİNAMİT

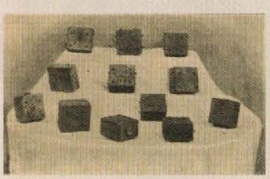
21 Temmuz günü Sultan Abdülhamid'e karşı düzenlenen suikast bir bakıma Ermeni hareketliliğinin tekrar canlandığına işaret ederken, olaydan hemen sonra meseleyi tahkik için Mecib Melhame Paşa'nın başkanlığında oluşturulan soruşturma komisyonu karışık olduğu kadar zor bir görevle karşı karşıya kalmıştır.

Komisyon, suçluların izini sürmeyi mümkün kılacak en ufak bir ipucuna dahi sahip değildi. Gerçi bombanın patladığı yerde üzerinde 1507 numarasının işlendiği ve bir arabadan geldiği anlaşılan bir demir parçası toplanmıştı. Bu bilgi, bombayı getirmiş olan arabanın hangi şehirden geldiğini, ardından da sahibini tespit etmeye yeterli olmuştu.

Bu da esrarın çözümüydü.
Ancak Yıldız Sarayı suikastından birkaç gün sonra komisyon daha çalışmalarına yeni başlamıştı ki, Amerika'dan yeni gelmiş olan Vartanyan adındaki bir Ermeni, hatırlanacağı üzere, ihtilalcilere para desteğinde bulunmayı reddetmiş olan Apik Efendi Uncıyan adındaki bankeri revolverle öldürmüştü. Vartanyan tutuklandı. Revolveri ise onun gibi Amerika'dan gelmiş ve bomba meselesinde suçlanmakta olan Arfaryan adındaki bir hemcinsininkine benziyordu. Böylece her ikisinin de aynı komite tarafından silahlandırılmış oldukları ve bir komplonun mevcut olduğu ispat edilebildi.

Tahkikatın alanı giderek netlik kazandı.
İstanbul'da gerçekleştirilen aramalar neticesinde özellikle kentin Avrupai semtinde birçok bomba ortaya çıkarıldı. Bu bombalardan diplomatik çevrelerin buluşma mekânı olan Cercle d'Orient'da[1] bulunanı, dikenlerle kaplı dev bir kestaneye benziyordu ve 50 kg ağırlığındaydı. Sadece Alman Kroecker Oteli'nde[2] on iki bomba ortaya çıkarıldı.

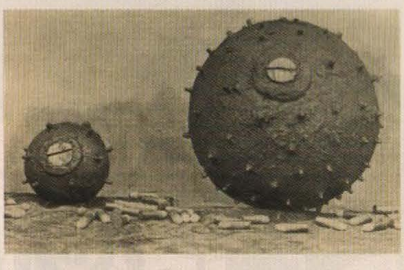
Vartanyan ve Asfaryan'dan sonra başka Ermeniler de tutuklandı. Hepsi idama mahkûm oldu. Bir de padişaha karşı suikasta bulaştığı düşünülen Jauris adında bir Belçikalı yakalanmıştır. Belçika sefareti, Jauris'in davasının Türk mahkemeleri tarafından görülmesine itiraz ediyordu. Ancak mahkemesi gene de yeni başladı. Ancak suikastın asıl mimarı olan ve Ripps takma adıyla bilinen Rus Ermenisi yakalanamamıştır.

Alman Kroecker Oteli'nin ana merdiveni altında bulunan bombalar.

İdama mahkûm edilen Ermenilerden ikisi: Garabet Vartanyan ve Ohannes Arfaryan.

İstanbul'da yabancı devlet temsilcilerinin sıkça gittikleri Cercle d'Orient'da bulunan bombalar (Küçüğü 8, büyüğü ise 50 kg ağırlığındadır).

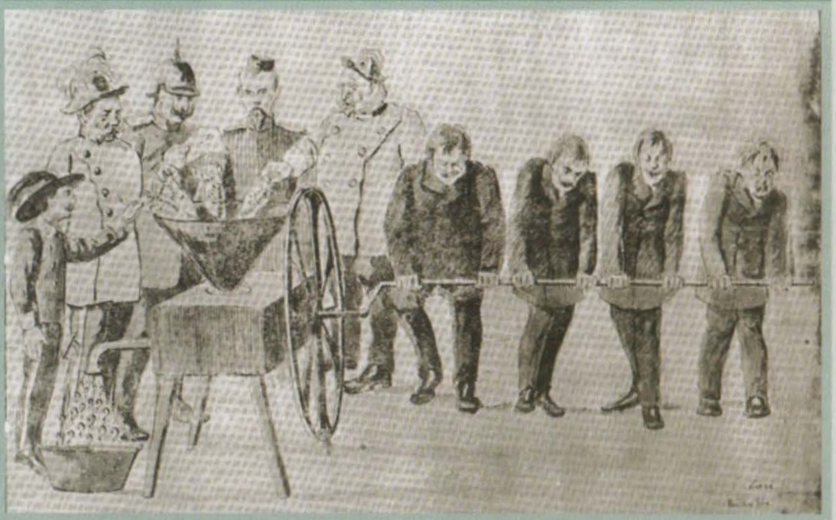
DİPNOTLAR

1 Bir zamanlar "Serkl Doryan" adıyla da anılan ve bugün Büyük Kulüp olarak devam eden kulüp, 1882 yılında daha çok İstanbul'daki yabancılar ve gayrimüslimler tarafından kurulmuş olan bu kulüp uzun yıllar Abraham Paşa'nın Beyoğlu Caddesi üzerindeki konağının ikinci ve üçüncü katlarında faaliyetini sürdürmüştür.

2 Grand Hôtel Kroecker, 1890'larda Nomico ailesinin Kabristan sokağı üzerindeki konağında kurulmuştur. Binası, eski ABD konsolosluğunun hemen altında ve hâlâ ayaktadır.

İLAN-I HÜRRİYET DOLAYISIYLA

1908 KARİKATÜRLERİ

KALEM
SAYI 10, SAYFA 9
YAYINLANDIĞI TARİH:
23 EKİM 1324
(5 KASIM 1908)
KARİKATÜRİST: LU SİN

Karikatürün alt yazısı:

Konferans hazırlıkları

Karikatürde özellikle Bosna Hersek ve Bulgaristan olayları üzerine toplanması düşünülen uluslararası konferans çalışmaları söz konusu ediliyor.

Karikatürdeki kişiler, soldan sağa İtalya Kralı Emmanuel, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, Alman İmparatoru II. Wilhelm, Rus Çarı II. Nikola ve İngiliz Kralı VII. Edward'dır. Her biri, karikatürde görülen huni şeklindeki cihaza kendi dillerinde "program" yazan önerilerini atmakta ama karikatürün sağında görülen diplomatlar huninin kolunu çevirerek bu programları bir çöp makinesi gibi öğütüp çöp sepetine atmaktadırlar. Bu karikatür ile hep yapılan ama hiçbir yarar sağlamayan uluslararası konferanslar hicvedilmektedir.

KARAGÖZ
SAYI 18, SAYFA 4
YAYINLANDIĞI TARİH:
22 EYLÜL 1324-
5 TEŞRİN-İ EVVEL 1908

Karikatürün alt yazısı:

-Al ağam al... Aha ne böyle Balkan çaşnı ne de böyle sucuh bi yer bulunamaz...

-Sucuh fena değil, amma Balkan kurtlanmış...

"Balkanların kurtlanmışlığı" ifadesi ile Balkanlar'da yaşanan Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve nihayet Girit'in Yunanistan'a katılması ifade edilmektedir.

KALEM
SAYI 14, SAYFA 5
YAYINLANDIĞI TARİH: 20 TEŞRİN-İ SANİ 1324 (3 ARALIK 1908)

Karikatürist: Cemil Cem
Karikatürün üst yazısı:
İntihap Güreşleri
Karikatürün alt yazısı:

Bir Pehlivan Namzedi

II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip yapılan ilk seçimler için adaylar belli olmaktadır. Karikatürü çizilen kişi, İttihad Terakki'nin güvendiği yeni siyaset adamlarından İbrahim Hakkı Paşa'dır (1863-1918). II. Abdülhamid döneminde Hariciye Nezareti'nde üst düzeyde görev alan ve Darülfünun'da "Devletlerarası Hukuk" hocalığı yapan İbrahim Hakkı Paşa, ilk Kamil Paşa hükümetinde önce Maarif, sonra Dahiliye Nazırı olmuş, bilahare Roma sefirliğine atanmış, 1909 yılında Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine sadrazam olmuş, İtalyanlar Trablus'a saldırınca istifa etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Berlin sefiri olmuş, orada ölmüştür.

KARAGÖZ
SAYI 27, SAYFA 2
YAYINLANDIĞI TARİH: 13 TEŞRİN-İ EVVEL 1324-26 TEŞRİN-İ EVVEL 1908

Karikatürün üst yazısı:
Davulcunun 3. Gecesi

Canım ramazan sûratle gitti
Hem gitti hem avare etti
Kısmet kesildi, davet tükendi
Keyfim bozuldu, neşem de bitti
Dan dan da dan dan, dan dan da dan dan

İftara gitsem karnım doyardı
Bazen de bahşiş, ihsan uyardı
Aşçıbaşıya minnet edince
Torbam dolardı, tatlı koyardı
Dan dan da dan dan, dan dan da dan dan

Bayram hoştur doğrusu ama
Saç paraları hiç durma yağma
Komşu çocuğu berber çırağı
Parai diyor hep bakkal da caba
Dan dan da dan dan, dan dan da dan dan

Bekçiye bahşiş, etfale esvap
Vermekle dolmaz ka'r nâ-yab
Eller şakakta, defter önünde
Aylarca sonra artık hesap yap
Dan dan da dan dan, dan dan da dan dan

Tebrike aciz oldu şitaban
Kaldıkça baki ol şems taban
Bilcümle ahbap, tekmil vatandaş
Olsa muammer, mesut ve şadan
Dan dan da dan dan, dan dan da dan dan

1897 TÜRK-YUNAN SAVAŞI'NDA

YARALI GAZİLERİN İSTANBUL'A NAKLİ, TEDAVİLERİ VE KIZILHAÇ YARDIMLARI

NURAN YILDIRIM

18 Nisan 1897 günü Gazi Edhem Paşa kumandasındaki Alasonya ordusunun taarruzu ile başlayan savaşta yenilgiye uğrayan Yunanistan'ın isteği üzerine ateşkes yapıldı (19 Mayıs). Tesalya'da yaralanan Osmanlı askerlerinin ilk fizik muayeneleri ve tedavileri cephelerdeki hastanelerde yapılıyordu. Alasonya ve Yanya cephelerindeki sağlık hizmetleri hakkında bir makale yayınlamıştık. Bu kez gazilerin İstanbul'a nakilleri, burada tedavi altına alındıkları hastaneler, çeşitli ülkelerden yaralı gaziler için gelen Kızılhaç sağlık ekipleri ve yardımları ile bu savaşın tıp tarihi açısından önemine değineceğiz.*

Galos'tan (Volo) İstanbul'a hareket etmek üzere olan yaralı treni.

N. Yıldırım dia arşivi.

GAZİLERİN İSTANBUL'A NAKLİ

Türk ordusunun hücuma geçtiği gün, Yanya Valisi ve Kolordu-yı Hümayun Kumandanı Faik Hıfzı Paşa, şifreli bir yazıyla savaşın başladığını bildirdi. Bunun üzerine II. Abdülhamid muharebenin ahvali hakkında hususi şifre ile peyderpey mufassal bilgi arz edilmesini, yaralıların önce Selanik'e nakli, oradan da İstanbul'a getirilmesi için Selanik'e bir vapur gönderilmesini, yaralıların nakil sırasında gayet iyi bakılıp her türlü tehlikeden korunmalarına itina ve dikkat edilmesini emretti.[1]

İlk muayene ve tedavileri Kızılhaç'ın Yenişehir, Çatalca ve Dömeke'de kurduğu hastanelerde yapılan[2] savaş yaralılarından bazıları Yenişehir'e gönderiliyor, oradan da Galos (Volo) yoluyla trenle İstanbul'a sevk ediliyordu.[3] Örneğin Çatalca'daki Rus Kızılhaç Hastanesi'nden 11 yaralı İstanbul'a gönderilmek üzere 29 Mayıs'ta Yenişehir'e götürülmüştü.[4]

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Hıfzıssıhha (Hijyen) Muallim Muavini Dr. Mehmet Fahri Bey (1860-1932), Heyât-ı Seyyare-i Sıhhiye/Seyyar Sağlık Heyetleri reisliğine tayin edildi. Nakil sırasında yaralıların bakım ve tedavilerinden sorumluydu.[5]

Kızılhaç teşkilatının Osmanlı yaralılarına yardım girişimleri, Osmanlı ordu yetkililerinin dikkatini Kızılhaç'ın kuruluş esaslarına çekmişti. Komisyon-ı Askeri, Kızılhaç Cemiyeti sözleşmesinin 10. maddesine göre yaralı nakliinin deniz mi yoksa kara yoluyla mı daha uygun olduğunu müzakere etmiş, II. Abdülhamid'in treni tercih etmesi üzerine şimdilik deniz yolunun düşünülmediği kararına varmıştı. Ayrıca henüz Osmanlı Devleti tarafından

imzalanmamış olan Kızılhaç sözleşmesinin, Babıâli tarafından incelenip kabul edildiği takdirde uygulanmasını önermişti. Yaralıların trenle nakledilmesi kararı üzerine Selanik, Manastır ve Şark şimendifer kumpanyaları yaralı nakli için iki özel tren hazırlamayı taahhüt etti. Bu trenler Cemil Paşa'nın (Topuzlu, 1866-1958) tarifine uygun olarak tertip edilecekti. Yaralılar için Beşiktaş'ta Dereyolu civarında kiralanan birkaç ev döşenmeye başlandı.[6] İlk yaralı kafilesi 19 Nisan'da İstanbul'a ulaştı. Kafilede bulunan 246 yaralının 178'i Yıldız Askeri Hastanesi'ne, 68'i ise Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'ne gönderildi.[7] 1 Mayıs günü Alasonya'dan gelen 177 yaralı, Yıldız Hastanesi'nde Opr. Ferik Cemil Paşa ve muavinleri tarafından, hastane heyet-i sıhhiyesi huzurunda birer birer muayene edildiler. Bunların 133'ü hafif yaralıydı, 3'ünden kurşun ve gülle parçaları çıkarılmıştı, 43'ü küçük ameliyata muhtaçtı, 6'erin durumu ise ağırdı.[8]

Yaralı nakli için tasarlanan özel trenler kısa sürede hazırlandı. Bu özel trenlerin bir katarında her biri 8 yataklı 10 vagon vardı. Haftada iki sefer yapacak iki özel katar 7 Mayıs'tan itibaren gidip gelmeye başladı. Artık Alasonya'dan nakledilecek yaralılar bu iki özel katardan başka vagona bindirilmeyecekti.[9] Kafileler halinde trenle gelenler Sirkeci'de karşılanıyor, sedyelerle istimbotlara yerleştirilerek Dolmabahçe'ye, oradan da arabalarla Yıldız ve Gümüşsuyu hastanelerine nakledildiyordu.[10] Yaralıları sedyelerle taşımak üzere Bab-ı Seraskeri Hastanesi hademe bölüğünden 30 nefer görevlendirilmişti.[11]

Gazeteci olduğunu sandığımız Norman, 2 Mayıs günü Beyoğlu'ndan Londra'ya çektiği telgrafta, cepheden trenle Sirkeci tren istasyonuna gelen 244 yaralının Yıldız ve Gümüşsuyu hastanelerine yerleştirildiklerini, bu hastanelerde en muktedir cerrah ve operatörler tarafından dikkatle bakıldıklarını, ekmeklerinin ve yemeklerinin doktorların reçetelerine göre saray mutfaklarından, süt, ve yoğurtlarının padişahın çiftliklerinden, sargı ve çamaşırlarının

Yıldız Hastanesi Başoperatörü Cemil Paşa.

N. Yıldırım dia arşivi.

da sarayın hareminden gönderildiğini bildiriyordu.[12]

25 Mayıs sabahı Sirkeci'de altıncı yaralı kafilesinin gelişini izleyen Alman Kızılhaç heyetinden Dr. Hermann Küttner, gözlemlerini II. Abdülhamid'e şu satırlarla arz etmişti:

"Padişah Hazretlerine,

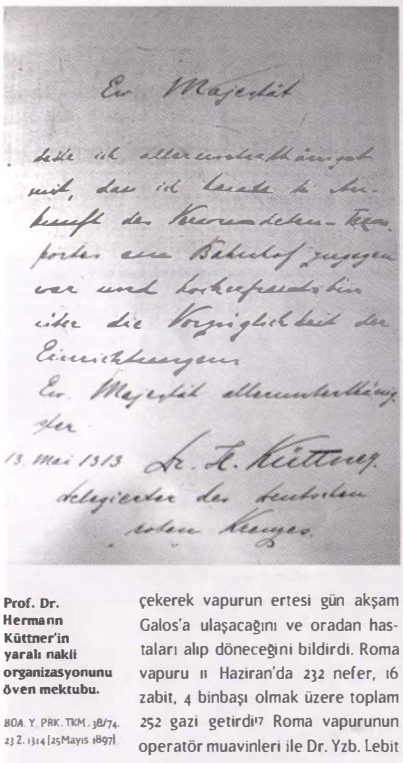
YaralıOsmanlıaskerlerinin İstanbul'a gelişlerinde hazır bulunmak üzere bu sabah Sirkeci'ye tren istasyonuna giderek asker sevkıyatının mükemmeliyeti ve yaralıların nakliyatının güzelliği hakkındaki memnuniyet ve hayretimi Padişah Hazretlerine arz ve takdim ederim."[13]

27 Mayıs'ta Osmanlı Bankası Direktörü ve aynı zamanda Hilal-i Ahmer Cemiyeti üyesi olan Edgar Vincent, Yenişehir Osmanlı Bankası Seyyar Hastanesi Başhekimi Dr. Edmond Lardy'e bir telgraf çekerek, yaralıların tahliyesi için birkaç kez Galos'a gidip gelmek üzere 200 yaralı taşıyabilecek bir vapur ayarlamaya gayret ettiğini bildirdi.[14] Dr. Lardy, havalar ısındığı için sıcaklarda beş günlük yolculuk yaralılara eziyet demek olduğundan, yaralıların deniz yoluyla nakli için yapılan insani girişimi ısrarla takip etmesini istedi.[15] İstanbul'dan vapur gönderilmesi teklifi ilgililer tarafından da benimsenince,[16] Edgar Vincent'ın çabalarıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kiraladığı Roma vapuru, 300'den fazla yaralı taşıyacak şekilde ilaç, yiyecek, yatak ve diğer levazımatla donatıldı ve doktorlar görevlendirildi. Vapur 6 Haziran'da İstanbul'dan yola çıkarken, Hilal-i Ahmer Reis Vekili Nuriyan Efendi, Müşir Edhem Paşa'ya bir telgraf

Alman Kızılhaç heyeti başkanı Prof. Dr. Hermann Küttner.

Servet-i Fünun, 329, 19 Haziran 1313 [1 Temmuz 1897], 285.

Ex. Majestät

Seite ich allerunterthänigst mit, dass ich heute in Begleitung der Krankenschwestern eine Besichtigung vorgenommen und konstatiren konnte die Vorzüglichkeit der Einrichtungen

Ex. Majestät allerunterthänigst

Ihrer

13. Mai 1313 Dr. H. Küttner

Delegirter des Deutschen Rothen Kreuzes

Prof. Dr. Hermann Küttner'in yaralı nakli organizasyonunu öven mektubu.

BOA. Y. PRK. TKM. 38/74. 23 Z. 1314 [25 Mayıs 1897].

çekerek vapurun ertesi gün akşam Galos'a ulaşacağını ve oradan hastaları alıp döneceğini bildirdi. Roma vapuru 11 Haziran'da 232 nefer, 16 zabit, 4 binbaşı olmak üzere toplam 252 gazi getirdi[17] Roma vapurunun operatör muavinleri ile Dr. Yzb. Lebit Abdüşşekur Efendi 14 Haziran'da bu vapurla tekrar İstanbul'a yaralı getirip hemen Yenişehir'e döndüler.[18] Roma Vapuru Hilal-i Ahmer bayraklarıyla süsleniyor ve limana girdiğinde törenle karşılanıyordu. 19 Haziran günü saat 11.30 sularında Beşiktaş iskelesine çıkardığı 184 yaralı, araba ve sedyelerle Yıldız Hastanesi'ne götürüldü. 2. Fırka Komutanı ve hastane görevlilerince karşılanan ve muayene edilen gazilerin yaralarının hafif olduğu anlaşıldı.[19]

Bu arada İdare-i Mahsusa'nın Kamil Paşa ve Adana vapurları da yaralı nakline uygun görüldü. Yaralılara nezaret etmek üzere Adana vapuruna Almanya'da cerrahi tahsil etmiş olan, Dr. İbrahim Paşa'nın oğlu Bahriye Kolağası Dr. İsmail Fuat, Cerrah Şükrü ve Saltanat vapuru eczacısı Aleksandr beyler ile Tımarcı/Pansumancı Mehmet Fahrettin ve Tahsin efendiler tayin edildi. Kamil Paşa vapuruna da Bahriye'den Dr. Ali Rıza, Ecz. Ziya, Cerrah Ömer, Tımarcı Selim ve Hasan beyler atandı.[20] 19 Haziran gününün akşamı İdare-i Mahsusa'nın Adana, Kamil Paşa ve Mekke vapurları Galos'a hareket etti. Mekke vapuruna, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane muallim muavini olup Bab-ı Vala-yı Seraskeri Hastanesi'nden Dr. İsmail Besim Bey (1859-1916), Humbarahane Hastanesi'nden Dr. Halil Fehmi, Cerrah Hasan ile Ecz. Mehmet Ali beyler tayin edildi.[21]

Manastır'a giden Seyyar Heyât-ı Sıhhiye Reisi Dr. Mehmet Fahri ile refakatindeki Dr. Rıza Tevfik ve Dr. Fuat beyler, Yanya'dan Manastır Hastanesi'ne gelen yaralıları muayene ettikten sonra üçü zabit 38 yaralıyı yataklı vagonlarla Selanik'e naklettiler. Bu yaralılar hastaneden landolarla istasyona getirilip vagonlardaki yataklarına yerleştirildiler. Muzıka eşliğinde yerleşmelerine nezaret eden Dr. Mehmet Fahri ve ekibi, sol kollarındaki Hilal-i Ahmer işaretleriyle renkli ve hoş bir manzara teşkil ediyorlardı. Yaralılar arasında bir de Yunanlı vardı. Yanya civarındaki seyyar hastanelerde bulunan yaralıların sıcaklar basmadan vapurlarla İstanbul'a nakli kararlaştırıldı.[22] Bu arada, 30 Haziran'da yaralı getirmek üzere hareket edecek olan Adana vapuru dezenfekte edilmiş ve levazımatı tamamlanmıştı.[23] Yaralıları Manastır ve Karaferye'den Selanik'e ve oradan İstanbul'a nakleden Dr. Mehmet Fahri, Dr. Rıza ve Op. Dr. Halit İzzet beylerden ibaret seyyar sağlık heyeti görevlerini tamamlayıp döndü.[24] Temmuzun ilk günlerinde Adana vapuruyla Selanik'ten 224 yaralı geldi,[25] ardından yaralı sayısı azalmaya başladı, 11 Temmuz'da 46'ya düştü.[26]

TESALYA'DAN İSTANBUL'A GELEN YARALILAR

Tarih	Sayı	Yıldız	Gümüşsuyu
19 Nisan	246	178	68[27]
1 Mayıs	177	177[28]	---
7 Mayıs	80[29]		
11 Mayıs	65	55	10[30]
15 Mayıs	80	61	19[31]
20 Mayıs	36[32]		
25 Mayıs	92[33]		
27 Mayıs	95[34]		
30 Mayıs	362	362[35]	---
11 Haziran	252[36]		
19 Haziran	184	184[37]	---
2 Temmuz	224[38]		

KIZILHAÇ SAĞLIK HEYETLERİ İSTANBUL'DA

Savaş başlayınca, Cenevre'deki Kızılhaç Merkezi 22 Ağustos 1864 tarihli Cenevre Antlaşması kapsamında, insani yardım amacıyla Osmanlı Devleti'nden yaralı ve hasta erlere yardım etmek için izin istedi. 25 Nisan'da hem İstanbul'daki Hilal-i Ahmer'in (Kızılay) üye sayısının artırılması kararlaştırıldı hem de bu izin verildi.[39] Bunun üzerine İsviçre, Isveç-Norveç, Belçika, Fransa, İngiltere, Avusturya, Almanya, Rusya Kızılhaç cemiyetleri yapmayı düşündükleri yardımları Babıâli'ye bildirmeye başladılar. Yardım tekliflerini içeren yazılar, Meclis-i Hâss-ı Vükelâ'da müzakere edilerek kabul ediliyordu.[40] Savaş boyunca bu ülkelerin Kızılhaç teşkilatları İstanbul'daki yaralılar için para, hastane eşyası, sigara, tıbbi araç-gereç yardımlarında bulundu. Bazıları da doktor, cerrah ve hastabakıcılardan oluşan sağlık heyetleri gönderdi. Örneğin Saksonya Kralîçesi Carola, sadece İstanbul'daki yaralı hastanelerinde görevlendirilmek üzere, tıp ve cerrahi eğitimi almış 11 rahibe-hemşire yolladı.[41] Yaralılara bakmak üzere İstanbul'a gelen Fransız rahibe-hemşireler Yıldız Hastanesi'nde hizmet verdiler.[42]

İngiltere Kızılhaç Cemiyeti'nin yardımları

Yunan yaralılarına sağlık heyetiyle destek veren İngiliz Kızılhaç'ı, Osmanlı yaralılarının tedavilerinde kullanılmak üzere para ve hastane levazımatı göndermek için Osmanlı hükümetine başvurdu. Teklifleri kabul edilince, mayıs ayında İstanbul'daki temsilcisine 1000 İngiliz lirası gönderdi. Bunun 200 lirasıyla Selanik üzerinden İstanbul'a gelen yaralılara 300 top çarşaflık, 350 top gömleklik, 350 top donluk amerikan bezi, basmadan dikilmiş 500 entari, 500 entarilik astar, 600 top tülbent, 110 kg pamuk satın alındı. Kalan parayla da 200 yatak çarşafı, 2500 gömlek, 2000 gecelik entari, 1000 çift don ve diğer bazı eşya ile 600.000 sigara alınıp Yıldız Sarayı'na gönderildi.[43] Ayrıca külliyetli miktarda hastane eşyası ve ikinci kez 1000 İngiliz lirası bağışlayan İngiliz Kızılhaçı'na bu yardımlar nedeniyle bir teşekkürname gönderildi.[44]

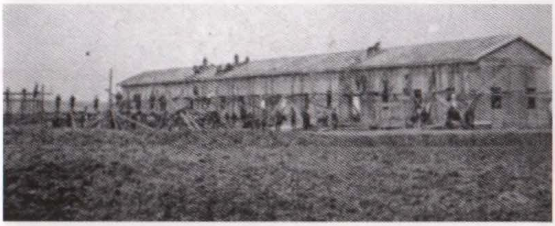
Avusturya Kızılhaç sağlık heyeti

Avusturya Kızılhaç Cemiyeti 200 yataklı bir hastane kurmak üzere[45] İstanbul'a, üyelerinden Opr. Dr. Matheu Bailon ile Dr. Adolf Hyrtl ile birlikte yeteri kadar tıbbi araç-gereç gönderdi.[46] Mayıs sonunda İstanbul'a gelen Dr. Bailon ve Dr. Hyrtl, Avusturya Sefaret Tabibi Dr. Hekel ve tercümanlarıyla birlikte Gümüşsuyu Hastanesi'ne gittiler. Gördükleri ihtimam ve itinayı özel deftere yazdılar. Bir koğuştaki yaralılara bakmak istemeleri üzerine, hastane koğuşlarından birinin bu doktorlara tahsis edilmesi için irade çıktı.[47] 1 Haziran'dan itibaren Gümüşsuyu Hastanesi'nde çalışmaya başlayan heyetin özel eşyaları ile getirdikleri diğer malzemeler-bu tarihte henüz İstanbul'a ulaşmamıştı.[48]

Alman Kızılhaç sağlık heyeti

29 Nisan günü Hariciye Nezareti'ne giden Almanya Sefareti baş tercümanı, yaralı Osmanlı askerlerini tedavi etmek üzere Almanya Kızılhaç Merkez Cemiyeti'nin kurduğu sağlık heyetinin hangi hastaneye gitmesi gerektiğini sordu.[49] Komisyon-ı Askeri, Almanya'dan gelecek heyetin İstanbul'da görevlendirilmesine karar verdi.[50] Hemen ardından Almanya Kızılhaç Merkez Cemiyeti ilaçlar, sargılar ve tıbbi araç-gereç dolu bir vagon malzemeyi Almanya Sefareti adına İstanbul'a yolladı.[51] Bu arada Alman Kızılhaç Cemiyeti'nden gelecek doktorların Yıldız Hastanesi'nde görevlendirilmesi kararlaştırıldı.[52] İstanbul'a gelmesi beklenen heyet için Hasan Paşa Deresi'nde bir ev hazırlanıp döşendi.[53]

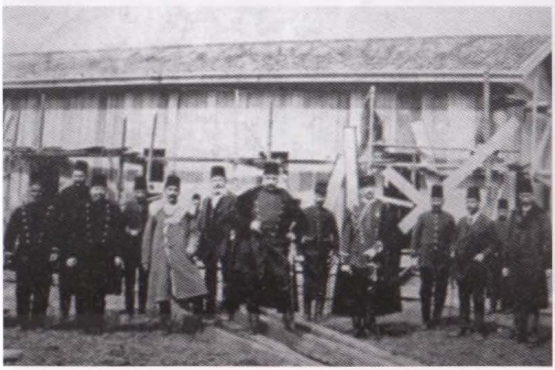
Almanya İmparatorunun özel izniyle 10 Mayıs'ta yola çıkan Alman Kızılhaç heyeti, Şark Sürat Katarıyla (Orient Express) 12 Mayıs'ta İstanbul'a ulaştı. Heyet, Prof. Dr. Dietrich Nasse (d.1860) başkanlığında altı doktor, iki cerrah ve üç tımarcı/pansumancı olmak üzere 11 kişiden ibaretti. Göttingen Üniversitesi'nde anatomi dersleri verdikten sonra Berlin'de cerrahi profesörü olan heyet başkanı Dr. Nasse, Almanya'nın en muteber ve en meşhur operatörlerindendi.[54] Heyetin başkan yardımcısı Dr. Hermann Küttner (d. 1870) de Tübingen'de cerrahi profesörlüğü yaparken İstanbul'a gelmişti. Dr. Nasse, 15 Mayıs günü Gümüşsuyu Hastanesi'ne gidip yaralıları ziyaret etti. Opr. Nazım Bey'in izniyle, hastane doktorlarının huzurunda 11. koğuştan Serfiçeli Mehmed Said'in ameliyatını yaptı.[55]

Yıldız Hastanesi'ne demontable bir pavyon monte edilirken (yanda ve altta).

N. Yıldırım dia arşivi.

Yaralı nakli için tasarlanan özel trenler kısa sürede hazırlandı. Bu özel trenlerin bir katarında her biri 8 yataklı 10 vagon vardı. Haftada iki sefer yapacak iki özel katar, 7 Mayıs'tan itibaren gidip gelmeye başladı. Artık Alasonya'dan nakledilecek yaralılar bu iki özel katardan başka vagona bindirilmeyecekti.

Alman Kızılhaç heyeti 17 Mayıs günü Yıldız Askeri Hastanesi'nde çalışmaya başladı. Heyette bulunan Masör Dr. Hildegard, vazifesini layıkıyla ifa edebilmek için Türkçe öğrenmeye başlamıştı.[56]

Alman Kızılhaç heyeti tıbbi malzeme yanında aküler, bataryalar ile bir de röntgen cihazı getirmişti. Alman hekimlerin bir amaçları da X ışınlarının keşfinden sonra çıkan bu ilk savaşta radyoloji tekniğinin savaş cerrahisinde kullanım olanaklarını ve savaş yaralılarında kullanılabilirliğini araştırmaktı.[57] Fakat ummadıkları bir sürprizle karşılaştılar. Yıldız Hastanesi'nde Türk hekimler, kendi yaptıkları toplama bir düzenekle elde ettikleri X ışınlarıyla radyografik görüntüler alıyorlardı. Bu yeni keşfin Türkiye'de uygulanıyor olmasını şaşkınlıkla karşıladılar ve hayran kaldıklarını ifade etmekten çekinmediler.[58] Seyyar Yıldız Askeri Hastanesi Seroperatörü Cemil Paşa 8. ve 9. koğuşların sorumluluğunu Dr. Nasse ile Dr. Küttner'e verdi. Ayrıca röntgen çekimi ve ameliyat yapmak için bir de oda tahsis etti.[59] Bir süre sonra Dr. Nasse ameliyat yaparken sol elinin parmağını yaraladı. Yarası enfekte olup tehlikeli bir hal alınca, 22 Mayıs günü Dr. Kanburoğlu, Dr. Küttner, Sercerrah Emin Paşa huzurunda Cemil Paşa tarafından ameliyat edildi.[60] Çok geçmeden Dr. Küttner de bir ameliyat sırasında parmağını yaraladı. Onun ameliyatını da Cemil Paşa yaptı. Cemil Paşa'yı Dr. Nasse'nin tedavisine memur eden II. Abdülhamid, Dr. Nasse ile Dr. Küttner'e hem altın hem de gümüş İmtiyaz madalyaları ihsan etti.[61] Çok geçmeden Dr. Nasse'nin sol kolu ve koltuk altı iltihaplanınca, Cemil Paşa bu ünlü Alman cerrahı ikinci kez ameliyat etti.[62] Dr. Nasse, 29 Mayıs günü Cemil Paşa'yı ziyaret ederek kendisine teşekkürlerini iletti.[63] İyileşip dışarı çıkmaya başlayınca konsültasyona alındı ve sağlığının yolunda olduğu anlaşıldı.[64] Reuters muhabiri 28 Mayıs günü Londra'ya çektiği telgrafta, Padişahın Dr. Nasse ve Dr. Küttner'in başlarına gelen kazalardan dolayı duyduğu üzüntüyü Alman İmparatoru Guillaume'a ilettiğini, Guillaume'un da II. Abdülhamid'in Kızılhaç görevlilerine gösterdiği teveccüh nedeniyle teşekkür ettiğini bildiriyordu.[65]

Bir süre sonra, idaresine verilen iki koğuştaki yaralı askerler arasında ağır vaka olmadığını bildiren Dr. Nasse, Bursa'yı ziyaret ettikten sonra 3 Ağustos 1897 tarihinde Lloyd vapuruyla dönmek için izin istedi.[66] Bunun üzerine Yıldız Sarayı'nda Alman ve Avusturya Kızılhaç heyetleri şerefine bir ziyafet çekildi. Yemekten sonra heyeti huzuruna kabul eden II. Abdülhamid doktorların ellerini sıkarak ifa etmiş oldukları hizmetlerden dolayı iltifat edip teşekkür etti.[67] Ayrıca hizmetlerine karşılık Alman Kızılhaç heyeti Başkanı Prof. Dr. Nasse'ye Osmani (3. rütbe), başkan yardımcısı Dr. Küttner'e Mecidî (3. rütbe), Dr. Fessler'e Mecidî (3. rütbe), Şvester Stephani'ye Şefkat (3. rütbe), tımarcı/pansumancı Vollmer, Haun ve Koch'a Mecidî (4. rütbe) nişanları ve hediyeler ihsan etti. Gümüşsuyu Hastanesi'nde çalışan Avusturya Kızılhaç heyetinden Opr. Dr. Matheu Bailon'a Mecidî (3. rütbe), Opr. Dr. Adolf Hyrtl'a Osmanî (4. rütbe) nişanı ile birer pırlantalı tütün tabakası verdi.[68] Hemen ardından aynı kişilere birer Muharebe Madalyası, yani Yunan Madalyası ihsan edildi.[69] Haziran 1897'nin ilk haftasında Alman Kızılhaç heyeti Köstence yoluyla Almanya'ya müteveccihen hareket etti.[70] Dr. Hermann Küttner ertesi sene Yıldız Hastanesi'ndeki radyoloji vakalarını yayınladı. Burada hastane başhekimi Raşit Paşa'ya, başoperatör Cemil Paşa'ya ve özellikle asistanlığını yapan Vahid Bey'e şükranlarını belirtti.[71]

Manastır'a giden Seyyar Heyât-ı Sıhhiye Reisi Dr. Mehmet Fahri ile refakatindeki Dr. Rıza Tevfik ve Dr. Fuat beyler. Yanya'dan Manastır Hastanesi'ne gelen yaralıları muayene ettikten sonra üçü zabit 38 yaralıyı yataklı vagonlarla Selanik'e naklettiler. Bu yaralılar hastaneden landolarla istasyona getirilip vagonlardaki yataklarına yerleştirildiler.

Yaralılar Yıldız Hastanesi bahçesinde eğleniyor.

Servet-i Fünun, 330, 26 Haziran 1313 [8 Temmuz 1897], 281.

Rus Kızılhaç heyeti

Osmanlı yaralıları için Rusya grandüşeslerinden Elizabeth'in kurduğu Rus Kızılhaç heyeti, 5 Mayıs 1897 günü Moskova'dan hareket ederek İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Grandüşes Elizabeth İstanbul'daki Rusya sefirine çektiği telgrafla heyetin himayesini rica etmiş, İstanbul'a varışlarının ve sonraki yolculuklarının kendisine bildirilmesini istemişti. Aynı günlerde Rus Çarı, personel ve masrafları annesi Maria Teodorowna tarafından karşılanmak ve Kızılhaç yardımı olarak cephedeki yaralılara bakmak üzere 500 yataklı mükemmel bir seyyar hastanenin gönderildiğini bildirdi.[72]

İstanbul'a gelen ve Alasonya'ya sevk edilen Rus Kızılhaç heyeti,[73] Çatalca'da Edhem Paşa'ya takdim edildi,[74] kısa süre sonra da Galos'a ulaştı.[75] 19 Mayıs'ta imzalanan ateşkesten sonra savaşın bitmesi üzerine Rus sağlık görevlileri mayıs ayı sonundan itibaren gruplar halinde Galos'tan İstanbul'a dönmeye başladı. 18 Haziran'da Galos'tan vapurla hareket ederek üç günlük bir yolculuğun ardından 21 Haziran'da İstanbul'a gelen heyetin başkanı Yzb. Vladimir Djounkovsky, başhekimi Dr. Lang, başhekim muavini Dr. Pignof'tu. Heyette ayrıca Moskova Üniversitesi poliklinik muallimi ve heyetin reisi Dr. Bérésovsky, gönüllü Dr. İspaskokçky, Dr. Aleksinsky, Moskova Üniversitesi tıp öğrencisi Mösyö Sabo ile on kadar soeur de charité rahibesi vardı. Tifoya yakalanan Aleksinsky ve iki rahibe Pangaltı'daki Rusya Hastanesi'nde yatıyordu. Rus heyetinin bir ay dinlendikten sonra Çar'ın izniyle Yıldız Hastanesi'nde göreve devam etmesi kararlaştırıldı.[76] Temmuzun ilk günlerinde II. Abdülhamid yaverlerinden birini Rusya Hastanesi'ne göndererek Dr. Aleksinsky'nin hatırını sordu; yaver, Padişah'ın gönderdiği altın ve gümüş İmtiyaz Madalyası'nı Dr. Aleksinsky'ye teslim etti. Ayrıca Rusya Kızılhaç heyeti mensuplarının ailelerine ücretsiz telgraf çekme izni verildi.[77] Beşiktaş Akaretler'de kendilerine tahsis edilen bir konakta kalan Rusya Kızılhaç Cemiyeti doktorları birkaç gün sonra Yıldız Hastanesi'ndeki yaralıları ziyaret etti.[78] Daha sonra bu hastanede çalışmaya başladılar. Dr. Djounkovsky, Büyükdere'den Petersburg Kızılhaç Cemiyeti'ne çektiği 7 Temmuz 1897 tarihli telgrafta Yıldız Hastanesi'nde 100 yaralı olduğunu, Rus Kızılhaç heyetinden bazılarının tifoya yakalandıklarını ve yakında Moskova'ya dönmeyi düşündüğünü bildirdi.[79] Rus Kızılhaç heyetinden Dr. Yuvan Pavloviç Aleksinsky ile Dr. Petro Mironof 14 Temmuz'da ülkelerine gittiler.[80] Heyetin diğer üyeleri temmuz sonlarına doğru, yanlarında II. Abdülhamid'in yaverlerinden biri de bulunduğu halde kendilerine tahsis edilen bir istimbotla Büyükada'ya gittiler.[81] Yıldız Hastanesi'nde görev yaptıkları koğuşta çalışmakta olan hastabakıcıların hizmet ve gayretlerini takdir eden Rus Kızılhaç doktorları hastabakıcılara 26 gümüş ve 6 altın madalya verdiler. Ayrıca heyetin Yunan hududunda tedavi ettiği 6 yaralıya da protez bacak yapımı için 1000 frank hediye ettiler. İnsani görevlerini tamamlayan ve daha önce de Atina'da yaralı tedavisi ile görevlendirilen iki Rus doktor ile 20 soeur de charité hemşiresi 22 Temmuz günü vapurla Odessa'ya hareket etti. Yıldız Hastanesi'nde aynı koğuşta birlikte çalıştıkları Dr. Avanzade Süleyman ile Dr. Sait beyler vapura kadar refakat ederek heyeti uğurladılar.[82]

Yıldız Hastanesi'ndeki Alman Kızılhaç heyeti yaralılarla.

Servet-i Fünun, 329, 19 Haziran 1313 [1 Temmuz 1897], 284.

Yaralılar Yıldız Hastanesi bahçesinde.

Servet-i Fünun, 331, 3 Temmuz 1313 [15 Temmuz 1897], 289.

İSTANBUL'DA YARALILARA AYRILAN HASTANELER

Seyyar Yıldız Askeri Hastanesi

II. Abdülhamid, 19. yüzyıl sonlarında Türk-Yunan sınırında başlayan sınır çatışmalarında yaralananlar ile saray muhafızları ve yöredeki II. Ordu

mensuplarının tedavi ve bakımları için Yıldız Sarayı yakınlarında ahşap barakalar yaptırmıştı (1886).[83] Padişah, barakaları yapan Vasilaki ustaya inşaat masrafı olarak, iki taksitte toplam 1000 Osmanlı lirası ödemişti.[84] Barakalardan ikisi seyyar hastane olarak Tophane-i Amire Fabrikalarında yapılmış, diğer ikisi de yine bu tarz ve şekilde, bulundukları yerlerde imal edilip arazinin doğal durumuna uydurulmuştu.[85] Ertesi yıl Padişah'ın emriyle bu barakalara Seyyar Yıldız Askeri Hastanesi adı verildi (1 Ekim 1887).[86]

Bu barakalar yetersiz kalınca, 1892 yılında Berlin Sefareti vasıtasıyla Almanya'ya, Kızılhaç Cemiyeti tarafından kullanılan Duquer sisteminde 13 démontable hastane barakası ısmarlandı ve bedeli olan 3500 Osmanlı lirası yine II. Abdülhamid tarafından ödendi. Serasker Rıza Paşa, İstanbul gümrüğüne gelen barakaların Tophane-i Âmire Müşiriyeti'ne teslim edildiğini bildirip, hastane bitişiğinde yeni satın alınan Ramiz Paşa arsasının neresine yerleştirileceklerini sordu.[87] Bu seyyar barakaların mucidi olan Mösyö Kristof 1894 mayısında İstanbul'a gelmiş ve Padişah kendisine 100 lira ihsan etmiş, ayrıca Mecidi (3. rütbe) ve Gümüş Sanayi madalyaları ile taltif etmişti.[88]

1894 haziranında Yıldız Askeri Hastanesi'nde ameliyathane yoktu. Hastaneleri teftiş eden Dr. Margery, hijyen açısından durumu pek yolunda bulunan Yıldız Hastanesi'ne bir ameliyathane yapılması gerektiğini bildirdi.[89] Birkaç gün sonra da Dr. Margery'nin hazırladığı projeye göre bir ameliyathane yapılması emredildi ve lazım olan araç-gereç Avrupa'ya sipariş edildi.[90]

Türk-Yunan Savaşı başladıktan sonra yaralıların tedavisine ayrılan hastanedeki yataklar yetersiz kalınca, hastane barakalarının çoğaltılması gündeme geldi. Savaşta alınan olumlu neticelerden büyük memnuniyet duyan II. Abdülhamid, yeni yapılacak hastane barakalarına sarf edilmek üzere 1000 Osmanlı lirası ihsan etti.[91] O sıralarda Yıldız Hastanesi Karaferye'den getirilecek yaralıları bekliyordu.[92] Hastanede yer olmadığından yaralılar için Beşiktaş Dereyolu civarında birkaç ev kiralanmış ve döşenmeye başlanmıştı.[93]

Mayıs ayı başında Yıldız Hastanesi'nde 178 ve Gümüşsuyu Hastanesi'nde ise 258 yatak hazırdı.[94] Yıldız Sarayı harem daireleri

Boyabatlı Mehmed'in bileğindeki kurşun parçacıklarını gösteren radyografi.

Servet-i Fünun, 326, 29 Mayıs 1313 [10 Haziran 1897], 212.

Boyabatlı Mehmed'in el radyografisi çekilirken.

Servet-i Fünun, 326, 29 Mayıs 1313 [10 Haziran 1897]. kapak.

Seyyar Yıldız Askeri Hastanesi'nde radyografi çekimleri

Hastane'nin başoperatörlüğüne tayin edilen Opr. Dr. Cemil Bey, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de (Askeri Tıp Okulu) cerrahi hocasıydı. O sıralarda iki öğrencisi, Es'ad Feyzi ile Rifat Osman'ın (Tosyalı) kendi yaptıkları toplama bir düzenekle okulda deneme mahiyetinde radyografiler çektiklerini biliyordu. İç hastalıkları ve çocuk hastalıkları hocası Salih Efendi de X ışınları hakkında bilgi sahibiydi. Cemil Paşa Seraskerliğe, kurşun ve humbara parçaları gibi cisimlerin insan vücudundaki yerlerinin radyografi vasıtasıyla belirlenebildiğini bildirip yaralı askerlere hizmet etmelerini önerdi. 28 Nisan 1897 tarihli oturumunda konuyu görüşen Askeri Komisyon'un uygun görmesi üzerine, ertesi gün adı geçenlerin Yıldız Hastanesi'ne devam etmesi için irade çıktı.[114] Askeri Tıbbiye'deki toplama röntgen cihazı Yıldız'a taşınarak eksikleri hastane bütçesinden tamamlandı.[115] Henüz Alman Kızılhaç heyetinin İstanbul'a gelmediği 1 Mayıs 1897 günü üç yaralı erden kurşun ve gülle parçaları çıkarıldı.[116]

X ışınlarıyla elde edilen ve Boyabatlı Mehmet'in sağ el bileğindeki kurşun parçalarını gösteren radyografi *Servet-i Fünun*'da yayınlandı (No. 326, 29 Mayıs 1313/10 Haziran 1897). Alman doktorlar da yanlarında getirdikleri Hirschmann-Berlin firması yapımı bir röntgen cihazını kullandılar.

18 Mayıs günü Dr. Salih Bey, Opr. Dr. Cemil Paşa ile Alman Kızılhaç doktorlarının huzurunda X ışınlarıyla bir erin ayak ve bacağındaki kurşunların yerlerini belirledi. Bu radyografik çekimin bilimsel kurallara uygun yapıldığını onaylayan Alman doktorlar, Dr. Salih Bey'in liyakatini takdir ettiler.[117] Yeri saptanan bu kurşunlar 22 Mayıs günü Cemil Paşa'nın yaptığı başarılı bir operasyonla çıkarıldı.[118] Yaralıların vücutlarına saplanıp kalmış, yeri belli olmayan şarapnel ve mermi parçalarının radyografik görüntülerle belirlenip çıkarılması sayesinde hastanede ölüm oranı %3'ü geçmedi. İki bine yakın yaralının ameliyatını bizzat yapan Opr. Dr. Cemil Bey, Harbiye Nezareti'nin teklifi üzerine henüz 30 yaşında olmasına rağmen 12 Şubat 1898'de Ferik/General rütbesine yükseltildi.[119]

1897 TÜRK-YUNAN SAVAŞI'NIN DÜNYA TIP TARİHİNDEKİ ÖNEMİ

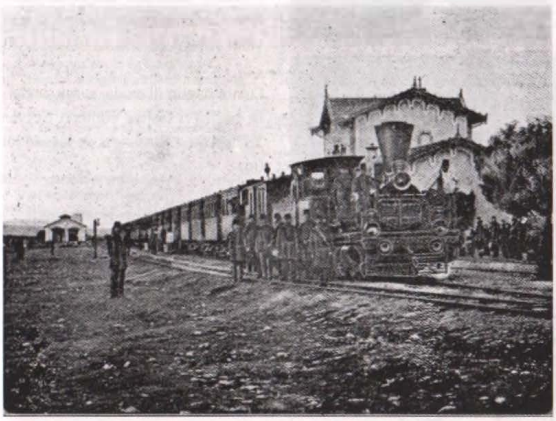
Bu savaşta, Seyyar Yıldız Askeri Hastanesi'nde Dr. Salih Bey tarafından çekilen radyografiler dünya radyoloji tarihinde askeri cerrahide sistemli olarak gerçekleştirilmiş ilk tanısal vakalardır. Bu konu Türkçe literatürde sıklıkla ele alınmış olmasına rağmen uluslararası platformda bilinmiyordu. Yunanlı radyologların aynı savaşta İngiliz Kızılhaç hekimleri tarafından Atina'da çekilen radyografilerin ilk olduğunu iddia eden yayınlar yapmaları üzerine, Avrupa Radyoloji Kongresi'nde Dr. Salih Bey'in çekimlerinin ilk sistematik radyografiler olduğu, bunu Alman Kızılhaç doktorlarının yine Yıldız'da, İngiliz Kızılhaç doktorlarının da Atina'da çektiği radyografilerin izlediği ve bu savaşın X ışınlarının keşfinden sonra, iki cephede de sistemli askeri tanısal radyografilerin çekildiği ilk savaş olduğu vurgulanmıştır.[120] Ardından Türk-Yunan araştırmacıların ortak makalesiyle konu bir kez daha uluslararası bilim dünyasına sunulmuş ve askeri radyolojinin bu savaştaki uygulamalarla doğduğu kabul edilmiştir.[121]

rinde büyük masalar hazırlanmış, üzerlerine dikiş makineleri konmuş, Abdülhamid'in hususi doktoru Cerrah Emin Bey'in getirdiği örneklere göre yaralılara amerikan bezinden gecelikler dikiliyor, sargılar hazırlanıyordu. Bir taraftan arabalar dolusu bezler getiriliyor, dikilenler sevk olunuyor, bir taraftan da Yıldız Sarayı marangozhanelerinde yaralılar için tahta karyolalar imal ediliyordu.[95] Müşir Kamphofer Paşa vasıtasıyla Almanya'ya ısmarlanan yatak, yorgan, yastık ve çarşaflar 21 Mayıs 1897 günü Berlin'deki İki Numaralı Mevki Hastanesi'nden, ayrıca dört askeri hastane barakası, 50 seyyar demir karyola ve iki hasta arabası ile teferruatı ise 22 Mayıs 1897 tarihinde Bir Numaralı Mevki Hastanesi'nden Osmanlı Devleti adına İstanbul'a gönderilmek üzere teslim alınmış ve dört vagona yüklenerek 10 Mayıs 1313 tarihinde Berlin'den yola çıkmıştı.[96]

18 Mayıs 1897 günü, ajans veya gazete muhabiri olduğunu sandığımız Alberti, Beyoğlu'ndan Viyana'ya gönderdiği telgrafta Osmanlı askerlerinin 17 Mayıs sabahı erkenden Dömeke'ye hücuma geçtiğini, Dömeke'nin zaptının her an beklendiğini ve yaralı Osmanlı askerlerinin tedavileri için Yıldız civarında toplam 700 yataklı iki yeni hastane barakasının yapılması için irade çıktığını bildiriyordu. Aynı gün, bu kez Reuters Ajansı'na geçilen bir haberde de Padişah'ın yaralılar için Yıldız'da biri 600 diğeri 100 yataklı iki hastane yapılmasını emrettiği yer alıyordu.[97]

Mayıs 1897 sonlarında 15 koğuşa ilaveten ötede beride bulunan 9 yatak ile birlikte Seyyar Yıldız Askeri Hastanesi'nde toplam 600 yatak vardı. 1896 başlarında tabib-i evvel/başhekim olarak atanan Mirliva Reşid Paşa[98] yönetiminde 24 doktor ve operatör, 60 yerli ve yabancı hastabakıcı çalışıyordu. 30 Mayıs 1897 tarihine kadar 23 başarılı ameliyat yapılmış, üçü subay 150 kişi şifa bulmuştu. Doktorların koğuşlara dağılımı şöyleydi:[99]

1. Koğuş, 34 yatak; Tabip Kym. Selim Bey, Opr. Miralay Nureddin
2. Koğuş, 34 yatak; Tabip Bnb. Fuad Bey, Opr. Kym. Nureddin Bey
3. Koğuş, 34 yatak; Tabip Bnb. Ali Bey, Opr. Kym. Nureddin Bey
4. Koğuş, 34 yatak; Tabip Bnb. Said Bey, Opr. Bnb. Ahmed Bey
5. Koğuş, 34 yatak; Dr. Bnb. Besim Bey, Opr. Ahmed Bey. Bu koğuşta Arnavut gaziler, ayrı bir odada ise Bnb. Hüseyin ve Osman beyler tedavi edilmekteydi.
6. Koğuş, 34 yatak
7. Koğuş, 28 yatak; zabitlere mahsus
8. Koğuş, 43 yatak; Dr. Nasse ile Dr. Küttner. 6, 7, 8. koğuşlarda üç Alman rahibe vardı.
9. Koğuş, 43 yatak; Dr. Nasse, Dr. Küttner, üç Alman rahibe ve üç Alman hasta bakıcı
10. Koğuş, 22 yatak; Tabip Bnb. Ali Bey, Opr. Kym. Hasan Bey, birkaç saray cerrahı
11. Koğuş, 23 yatak; Tabip Kym. Salim Bey, Opr. Bnb. Besim Bey
12. Koğuş; 35 yatak
13. Koğuş, 47 yatak; Tabip Rakım Bey, Opr. Cemil Bey
14. Koğuş, 47 yatak; Tabip Kym. Ahmed Bey, Opt. Kym. Nazım Bey
15. Koğuş, 50 yatak; Tabip Kym. Besim Bey, Hollandalı bir operatör.

Yenişehir'den Galos'a (Volo) sevk edilen yaralılar trenle İstanbul'a uğurlanırken.

Malumat, 55, 27 Temmuz 1897

Avusturya Kızılhaç Cemiyeti bir hastane kurmak üzere İstanbul'a. Opr. Dr. Matheu Bailon ile Dr. Adolf Hyrtl ile birlikte yeteri kadar tıbbi araç-gereç gönderdi. Mayıs sonunda İstanbul'a gelen Dr. Bailon ve Dr. Hyrtl, Avusturya Sefaret Tabibi Dr. Hekel ve tercümanlarıyla birlikte Gümüşsuyu Hastanesi'ne gittiler.

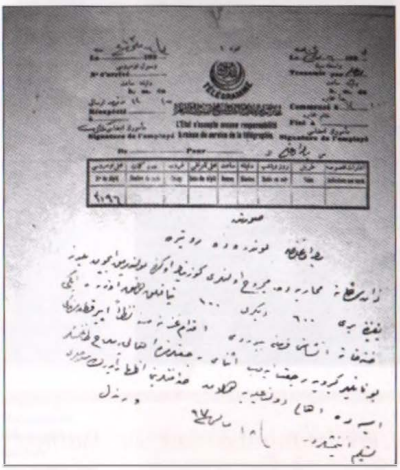
Haziran ayının ilk günlerinde, yaralılara yardım için kurulan Muhadderat-ı Osmaniye Cemiyeti, Yıldız Hastanesi'nde kullanılmak üzere almış olduğu aletler ile cerrahi araç-gereci 2. Fırka Komutanlığı'na teslim etti. Ayrıca Avrupa'ya ısmarlanmış olan ameliyat masası, etüv ile ameliyat araç-gereç ve malzemesi ameliyathaneye yerleştirildi. Bunların faturasını da Padişah ödedi.[100]

Cepheden art arda yaralı kafilelerinin gelmesi nedeniyle biri 100 yataklı, diğeri 400 yataklı iki yeni pavyon yapılmaya başlandı. Padişah'ın inşaat masrafını üstlendiği bu iki baraka, mayıs ayı sonlarında bitmek üzereydi.

Radyografi çekimlerine katılan tıp öğrencisi Es'ad Feyzi.

İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi, Deontoloji ve Tıp Tarihi AD. Arşivi

Beyoğlu'ndan Londra Reuter'e, iki yeni hastane barakası için irade çıktığını bildiren telgraf.

BOA. Y. PRK. PT. 12/114, 16 Z. 1314/18 Mayıs 1897/1.

Daha önce yapımına başlanan 42 yataklı diğer bir baraka tamamlanmış ve donatılmıştı.[101] 25 Mayıs sabahı altıncı kafileyle Sirkeci'ye gelen 92 yaralı, 100 yataklı yeni pavyona yatırıldı.[102] Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kiraladığı Roma vapuru ile 11 Haziran'da gelen yaralılar ise 400 yataklı büyük barakaya yerleştirildiler.[103]

Haziran ayında İstanbul'un tanınmış hekimlerinden Dr. Kanburoğlu, Dr. Pepe, Dr. Aşumi, Dr. Mişolam, Avusturya Sefareti maiyet vapuru doktorları Yıldız Hastanesi'ndeki yaralıları ziyaret edip ameliyathaneyi gezdiler. Hastanenin nizam ve temizliğini takdir ettiler.[104] Serkimyager ve Hıfzısıhha-i Umumiye Müfettişi Bonkowski Paşa ile Hilal-i Ahmer Seyyar Hastanesi doktorları ve görevlileri de Yıldız Hastanesi'ne giderek yaralıları ziyaret ettiler.[105]

Temmuzun ilk günlerinde, nekahet dönemindeki 855 gazi hastanede istirahat ediyordu.[106] Bunlar taburcu olunca, 7 Temmuz'da yaralı sayısı 100'e düştü ve koğuşlardan ikisi kapatıldı.[107] Taburcu edilen yaralı gaziler yeni elbiseler giydirilerek istirahat için Mecidiye Kışlası/Taşkışla'daki misafirhaneye gönderiliyordu.[108] Tutulan istatistiğe göre, 8 Temmuz 1897 tarihine kadar Yıldız Hastanesi'ne yatırılan 1438 yaralının 598'i şifa bulmuştu. 822'si tedavi edilmekteydi, sadece 18 kişi vefat etmişti.[109]

Cumhuriyetin ilanıyla saray muhafız birlikleri tasfiye edilince, Seyyar Yıldız Askeri Hastanesi de lağvedildi (1923).[110]

Gümüşsuyu Askeri Hastanesi

Bu hastane, Sultan Abdülmecid'in emriyle Taşkışla'daki (bugün İTÜ binası) topçu askerlerinin tedavileri için yapıldı ve 4 Ekim 1849 Cumartesi günü, başta Sultan Abdülmecid olmak üzere devlet ileri gelenlerinin bulunduğu bir törenle hizmete girdi. İngiliz Mimar W. Smith'in eseri olan hastanenin 40'ar yataklı büyük koğuşlarında toplam 350 yatak vardı. Koğuşlar hasta başına düşen hava miktarının artırılması amacıyla yüksek tavanlı olarak tasarlanmıştı. Hastane, Opr. Dr. Hazım Paşa'nın (Bellisan, 1859-1943) modern bir cerrahi servisi kurmasıyla cerrahi alanında büyük bir ün ve itibar kazandı (1892).[111] Cerrahi servisinin mükemmelliği nedeniyle Türk-Yunan Savaşı yaralılarına tahsis edilen hastane koğuşlarından biri Avusturya Kızılhaç heyetine tahsis edildi ve heyet 1 Haziran'dan itibaren Gümüşsuyu Hastanesi'nde çalışmaya başladı.[112]

Savaştan sonra gelişmesini sürdüren Gümüşsuyu Hastanesi günümüzde "Birinci Ordu 600 Yataklı Gümüşsuyu Asker Hastanesi" adıyla sivil hasta da kabul eden bir askeri hastane olarak faaliyet göstermektedir.

AMELİYATLAR VE GAZİLERDEN ALINAN RIZA SENETLERİ

Yıldız ve Gümüşsuyu hastanelerine gelen yaralılar önce operatör ve doktorlar tarafından muayene ediliyor, durumlarına göre koğuşlara yerleştiriliyordu. Ameliyat edilmesine karar verilen yaralı askerler iki tanık huzurunda, hekimlerin kendilerine anlattığı, tıbben yapılması gereken ameliyata rıza gösterdiklerini/onay verdiklerini bildiren bir rıza senedi imzalıyorlardı. Bu rıza senetleri hastane başhekimleri tarafından İkinci Fırka-i Hümayun Komutanlığı'na gönderiliyordu. 5 Haziran-13 Ağustos 1897 tarihleri arasında yapılan 40 ameliyattan önce, ameliyat edileceklerden rıza senedi alınmıştı. Bu operasyonların 32'si Yıldız Hastanesi'nde, 8'i de Gümüşsuyu Hastanesi'nde yapılmıştı. Her iki hastanede de ameliyatlar, hastanede görevli bütün hekim ve cerrahların huzurunda icra ediliyordu. Yıldız Hastanesi'nde Opr. Dr. Cemil Paşa 13, Opr. Dr. Aleksandr Kanburoğlu 11, Alman, Avusturyalı ve Rus Kızılhaç doktorları 18 ameliyat yapmıştı. Gümüşsuyu Hastanesi'nde ise Opr. Bnb. Hazım Efendi 5, Avusturya Kızılhaç'ından Dr. Matheu Bailon ve Dr. Hyrtel 3 ameliyat yapmıştı.

Ameliyatlar, ateşli silah yaralarından parçalanmış ve çürümüş kemiklerin temizlenmesi, kol ve bacak amputasyonları, tasni'-i uzv/rekonstruktif girişimler ile kurşun ve şarapnel parçalarının çıkarılmasıydı. Bu 40 ameliyatın yedisinden kurşun, birinden de şarapnel parçası çıkarılmıştı ki bu cisimlerin yerleri radyografilerle belirleniyordu. II. Abdülhamid'in iradesi uyarınca, iyileşen yaralılar ikişer maaşla taburcu ediliyordu.[113]

Yıldız ve Gümüşsuyu hastanelerinde Osmanlı gazilerinden alınan rıza senetlerinin benzerine henüz dünya etik literatüründe rastlanmamıştır. Genelde dünya etik tarihi, özelde aydınlatılmış onam tarihi açısından bir ilk olan bu rıza senetleri üzerinde tarafımızdan yapılan ayrıntılı bir inceleme, 13-15 Kasım 2008 tarihlerinde Ankara'da toplanacak olan V. Tıp Etiği Kongresi'ne sunulacaktır.

DİPNOTLAR

* Nuran Yıldırım: "1897 Türk-Yunan Savaşı Alasonya ve Yanya Cephelerinde Yaralı Tedavisi", *Toplumsal Tarih*, No. 155 (Kasım, 2006), 50-57.

1 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*. Y. PRK. BŞK, 51/49, 16 Za. 1314 [18 Nisan 1897].

2 *BOA*. Y. PRK. PT. 12/156, 18 Z. 1314 [20 Mayıs 1897].

3 *Malumat*, 32, 3 Temmuz 1897.

4 *BOA*. Y. PRK. TKM. 38/61, 4 Z. 1314 [16 Mayıs 1897].

5 *İkdam*, 998, 30 Nisan 1897; *İkdam*, 1000, 2 Mayıs 1897.

6 *İkdam*, 1003, 5 Mayıs 1897.

7 *BOA*. Y. PRK. ASK. 123/52, 28 Za. 1314 [30 Nisan 1897].

8 *BOA*. Y. PRK. ASK. 123/100, 29 Za. 1314 [1 Mayıs 1897].

9 *İkdam*, 1007, 8 Mayıs 1897.

10 *BOA*. Y. PRK. ASK. 123/52, 28 Za. 1314 [30 Nisan 1897].

11 *İkdam*, 1014, 16 Mayıs 1897.

12 *BOA*. Y. PRK. PT. 11/130, 30 Za. 1314 [2 Mayıs 1897].

13 *BOA*. Y. PRK. TKM. 38/74, 23 Z. 1314 [25 Mayıs 1897].

14 *BOA*. Y. MTV. 158/61, 25 Z. 1314 [27 Mayıs 1897].

15 *BOA*. Y. MTV. 158/194, 30 Z. 1314 [1 Haziran 1897].

16 *BOA*. Y. MTV. 199/30, 2 M. 1315 [3 Haziran 1897].

17 *İkdam*, 1030, 1 Haziran 1897; *BOA*. Y. MTV. 159/90, 25 Mayıs 1313 [6 Haziran 1897].

18 *Sabah*, 2712, 15 Haziran 1897.

19 *Sabah*, 8 Haziran 313/20 Haziran 1897

20 *Sabah*, 2714, 17 Haziran 1897; *Sabah*, 2716, 19 Haziran 1897.

21 *Sabah*, 2717, 20 Haziran 1897.

22 *Sabah*, 2720, 23 Haziran, 1897.

23 *Sabah*, 2721, 24 Haziran 1897

24 *Sabah*, 2727, 30 Haziran 1897.

25 *Sabah*, 2731, 3 Temmuz 1897

26 *Malumat*, 40, 12 Temmuz 1897.

27 *BOA*. Y. PRK. ASK. 123/52, 28 Za. 1314 [30 Nisan 1897].

28 *BOA*. Y. PRK. ASK. 123/100, 29 Za. 1314 [1 Mayıs 1897].

29 *İkdam*, 1007, 8 Mayıs 1897.

30 *İkdam*, 1010, 12 Mayıs 1897

31 *İkdam*, 1024, 26 Mayıs 1897.

32 *İkdam*, 1019, 21 Mayıs 1897.

33 *İkdam*, 1024, 26 Mayıs 1897.

34 *İkdam*, 1026, 28 Mayıs 1897.

35 *Sabah*, 2 Haziran 313/14 Haziran 1897, Pazartesi.

36 "Mecruh Gazilerin Muvasalatı", *Sabah*, 31 Mayıs 313/12 Haziran 1897.

37 *Sabah*, 8 Haziran 313/20 Haziran 1897.

38 *Sabah*, 21 Haz. 1313/3 Temmuz 97.

39 *BOA*. Y. PRK. BŞK, 51/70, 23 Za. 1314 [25 Nisan 1897].

40 *İkdam*, 1019, 21 Mayıs 1897.

41 Bedi N. Şehsuvaroğlu - A. E. Demirhan - G.C. Güreşever: *Türk Tıp Tarihi*. Bursa 1984 Resimler.

42 *İkdam*, 1010, 12 Mayıs 1897.

43 *İkdam*, 1004, 6 Mayıs 1897; *İkdam*, 1018, 20 Mayıs 1897; *İkdam*, 1019, 21 Mayıs 1897; *İkdam*, 1031, 2 Haziran 1897; *Sabah*, 2701, 2 Haziran 1897; *BOA*. Y. MTV. 159/7, 1 M. 1315 [2 Haziran 1897]; *İkdam*, 1032, 3 Haziran 1897; *Sabah*, 2702, 5 Haziran 1897; *Sabah*, 2708, 11 Haziran 1897.

44 *İkdam*, 1032, 3 Haziran 1897; *BOA*. Y. MTV. 159/25 [22 Mayıs 1313 [3 Haziran 1897]; Y. MTV. 159/89, 25 Mayıs 1313 [6 Haziran 1897].

45 *İkdam*, 1019, 21 Mayıs 1897.

46 *İkdam*, 1024, 26 Mayıs 1897.

47 *İkdam*, 1029, 31 Mayıs 1897.

48 *Sabah*, 2701, 2 Haziran 1897.

49 *BOA*. Y. PRK. HR, 21/86, 27 Za. 1314 [29 Nisan 1897].

50 *BOA*. Y. MTV. 155/168, 27 Za. 1314 [29 Nisan 1897]; Y. MTV. 155/189, 29 Za. 1314 [1 Mayıs 1897].

51 *BOA*. Y. MTV. 156/104, 5 Z. 1314 [7 Mayıs 1897].

52 *İkdam*, 1004, 6 Mayıs 1897.

53 *İkdam*, 1006, 8 Mayıs 1897.

54 *BOA*. Y. MTV. 196/75, 4 Z. 1314 [6 Mayıs 1897]; *İkdam*, 1011, 13 Mayıs 1897; *İkdam*, 1016, 18 Mayıs 1897; "Müessesat-ı Hayriye-i Cenab-ı Padişahiden Yıldız Hastahanesi", *Servet-i Fünun*, 329, 1 Temmuz 1897, 274; "Nasse, Dietrich", *Biographisches Lexikon hervorragender Ärzte des neunzehnten Jahrhunderts* (Hrsg. J. Pagel). Berlin NW.- Wien I., 1901.1190.

55 *İkdam*, 1014, 16 Mayıs 1897.

56 *İkdam*, 1016, 18 Mayıs 1897.

57 H. Küttner. "Über die Bedeutung der Röntgenstrahlen für die Kriegschirurgie. Nach Erfahrungen im gnechisch-türkischen Krieg 1897", *Beiträge zur Klinischen Chirurgie*, redigiert vonP. Bruns, vol. 20/1, Tübingen 1898, verlag der H. Lauppschen Buchhandlung, 31 Janvier 1898, 23 Mai 1898: 167-230.

58 "Merhum Esad Feyzi Bey", *Nevsal-i Aşlıyet*, ed. Besim Ömer, 3 (1902), 721.

59 H. Küttner: Agm, s. 167-130; *İkdam*, 1030, 1 Haziran 1897.

60 *İkdam*, 1021, 23 Mayıs 1897.

61 *İkdam*, 1022, 24 Mayıs 1897; *İkdam*, 1024, 26 Mayıs 1897; *İkdam*, 1024, 26 Mayıs 1897.

62 *İkdam*, 1027, 29 Mayıs 1897.

63 *İkdam*, 1028, 30 Mayıs 1897.

64 *BOA*. Y. PRK. ASK. 126/68, 26 Z. 1314 [28 Mayıs 1897]; *İkdam*, 1031, 2 Haziran 1897; *Sabah*, 26 Mayıs 313/7 Haziran 1897; *Sabah*, 26 Mayıs 313/7 Haziran 1897.

65 *BOA*. Y. MTV. 158/101, 26 Z. 1314 [28 Mayıs 1897].

66 *BOA*. Y. PRK. ASK. 129/68, 22 S. 1315 [23 Temmuz 1897].

67 *BOA*. Y. MTV. 164/49, 3 Ra. 1315 [2 Agustos 1897].

68 *BOA*. İ. TLF. 16, 4 Ra. 1315 [3 Agustos 1897].

69 *BOA*. İ. TLF. 246, 3 R. 1315 [1 Eylül 1897].

70 *Sabah*, 8 Haziran 313/20 Haziran 1897.

71 H. Kürmer: Agm, s. 167-130.

72 *BOA*. Y. MTV. 196/74, 4 Z. 1314 [6 Mayıs 1897].

73 *İkdam*, 1009, 10 Mayıs 1897.

74 *BOA*. Y. PRK. PT. 12/61, 14 Z. 1314 [16 Mayıs 1897].

75 *İkdam*, 1016, 18 Mayıs 1897.

76 *İkdam*, 1021, 23 Mayıs 1897; *Sabah*, 2714, 17 Haziran 1897; *Sabah*, 2724, 24 Haziran 1897, *Malumat*, 24, 25 Haziran 1897.

77 *Sabah*, 2732, 4 Temmuz 1897.

78 *Sabah*, 2723,4 Haziran 1313/ 26 Haziran 1897

79 *BOA*. Y. MTV. 162/50, 6 S. 1315 [7 Temmuz 1897].

80 *Malumat*, 43, 15 Temmuz 1897; *Sabah*, 2744, 16 Temmuz 1897.

81 *Sabah*, 2749, 21 Temmuz 1897.

82 *Sabah*, 2750, 22 Temmuz 189; *Sabah*, 2751, 23 Temmuz 1897.

83 *BOA*. Y. PRK. MYD. 4/84, 5 B. 1303 [9 Nisan 1886].

84 *BOA*. Y. PRK. ASK. 32/38, 25 B. 1303 [29 Nisan 1886].

85 *BOA*. Y. MTV. 29/7, 11 Ra.1305 [27 Kasım 1887].

86 Dr. Macridy Pacha (inspecteur des Hopitaux). "Notice sur les hopitaux militaires de Constantinople", *Gazette des Hôpitaux Civils et Militaires de Constantinople*, Le Année 17, S. 15 (27 Mars 1888). 3.

87 *BOA*. Y. A. HUS. 265/102, 18 Ra. 1310 [10 Ekim 1892]; Y. MTV. 70/154, 25 R. 1310 [16 Kasım 1892]; Y. MTV. 70/154, 25 R. 1310 [16 Kasım 1892].

88 *BOA*. Y. MTV. 96/44, 22 Za. 1311 [27 Mayıs 1894].

89 *BOA*. Y. MTV. 97/51, 7 Z. 1311 [11 Haziran 1894].

90 *BOA*. Y. MTV. 97/74, 15 Z. 1311 [19 Haziran 1894].

91 *BOA*. Y. PRK. ASK. 123/89, 28 Za. 1314 [30 Nisan 1897].

92 *İkdam*, 998, 30 Nisan 1897.

93 *İkdam*, 1003, 5 Mayıs 1897.

94 *BOA*. Y. PRK. ASK. 124/66, 6 Z. 1314 [8 Mayıs 1893].

95 Fuad Ezgü: *Yıldız Sarayı Tarihçesi*. Harb Akademileri Basımevi, Yıldız-İstanbul 1962, 49.

96 *BOA*. Y. MTV. 160/6, 11 M. 1315 [12 Haziran 1897]; Y. MTV. 164/92, 5 Ra. 1315 [4 Agustos 1897].

97 *BOA*. Y. PRK. PT. 12/114, 16 Z. 134 [18 Mayıs 1897].

98 *BOA*. Y. PRK. 109/72, 11 S. 1313 [27 Ocak 1896].

99 *İkdam*, 1030, 1 Haziran 1897.

100 *Sabah*, 23 Mayıs 313/4 Haziran 1897, Cuma

101 *İkdam*, 1017, 19 Mayıs 1897.

102 *İkdam*, 1024, 26 Mayıs 1897.

103 "Mecruh Gazilerin Muvasalatı", *Sabah*, 31 Mayıs 313/12 Haziran 1897.

104 *Sabah*, 30 Mayıs 313/11 Haziran 1897.

105 *Sabah*, 3 Haziran 313/15 Haziran 1897.

106 *Sabah*, 2731, 3 Temmuz 1897.

107 *BOA*. Y. MTV. 162/50, 6 S. 1315 [7 Temmuz 1897]; *Sabah*, 2748, 20 Temmuz 1897.

108 *Sabah*, 2732, 4 Temmuz 1897; *Sabah*, 2750, 22 Temmuz 1897.

109 *Servet-i Fünun*, 330, 26 Haziran 1313 [8 Temmuz 1897], 274-275.

110 Kemal Özbay: *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri. C. III, II. Kitap. Hastaneler (I-Z)*. İstanbul 1981, 326-329.

111 *Takvim-i Vekayi*, 416, 21 M. 1266 [7 Aralık 1849]; Journal de Constantinople, echo de l'Orient,, 4, 196 (4 Kasım 1849); Fethi Erden: *Türk Hekimleri Biyografisi*. İstanbul 1948, 267; Sedat Kumbaracılar: "İstanbul'da Askeri Hastanelerin Kuruluşu". *Dırım*, XXVI, 7-8 (1951), 151; Süreyya Atamak: "Gümüşsuyu Hastahanesi ve Üroloji Servisinin Tarihçesi", *Şifa*, 7, 1 (Ocak 1954), 41; Nuran Yıldırım. "Gümüşsuyu Askeri Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3 (İstanbul 1994), 449-450.

112 *İkdam*, 1029, 31 Mayıs 1897; *Sabah*, 2701, 2 Haziran 1897.

113 *Sabah*, 10 Haziran 313/22 Haziran 1897.

114 *BOA*. Y. MTV. 155/153, 26 Za. 1314 [28 Nisan 1897].

115 Tosyavizade Dr. Rıfat Osman: *Hayatım ve Hatıratım: "Dr. Rıfat Osman'ın Öğrencilik ve GülhaneAnıları 1879-1921)*. Çev. Ratıp Kazancıgil. Ankara 1998, 64-65.

116 *BOA*. Y. PRK. ASK. 123/100, 29 Za. 1314 [1 Mayıs 1897].

117 *İkdam*, No. 1017, 19 Mayıs 1897.

118 *İkdam*, No. 1021, 23 Mayıs 1897.

119 Prof. Dr. Cemil Topuzlu'nun 10.12.1942 tarihli mektubuna eklediği hal tercümesi. İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi AD. Arşivi, Lexicon dolabı, Cemil Paşa dosyası.

120 A.Tunacı-N.Yıldırım-Y.İ.Ülman-E.Yekeler-G. Genchellac-M.Tunacı-G. Acunaş: "Origin of military radiology: First use of X-rays in Ottoman Empire", *European Radiology ECR 2004/Final Programme/ Supplement 2 to Volume 14/ Februry 2004. European Congress of Radiology/ March 5-9/ Vienna/Austria. Scientific and educational exhibits. C-898.*

121 Yeşim Işıl Ülman-Gerry N. Livadas-Nuran Yıldırım: "Pioneering Steps of Radiology in Turkey", *European Journal of Radiology*, 55 (Elsevier, Vienna-Austria, 2005), 306-310.

ŞEFİK HÜSNÜ'NÜN RAPORU

TKP'NİN ALTI AYLIK CUMHURİYETE BAKIŞI

METE TUNÇAY

Geçen yıl Erden Akbulut'la birlikte hazırladığımız Türkiye Halk İştirakiyun *1920-1923 kitabından sonra, şimdi de İstanbul'da ilk örgütlenmenin olduğu 1919 ortalarından 1926 mayısındaki Viyana Konferansı'na kadar geçen yedi yılın tarihini çalışıyoruz. Son yıllarda Komintern Arşivi'nden sağlanan belgeler, bu konudaki eski bilgilerimizi çok genişletiyor. Dr. Şefik Hüsnü'nün (Değmer) raporu "O. Masdar" takma adıyla, tam da halifeliğin "Şer'iye ve Evkaf" ve "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye" vekâletlerinin kaldırıldığı ve "Tevhid-i Tedrisat" kanununun çıkarıldığı 3 Mart 1924 günü yazılmış. Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'na bağlı Doğu Şubesi'ne "çok gizli" kaydı ile gönderilen Fransızca raporun Türkçe çevirisini, ilginç bulacağınız, umuyoruz.*

FRANSIZCADAN ÇEVİRİ: ERDEN AKBULUT

KESİNLİKLE GİZLİ
RAPOR
İstanbul 3.III-24

Bu raporumuzda, partimiz ve Enternasyonal açısından Türkiye ile ilgili bize ilginç gelen tüm sorunları kısaca ama sistemli bir biçimde ele almayı tasarlıyoruz.

Sırasıyla, milliyetçi hükümetin yeni siyasi yönelimden ve ona karşı taktiğimizden, milliyetçi parti içindeki iç mücadele sorunundan ve İttihatçıların bu partiye karşı tutumundan, bizim bu değişik parti veya fraksiyonlarla ilişkilerimizden, işçi sınıfının ve onun teşkilatlarının durumundan, sendikalara nüveler yoluyla sızmamızdan, partimizin yeni bileşiminden, uğraştığımız sorunlardan, legal çalışmamızdan ve nüveler halinde gizli faaliyetimizden, Ankara ve genel olarak Anadolu'daki taşra kentleriyle ilişkilerimizden, değişik yerlerde ardı ardına patlak veren grevlerden, bu hak mücadeleleri üzerindeki etkimizden, gençlikten, gazete sorunundan, Enternasyonal ile ilişkilerimizden söz edeceğiz.

Türkiye'de burjuva demokratik devriminin yeni bir evresine tanık oluyoruz. Şimdi milliyetçi partinin ülkeyi burjuva demokrasisi yönünde yenilemek için sarsılmaz bir iradeye

Şefik Hüsnü'nün (B. Ferdi) KUTV'da 1 Ekim 1935'te öğretmenliğe başladığını gösteren kimlik.

RGASPI (Rusya Devlet Sosyal SiyasiTarih Arşivi) fond 495 op 266, d. 38

sahip olduğu gitgide daha fazla ortaya çıkıyor. Teşkilatına ve ülkeye bu itkiyi veren, özellikle partinin şefi Mustafa Kemal'dir. Tüm gücünü ve halk nezdinde sahip olduğu tüm saygınlığı, demokratik cumhuriyet rejimi altında günümüzde hâlâ ayakta duran feodalitenin ve monarşik rejimin son kalıntılarını ortadan kaldırmak için kullanıyor.

En azından din ile devleti birbirinden tamamen ayırmak söz konusu. "Şer'iye" ve Evkaf bakanlıklarının ortadan kaldırılması, tekke ve medreselerin ve şer'i mahkemelerin kapatılması, tüm eğitim kurumlarının milli eğitim bakanlığında, tüm mahkemelerin adalet bakanlığında ve nihayet tüm hayır kurumlarının Muavenet-i İçtimaiye bakanlığında toplanması gerekiyor. Halife, gereksiz bulunarak kaldırıldı. Osmanlı hanedanının tüm erkek fertleri Türkiye'den sınır dışı edildi.

Tüm bu sorunlar, bütçe tartışmaları vesilesiyle ortaya döküldü. Bütçenin bütün bir faslı eski hanedan ailesinin tahsisatlarına ayrılmış. Bütçeye göre, veliahtların gözdeleri bile emekli aylığından yararlanıyor. Bu konuda yoğun bir tartışma açıldı. Bu çağdışılığa karşı ağır söylevler verildi. Mecliste eski rejimin kalıntılarının radikal bir biçimde tasfiyesi önerisini büyük bir çoğunluk destekledi. Sorun henüz tamamen çözüme kavuşturulmadıysa da, savaşın daha şimdiden kazanıldığı düşünülebilir. Zira reformcuların karşısında güçlü bir muhalefet bulunmuyor.

Bizatihi bu vakalar son derece ilginçtir. Ancak daha da öğretici olan, bu hareketliliğin altındaki şeyler, bizi bugünkü duruma getiren manevralar ve halihazırdaki hareketin dayandığı sosyal güçlerdir.

Bu vakaları, olayların sıcaklığı içinde olabileceği kadar yorumlamaya çalışacağız. İlk bakışta göze çarpan, milliyetçi partinin yeni yönelimine kesinlikle bir halk hareketinin baskısının yol açmamış olmasıdır. Devlet kurumlarının dönüşümünü mutlaka gerektiren bir nesnel koşullar değişikliğiyle yüz yüze bulunmuyoruz.

Hükümetlerimiz -ve hepsinden de çok Mustafa Kemal- ütopik reformcudurlar. Soyut kavramlarla dopdoludurlar ve gerçekliğin gereklerine yeterince nüfuz etmeyi başaramamaktadırlar. 1789 Fransız Devrimi'ni epeyce incelemişlerdir ve onu harfiyen taklit etmeye çalışmaktadırlar. Nihayet psikolojilerini tek sözle nitelemek gerekirse, onlar için formalist/biçimci denebilir; biçimlerin ve kanunların faziletine müthiş inanmaktadırlar.

Bizlere gelince, bizler de milliyetçilerin enerjilerini dini kurumları kökten yıkma ve halkta en kökleşmiş önyargıları gözden düşürme yolunda harcamalarına sevinmekten başka ne yapabiliriz. Belki de tüm bu reformlar, ülkenin ayağa kalkması için bugün yeterli olmayacaktır; halk bunların önemini kavrayamayacaktır. Elbette, tek başlarına bu reformlar halkı sosyal kurtuluşa ulaştıramayacaktır. Ancak eşzamanlı olarak, devlete ülkeyi sanayileştirme ve sermaye birikiminin ana unsuru haline gelme görevi verilerek Türkiye'yi ekonomik olarak canlandırmaya girişilirse, bu durumda girişim daha ciddi tutunacaktır.

Bu ütopik reformlardan memnun oluyoruz, zira bugün için önemli olmasa da, bunlar, ekonomik koşulların dayatacağı gelecekteki proletarya devrimi için yolu açmaktadır. Yarın gericilik dizginlerinden boşansa ve bugünü gömerek o eski günleri ihya etse dahi, böylesi bir öncele sahip olmamız bile, toplumu yeniden örgütleme görevimizi büyük ölçüde kolaylaştıracaktır.

Halihazır durumda, Kemal ve arkadaşlarının yapmaya cesaret ettikleri şeyleri yapabilmek için, en azından ülkeyi bir felaketten kurtarmak ve onun sınırsız minnetini hak etmek gerekirdi. İşte milliyetçi partiye, dış politikasına hâkim zihniyete ve önyargılara pek uygun olmayan bir yönelim verme olanağı sağlayan da bu psikolojik etkendir.

Bu hareketin ekonomik ve sosyal temellerini araştıracak olursak, hiçbir şey veya neredeyse hiçbir şey bulamayız. Bu dönüşümleri pek az sayıda aydın arzulamaktadır. Modern genç burjuvazi ve zanaatkâr küçük burjuvazi bile olayların akışını endişe ile izlemekte ve beğenmemektedir. Hâlâ derin bir cehalet içinde bulunan köylülüğün sözünü bile etmiyoruz. Eğitim görmüş birçok insan da ulema karşıtı reformlara karşı durmaktadır. Mustafa Kemal bile güvenebileceği unsurların zayıflığını öylesine hisset-

Dr. Şefik Hüsnü'nün (8. Ferdi) Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu üyeliği kartı, no 8, 22 Eylül 1928.

RGASPI fond 495, op. 266, d. 38

Şefik Hüsnü, Mustafa Kemal'i ütopik bir reformcu olarak değerlendirse de hilafetin, şeriye ve evkaf bakanlıklarının kaldırılmasını destekler. Son Halife Abdülmecid Efendi.

(MSFK64/2190)

Bu vakaları, olayların sıcaklığı içinde olabileceği kadar yorumlamaya çalışacağız. İlk bakışta göze çarpan, milliyetçi partinin yeni yönelimine kesinlikle bir halk hareketi baskısının yol açmamış olmasıdır. Devlet kurumlarının dönüşümünü mutlaka gerektiren bir nesnel koşullar değişikliğiyle yüz yüze bulunmuyoruz.

ti ki, Millet Meclisi'nde kabul ettirmeyi tasarladığı radikal tedbirler konusunda şahsi propaganda yapması gerektiğine inandı.

Nitekim bir ay kadar önce tüm gazetelerin başyazarlarını İzmir'de evine çağırdı. Günlerce onlarla uzun görüşmeler yaptı. Bu başyazarlar geri döndüklerinde hemen anti-klerikal özde bir kampanya başlattılar. Öte yandan, cumhurbaşkanı değişik sosyal tabakalara mensup birtakım şahsiyetleri çağırarak görüş aldı ve onlarla uzun görüşmeler yaptı.

Kamuoyunun yöneticilerinin ve resmi temsilcilerinin katılımı ancak böyle sağlayabildi. Dolayısıyla halk kitlelerinin en küçük bir katılımının olmadığı, toplumun üst kesimlerinde olup biten bir süreçle karşı karşıyayız. Milliyetçiler yeterli basiret gösterip sosyal eserlerini oturtacakları iktisadi bir temel inşa ettikleri takdirde, her şey istedikleri gibi gider.

Aksi takdirde, büyük altüst oluşlara yol açacak birtakım gerici kalkışmalar beklemek gerekir.

Ne olursa olsun, Kemalistlerin yeni girişimlerinden memnun olmamız yerindedir. Türk proletaryasının gerçekleşmekte olan değişikliklere sempati duymasını sağlamayı ödev biliyoruz. Bu, militanlarımız için işçiler nezdinde burjuva radikalizmi lehine özel mülkiyet de dahil olmak üzere geleneklerin içyüzünü açığa vurmaları için bir vesile oluşturuyor.

Ancak tüm bunlar milliyetçi partinin içinde de birtakım karışıklıklara yol açmamazlık etmiyor. Bu partinin türdeş bir örgüt olmadığını herkes görüyor. Bu parti içinde en abartılı radikalizmden, liberalizmin ve ilericiliğin her türünden geçerek uzlaşmaz muhafazakârlığa kadar çok çeşitli eğilimler gözlemleniyor. Şimdiyle kadar değişik vesilelerle bu çelişkili görüşler çarpıştı, ancak bundan bir parçalanma doğmadı. Ancak bu kez, en yetkili kişilerin kanaatine göre, bir kırılma olacak ve tüm muhafazakârları içeren güçlü bir azınlık milliyetçi "hal" partisinden ihraç edilecek. Güçler oranını daha iyi anlayabilmek için, halihazırdaki durumumuzun bir özelliğine işaret etmemiz gerekir. Gerçekten de, Türkiye'nin askeri bir diktatörlüğe tabi olduğunu bilmek gerekir. Bizim reformcuların hemen hemen hepsi eski subaylar. Dolayısıyla görüşlerini dayatmak için iktidar kullanma eğilimi taşıyorlar. Halk arasında belli bir tedhiş duygusu hâkim. Politikacıların çoğu, bakış açılarını yüksek sesle dile getirecek cesarete sahip değiller. Nitekim anlaşıldığı kadarıyla meclisteki gayri memnunlar henüz kendilerini dışa vurmaya cesaret edemiyor ve daha elverişli koşulları bekleyerek hissiyatlarına gem vuruyorlar.

İttihatçılar için de durum aynı. Gittikleri küçük çevrelerin hepsinde, milliyetçilere karşı habis görüşler ileri sürüp hükümetin her hareketini acımasızca eleştiriyorlar, ancak şu an için gazetelerde ve halka açık toplantılarda görüşlerini açıkça ifade etmekten geri duruyorlar. Oldukça yakın bir gelecekte, muhalefetin dağınık tüm unsurlarının ve genel olarak tüm gayri memnunların, Kemalistlerin karşısına tek bir blok halinde çıkacakları beklenebilir. Sahnede görünmek için Kemalistlerin ağır bir başarısızlığını beklemek zorundalar.

Bize gelince, yeni konjonktürde, biz milliyetçilerin tarafını tutma noktasına çekildik. İç politikada, muhalefet

gericiliği ve klerikalizmi, hükümet ise ilerlemeyi temsil ediyor. Dolayısıyla, hükümete halihazırdaki reformları en geniş halk kesimlerine benimsetmesi konusunda yardımcı olmamız gerekiyor. Açıktır ki proletaryaya tüm bunların mükemmel olduğunu, ancak bu türden hiçbir reformun az da olsa onu kurtuluşuna yaklaştırma kazanmamıza olanak verdi. Ancak bu arada hükümet tarafından kurulmuş olan İstanbul Amele Birliği işçiler arasında hüküm süren kargaşadan yararlandı. Faaliyet alanını genişletti ve Türkiye Umum Amele Birliği adını aldı. Ancak bize sadık kalan mürettipler, tütüncüler, demiryolcular, denizciler vb. sendikalarını saflarına çiçilerin taleplerini boğmak için kapitalistlerle, yabancı kapitalistler bile olsa her zaman anlaşırlar. İncir kurutucularının grevi tam zafere ulaştı. Bu hareketin şöyle bir özelliği vardı ki, söz konusu olan ağırlıkla kadın işçilerdi ve kadın işçilerin kaderlerini iyileştirmek üzere erkek yoldaşları da çalışmalarını askıya aldılar.

Bu hareketin ekonomik ve sosyal temellerini araştıracak olursak neredeyse hiçbir şey bulamayız. Bu dönüşümleri pek az sayıda aydın arzulamaktadır. Modern genç burjuvazi ve zanaatkâr küçük burjuvazi olayları endişe ile izlemektedir. Derin cehalet içindeki köylülüğün sözünü bile etmiyoruz. Eğitim görmüş birçok insan ulema karşıtı reformlara karşıdır.

yeteneğine sahip olmadığını ve milliyetçilerin çabalarının burjuvazinin güçlendirilmesi yönünde olduğunu ve bütün bunların sonucunda proletaryanın yoksulluğunun daha da derinleşeceğini açıklamaya çalışıyoruz.

Şimdi de işçi sınıfının durumundan ve onun üzerinde sahip olduğumuz etkiden söz edelim. Açık söylemek gerekirse, teşkilatlanma açısından, son altı ay boyunca bir genel keyifsizlik ve belli bir uyuşukluk hüküm sürdü.

Bir genel emek konfederasyonu kurma girişimimiz sonuç vermedi. Hazırlık çalışmaları son derece ilerlemiş, nizamnamenin yazılması tamamlanmış ve işçiler arasında yoğun bir propaganda yürütülmüştü. Tam o esnada polis ünlü komünist darbe girişimini keşfetti. Sendika militanlarımızdan birçoğu tutuklandı. Bu gelişme, bu teşkilatın kurucularını olumsuz yönde etkiledi. Kimi hükümet elemanları bu ruh halini ustaca kullandı. Yokluğumuzdan istifade ederek, onları bizlerin Rusya'nın ajanı olduğumuza ve işçi sınıfının çıkarlarına aykırı siyasi amaçlara sahip olduğumuza inandırmışlar. Ayrıca kimi korkutma araçları da kullanmışlar. Öyle ki, bizimle işbirliği içinde bulunan tüm partisiz işçiler bu projeyi bizimle birlikte yürütmeyi reddettiler. Şurası da bir gerçek ki, mahkeme ve kovuşturmaya yer olmadığı kararı, etki gücümüzü yeniden kazanamadılar. Ancak ısrarlarımıza rağmen dostlarımız ikinci bir Umum Amele Birliği'nin kurulma fırsatına karşı çıktılar. Dolayısıyla eski sempatizan teşkilatlarla bağımızı korumakla birlikte, şu an için, sendikalarda legal faaliyetten geri duruyoruz. Faaliyetimizin ağırlık merkezini nüvelere kaydırdık. İşçi derneklerinde destek noktalarımızı artırmaya özen gösteriyoruz. Hükümetin işçi birliğinde bile, idare heyeti tarafından açığa çıkartılıp polise teslim edilen güçlü bir hücremiz vardı. Bu çalışmayı elden bırakmayı düşünmüyoruz.

Geçtiğimiz ilkbahar boyunca, mesleki teşkilatların zayıflığına rağmen, bir dizi kısmi greve tanık olduk. İzmir'de, Aydın demiryolu grevi (İngiliz şirketi) ve incir ve üzüm kurutma işçilerinin grevleri oldu. Demiryolu grevi çok iyi yönetildi. Zafere ulaşması beklenebilirdi. Bununla ilgili olarak Kasaba demiryolu işçileri (Fransız şirketi) de dayanışma amacıyla grev ilan ettiler. Maalesef, son dakikada şirket müdürü hükümet müdahalesine başvurdu. Hükümet de, askere alma tehdidiyle işçileri işbaşı yapmak zorunda bıraktı. İşçilere bir dizi vaatte bulunulduysa da bunlar kesinlikle yerine getirilmedi. Bu tipik bir olay: Tük hükümeti, Türk işçilerini ezmek üzere İngiliz kapitalistlerle el ele veriyor. Bu vesileyle tüm işçilere şunu gösterdik ki, hükümetler, en demokratları bile, işİzmir'de çok az sayıda yoldaşımız var. Dolayısıyla bu grevler üzerindeki etkimiz de son derece sınırlı oldu. Bunları özellikle yayınlarımızla destekledik. Zonguldak'ta madencilerin grevi ise bizim bir sempatizanımız tarafından yönetildi.

İşçiler kimi avantajlar sağladılar.

En önemli grevler İstanbul'dakiler, özellikle de mürettipler ve Şark Demiryolları grevleri oldu. Mürettipler grevi, sözcüğün saf anlamıyla partimizin eseridir. Bu grevi perdenin arkasından biz yönettik. *Haber* gazetesinin belli başlı makalelerini biz kaleme aldık. Mürettipler, örnek bir şekilde, sonuna kadar direndiler. Bizim teşviklerimizle, tüm işçi dernekleri onlara maddi yardımda bulundu. Ancak sonunda gazeteciler bizim etkimizin kokusunu aldı ve var güçleriyle bu grevde Bolşevizmin parmağını açığa çıkarmaya koyuldular. Bu ifşaat işçi temsilcilerini bir ölçüde korkuya sevk etti ve çoğunluğun sonuna kadar gitme kararlılığına rağmen, patronlarla bir uzlaşmaya varılmakta acele edildi ve grev yarım bir zaferle sonuçlandı.

Demiryolcu dostlarımız daha kararlı ve daha usta çıktılar. Şu anda gazetemiz yayımlanıyor. Gazetemizi onların emrine amade kıldık. Temsilci yoldaşlar müzakereleri basın

kampanyası kadar güçlü bir biçimde yürüttüler. Ve grev büyük bir başarıyla sonuçlandı; bu da onların teşkilatlarının gelişmesine büyük ölçüde yardımcı oldu. Ne var ki şirket, işbaşı yapıldıktan sonra ikiyüzlüce yorumlarla, sözleşmeye bağlanmış yükümlülüklerinden imtina etmeye çalışıyor ve gülünç gerekçelerle grevin belli başlı yürütücülerini işten çıkartıyor. Eğer bir gazetemiz olsaydı, şirketin bu caniyane tutumlarını kamuoyuna ifşa ederdik.

Tramvay ve seyri sefain işletmelerinde de birkaç geçici grev hevesi oldu. Bu hareketler Amele Birliği tarafından kışkırtılıp yönetildi. Ancak sonu tartışmalarla noktalandı ve ilgililere herhangi bir yarar sağlamadı.

Şimdi de partimizin halihazırdaki durumu üzerinde birkaç söz edelim. Önceki tevkifatların sarsıntılarını daha şimdiden tümüyle atlattık. Mahkemenin sonucu, görünürde legal partimizin ortadan kalkması oldu. Parti kesinlikle dağılmadı ama üyelerinin çoğu ayrıldı ve yeni üyeler kazanmak mümkün olmadı.

Zaten bu teşkilattan çok önemli bir şey de beklemiyorduk. Nitekim bu nedenle onu yaşatmak için de ısrarcı olmadık. Legal faaliyetimizi, yeni kurduğumuz gazetemizin ve dergimizin yayınına taşıdık. Bize öyle geliyor ki, gazetemiz yayınlanabildiği sürece hem işçiler, hem de siyasi çevreler üzerinde çok yararlı bir etki yaptı. Enternasyonal ile gazetemizin öncelikle popüler bir işçi gazetesi olması gerektiği konusunda mutabıkız. Ancak bu amaca, işçi sorunlarına ve işçi sınıfının eğitimine çok sayıda sütunumuzu ayırarak ulaşabileceğimizi düşünüyoruz. Bunun için, gazetenin münhasıran işçilere yönelik olması kesinlikle zorunlu değil. Böylesi bir gazetenin en küçük bir yaşama şansı yoktur, zira okumasını bilen işçi sayısı son derece sınırlıdır. Bu nedenle devrim sorunlarıyla ilgili olan kamuoyuyla da ilgilenmeye mecburuz. Dolayısıyla gazetede tüm genel siyaset sorunlarını işlememiz ve herhangi bir gazete kadar okura haber vermemiz gerekiyor. Bu gerekleri ancak günlük bir gazete yerine getirebilir. İşte bakış açımızda ısrar etmemizin nedenleri bunlardır. Zaten savaş öncesi *Pravda* örneği, iyi seçilmiş bir örnek değil, zira bu daha çok militanlara yönelikti ve içeriği her zaman işçilerin entelektüel düzeyinin oldukça üzerindeydi.

Partimize geri dönecek olursak, çabalarımızın en büyük bölümünü gizli teşkilatlarımızın emdiğini söylememiz gerekir. Gizli teşkilatlarımızda büyük başarı sağladık. Ders ve konferanslarla üyelerimizin entelektüel düzeyini yükseltmeye çalışıyoruz. Böylece geleceğin devrimci hareketini ustaca yönetmeyi bilecek bir genç militanlar grubu oluşuyor.

Üye bileşimi bakımından partimizde aydın gençlik ağır basıyor. Atölye ve fabrikalardan çok üniversite ve lise çevrelerinde zemin bulduk. Ancak mühendis mektebinden yeni mezun olan bir dizi genç, işçilerle birlikte çalışıyor ve onlar arasında geniş bir propaganda yürütüyorlar. Onların faaliyeti sayesinde yakın bir gelecekte proleter üyelerimizin sayısını ikiye katlayacağımızı umuyoruz. Nüvelerimizde ülkede ele alınan tüm iktisadi ve siyasi meseleleri tartıştırıyoruz ve uygun talimatlarla yoldaşlarımızı Marksist analiz yapmaya alıştırıyoruz. Bizi özel olarak ilgilendiren, nüfus mübadelesi, savaşın yol açtığı yıkımların tazmini gibi meseleler ve iktidardaki burjuvazinin anti-klerikal reformları. İktisadi meselelerin kapitalizm ve devlet tekeli yönündeki çözümünü vazediyoruz.

Anadolu'nun belli başlı merkezlerinde nüvelerimiz var. İzmir'de, Kayseri'de, Adana'da, Mersin'de, Eskişehir'de, İzmit'te ve Ankara'da. Bildiğiniz üzere Ankara Komünist Partisi kesin olarak dağıldı. Salih burada ve bizimle birlikte çalışıyor. Bu partiden başka bazı yoldaşlar da bize katıldı. Hilmi, Nazım, Nizami vb. kimileri ise devrim davasına ihanet ettiler. Bugün Türkiye'de sadece bir komünist partisi var ve onun da merkezi İstanbul'da bulunuyor. Bu komite geçen yıl, Enternasyonal temsilcisinin buradan ayrılmasından sonra tarafımızdan kuruldu. Bu yoldaşın buradan ayrılırken bize verdiği yetkiyi kullanıyoruz ve tüm yoldaşlarımız bu yeni merkez komitesinin disiplinine uyuyorlar. Merkez Komitesi'ne biri Rum iki işçi, bir gençlik temsilcisi ve İKG'nin (İstanbul Komünist Grubu) siyasi bürosunu oluşturan üç militan girdi. Dağılmış olan eski BİİP'nin belli başlı üyeleri de bize katıldı. Kısacası, kendine komünist diyen herkes bizim teşkilatımızda yer alıyor.

Yalnızca disiplinsizlik nedeniyle ihraç edilmiş az sayıda genci bundan istisna tutmak gerekiyor.

Enternasyonal ile ilişkilerimizin düzenliliği için, İstanbul'da bir irtibat bürosu oluşturmak zorunludur. Konu sandığınız kadar basit bir şey değil. Bir aydın sempatizanın adresini verdiğimizde her şey hallolmuş olmuyor. Odessa'dan gelecek gemilerle ilişkimizi sağlayacak olan cihaz bir adres belirlemekten ibaret değil. Bu gemilerden eşyaları almak ve kimi zaman da vermek ihtiyacı duyuyoruz. Geçici olarak bu boşluğu rastlantısal araçlarla doldurduk. Ancak Enternasyonal'in bu meseleyi bizim önerilerimiz doğrultusunda çözüme kavuşturması gerektiği kanısındayız. Önceki bir mektubumuzda, bu konuda uzun ayrıntı vermiştik.

Bize, oradaki yoldaşlarımızın yazdığı veya tercüme ettiği kitapların elyazmalarını ivedi olarak göndermenizi istiyoruz. Hatırlatmak isteriz ki, gazeteye yönelik krediden henüz bir haber alamadık.

Merkez Komitemiz Leman yoldaşı buraya çağırmaya karar verdi ve bu kararımızı size ilettik. Sizden onun gecikmeksizin İstanbul'a dönmesi talimatını vermenizi rica ediyoruz.

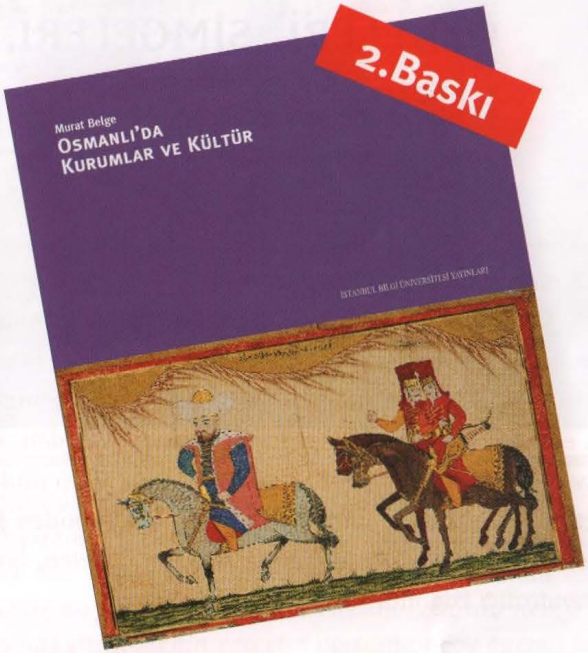
Önceki mektupla size bir zarf içinde üç parti üyesi kartı göndermiştik. Yoldaşlarımız hâlâ bu kartların ellerine geçmediğini bize yazdılar. Lütfen bunların alındığını bildiriniz.

Komünist selamlar,
O. Masdar

CD 25 Klasör 32_36, Belge no: 687-691 ve 692-696, Fransızca 1/2 nüsha daktilo karşılaştırmalı

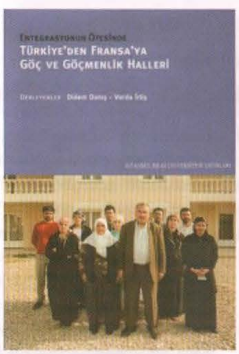
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

OSMANLI'DA KURUMLAR VE KÜLTÜR
MURAT BELGE

564 sayfa, ISBN: 975-8998-03-X

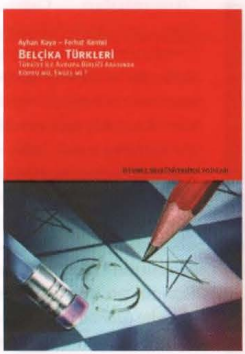
Murat Belge, yılların verdiği birikimiyle birlikte adım adım, tarih denilen ve çok iyi bilinmeyen bir kıtayı, kendi deyişiyle keşfedip, "tanıdık" kıldığı bu eserinde, Osmanlı tarihinin "klasik" denilen dönemini ele alıyor. İkinci baskısını yaptığımız kitap, görsel malzemeler ve çerçeve yazılarla zenginleştirilmiş yapısıyla okumaya düşkün herkesin okuyup, "resmi" tarihin boğucu bulutlarını dağıtabileceği önemli bir kaynak.

TÜRKİYE'DEN FRANSA'YA GÖÇ VE GÖÇMENLİK HALLERİ
DERLEYENLER: DİDEM DANIŞ-VERDA İRTİŞ
392 sayfa, ISBN: 978-605-399-047-5

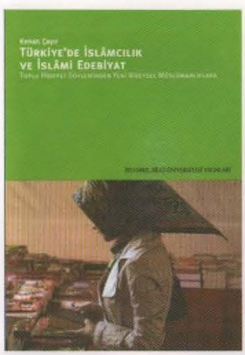
Didem Danış ve Verda İrtiş tarafından derlenen kitap, Fransa'daki Türk göçmenlerin "entegrasyona dirençli" oldukları iddiasını, göçmenlerin ve çocuklarının deneyimleri ile bunlara bağlı olarak gelişen toplumsallıklar üzerinden sorguluyor.

FEYZA AK AKYOL **SAMİM AKGÖNÜL** CLAIRE AUTANT-**DORİER DİDEM** DANIŞ BENOİT FLICHE **VERDA İRTİŞ** AYHAN KAYA **MAHİR KONUK** GAYE PETEK **ECDET SUBAŞI** STEPHANE DE TAPIA **FÜSUN ÜSTEL**

BELÇİKA TÜRKLERİ
AYHAN KAYA-FERHAT KENTEL
220 sayfa, ISBN: 978-605-399-051-2

İstanbul Bilgi Üniversitesi öğretim üyeleri olan Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel'in "Euro-Türkler"in bir bölümünü oluşturan Belçikalı Türkler üzerine yaptıkları bu çalışmada, Belçika'da göç süreci, göçmenlerin entegrasyonu, bu entegrasyona ilişkin Flaman ve Valon Yaklaşımları ve cumhuriyetçi ve çokkültürlülükçü entegrasyon rejimlerinin yetersizliği ele alınıyor.

TÜRKİYE'DE İSLAMCILIK VE İSLAMİ EDEBİYAT
KENAN ÇAYIR
192 sayfa, ISBN: 978-605-399-049-9

Kenan Çayır, Türkiye'de İslamcılık ve İslami Edebiyat başlıklı bu çalışmasında, İslâmi hareketlerdeki büyük değişimi mercek altına yatırıyor. Çayır, bu dönüşümü İslâmi söylemi üreten en önemli alanlardan biri olan edebiyat ve romanlardaki söylemi çözümleyerek ortaya koyuyor.

www.bilgiyay.com
Kurtuluş Deresi Caddesi No:47 34440 Dolapdere / İSTANBUL
Telefon: **0212 311 52 59**
Satış/Dağıtım Telefon: **0212 311 52 62** Fax: **0212 311 253 47 00**
E-mail: **yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com**

FATMAGÜL BERKTAY İLE SÖYLEŞİ

"OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞMESİNİN ÖZNELERİ, SİMGELERİ, KÜSKÜNLERİ: KADINLAR"

SÖYLEŞİ: ECE ZERMAN

Son aylarda, özellikle 1908 "devrim"inin 100. yılı bağlamında Osmanlı "modenleşmesi" yeniden gündeme geldi, birçok açıdan ele alındı. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı topraklarında da yaygınlık kazanan "hürriyet, eşitlik, özgürlük" fikirleri toplumsal yaşamın birçok alanıyla beraber kadınların yaşamını da dönüştürdü. Öte yandan, ulus-devlet kendini inşa ederken toplumsal cinsiyet rollerini de -yeniden- inşa etmekteydi. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Fatmagül Berktay ile, değişen toplumsal çerçeve içinde yeniden şekillen(diril)en kadınlık rolleri ve "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Özneleri, Simgeleri, Küskünleri" diye nitelendirdiği kadınlar hakkında konuştuk.

"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm" makalenizde, "kadın meselesinin cumhuriyet öncesinde de milliyetçi projenin bir parçası" olduğunu söylüyorsunuz. Tanzimat'tan cumhuriyetin ilk yıllarına dek olan süreçte değişen devlet politikalarının kadınları nasıl yönlendirdiğini düşünüyorsunuz?

Cumhuriyet öncesinde, özellikle Tanzimat'tan itibaren devletin aile ve kadın üzerinde giderek daha fazla etkili ve egemen olmaya başladığını görüyoruz. Evlilik özel bir sözleşme olmaktan çıkıyor; hukukileşmeye başlıyor. Kadınlar üzerinde, deyim yerindeyse bir ikinci efendi, ulus-devlet ortaya çıkmaya başlıyor. Tabii bu uzun bir süreç içinde gerçekleşiyor ve ancak cumhuriyetle gerçek anlamda bir ulus-devletle karşı karşıya kalıyoruz. Ama ona giden yolda kadınların devletle olan ilişkisi adım adım daha dolaysız bir ilişki halini almaya başlıyor. Bunun hem olumlu hem olumsuz yönleri var. Bir yandan kadınlara yurttaşlık olanağını, kamusal alanı açıyor ama öteki taraftan da kadınları devletin istihdam ve nüfus politikalarının aracı haline getiriyor. Ve bu kesinlikle sadece Osmanlı'ya da Türkiye Cumhuriyeti'ne özgü bir durum değildir, bütün ulus-devletlerin kadınlar üzerindeki etkinlik eğilimi böyledir.

Füsun Üstel bir makalesinde, elişi derslerinde kız çocuklara hürriyet, müsavat, uhuvvet, adalet gibi sözcükleri işleme ödevi verildiğinden bahseder. Bu ve benzeri örnekler yeni fikirlerin geleneksel rollere eklemlenmesi konusunda bize neler söylüyor? Eğitimin bu süreçteki rolü nedir?

Kadınları esas olarak ulusun, yani yeni ulus-devletin anneleri olarak tasavvur ediyorlar. Kadınlar da zaten kendilerine biçilen roller ya da alan içinde ilk başta esas olarak eğitim

talebiyle ortaya çıkıyorlar. Çünkü zaten yurttaşlık haklarının dışında tutulmuşlar. Mesela John Locke, kadınların sivil toplumun bir parçası olmadığını söyler; onlar doğal alanın parçasıdırlar ve dolayısıyla, toplumsal sözleşmeye taraf değillerdir. Bu, genel olarak bildiğimiz doğal haklar teorisi ve zeminini bunun oluşturduğu bütün bir modernleşme projesi var. Yani modernleşme denen şey de ataerkil bir zeminde gerçekleşiyor ve daha başta kadınları yurttaşlık bağlamının dışında tutuyor. Onun için kadınlar öncelikle eğitim hakkı talep ediyorlar ve bu araçsallaşmamış bir hak değil. "Bizi eğitirseniz, biz daha iyi anneler oluruz ve ulus-devlete daha iyi oğullar, askerler yetiştiririz" diyorlar. Bu da bütün modernleşme projelerinde var olan

1930'ların başındaki fotoğraflardaki duruşlar bambaşka. Elbiseler kadınların üzerlerinden akıyor, şapkalar çirkin. Erkeklerin kılık kıyafetleri de öyle. Eğretilik diye ifade edebileceğim bir şey var. Kimse daha tam olarak kamusal alanda nasıl hareket edeceğini, birbirine nasıl hitap edeceğini, ellerini kollarını nereye koyacağını bilmiyor. Bununla baş edebilmenin erkekler açısından çok önemli bir yolu, kadınları denetlemektir.

bir şey; Amerika'daki durumda da, Fransa'da da vardır. Aynı şeyi biz Osmanlı'da görüyoruz. Bir taraftan modernleşmeci erkekler, "biz eğitimli kadınlar yetiştirelim, erdemli anneler olsunlar ve ulusa erdemli evlatlar yetiştirsinler" diye düşünüyorlar; öte yandan kadınlar aynı fikri devralarak, "bizi iyi eğitin" diyorlar. Niye baştan itibaren, bu bizim "hakk-ı insaniye"mizdir deyip ortaya çıkmıyorlar? Çünkü güçlü değiller ve o ataerkil çerçevede, o zihniyet dünyası içinde bunu beklemek zaten abes. Osmanlı'da modernleşme sürecinin etkisi Tanzimat'tan itibaren başladıkça bunun hem toplum katında hem de kadınlar katında birbiriyle örtüşen izdüşümleri oluyor ve tam da bu noktada, ulusun annesi olmak her iki tarafa da uygun gelen bir talep. Bu da eğitim hamlesiyle giderek hayata geçiriliyor. Eğitim hamlesi tabii çok önemli, hiç küçümsenecek bir şey değil. Karşılaştırmalı bakış bu noktada çok önemlidir. Aynı şey Fransız Devrimi sırasında etkili olmuş kadınlarda ya da Mary Wollstonecraft gibi feminizmin annesi sayılan kadın düşünürlerde de hep var olan bir taleptir, hiç yabana atılmaması gerekir. Zaten belli sayıda eğitimli kadın olmadan bir hareketten söz etmek de mümkün değil.

Eğitim talebinin ötesine geçen talepler de var mı?

Eğitimli kadınlar ortaya çıktıkça, ulusun annesi olma talebinin ötesine geçen talepler de duyulmaya başlanıyor. Mesela, Mükerrem Belkıs Hanım bunu çok net bir biçimde dile getirir: "Bana kimse yardım etmesin, ben sırf kendi hakk-ı insaniye'mi gerçekleştirmek için kendi kadın haklarımı talep ediyorum," der. Bu noktada kadınların özsel insanlık ve yurttaşlık talepleri yeni şekillenmekte olan ulusçuluğun talepleriyle örtüşüyor. II. Meşrutiyet döneminde de birçok söyleme, birçok yazara baktığımızda kadınların kafasında bunun çok net olduğu gözüküyor. Örneğin, Ziya Gökalp'in birçok söylemini devraldıklarını, bunlardan yararlandıklarını, bunları tekrarladıklarını görüyoruz. Bu noktada milliyetçilikle kadın hakları söylemi ve hareketi örtüşüyor. Daha sonra yollar biraz ayrılacak...

Ziya Gökalp'in kimi yazılarında "Eski Türklerde feminizm"den vs. bahsettiğini görüyoruz. Milli geçmiş yaratma arayışında kadın nasıl bir yerde konumlandırılıyor?

Ziya Gökalp bir milli geçmiş tahayyül ediyor, böyle bir şey icat ediyor;

Fatmagül Berktay (yan sayfa).

İstanbul'da kadınlara oy hakkı için yapılan miting (1934)

Tarih ve Toplum sayı 183

bunun çok önemli bir unsuru da o geçmişteki ideal kadın. Bu ideal kadın eşitlikten yararlanan, etkin, kendisini ortaya koyabilen bir kadın. Bu ideal kadını ortaya koyuyor ama ortalıkta gezinen, onun çağdaşı olan normal kadınlar o ideal kadına çok da fazla benzemiyor. Dolayısıyla bir yandan böyle ideal, özgür, hakları

Toplumdaki kadın ve erkek rollerini hicveden bir karikatür. Yukarıda "kadınlar saltanatı" yazıyor.

Tarih ve Toplum'un 251. sayısından alınmıştır.

olan bir kadın tasavvur ediyorlar, öte yandan hemen o kadını denetlemeye çalışıyorlar, "aman ya kontrolden çıkarsa" korkusu var çünkü. Bu durum artan bir şekilde devam ediyor. II. Meşrutiyet'ten itibaren kadınların kamusal alana "fırlatılmışlıkları" söz konusu. Bu tabii çok travmatik bir tecrübe. Kadınlar açısından olduğu kadar, hatta belki daha fazla, erkekler açısından da travmatik. Yüzyıllar boyunca kadın mekânı ayrı, erkek mekânı ayrı olmuş; kamusal alanda kadınlar neredeyse hiç yok, oraya çıktıkları zaman da son derece denetimli bir şekilde çıkıyorlar. Ve birdenbire o mekânda, yani erkek mekânında kadınlar belirmeye başlıyor. Üstelik cumhuriyetten sonra bu bir politika olarak da teşvik ediliyor. Bu, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarındaki fotoğraflarda, karikatür dergilerinde çok belirgin.

François Georgeon'un *Gülüşün ve Gözyaşlarının Kıyısında* adlı kitabındaki, 1920'lerin karikatür dergilerinden derlediği, hem kuşak çatışmasının, hem de erkeklerin bu yeni rollere alışamamasının yarattığı komik durumların hicvedildiği birçok karikatür akla gelebilir belki...

Karikatürler o komik durumların üzerine sıkça gider. Bunun yanında, fotoğraflarda da bu çok belirgindir. Anneannemin 1923 öncesindeki fotoğrafları var; yüzü açık, peçeli değil ama çarşaflı, çok güzel, şık çarşaflarla. Oradaki duruşu ve kendine olan hâkimiyetiyle 1930'ların başındaki fotoğraflardaki duruşlar bambaşka. Elbiseler kadınların üzerlerinden akıyor, şapkalar çirkin. Erkeklerin kılık kıyafetleri de öyle. Eğretilik diye ifade edebileceğim bir şey var. Bu da çok doğal. Kimse daha tam olarak kamusal alanda nasıl hareket edeceğini, birbirine nasıl hitap edeceğini, ellerini kollarını nereye koyacağını bilmiyor. Gerçekten büyük bir değişiklik. Bununla nasıl baş edecekler? Bununla baş edebilmenin erkekler açısından çok önemli bir yolu, kadınları denetlemektir. Eskiden kadınları tamamen mahrem alana sokarak daha kolay denetliyorlardı. Şimdi sorun kadınların ortalıktayken denetlenebilmeleri. O noktada iffetli kadın-iffetsiz kadın, ideal kadın-tango/erdemsiz kadın ayrımı ya da Peyami Safa'nın romanlarında da çok görülen "femme fatale"ler, yani meşum kadınlar ortaya çıkar. Aynı şey 19. yüzyılda İngiliz edebiyatında çok görülür. Bu, ataerkilliğin kadınları denetleme meselesiyle başa çıkma yollarından bir tanesidir. O yüzden cumhuriyetin ilk kuşak kadroları, ideologları vb. kafalarını yeni kadına takmışlardır. Bu ideal kadın/yeni kadın nasıl olmalı? Aslında bu ideal/yeni kadının bir tek zarfı değişiyor; fedakâr eşte, başkaları için saçını süpürge eden kadın imgesinde bir değişiklik yok. Tıpkı o yeni adamın da büyük ölçüde eskinin adamı olduğu gibi. Bir yandan da artık çok büyük gerilimler yaşanmaktadır. Bütün bunlar ceza kanununa, medeni kanuna yansır. Bir yandan gelenekle bu medeni kanun arasında çok önemli farklar var, öte yandan geleneğin ataerkillik bölümü bu yeni kanunların içine açıkça giriyor. O da bir tür, sözüne ettiğim travmayı hafifleten ya da hafifletmeye yönelik önlemlerden en önemlisidir. Değişiklikler var ama o değişikliklere özellikle erkekler açısından mümkün olduğu kadar yumuşak bir geçiş yapmak isteniyor.

Bazı tarihçiler medeni kanunda çokeşliliğin kaldırılmasının yansıtıldığı kadar radikal bir değişiklik olmadığını, çünkü zaten öncesinde de tek eşliliğin esas olduğunu söylüyorlar. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Tabii Osmanlı'da da pratikte büyük ölçüde tek eşlilik var. Ama burada erkek tarihçiler, düşünürler için çok önemli olmayan bir şeyi biz kadınlar çok önemsiyoruz. Kadınların aile içi pazarlıklarda güçlü olması ile onların özerk varlıklar olduklarının kabulü, onaylanması ve bunun yasal bir hak olması ayrı şeylerdir.

Feminist teorisyenler, "kadınlar geleneksel/kapalı/İslamî vb. -bunu genişletebiliriz- toplumlarda güçsüzdür" demezler. Tam tersine, mahrem alana kapatıldıkları bağlamlarda kadınlar çok daha güçlüdürler. Bütün güçleri, enerjileri aile içine, ailesel ilişkilere odaklandığı, buradan dışarıya akacak bir mecra olmadığı için bir anlamda zehirli olabilecek kadar güçlüdürler. Türkye'de o yüzden hâlâ aile içinde özellikle oğullar üzerinde müthiş bir baskı vardır. Çünkü kamusal alanda var olmasına izin verilmeyen ve kamusal alanda değerli olmayan kadının tek yatırımı anne olmaktır, o yüzden de buraya çok odaklanılır. Özel alanda her şey, kadınla erkek arasındaki ilişki de bir anlamda pazarlığa tabidir. Pazarlığa tabidir derken şunu kastediyorum, örneğin siz güçlüyseniz, Osmanlı İmparatorluğu'nda evlilik sözleşmesi yaparken üzerinize başka eş alınmayacağını sözleşmeye koyarsınız. Bütün padişah kızları/kardeşlerinin

yaptıkları evlilikler böyledir, kocaları üzerlerine başka kadın alamaz. Ya da pratik nedenlerle bir erkeğin dört kadını birden geçindirememesi durumu olabilir. Bunlar dolayısıyla tek eşliliğin büyük ölçüde var olması ile erkeklere yasal olarak çokeşlilik hakkının tanınmaması arasında çok önemli bir fark vardır.

modernleşmeci erkekler olduklarını görürüz. Onların aslında, bazen artık var olmayan bir babayla mücadelede kız kardeşleriyle bir şekilde ittifak yapmak gibi bir dertleri var. Bu, kız kardeşlerin de işine geliyor. Ulus-devletin şekillenmesi sürecinde, ulusçulukla feminizmin el ele gitmesi de biraz böyle bir şey. Bunu

oğlunu kendi elinde yetişmiş ve tamamen kendisine tabi bir kadınla evlendirmek en iyi çözümdür. Genç adam böyle bir durumla karşılaştığında, içinde bulunduğu zihinsel çerçeve bunu kabul etmesine izin vermiyor ve çok büyük bir mutsuzluk yaşıyor. Dolayısıyla kendisine hakikaten eş olabilecek, yoldaş ola-

Erkeklere yasal olarak çokeşlilik hakkının tanınıp tanınmaması arasında çok fark vardır; yasanın olmadığı durumda referans verebileceğiniz bir şey yoktur. Yasal kazanımlar birçok şeyin başlangıcıdır. Erkekler bunun ne kadar önemli olduğunu fark etmeyebilirler ama hiçbir ezilen grup, "önemli olan yasa değil pratiktir" deme şansına sahip değildir.

Şunu unutmamak gerekir, yasanın olmadığı durumda sizin referans verebileceğiniz bir şey yoktur ve yasal olarak bazı şeyleri kazanmak birçok şeyin başlangıcıdır. Erkekler bunun ne kadar önemli olduğunu fark etmeyebilirler, bu onlar için çok önemli olmayabilir. Ama hiçbir ezilen grup, "önemli olan yasa değil pratiktir" deme şansına sahip değildir. Onun için medeni kanunun getirdiği haklar ve çizdiği çerçeve bence Osmanlı'dan cumhuriyete geçişteki en önemli kopuştur ve hiç göz ardı edilmemesi, küçümsenmemesi gereken bir kazanımdır. Öte yandan, erkeğin aile reisi olması, zinayla ilgili maddeler gibi Medeni Kanun içine giren geleneksel anlayışlar bu kopuşu ve travmayı biraz hafifleten, ataerkil sürekliliklerle sarıp sarmalayan ve erkekler açısından geçişi yumuşatan önlemler diye düşünüyorum.

Bu "ataerkil süreklilikler"deki yeniliğin ataerkinin baba merkezlilikten kardeşlik merkezliliğe geçiş olduğunu ama bunun da "erkek kardeşlik" temelinde olduğunu söylüyorsunuz. Peki bu erkek kardeşlerin kız kardeşlerine bakışları nasıldı?

Özellikle 19. yüzyıl Osmanlı romanına bakarsak, bu erkek kardeşlerin pro-feminist diyebileceğimiz da o teorik çerçeveye oturtuyorum. Bu yeni erkekler, -Genç Osmanlılar, sonra Jön Türkler- tabii Batı'dan çok etkileniyorlar. Kimisi Batı'da yaşıyor ve yeni fikirlerle tanışıyorlar; hürriyet, uhuvvet vs... Ama eve döndüklerinde, bakıyorlar anneleri onlara bir cariyeyle, bir köleyle yani evlilik hazırlamış. Kadınlar böyle geleneksel toplumlarda bütün yatırımlarını erkek çocuklara yaparlar. Dolayısıyla bu kadınlar için en büyük tehlike, o erkek çocuğun kendi denetimi dışında bir kadına ilgi duyması, âşık olmasıdır. Bunun izlerini hâlâ görebiliriz. Anne, yani kaynana için,

II. Meşrutiyet posterinden detay: Namık Kemal, Fuad Paşa, Prens Sabahaddin ve Ziya Paşa hürriyeti temsil eden kadını kurtarırken, Enver ve Ziya beyler kadının zincirlerini kırıyor.

Toplumsal Tarih'ineki sayı 15!

bilecek kadınlarla evlilik arayışında. Ama kadınları eğitmezseniz, onları hep çocuk konumunda bırakırsanız hiçbir zaman böyle eşlere sahip olamazlar. Kadınlara eğitim talebinin böyle bir tarafı da vardır, bunlar hep birbiriyle örtüşen şeylerdir. O yüzden de yeni eğitilmiş olan, aklı birtakım şeylere eren, bilinçlenmiş kadınlarla işbirliği ve ittifak yapmak bu modernleşmeci erkeklerin çıkarına olan bir şey, onların da talebi. "Osmanlı feminizminin yürütücüleri tamamen erkeklerdi" derler, bu öncelikle olgusal olarak yanlış ama aynı zamanda erkeklerle kadın-

lar arasındaki ittifakın gerçek bir temeli var: Babaya/devlete/ sultana/ eski yapılara karşı yeni kadınlarla erkek kardeşlik temeli üzerinde bir işbirliği ve ittifak arayışı söz konusu. Ama tabii bunun sınırları var, bunu hem istiyorlar, hem de bundan çok korkuyorlar. Ya bu kadınlar sınırları aşar da bu sefer birer canavara dönüşürse... Bu aslında, "ya meşum kadın olursa, feminist olursa, fazla özgür ve özerk olursa" demek, bundan korkuyorlar. O yüzden hep bir yandan dillerini ısırıyorlar, "tamam siz şu haklara sahip olun, şu eğitimleri görün vs... Ama zinhar, fedakâr eş konumundan vazgeçmeyin, başka mevcutlar için yaratılmış olduğunuzu unutmayın" diyorlar.

Ya kadınlar sınırları aşıp birer canavara dönüşürse? Ya meşum kadın olursa, feminist olursa, fazla özgür ve özerk olursa... Erkekler bir yandan dillerini ısırıyorlar, "tamam siz şu haklara sahip olun, şu eğitimleri görün vs. ama zinhar, fedakâr eş konumundan vazgeçmeyin, başka mevcutlar için yaratılmış olduğunuzu unutmayın" diyorlar.

Nezihe Muhiddin'in başkanlığındaki Türk Kadınlar Birliği yönetimi ve üyeleri.

Tarih ve Toplum sayı 195

Şemsettin Sami'nin, "kadının eli işneden, makastan ayrılmamalı; kitap da okumalı, defteri de elden bırakmamalı" derken bu zihniyeti özetlediğini söyleyebiliriz belki...

"Tamam yeni konuma, ulus-devletin yeni durumuna uyarlanın; kamusal alana çıkıyorsunuz, size eğitim hakkı da verdik, hatta sizi birçok meslekle-re yönlendiriyoruz ama unutmayın, siz bir kadınsınız, sizin ilk vazifeniz zevcinize ve çocuklarınıza karşıdır. Ondan sonra ikinci, üçüncü yükleri istiyorsanız o sizin bileceğiniz şey-dir" diyorlar bir anlamda. Bunun da küçümsenmemesi gerektiğini düşünüyorum. Bir yandan ikili üçlü yükler oldu ama bu da belli bir özgürlüğün bedelidir. Bunun ötesi-ne geçmek ancak 1980'den sonra yeni feminist hareketle mümkün oldu. Ama ona gidebilmenin yolu da buradan geçiyordu. O yüzden biz de anneannelerimizi küçümsememek durumundayız. Büyükbabalarımızı hiç küçümseyemeyiz, çünkü onlar anneannelerimizi, yani kendi karı-larını hep denetemeye, bastırmaya çalıştılar ama kendi kız evlatlarına biraz daha hayırhah davrandılar.

Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Aliye ile mektuplaşmalarını da bu kız kardeşlerle ittifak yapan erkek kardeşler bağlamında örnek gösterebilir miyiz?

Bu, Osmanlı için özellikle önemli ve çok iyi bir örnek. Bu tür fikirdaşlık-lar, fikir etkileşimleri ortaya çıkı-yor. Bunlar daha önceden olabilecek şeyler değildi. Burada Ahmet Mithat Efendi büyük bir tatmin ve zevk alıyor, hoşuna gidiyor; Fatma Aliye de böylelikle kendini ortaya koyu-yor. Yine böyle fikir birlikteliklerı ve işbirlikleri deyince aklıma John Stuart Mill ve Harriet Taylor arasın-daki ilişki geliyor. Onlar sonradan evlenirler ama öncesinde çok uzun bir zaman birlikte yazarlar, konuşur-lar. Böyle çok örnek vardır.

Cumhuriyete geçiş sürecin-de mevcut kadın hareketinin çoğunlukla göz ardı edilmesi-ni ve büyük ölçüde kadınlara hakların "verildiği" söyleminin benimsenmesini neye bağlıyor-sunuz?

İnsanlar bunu ezberliyor. Genel ola-rak Jakoben bir yapılanma durumu da var. Modernleşmeci elitlerle çevre arasında bir kopukluk var. Türkiye'deki gelişmeleri kendi haline bıraksaydın, kadınların yasal anlam-da bile bu kadar hakları olmayabi-lirdi. Biraz da onu temel alıyorlar. Bu yeni Kemalist milliyetçi söylem aslında eskiden beri gelen bir şey değil, bugünkü konjonktürle çok ilgi-li bir söylem. Dolayısıyla, geçmiş de ona göre yeniden icat ediliyor. Onun bir parçası olarak da "bunların hep-sini bize Atatürk verdi, dolayısıyla onu savunmalıyız," diyen bir damar var orada. Bu tabii çok analitik değil. Ama Türk toplumu analiz yapmayı ve gerçek anlamda eleştirel akıl yönelt-meyi çok sevmiyor. Yani gerçek anlamda Osmanlı'dan cumhuriyete geçişte neler oldu, ne gibi kazanım-lar, ne gibi kayıplar oldu, bunun üze-rinde düşünülmüyor. Bu tabii sadece kadınlara mahsus değil, Türkiye'deki genel zihniyet dünyasının bir yan-sıması. Türkiye'de demokratikleşme yönünde önemli adımlar atılırsa, bu bağlamın da biraz aşılabileceğini düşünüyorum.

Geçtiğimiz günlerde bir grup manken kadın, cumhuriyetin simgesi olduğunu düşündükleri kadınların (Latife Hanım, Halide Edip Adıvar, Sabiha Sertel, Sabiha Gökçen vs.) kılığına girerek "cumhuriyet kadınları" başlıklı bir gösteri yapmışlar-

dı. Bu ve benzeri durumlardan yola çıkarak, "cumhuriyet kadını" imgesinin popüler kültürde nasıl bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz?

Bütün bunlar müthiş bir formalizm, şekilcilik ve düşünmeme alışkanlığının yansımaları. Mankenler demin saydığın kadınların kılığına giriyorlar. Hatta bir tanesi, Tansu Çiller'e benzemek için estetik ameliyat olmuş ve bundan gurur duyuyormuş, her ne demekse? Bu durumda, bu "cumhuriyetçi" kadınları ya da Ergenekoncu yapılanmaları falan eleştirmek ya da suçlamak yerine, düşünmeme alışkanlığının, analitik ve eleştirel düşünme yoksunluğunun üzerine gitmek gerekiyor. Ben aslında cumhuriyet projesinin birçok kazanımları olduğunu, önemli bir şey olduğunu düşünüyorum. Ama öte yandan, böyle noktalarda kendisini çarpıcı, üzücü ve hazin bir şekilde gösteren bu eleştirel düşünme yoksunluğunu görüyorum. Sonuç olarak aslında modernlik dediğimiz şey aydınlanma düşüncesi ve eleştirel düşüncenin gelişmesiyle ilgilidir. O yüzden modernleşme projesinin ne kadar başarılı olduğunu giydiğimiz kılık kıyafetlere, kadınların örtülü olup olmamasına bakarak değil, zihniyet dünyamızda nasıl değişmeler oldu, gerçekten bir değişiklik oldu mu -buna ataerkil süreklilikler de dahil- gibi sorularla değerlendirmek gerekir. Bu podyumlara çıkan kadınların hayatlarında ataerkillik, ataerkil zihniyet, ataerkil kalıplar berdevam mesela. Berdevam ama onların üzerinde hiç düşünmeden, onları bir kenara atarak salt formlarda, açık kadın, kapalı kadın gibi hep şekiller üzerinde bir kavga cereyan ediyor. Bunun üstünde çok düşünmemiz gerekiyor. Ama ben Türkiye toplumuna bakıyorum ve ne yazık ki müthiş bir düşünmeme sevdası olduğunu görüyorum ve bu bakımdan bunlar beni çok korkutuyor.

Hrant Dink 2004 yılında Sabiha Gökçen'in Ermeni asıllı olduğunu söyleyen bir haber yazmış ve sonrasında çok tepki almış-

"Aslında bu ideal/yeni kadının bir tek zarfı değişiyor; fedakâr eşte, başkaları için saçını süpürge eden kadın imgesinde bir değişiklik yok."

Yeni İnci Haziran 1922.

tı. Daha sonra kaleme aldığı bir yazıda, hedef gösterilmesinin büyük ölçüde bu haberden sonra gelen tepkilerle olduğunu söylemişti. Siz "cumhuriyetin simgesi" olarak görülen bir kadın etrafında dönen bu süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu tabii derine işlemiş bir ırkçılık göstergesi maalesef, onu açıkça söylemek zorundayız. Üstelik bu noktada hakikaten belki de Kemalist kadroların bir kısmı şimdiki bu kesimlerden çok daha ileri durumda. Mesela Atatürk'ün bizatihi kendisinin Zekeriya Sertel'le dönme bir aileden gelen Sabiha Sertel arasındaki evliliğin iyi bir şey olduğunu düşündüğünü biliyoruz. Şimdi bunlar hatırlanmıyor ve tam tersi, insanların ırksal, etnik kökenleri iyice ön plana çıkıyor. Milliyetçiliğin çok daha geri, çok daha tehlikeli biçimlerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu da eleştirel düşünme, karşılaştırma, analiz yapma yoksunluğuyla el ele giden bir şey diye düşünüyorum. Hakikaten, Hrant Dink ne kadar haklıydı! Sabiha Gökçen'in Ermeni asıllı olmasından bir aydınlanmacı tolerans sonucu çıkarmak dururken ve bunun Türkiye'nin modernleşme projesinin bir kazanımı olduğunu düşünmek varken -ki bu çok rahatlıkla yapılabilecek bir şeydi ve belki de Atatürk'ün kendisi de bunu yapardı- bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kendini okumuş zanneden, eğitimli kadroları bunu yapabilecek durumda değil. Bu da sonuç olarak Türkiye'nin modernleşme projesinin eleştirel zihniyet ve gerçek bir eğitim açısından başarısız olduğunu öne sürmemize yol açıyor. Ve bunun çok hazin olduğu

kanaatindeyim. O projenin bunu hak etmediğini de düşünebiliriz.

Delacroix'nın o meşhur resminden meşrutiyet, cumhuriyet kartpostallarına, kadın bedeninin de sıklıkla bir simge olarak kullanıldığını görüyoruz. Bu konuda ne söylemek istersiniz?

Bu da her dönemde, her toplumda var olan bir şeydir, kadınlar daima simge olarak kullanılırlar. Kadınlar toplumun ruhunu temsil eder. O yüzden hem ilerlemenin ve iyi şeylerin hem de gerilemenin, ahlaki çöküşün vs. simgesi olurlar. Dolayısıyla, mesela bazı -genelde erkek- tarihçiler bakarlar, "burada kadın iyi bir simge olarak kullanılmış, demek ki yüceltiliyor" diye düşünürler. Halbuki bu hiç önemli değildir; bu bir tarafında bakire Meryem, öteki tarafında lanetli Havva olan aynı madalyonun iki yüzüdür. Burada önemli olan simgelik konumundan çıkabilmektir. Kim kimi simge olarak atıyor? Kim kimin adını koyuyor? Kendi adınızı kendiniz koyabiliyorsanız, simge olmaktan çıkarsınız. Mesela Latin Amerika'nın birçok ülkesinde Marianismo -Meryem- kültü vardır ve kadının çok yüceltildiğini görürsünüz ama anne olarak kadın, iffetli kadın, bakire Meryem olarak kadın... Bunun Ortadoğu'daki karşılıkları çok fazla. Bu, kadının yüceltilmesi anlamına gelmiyor. Mircea Eliade şunu der: "Nerede bir kutsallaştırma ve yüceltme varsa, orada mutlaka bir tahakküm gizlidir."

"2008'den 1908'e Bakışlar" sempozyumunda sunacağınız bildirinin başlığında, kadınların modernleşme sürecindeki rollerini "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Özneleri, Simgeleri, Küskünleri" sözcükleriyle özetliyorsunuz bir anlamda. Son olarak bize kadınların "öznelik, simgelik ve küskünlük" durumlarıyla neyi kastettiğinizi açar mısınız?

Birincisi, Osmanlı'dan cumhuriyete geçişte kadınlar özne konumundadırlar. Kendileri, kendilerinin bilincinde, yani farkında olarak, Hegelien bir terim kullanacak olursak, bir "kendinde varlık" olarak hareket ediyor ve bir toplumsal haraket yaratıyorlar; yazıyorlar, çiziyorlar, kendilerini var ediyorlar. Özellikle İkinci Meşruttiyet'te kadın örgütlerinin ne kadar genişlemiş, yayılmış olduğunu aklımıza getirmeliyiz. Bu yazar-çizer, kamusal alanda çalışmaya başlayan kadınların hepsi öznedir. Aynı zamanda kadınlar, özellikle alt sınıf kadınları daima kendi geçimlerini kendileri sağlamak zorunda kaldılar, kamusal alanda örtülü olarak da olsa var oldular. 19. yüzyılda sanayi işçisi olarak tekstil, kibrit vb. fabrikalarda kendileri, özne olarak var oldular. Onların özneliklerini unutmamak ve onlara bir selam yollamak gerekiyor.

Kadınlar aynı zamanda simge oldular. Hürriyetin, iffetin, çeşitli erdemlerin, vatanın simgesi oldular. Ama dikkat edelim, simge oldukları zaman birileri sürekli onların zincirlerini kırıyordu, onları kurtarıyordu. Bu çok matah bir konum değildir. Bunlar Yunan mitolojisindeki Andromeda'lar gibi, "bir kahraman gelsin, beni kurtarsın"diyorlar... Aslında bunu kadın söylemiyor, bu bir erkek imgesidir.

Kadınlar, ulus-devletle geçiş sürecinde uzun süre erkeklerle hem modernleşme, hem kendi hakları, hem de vatanın kurtuluşu vs. için bilinçli bir biçimde mücadele ettiler. Özellikle Balkan Savaşı'nda, I. Dünya Savaşı'nda, Kurtuluş Savaşı'nda çok ağır bedeller ödediler ve bunun da çok farkındaydılar. "Biz bu bedelleri ödedik, ulusun anneleri olduk, bu vatan için hem evlatlarımız öldü, hem de biz birçok şey yaptık, o yüzden bize siyasal haklarımızı tanımalısınız" dediler. Aynı lafları İngiltere'de, Amerika'da duyarız. Nitekim İngiliz parlementosu, Amerika vs. bu sava dayanarak, bunu temel alarak siyasal hakları tanıdı. Türkiye'de de aynı şey oldu. Ama mesela 1923'te "Kadınlar Halk Fırkası kuralım" dediklerinde, "anayasaya göre siz oy hakkına sahip değilsiniz, siyasal yurttaş değilsiniz" dendi. Bu arada tabii ikili bir denetleme söz konusu oldu; kadınlar bir yandan o yeni kadını denetleme projesinin bir parçası olarak denetlenirken, aynı zamanda cumhuriyetin özerk, bağımsız örgütlenmeleri denetleme projesinin bir parçası olarak da denetlendiler. Dolayısıyla, orada yine bütün ulus-devletlerde görülen şey oldu, kadınlar yurttaşlık alanına kabul edildiler, milletin bir parçası oldular ama büyük ölçüde simgesel bir parçası oldular; gerçek anlamda siyasetin belirlenmesine katılan yurttaşlar olmalarına çok izin verilmedi. Cumhuriyetten sonra istedikleri, yani hem talep, hem hak ettikleri konumu elde edemediler. O yüzden de küskün oldular. Onların Osmanlı-Türk modernleşmesinin küskünleri olduklarını da hatırlamak lazım.

Aslında modernlik dediğimiz şey aydınlanma düşüncesi ve eleştirel düşüncenin gelişmesiyle ilgilidir. O yüzden, modernleşme projesinin ne kadar başarılı olduğunu giydiğimiz kılık kıyafetlere, kadınların örtülü olup olmamasına bakarak değil, zihniyet dünyamızda nasıl değişmeler oldu, gerçekten bir değişiklik oldu mu -buna ataerkil süreklilikler de dahil- gibi sorularla değerlendirmek gerekir.

TÜYAP
Uluslararası İstanbul Fuarları

TÜRKİYE YAYINCILAR BİRLİĞİ

YİRMİYEDİNCİ İSTANBUL

KİTAP FUARI

1968: KIRK YIL ÖNCE KIRK YIL SONRA

1 - 9 Kasım 2008

www.istanbulkitapfuari.com

İletişim Sponsoru

Medya Sponsoru

Üye Kuruluş
TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ

TS EN ISO 9001:2000

TÜYAP TÜRK FUARCILIK YAPMA A.Ş. FUAR ALANI VE MERKEZ OFİS

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi
İ-5 Karayolu, Gürpınar Kavşağı
34522, Büyükçekmece
İstanbul

Tel : 90 (212) 886 6 886 (pbx)
Faks: 90 (212) 886 6 888

Ergenekon:

Yayıncı Paketi:

Yayıncı Paketi:

Fuar Alanı:
fairarea@tuyap.com.tr

Yayıncılık Fırsatları:

TÜYAP YURTİÇİ OFİSLER

E-posta:

Tüyap Adana :
tuyapadana@tuyap.com.tr

Tüyap İzmir :
tuyapizmir@tuyap.com.tr

Tüyap Ankara:
tuyapankara@tuyap.com.tr

Tüyap Kayseri :
tuyapkayseri@tuyap.com.tr

Tüyap Bursa :
tuyapbursa@tuyap.com.tr

Tüyap Konya :
tuyapkonya@tuyap.com.tr

Tüyap Diyarbakır :
tuyapdiyarbakir@tuyap.com.tr

Tüyap Samsun :
tuyapsamsun@tuyap.com.tr

Tüyap Gaziantep :
tuyapgaziantep@tuyap.com.tr

TÜYAP YURTDIŞI OFİSLER

E-posta:

Tüyap Moskova:
tuyapmoscow@tuyap.com.tr

Tüyap Tiflis:
tuyappgeorgia@tuyap.com.tr

Tüyap Sofya:
tuyapsofia@tuyap.com.tr

Tüyap Tahran:

Tüyap Halep:
tuyapaleppo@tuyap.com.tr

TÜYAP İstanbul

Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi

Büyükçekmece, İstanbul

BU FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR.

ALTINOLUK YAKINLARINDA BİR ANTİK YERLEŞİM

ANTANDROS

DOÇ. DR. GÜRCAN POLAT

Antandros'ta özel hamamı ve tuvaleti de bulunan on sekiz mekânlı zengin bir Roma evi dikkat çekmektedir. Altı mekânı mozaik ve mermer döşemeye sahip olan evin üç mekânı da duvar resimleri ile süslüdür. Hamam bölümünde yer alan mozaik üzerindeki yazıttan Margareites isimli bir Antandrosluya ait olduğu anlaşılan evin gerek zengin süslemeleri ve gerekse yamaçtaki konumu, Ephesos'taki zengin evleri ile benzerlik gösterir.

İda dağının güney eteklerinde yer alan Troas kenti Antandros, antik kaynaklarda çok farklı kökenlere dayandırılır. Herodotos'un bir Pelasg yerleşimi olarak söz ettiği Antandros'tan, Vergilius Phryg yerleşimi olarak bahseder. Vergilius *Aeneis* adlı eserinde, MÖ 1200'lü yıllarda Akhalar ile Troialılar arasında çıkan savaş sonrasında yıkılan Troia kentinden kaçan Aeneas ve yanındakilerin, donanmalarını bir Phryg yerleşimi olan ve İda dağı eteklerinde bulunan Antandros'ta kurduklarından söz eder (Vergilius, III.7). Antandros hakkında bilgi veren bir diğer antik yazar Strabon ise *Geographika* adlı kitabında, kentin antik yazarlardan Alkaios'a göre bir Leleg yerleşimi, Skepsisli Demetrios'a göre ise bir Kilikia kuruluşu olduğunu yazar (Strabon, XIII.1.51). Strabon ayrıca Antandros kentinin bulunduğu coğrafya hakkında da bilgi verir. Buna göre; "Lekton'dan Kanaia'ya kadar olan kıyıya Adramytteion körfezi denmektedir. Bu körfezin başlangıç noktasını oluşturan burun üzerinde Gargara yer alır. Gargara'dan sonra iç kısımda Antandros, bunun da yukarısında Paris'in hakemlik yaptığı söylenen Aleksandreia dağı bulunur. Ayrıca İda dağından gelen kerestelerin pazarlandığı Aspaneus da burada yer alır. Daha sonra içinde Astyrene Artemis'i için kutsal bir alan bulunan Astyra köyüne gelinir. Astyra'nın yakınında Atinalılar tarafından kolonize edilmiş ve hem bir liman hem de bir deniz üssüne sahip olan Adramytteion kenti yer alır." Strabon'un coğrafi referanslarının yanı sıra Stephanos Byzantinos, kentin Edonis ve Kimmeris gibi yan adlara sahip olduğunu belirtir. Aristoteles, Antandros şehrine Trakialı olan Hedones adlı kişinin yerleşmesinden dolayı Hedonis, yüzyıl boyunca süren Kimmer yerleşiminden dolayı da Kimmeris dendiğini söyler (Stephanos Byzantinos, s. 97). Dönemin en önemli krallıkları olan Urartu, Phryg ve Lydia krallıklarına yenilgi tattırmış olan Kimmerlerin Antandros'ta oturdukları yolundaki bu bilgi, kentin önemini daha da artırmaktadır. Kimmerlerin Antandros'taki işgaline MÖ 570'li yıllarda Lydia kralı Alyattes'in oğlu Kroisos son verir. MÖ 508 yılında Pers Kralı Dareios'un komutanlarından Otanes tarafından ele geçirilen kent, tüm Anadolu gibi Pers egemenliğine girer.

Roma villasının kışlık kabul salonu.

Fotoğraflar Firdevs Sayılan

Hamamın soyunma bölümü.

Antik kaynaklarda Antandros kenti ile ilgili bilgilere çok sık rastlanmamasına karşın, İda dağından elde edilen kereste üzerindeki hâkimiyetinden dolayı kentin adı, Atina ile Sparta arasında MÖ 431 yılında başlayan ve MÖ 404 yılında sona eren Peloponnesos savaşlarında sıkça geçer (Thukydides, IV.51-52,75; Diodoros, XII.72.II; Ksenophon, Hellenika, I.1.25-26). Bu savaş sırasında Antandros'ta bir Pers garnizonunun bulunduğu bilgisi de antik kaynaklar tarafından günümüze aktarılmaktadır (Thukydides, VIII, 108-109; Diodoros, XII, 1, 10).

Büyük İskender'in Anadolu'yu ele geçirmesiyle beraber, Pers Satraplık merkezi Daskyleion'un kontrolündeki Antandros özgürlüğüne kavuşur. Pergamon Kralı II. Eumenes zamanında, Romalılar ile Suriye Kralı III. Antiokhos ile MÖ 189 yılında yapı-

Villanın koridor mozaiğinden detay.

lan Magnesia savaşı ve sonrasında MÖ 188 yılında imzalanan Apameia barışı üzerine III. Antiokhos'un boşalttığı Batı Anadolu toprakları Romalılar tarafından Pergamon ve Rhodos arasında paylaştırılır. Buna göre, Maiandros'un kuzeyinde kalan tüm Batı Anadolu toprakları Pergamon Krallığı'na verilir.[1] Bir dönem Pergamon Krallığı'nın denetimi altına giren Antandros, olasılıkla bu tarihten sonra Pergamon Krallığı'na bağlanmıştır.[2] Zira Roma'nın Anadolu'ya adım atmasından sonra tüm Anadolu gibi Roma egemenliğine giren kent, Hıristiyanlık döneminde bir piskoposluk merkezine dönüşmüştür. Daha sonra ortaçağdaki Arap akınlarından rahatsız olan halkın, korunmak amacıyla bugünkü adı Şahin Kale olan, surla çevrili sarp kayalık üzerine taşındığı anlaşılmaktadır. Yerleşim alanı, kurtuluş savaşı öncesinde bugünkü Altınoluk beldesinin eski köy yerleşiminin bulunduğu alana taşınmıştır.

Antandros, Ida dağından elde edilen kerestelerin ihraç edildiği ve aynı zamanda işlenerek gemiye dönüştürüldüğü önemli bir Troas kentidir. Kentin önemi, Mysia ve Aiolis bölgelerini kıyıdan Çanakkale Boğazı'na bağlayan ana yolu kontrol eder durumdaki jeopolitik konumu ile daha da artmaktadır. Kentin, MÖ geç 5. yüzyılda sikke basmaya başlaması ve Attika-Delos deniz birliğine MÖ 425 yılında 15, MÖ 421 yılında 8 talentlik vergi ödemesi, Antandros'un ekonomisi ve büyüklüğü konusunda oldukça önemli bilgiler vermektedir.[3] Şehrin Helenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde de sikke basmaya devam etmesi, bu zenginliğini uzun bir dönem koruduğunu ortaya koymaktadır.

Antandros'a ilişkin bilimsel araştırmalar, 2000 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırması ile başlamıştır. Bu yüzey araştırması sonucunda şehrin yerleşim alanının Karakazan deresinin doğusu ile Kaletaşı Tepesi'nin batısında olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma, antik kaynaklarda sözü geçen tahkimli Pers garnizonunun da yerinin saptanmasını sağlamıştır. Kaletaşı tepesinin zirvesindeki garnizonun 2.70 m kalınlığındaki surasit, yer yer 1.30 m yükseklikte korunmuş olan duvarları topografik plana işlenmiştir.

Gerçekleştirilen yüzey araştırması sonucunda belirlenen alanlarda 2001 yılında kazılara başlanmış ve bu kazılar şehrin zenginliğinin ipuçlarını vermiştir. Bunların içerisinde, özel hamamı ve tuvaleti de bulunan on sekiz mekânlı zengin bir Roma evi dikkat çekmektedir. Altı mekânı mozaik ve mermer (opus sectile) döşemeye sahip olan evin üç mekânı da duvar resimleri ile süslüdür. Hamam bölümünde yer alan mozaik üzerindeki yazıttan Margareites isimli bir Antandrosluya ait olduğu anlaşılan evin gerek zengin süslemeleri ve gerekse yamaçtaki konumu, Ephesos'taki zengin evleri ile benzerlik gösterir. MS erken 4. yüzyıla ait olan bu evin tuvaletinin, üzerine inşa edildiği ana kanalizasyon hattının bir ev için oldukça büyük olması ve hattın söz konusu evin sınırlarını aşarak yamaca doğru devam etmesi, evin bu alanda tek başına olmadığını, tıpkı Ephesos'ta olduğu gibi, zenginlerin oturduğu mahallenin

bir parçasını oluşturduğunu kanıtlamaktadır.

Antandros'ta sürdürülmekte olan yerleşim yeri ve nekropolis kazı çalışmaları Antandros'un en geç MÖ geç 8. yüzyılda kurulduğunu kanıtlar. Nekropolis, Antandros'u Gargara'ya (Küçükkuyu) bağlayan kara yolunun iki yanına konumlanmıştır. Nekropolis'te gerçekleştirilen kazılarda, MÖ 7. yüzyıla ait birçok mezar ortaya çıkarılmıştır. Bebek ve çocuklar haricinde, yakarak gömünün (kremasyon) hâkim olduğu ölü gömme geleneği, MÖ 6. yüzyılın ortaları itibariyle yerini yavaş yavaş, yakmadan (inhumasyon) gömüye bırakmaya başlar. Bu dönemle birlikte ilk kez lahitler de görülmeye başlanır. İlk başta pişmiş toprak olan lahitler, MÖ 5. yüzyılla birlikte yekpare taştan yapılır. Ölen kişinin gelir düzeyine göre lahit, küp (pithos), çatı kiremidi, doğrudan toprağa gömü gibi mezar tiplerinin tercih edildiği görülmektedir. Yeniden dirilişe inanılması nedeniyle mezarlara içki kâsesi, parfüm ve yağ kabı gibi günlük kullanım kapları hediye olarak bırakılmaktadır. Mezarlarda ele geçen hediyelerin birçoğunun, günün en kaliteli seramiği olan Yunanistan'ın Atina kentinden ithal edilen seramikler olması, kentin zenginliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

MÖ geç 4. yüzyıl ile birlikte ölü gömme geleneğinde ani bir değişim gözlenmektedir. Öncesinde neredeyse tamamen ortadan kalkan yakarak gömü, bu dönemde aniden yüksek bir oranda görülür. Bu da Büyük İskender döneminde Antandros'a yeni bir halkın yerleştiğini kanıtlamaktadır. Yine bu dönemle birlikte, yakarak gömülerin üzerine sunak inşa etme geleneği de ortaya çıkmaktadır.

Nekropolis'in üst tabakasında ortaya çıkarılan MS 5. yüzyıl yapı kalıntıları, alanın Helenistik dönem sonunda nekropolis olarak kullanımının sona ermesinden sonra hemen kuzeyinde yer alan tepeden gelen erozyon ile kapandığını ve geç Roma döneminde bu alana konut yapıldığını ortaya koymaktadır.

Roma villasının genel görünümü.

Hamamın külhanı.

Ortaya çıkarılan nekropolis ve Roma evi ile Pergamon ve Assos antik kentleri arasında yer alan Antandros, henüz sekiz yıldır kazılmasına karşın önemli bir turizm merkezi olma potansiyeline sahiptir. Bu amaçla, Roma evindeki mozaiklerin tamamına yakınının restorasyon ve konservasyonları tamamlanmış, duvar resimlerinin konservasyonuna başlanmıştır. Geçici çatı örtüsü ile korunan Roma evinin tam planına ulaşılmasının ardından kalıcı çatı projesi oluşturularak teşhire açılması planlanmaktadır. Bu amaçla, altlarında daha erken dönem mezarları olmasına karşın hiçbir lahit yerinden oynatılmamıştır. Mezarlık alanının kamulaştırılmasından sonra üzeri geçici çatı örtüsü ile kapatılan nekropolis'in üstü kalıcı çatı örtüsü ile kapatılarak, mezarlarda ele geçen iskelet ve mezar hediyelerinin taklitlerinin yerlerine yerleştirilmesinin ardından ziyarete açılması planlanmaktadır.

GÜRCAN POLAT
EGE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ

1 H. Malay, *Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması*, İzmir, 1992, s. 61.
2 Malay 1992, s. 94.
3 B.D. Meritt - H.T. Wade-Gery - M.F. Mcgregor, *Athenian Tribute List*, Volume IV, New Jersey, 1953, s. 348.

TARİHSEL BİR DEĞERLENDİRME (II)

1974 SONRASINDA SEÇİMLER VE AKEL

NİYAZİ KIZILYÜREK

Mehmet Ali Talat ile bir araya gelen Dimitris Hristofyas, görüşme sürecinin başlaması için 21 Mart 2008 mutabakatını imzaladı ve iki lider Eylül 2008'de kapsamlı Kıbrıs görüşmelerine başlamış oldu. Şimdi, dünya kamuoyu ve Kıbrıs'ta yaşayan insanlar kadar, tarihin gözü de bu iki lidere çevrildi. Dramatik bir süreçten geçildiğini elbette onlar da biliyor. Nitekim ilk Talat-Hristofyas görüşmesinde Mehmet Ali Talat söze, "Yoldaş, ya çözeriz, ya da böleriz," diye girince, Dimitris Hristofyas gözyaşlarıyla karşılık verdi...

Kıbrıs'ta hem Güney'de hem Kuzey'de iki sol lider Hristofyas ve Talat iktidarda. Birleşik Kıbrıs için belki de son şans.

Tüm fotoğraflar wikipedia'dan alınmıştır.

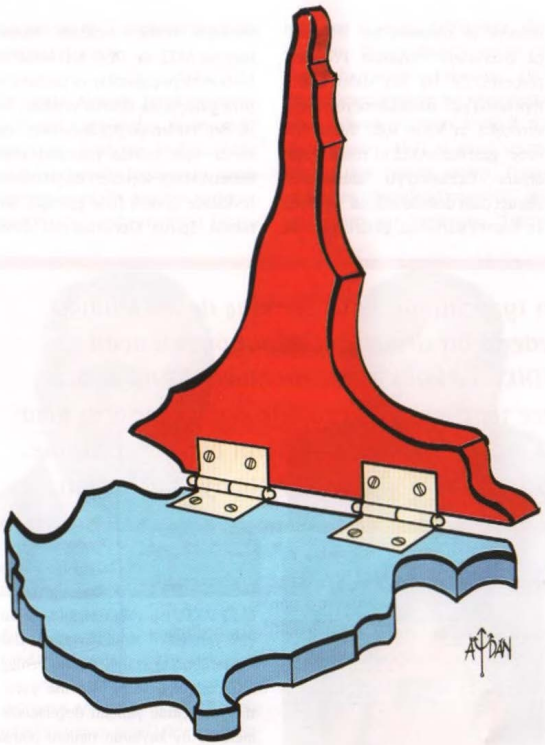
1974 yılında EOKA B örgütü ile Yunan Cuntası'nın Makarios'a karşı yaptıkları darbenin ardından gelen Türk askeri müdahalesinden sonra Makariosçu iktidar blokunda önemli bir çatlama yaşandı. Makarios'un yakın çalışma arkadaşı Glafkos Klerides, Makariosçu bloktan koparak kendi partisi olan DİSİ'yi kurdu ve darbeye katılan bir grup EOKA B üyesini de kendi saflarına katmakta tereddüt etmedi. Bu gelişme Kıbrıs Rum toplumundaki bölünmeyi daha da derinleştirdi. Artık bir yanda Spiros Kiprianou ve Vassos Lissaridis'in başkanlığında kurulan DİKO ve EDEK gibi "safkan" Makariosçu partiler, diğer yanda da Makarios karşıtı sağı oluşturan DİSİ partisi vardı, AKEL ise, 1960'lı yılların geleneğini aynen sürdürerek Makariosçular cephesi ile işbirliğine devam edecekti. Artık Makariosçular ile AKEL'in "ortak düşmanı" DİSİ partisi ve onun başında yer alan Glafkos Klerides olacaktı, Makariosçular için Klerides, "Makarios'a ihanet etmiş" ve EOKA B üyelerini partisine almıştı. AKEL için ise Klerides'in "günahları" bu kadarla bitmiyordu. AKEL'e göre Klerides "Batı emperyalizminin adamı" idi ve "Kıbrıs'ta NATO'nun çıkarlarını savunuyordu."

Böylece, daha önce olduğu gibi, 1974 sonrasında da Makariosçu cephe ile AKEL arasında var olan yakınlaşma devam etti. Hatta daha sıkı bir işbirliğine dönüştü. AKEL yine de Makariosçular tarafından "dışarıdan biri" sayılıyor ve ondan karşılıksız destek bekleniyordu. Bir ölçüde de öyle oluyordu. Örneğin 1974 sonrasında da, en azından ilk yıllarda, daha önce olduğu gibi AKEL üyeleri kamu yönetimine alınmıyordu. Hatta Ezekias Papayuanou bu konuda Makarios'un İçişleri Bakanı Hristodoulos Benjamin'e bizzat Makarios'un önünde sitem etmişti. Makarios, bu durumdan kendisi sorumlu değilmiş gibi Papayuanou'yu haklı buluyor ama durum değişmeden aynen devam ediyordu.[1]

AKEL'in yönetici blokun dışında tutulmasına o kadar özen gösteriliyordu ki, 1974'ten sonra AKEL'in önerdiği ulusal birlik hükümeti fikrine hemen karşı çıkılmış ve sırf AKEL'in hükümete katılmasını engelleyebil-

mek için Ulusal Konsey'in kurulmasına karar verilmişti. Böylece AKEL, Kıbrıs sorunu konusunda söylemek istediklerini bu platformda söyleyecek ve ulusal birlik hükümeti kurulması fikrinde ısrar etmekten vazgeçecekti.[2]

AKEL, Klerides ve DİSİ'ye karşı Makariosçularla birlikte davranmaya devam ederken, yavaş yavaş paradoksal bir durum oluşuyordu: Kıbrıs konusunda AKEL'in görüşlerine en yakın olan partinin müttefiklerinin DİKO ve EDEK değil, DİSİ ve onun lideri Glafkos Klerides olduğu giderek belli olmaya başlamıştı. Örneğin, Makarios'un 1977 yılında Rauf Denktaş ile imzaladığı, iki bölgeli federal bir devlet düzeninin önünü açan anlaşmaya DİKO ve EDEK karşıydı. Makarios hayatta olduğu sürece tepkilerini açıkça dile getirmiyorlardı ama Makarios'un ölümünden sonra federal bir devlet fikrine sıcak bakmadıkları gün gibi aşikâr olmaya başlamıştı. Ne var ki, AKEL "demokratik yurtsever güçler" dediği bu güçlerle işbirliğinde ısrar edecekti. Nitekim 1977 yılında Makarios'un vefat etmesinden sonra boşalan cumhurbaşkanlığı makamı için DİKO'nun başkanı Spiros Kiprianou'yu desteklemekte beis görmeyecekti

AKEL'in yönetici blokun dışında tutulmasına o kadar özen gösteriliyordu ki, 1974'ten sonra AKEL'in önerdiği ulusal birlik hükümeti fikrine karşı çıkılmış ve AKEL'in hükümete katılmasını engelleyebilmek için Ulusal Konsey'in kurulmasına karar verilmişti. Böylece AKEL bu platformu kullanacak ve ulusal birlik hükümeti kurulması fikrinde ısrar etmekten vazgeçecekti.

DÖRDÜNCÜ CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

AKEL'in yaptığı değerlendirmeye göre, Spiros Kiprianou Makarios'un yakın çalışma arkadaşlarından biriydi ve içeride kilise ile iyi ilişkiler içinde olduğu kadar, dışarıda da Bağlantısızlar Hareketi'ne yakın duruyordu. Yine AKEL'e göre Kiprianou, Makariosçu sağcılar içinde Makarios hükümetinin Kıbrıs politikasını -ki bu politika AKEL'in politikasına da yakındı- koruyarak uygulayacağını "en çok güvence altına alan politikacı" idi.[3] Sonuç olarak AKEL Spiros Kiprianou'yu desteklemeye karar veriyor ve hem Makariosçu sağa yakın duruyor, hem de Sovyetler Birliği'nin dış politika çıkarlarına uygun davranmış oluyordu.

Ne var ki Kıbrıs sorununda işler iyi gitmiyordu. 1978 yılında AKEL'in desteği ile cumhurbaşkanlığı makamına seçilen Spiros Kiprianou 1979 yılında Rauf Denktaş ile federal çözüm konusunda on maddelik bir mutabakat imzalamasına rağmen uzlaşmaz bir tutum takınıyor ve federal çözüme ulaşmak için en küçük bir çaba bile sarf etmiyordu. O kadar ki, AKEL 1980 yılında Spiros Kiprianou'yu "halka şikâyet" etme gereğini duydu ve Kiprianou'ya verdiği desteği geri çektiğini açıklamak zorunda kaldı.

BEŞİNCİ CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

1983 yılında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri yaklaştıkça AKEL yeniden Spiros Kiprianou'ya yö-

nelecek ve sonunda her iki tarafça imzalanan "Minimum Program" çerçevesinde bir kez daha Spiros Kiprianou'yu desteklemeye karar verecekti. 21 Nisan 1982 tarihli *Havgi* gazetesi -AKEL'in resmi yayın organı- Kiprianou'yu "uluslararası ağırlığı olan demokratik bir siyasetçi ve Kıbrıs'ı kurtuluşa götürecek olan verdiğini resmen açıkladı. Bunun üzerine AKEL ile DİSİ, Kiprianou'yu istifa etmeye çağırdılar ve parlamentoya güvensizlik önerisi verdiler. Bu yüzden milletvekilliği seçimleri öne alındı. 1985 yılında yapılacak olan milletvekilliği seçimleri doğal olarak fevkalade önemli hale gelmişti. Sonunda, Spiros Kiprianou'nun DİKO başka aday aramak zorunda kaldı. O dönemde Ionnidis'i desteklemek üzere kurulan komitede yer alan ve pek tanınmayan bir işadamı olan Yorgos Vasiliou inisiyatifi ele alarak AKEL'e bir mektup gönderdi ve seçimlerde kendisinin aday olabileceğini belirtti. Bunun üzerine, adayını kaybettiği için sıkıntılı günler geçirmekte olan AKEL Yorgos Vasiliou'yu destekleme kararı aldı.

Makarios'un 1977 yılında Rauf Denktaş ile imzaladığı, iki bölgeli federal bir devlet düzeninin önünü açan anlaşmaya DİKO ve EDEK karşıydı. Makarios hayatta olduğu sürece tepkilerini açıkça dile getirmiyorlardı ama Makarios'un ölümünden sonra federal bir devlet fikrine sıcak bakmadıkları gün gibi aşikâr olmaya başlamıştı.

Liberal bir işadamı olan Vasiliou, AKEL'in desteğinde ama bağımsız aday olarak girdiği seçimlerden büyük bir başarı ile çıktı ve cumhurbaşkanlığı makamına oturdu. 1988-1993 yılları arasında başarılı sayılabilecek bir cumhurbaşkanı olarak görev yapan Yorgos Vasiliou, gerçekte bir tesadüf sonucu bu makama çıkmıştı.

AKEL, tarihinde ilk defa kendi adayıyla, Dimitris Hristofyas ile seçime girer ve kazanır.

Makarios politikasını uygulayan bir lider" olarak takdim ediyordu.

Gelgelelim kısa bir süre sonra AKEL ile Kiprianou arasında yeniden görüş ayrılıkları baş gösterdi. Dönemin BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar, 1983 yılının ağustos ayında taraflara çözüm için bir çerçeve taslağı oluşturan ve "Göstergeler" adı verilen bir belge sunmuş, Spiros Kiprianou da bu önerileri reddetmişti. Bu kadarla da yetinmeyip, bir yıl sonra sunulan "Çalışma Notları"na da itiraz etmişti. Bunun üzerine, AKEL ile DİSİ tarihlerinde ilk defa benzer bir dil kullanarak Spiros Kiprianou'ya karşı çok sert eleştiriler yöneltmeye başladılar. Spiros Kiprianou'nun tepkisi de sert oldu ve 22 Aralık 1984 tarihinde AKEL ile işbirliğine son partisi seçimlerden büyük bir zaferle çıktı ve DİSİ'nin ardından ikinci parti oldu. AKEL ise yakın tarihin en büyük yenilgisini aldı. Partinin oyları %33'lerden %27.43'e düştü. Bu yenilgi, AKEL'de çok ciddi bir "travma" yarattı. Parti içinde yapılan değerlendirmelerde oy kaybının nedeni olarak "DİSİ ile yapılan işbirliği" gösterildi ve AKEL, DİSİ'ye karşı yeniden cephe alarak bu partiye karşı eskiden kullandığı sert üsluba geri döndü.

ALTINCI CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

1988 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri AKEL açısından son derece başarılı oldu. Spiros Kiprianou ile yapılan işbirliği hem partiyi yıpratmış hem de Kıbrıs sorununun çözümü yönünde ortaya çıkan bazı önemli fırsatların kaçırılmasına yol açmıştı. Dolayısıyla AKEL bu seçimlerde kendi gücünü toparlama ihtiyacını hissediyordu. DİKO ile işbirliği yapması artık mümkün değildi ama DİKO tabanından oy getirebilecek bir aday üzerinde duruyordu. Makarioscu çevrelerde etkili bir isim olan Georgios Kokis Ionnidis'in ismi böyle bir ortamda gündeme geldi. Ne var ki basına sızdırılan bazı fotoğraflar, AKEL'in Ioannidis ile diyalogunu kesmesine yol açtı. Bu fotoğraflarda Ionnidis'in Mason olduğu belgeleniyordu. AKEL, çaresiz

SOVYETLER BİRLİĞİ DAĞILIYOR

Bu arada, AKEL bazı önemli sarsıntılar ve değişiklikler geçirmeye başladı. Partinin tam kırk yıllık Genel Sekreteri Ezekias Papayuanou 1988 yılında vefat etti. Aynı dönemde Sovyetler Birliği her şeyin sorgulanmaya başlandığı Gorbaçev dönemine girdi. Bu gelişmeler AKEL'e de yansıdı ve etkili üyelerden oluşan bir grup partiden ayrılarak ADİSOK adlı başka bir parti kurdu. Ancak AKEL'in yeni seçilen Genel Sekreteri Dimitris Hristofyas başarılı bir performans sergileyerek bu krizleri atlatmayı başardı ve partinin gücünü korudu.

YEDİNCİ CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

1993 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde AKEL, "ezeli rakibi" Glafkos Klerides'e yenilmekten kurtulamadı. AKEL'in "ne yapıp yapmalı Cumhurbaşkanı seçilmesi engellenmeli" dediği Glafkos Klerides, 1993 seçimlerinde DİKO'yu yanına almayı başararak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin dördüncü cumhurbaşkanı seçildi. Bu, öncelikle Dimitris Hristofyas'ın hanesine yazılan son derece önemli bir "başarısızlık" sayıldı. O tarihe kadar "Makariosçu, yurtsever, demokratik güçler" olarak görülen ve

her zaman AKEL ile işbirliğine önem veren DİKO, artık DİSİ ile de işbirliği yapabiliyordu ve siyaset pazarı bütün pazarlıklara açık hale geliyordu. Kuşkusuz bunda Sovyetler Birliği'nin dağılmış olması ve Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üye olmak için başvuruda bulunması gibi etkenler de önemli rol oynamıştı.

Kıbrıs politikasının ünlü isimleri Rauf Denktaş, Spiros Kiprianou, Glafkos Klerides.

SEKİZİNCİ CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

1993-98 arasında hükümet eden Glafkos Klerides, 1998 seçimlerinde yeniden aday oldu. AKEL, Klerides'in ikinci dönem cumhurbaşkanı seçilmemesi için elinden gelen bütün gayreti gösteriyordu. Yeniden DİKO'ya yönelen AKEL, bu parti ile Klerides'e karşı ortak bir aday üstünde anlaştı. Eski dışişleri bakanı Yorgos Yakovou, AKEL ve DİKO'nun ortak adayı oldu. Ne var ki başa baş geçen seçim yarışında ipi az farkla da olsa Glafkos Klerides göğüsledi ve ikinci kez cumhurbaşkanı seçildi. Bu gelişme parti içinde öylesine büyük bir düş kırıklığı yarattı ki, bundan sonra yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerini ne pahasına olursa olsun kazanmak, partinin tek hedefi haline geldi.

İşte böyle bir ortamda Spiros Kiprianou'nun yerine DİKO'nun başkanlığına seçilen Tassos Papadopoullos, riske girmeden seçimi kazanabilecek bir isim olarak görülüyordu ve AKEL yönetimi dikkatini onun üstünde yoğunlaştırıyordu. Bu dönemde Kıbrıs sorunundaki gelişmeler, seçim kazanmak ve Klerides'i iktidardan uzaklaştırmak hırsı ile yanıp tutuşan AKEL yönetimi için ikinci planda kalıyordu.

Bu arada AKEL'de birtakım önemli ilkesel değişiklikler yaşanıyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra değişen iç ve dış koşullar nedeniyle, AKEL bir yandan Kıbrıs'ın Avrupa Birliği üyeliğini destekliyor, diğer yandan da iktidara bizzat ortak olmanın zamanı geldiğine inanıyordu. Bu değişimin en açık göstergesi ise 2001 yılında partinin genel sekreteri Dimitris Hristofyas'ın Temsilciler Meclisi başkanlığına adaylığını koyması ve Tassos Papadopoullos'un DİKO'sunun oylarıyla bu mevkiye seçilmiş olmasıydı. Böylece, Kıbrıs tarihinde ilk defa kendini Marksist-Leninist olarak tanımlayan bir siyaset adamı Temsilciler Meclisi başkanlığına seçilmiş oldu. Bunun karşılığında AKEL, 2003 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde o tarihe kadar "çözüm karşıtı" ilan ettiği Tassos Papadopoullos'u desteklemeye karar verdi.

DOKUZUNCU CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

1974 sonrasında AKEL, Tassos Papadopoullos ile "Makariosçu cephede" yer almasına karşın Tassos Papadopoullos'un Kıbrıs konusunda aldığı anti-federalist tutumdan her zaman rahatsız olmuştu. Nitekim AKEL Genel Sekreteri Ezekias Papayuanou, Makarios'un ölümünden hemen sonra, 9 Ağustos 1977 tarihinde Politbüro'ya sunduğu bir değerlendirme raporunda "Kıbrıs'ı bekleyen iç ve dış tehlikelere" değinirken, Tassos Papadopoullos'un cumhurbaşkanlığı makamına çıkmasını engellemenin partinin başta gelen görevleri arasında olduğunu ifade etmişti. AKEL'in genel sekreterinin 1977 yılında yaptığı "Papadopoullos değerlendirmesinde" şu gözlemlere yer verilmişti: "Tassos Papadopoullos şu sıralar DİSİ'den DİKO'ya kadar bütün sağı birleştirerek solu izole etme gayreti içindedir. Ölümüne anti-komünist olan Tassos Papadopoullos, pek çok noktada Klerides'ten bile daha kötüdür. Çünkü Yorgacis kadar acımasızdır. Kıbrıs konusunda politikası, bu yılın başlarında açıkladığı gibi, çifte-Enosis'tir, Ada'nın bölünmesidir. (...) Tassos Papadopoullos acımasız, fanatik bir anti-komünisttir ve cumhurbaşkanlığı makamına oturmayı başardığı takdirde, partimize ve ilerici harekete karşı saldırıya geçecektir. Bütün bu nedenlerden ötürü partimizin görevi, Tassos Papadopoullos'un cumhurbaşkanlığı makamına çıkmasını engellemektir."[4]

5 Ekim 1979 tarihli bir başka değerlendirmede ise AKEL'in genel sekreteri yukarıdaki görüşlerini aynen tekrar eder: "Tassos Papadopoullos'u da dışarıda bırakmalıyız (Cumhurbaşkanlığı adaylığı yarışında N.K). Çünkü o, çifte-Enosisçidir ve bir entrikacıdır. Söylediklerine güven duyulamaz. (...) Tassos Papadopoullos, Yorgacis kategorisinde birisidir."[5]

Tassos Papadopoullos'un Birleşmiş Milletler'in o güne kadar yap-

tığı bütün önerilere karşı çıkması ve toplumlar arası görüşmeleri sürekli olarak eleştirmesi, AKEL'de Papadopoullos'un "mevcut durumu sürdürmeyi çözüme tercih ettiği" izleniminin kökleşmesine yol açmıştı. Nitekim partinin yayın organı *Haravgi* gazetesinde, 5 Haziran 1988 tarihinde yer alan bir yazıda, toplumlar arası görüşmelerde Denktaş'a on beş günlük bir süre tanımayı, sonra da görüşmelerden çekilmeyi öneren Tassos Papadopoullos ve Başpiskopos I. Hirisostomos'un "ateşli bir seçim yapılamaz' dedim. Tassos Papadopoullos'un görüşmeciliğinde, Türklerle asla bir uzlaşmaya varılamaz."[6]

Görüleceği gibi, AKEL daha kısa bir süre öncesine kadar Tassos Papadopoullos'u "federal çözüm karşıtı", "statükocu", "çifte-'Enosis'çi", "gerici", "entrikacı", "Yorgacis kategorisinde biri", "Yorgacis kadar acımasız", "ölümüne anti-komünist" olarak görüyor ve 1977 yılından itibaren de Papadopoullos'un iktidarı ele

Spiros Kiprianou, 1979 yılında Rauf Denktaş ile federal çözüm konusunda on maddelik bir mutabakat imzalamasına rağmen uzlaşmaz bir tutum takınıyor ve federal çözüme ulaşmak için çaba sarf etmiyordu. AKEL 1980 yılında Spiros Kiprianou'yu "halka şikâyet" etme gereğini duydu ve Kiprianou'ya verdiği desteği geri çektiğini açıkladı.

diyalog karşıtı" oldukları, çünkü her ikisinin de "Türkler'le uzlaşmaktansa, şimdiki durumun devam etmesini savundukları" görüşü dile getiriliyordu. *Haravgi*'ye göre Papadopoullos, "Türkler, alacaklarını bizim imzamızla değil, kendi kanlarıyla alsınlar" anlayışına yatkın biriydi ve bu yüzden de anlaşma istemiyordu.

Kıbrıs Rum toplumunun en muteber siyasetçilerinden olan, solcu PEO sendikasına uzun yıllar başkanlık eden ve 1990 yılına kadar AKEL Merkez Komite ve Politbüro üyeliği yapan Andreas Ziartidis daha 1995 yılında, yani Tassos Papadopoullos'un cumhurbaşkanı olmasından yaklaşık on yıl önce, Papadopoullos'un Kıbrıslı Türklere bakışını şu sözlerle ifade etmişti: "Türklerden hastalık derecesinde nefret ediyordu. Söz konusu Türkler olunca, hastalık derecesinde ırkçıydı. Türkler'e bazı tavizler vermeyi, onlarla bir uzlaşmaya varmayı duymak bile istemediği dikkatimi çekmişti. Görüşmeci olarak atandığı zaman (1976), çalışma arkadaşlarıma 'bundan daha kötü geçirmesini engellemeyi, partinin temel görevleri arasında sayıyordu.

AKEL, Tassos Papadopoullos'u cumhurbaşkanlığı makamına oturtmaya hazırlandığında, bütün bunlar elbette çok iyi biliniyordu. Bu yüzden parti mekanizması devreye sokularak, "Papadopoullos'un değiştiği" anlatılıyordu. Bizzat AKEL Genel Sekreteri Dimitris Hristofyas, "adam değişmiştir yahu, ben size güvence veriyorum," diyor ve Papadopoullos'un "tecrübe, bilgi, dinamizm ve ciddiyetinin, ilkelere sadık olmasının, güven ve gelecek için umut verdiğini" ileri sürüyordu.[7]

Öte yandan Tassos Papadopoullos "kendisinin değil, AKEL'in değiştiğini" vurgulamaktan geri kalmıyordu. Cumhurbaşkanlığı adaylığının kesinleştiği 2002 yılında, yani seçimlerden hemen önce çarpıcı bir değerlendirme yaparak kendisinin değil, başkalarının "gözü açılarak değiştiğini" şu sözlerle dile getirmişti: "Şimdilerde herkesin "ret cephesine" katılması beni şaşırtmıyor. Onlar da gözlerini açarak anladılar ki, bizim bunca zaman reddettiklerimiz, şimdi onların reddettiklerinden başka bir şey değildi."[8] Bu açıklama, yine aynı tarihlerde Dimitris Hristofyas'ın yaptığı başka bir açıklamayla yüzde yüz örtüşüyordu: "Milli amaçlar bakımından hiçbir partiyle aramızda görüş ayrılığı yoktur. Ulusal Konsey'in son dört beş yıllık tutanaklarına bakarsanız bunu görürsünüz. Bazı partilerin retçi olduğu artık geçerli değildir. Böyle giderse, bize de retçi diyecekler. Bugün Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğü savunan herkese retçi diyorlar."[9]

Kıbrıs Avrupa Birliği üyesi olmaya hazırlanıp Annan Planı çerçevesinde çözüme doğru yol alırken, AKEL 2003 yılında yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Tassos Papadopoullos'u destekleyeceğini resmen açıkladı. Parti tabanındaki hoşnutsuzluğa rağmen, AKEL yönetimi bu tercihini iktidara gelmenin "en emin yolu" olarak görüyordu. Sonuç olarak, 2003 seçimlerini birinci turdan kazanan Tassos Papadopoullos Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 5. cumhurbaşkanı oldu.

Tassos Papadopoullos, seçim sonrasında çok kısa bir süre için son derece dikkatli davrandı. Bunun nedeni, seçimi kazandığı 2003 yılının şubat ayında Kıbrıs'ın henüz AB üyesi olmamış olmasıydı. Uzun koşu, o yılın nisan ayında tamamlanacaktı. Ayrıca, muhatabı Rauf Denktaş Annan Planı'nı ısrarla reddetmeye devam ediyor ve planı, 16 Nisan 2003 öncesinde, yani Kıbrıs'ın AB üyeliğinden önce referanduma sunmayı kabul etmiyordu. Bu yüzden, Tassos Papadopoullos son derece rahattı. Oysa Papadopoullos'un çözüm için "acele etmediği" Kofi Annan'ın ta başından dikkatini çekmişti. Ne var ki yapacak fazla bir şey yoktu çünkü Denktaş, planı referanduma götürmeyi zaten reddediyordu. Nitekim Kofi Annan, 1 Nisan 2003 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporun 140. paragrafında, "Papadopoullos'un AB üyeliği öncesinde referandum yapmanın zor olacağını söylediğini," ancak Denktaş'ın tutumu yüzünden

Papadopoullos'a baskı yapmanın "yersiz" olacağını belirtmişti. Raporun 139. paragrafında ise Tassos Papadopoullos'un Kıbrıs'ın AB üyeliğinin gerçekleşeceği 16 Nisan 2003 öncesinde çözüm bulunmasına "büyük önem vermediği" yazıyordu. Ancak Papadopoullos herhangi bir sorumluluk yüklenmemek için, Türk tarafının kabul etmesi durumunda bazı küçük değişikliklerle planı referanduma sunabileceğini söylemekten de geri kalmıyordu.

16 Nisan 2003 tarihine kadar Türk tarafı "ikna" olmayınca, Papadopoullos ipi göğüslemiş oldu. Kıbrıs artık AB üyesiydi ve "hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı." Papadopoullos'un "aslına" geri döndüğünün ilk habercisi, AB üyeliğinden hemen sonra, 11 Mayıs 2003 tarihinde Atina'da çıkan *VimaGazino* adlı dergiye verdiği mülakat olmuştu. Mülakatın bir yerinde şöyle diyordu: "Şimdi artık elimiz güçlenmiştir; ben neden geri adım atarak Annan Planı'nı olduğu gibi ve koşulsuz olarak kabul edeyim ki!" Tassos Papadopoullos'un Annan Planı'na "geçit vermeyeceği" belli olmaya başlamıştı. 20 Temmuz 2003 tarihinde Temsilciler Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada, Annan Planı'nın "Türk işgalinin sonuçlarını meşrulaştırdığını" iddia etmişti.

Tassos Papadopoullos Annan Planı'nı reddetmek ve toplumda yarattığı milliyetçi yükselişin siyasi getirisini kullanarak kendini "milli lider" olarak konumlamak istiyordu. O tarihe kadar halka söylediği, "planın esaslarına dokunmadan yapılacak birtakım değişikliklerle çözüme gideceğiz," doğrultusundaki sözlerinin hiçbirini tutmak niyetinde değildi. Nitekim 24 Nisan 2004 referandumu için yaptığı "halka sesleniş" konuşmasında, Annan Planı'nı bir "felaket planı" olarak takdim etti ve reddedilmesini istedi.

Kıbrıs Rum toplumu çok kritik bir süreçten geçiyordu. Tassos Papadopoullos, Kilise, DİKO, EDEK gibi geleneksel "ret cephesi" dışında, Makarios karşıtı olarak bilinen sağın büyükçe bir kesimini ve EOKA B kökenli bir zamanların Grivasçılarını da aynı cephede toplamıştı. Böylece, çözüm karşıtı geniş bir platform oluşturmuştu. Tassos Papadopoullos "Kıbrıs Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak" temelinde gelişen Kıbrıs Rum milliyetçiliğinin önderi olmuş, "uzun vadeli mücadele" vaat ediyordu, öte yandan da "mevcut durumun en iyi ikinci çözüm" olduğunu ileri sürüyordu.

Yalpalayıp duran ve ne yapacağını bilmeyen AKEL, Tassos Papadopoullos'un Annan Planı ile ilgili olarak ortaya koyduğu görüşlere katılmasa da, sonunda yükselen milliyetçilik karşısında geri adım attı ve 24 Nisan 2004 referandumunda "hayır" oyu kullanmaya karar verdi. Bu gelişme, 1940'lardan beri "gayri milli" olarak görülen ve şüpheyle bakılan AKEL'i bir bakıma "milli parti" yapmıştı. Kilise ve her renkten milliyetçiler AKEL'e övgüler düzüyor, Makedonya Üniversitesi "ulusa katkılarından ötürü" Dimitris Hristofyas'a fahri doktora unvanı veriyordu.

Tassos Papadopoullos geniş bir siyasi cephe oluşturmuş, Makariosçu sağ ile Grivasçı sağdan çeşitli kesimleri kendi etrafında birleştirmişti. Annan Planı'nı reddettiği gibi, ona benzer başka çözüm planlarının da reddedileceğinin güvencesini veriyordu. Bu süreçte Kıbrıs Rum toplumunda önemli bir kesim yavaş yavaş "kalıcı bölünmüşlük" fikri ile barışmaya başladı. AKEL, bütün bu gelişmeleri iktidar ortağı olarak izliyor ve Tassos Papadoullos'a karşı en küçük bir eleştiri dahi yapmaktan kaçınıyordu. Ne var ki, bir zamanlar "adam değişmiştir yahu" diyen Dimitris Hristofyas artık bu dediğine kendisi de inanmıyordu. Ayrıca, Post-Annan dönemi göstermişti ki, AKEL'in bugüne kadar işbirliği yaptığı "Makariosçu güçler" artık eski Grivasçılarla kol kola gire-

1974 Samson darbesinin başarısızlığa uğramasının ardından, 1975 yılında Kiprianou ve Makarios'un da içinde bulunduğu bir heyet.

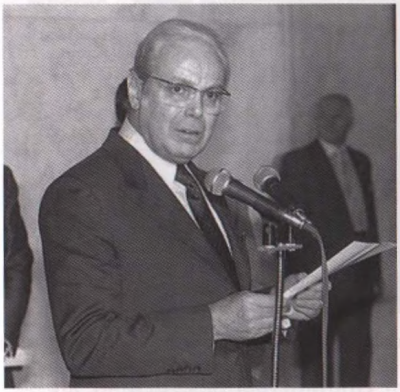
Dimitris Hristofyas seçim kampanyası boyunca sık sık Kıbrıslı Türklerden ve haklarından söz etti ve Kıbrıs'ın bir "Helen adası" olduğunu iddia edenlere sert eleştiriler yöneltti. Kıbrıs'ın "bir Helen adası olmadığını", Kıbrıslı Rumların ve Türklerin "ortak yurdu" olduğunu dile getiren Dimitris Hristofyası "bu ülkeyi birlikte yönetmeliyiz," diyerek Kıbrıslı Türklerin sempatisini kazandı.

rek federal çözümün önünde büyük bir engel teşkil ediyorlardı.

ONUNCU CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

AKEL, 2005 yılında gerçekleştirdiği 20. Olağan Kongresinde DİKO, EDEK ve AKEL arasında devam ede gelen işbirliğini sürdürmeyi "stratejik hedef" olarak belirledi ve 2008 seçimlerinde de, diğer seçimlerde olduğu gibi DİSİ'yi iktidardan uzak tutmayı temel hedef olarak benimsedi. Ne var ki kongre kararında, "üçlü ittifakın" seçimde kimin tarafından temsil edileceği açık bırakılmıştı. Nitekim AKEL 2007 yılının başlarından itibaren DİKO ve EDEK ile "ortak program" ve "ortak aday" konusunda görüşmeler yapmak istediğini dile getirmeye başladı. Bu arada, Tassos Papadopoullos aday olup olmayacağına karar vermediğini söylüyor ve ipe un seriyordu. Zaman ilerledikçe DİKO ile EDEK'in, AKEL'in bu çağırılarına yanıt vermek niyetinde olmadığı ortaya çıktı. Ayrıca, bir adım daha ileri giderek, 2008 seçimlerinde Tassos Papadopoullos'tan başka adayı desteklemeyeceklerini karara bağladılar. Bu durum AKEL yönetimini iyice rencide etti. Hristofyas'ın sözleriyle, AKEL'in "parti severliğine dokundu". Bunun üzerine bir öneri hazırlayan AKEL yönetimi, parti tabanının görüşünü almaya karar verdi ve yaklaşık iki ay süren bir hazırlıktan sonra olağanüstü parti kurultayı yapıldı. 1600'e yakın delegenin katıldığı kurultayda %92'lik bir oy oranıyla "ya üçlü ittifak 2008 seçimlerine Dimitris Hristofyas'ın başkanlığında katılır, ya da AKEL seçime kendi adayıyla girer" yönünde bir karar alındı. Hiç kuşkusuz, bu karar üçlü ittifakın sonu anlamına geliyordu. AKEL, tarihinde ilk defa kendi adayı ile seçime girmeye karar vermişti.

AKEL daha kısa bir süre öncesine kadar Tassos Papadopoullos'u "federal çözüm karşıtı", "statükocu", "çifte-'Enosis'çi", "gerici", "entrikacı", "Yorgacis kategorisinde biri", "Yorgacis kadar acımasız", "ölümüne anti-komünist" olarak görüyor ve 1977 yılından itibaren de Papadopoullos'un iktidarı ele geçirmesini engellemeyi, partinin temel görevleri arasında sayıyordu.

BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar, 1983 yılının ağustos ayında taraflara çözüm için bir çerçeve taslağı oluşturan ve "Göstergeler" adı verilen bir belge sunmuş, Spiros Kiprianou da bu önerileri reddetmişti.

AKEL'in Tassos Papadopoullos ile yola devam etmesi durumunda hem partinin birliğinin, hem de Kıbrıs'ı birleştirmeye dönük girişimlerin olumsuz yönde etkileneceği gün gibi aşikârdı. Bunu parti tabanının büyük çoğunluğu kadar, yurtdışında Kıbrıs sorunu ile ilgilenen herkes biliyordu. Bu yüzden, AKEL yönetimi üzerinde bir süreden beri ciddi baskılar oluşmuştu. AKEL'in Tassos Papadopoullos'u bir dönem daha iktidara taşıması, yapacağı belki de "son hata" sayılacaktı. İşte bu gelişmeler karşısında AKEL kendi eliyle iktidara taşıdığı Tassos Papadopoullos'la yollarını ayırmak zorunda kaldı ve partinin Genel Sekreteri Dimitris Hristofyas'ın aday olmasına karar verdi.

AKEL'in Tassos Papadopoullos ile yollarını ayırması, Kıbrıs Rum siyasetinde taşların yerli yerine oturmasını da beraberinde getirdi. Kısaca, ölümünden sonra federal çözüm doğrultusunda ortaya en küçük bir çaba koymayan ve "ret cephesi" olarak adlandırılan bu partiler, AKEL ile DİSİ arasında devam eden düşmanlığı kullanarak bir biçimde iktidara gelmeyi başarmışlardı. AKEL'in kendi adayı ile sahaya inmesi ve kendi yarattığı bu siyasi oyunu yine kendisinin bozması, siyasi yelpazede yer alan gerçek dinamiklerin seçim kampanyasına da yansımasını sağladı. Artık açıkça görülüyordu ki, Kıbrıs Rum toplumunda iki-toplumlu, iki-bölgeli federal çözümü savunan partilerin başında AKEL ile DİSİ geliyordu. Bu yüzden de seçimde üç aday yarışmasına karşın, aslında "iki zihniyet" çekişiyordu. Biryanda federal bir çözüme "evet" diyen AKEL'in Genel Sekreteri Dimitris Hristofyas ile DİSİ'nin adayı Yoanis Kasoulidis, diğer yanda ise Tassos Papadopoullos vardı.

İlginçtir, federal çözümün ne anlama geldiği ilk defa 2008 seçimlerinde bu yoğunlukta tartışmaya açıldı. Yaklaşık 30 yıllık bir gecikmeyle, Kıbrıs Rum toplumu o güne kadar bir slogan gibi tekrar edilen federal çözüm formülünü nihayet tartışmaya başlamıştı. Gerçekten de, 2008 seçimlerine kadar "çözüm" sözcüğü dile getirildiğinde bunun nasıl bir uzlaşma içerdiği pek konuşulmazdı. Nitekim eski BM Genel Sekreteri Kofi

Annan 2003 yılında hazırladığı Kıbrıs Raporu'nda bu konuya özellikle değinmiş, o dönemde çözümsüzlükten Rauf Denktaş'ı sorumlu tutmasına karşın, Kıbrıs Rum siyasetçilerinin Kıbrıs Rum toplumunu federal çözüm temelinde bir uzlaşmaya hazırlamadıklarından dert yanmıştı. Bu tespitin doğruluğu, 2004 referandumda görülmüştü.

2008 seçimlerinde, geçmişte hiç yapılmayan bir sıklıkla "federal çözüm" ve "uzlaşma gerekliliği" üzerinde duruldu. Örneğin Dimitris Hristofyas aday olduğu günden itibaren federal çözüm formülünü düzenli olarak gündeme taşıyarak sık sık "tarihi uzlaşmadan" söz etti. Hristofyas'a anayasa konularında danışmanlık yapan Tombazos Tzelebis "Ya Federasyon ya Taksim" diyerek, federasyonun alternatifinin "kalıcı bölünmüşlük" olduğunu açıkça dile getirdi. DİSİ adayı Yoanis Kasoulidis'in federal çözüm konusunda söyledikleri de oldukça netti. Buna karşılık Tassos Papadopoullos cephesinde yer alan DİKO ile EDEK üyelerinin büyük bir kısmı federal çözüme karşı olduklarını açıkça dile getiriyorlardı.

17 Şubat 2008 tarihinde yapılan seçimlerin daha birinci turunda Tassos Papadopoullos'un elenmiş olması ve Annan Planı'na "evet" diyen Yoanis Kasoulidis'in yarışı birinci olarak bitirmesi, hem uluslararası aktörler arasında, hem de Kıbrıs Türk toplumunda büyük bir heyecan yarattı. Benzer görüşleri savunan Dimitris Hristofyas ile Yoanis Kasoulidis'in ikinci tura kalmaları ve "ret cephesinin" seçim yarışından kopmasının ardından, daha seçimin birinci tur sonuçları itibariyle yeni bir dönemin başlangıcından söz edilmeye başlandı.

VE DİMİTRİS HİRİSTOFYAS CUMHURBAŞKANI

İkinci turda Dimitris Hristofyas'ın daha şanslı olduğu başından belliydi. Yıllarca işbirliği yaptığı ve Annan Planı'nı birlikte reddettiği DİKO ile EDEK'in Hristofyas'tan yana tavır koyacakları beklenen bir gelişmeydi. Nitekim olaylar bu yönde gelişti. DİKO ile EDEK, AKEL'in adayını destekleyeceklerini resmen açıkladılar. Bu arada Kıbrıs Kilisesi Başpiskoposu, Hristofyas'ın seçimi kazanması halinde "dinin elden gideceğini", "tarih kitaplarının değiştirileceğini" ve "Helen kimliğinin yok olacağını" ileri sürdü. Dimitris Hristofyas bu suçlamalara sert sayılabilecek yanıtlar verdi ve tarih kitaplarının zaten değişmesi gerektiğini ve Kilise'nin eğitim sistemi üstünde hiçbir hakkı olmadığını söyledi. Hristofyas bir adım daha atarak, Kıbrıslı Türklere karşı geçmişte ciddi hatalar yapıldığını vurguladı ve bir canlı yayın esnasında da Kıbrıslı Türklerden özür diledi.

Gerçekten de Dimitris Hristofyas seçim kampanyası boyunca sık sık Kıbrıslı Türklerden ve onların haklarından söz etti ve Kıbrıs'ın bir "Helen adası" olduğunu iddia edenlere karşı çok sert eleştiriler yöneltti. Kıbrıs'ın "bir Helen adası olmadığını", Kıbrıslı Rumların ve Türklerin "ortak yurdu" olduğunu dile getiren Dimitris Hristofyas, "bu ülkeyi birlikte yönetmeliyiz," diyerek Kıbrıslı Türklerin sempatisini kazanırken, uluslararası toplumun da Kıbrıs sorununun çözümü doğrultusunda yeniden harekete geçmesini sağladı ve böylece Kıbrıs için yeni bir fırsat penceresinin açılmasına yardımcı oldu.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960 yılından beri ilk defa kendi adayı ile bir seçim yarışına giren AKEL, kendini Marksist-Leninist olarak tanımlayan Genel Sekreteri Dimitris Hristofyas'ı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı olarak iktidara taşımayı başardı ve Kıbrıs sorununda çözüm umutlarının yeniden yeşermesine katkı sağladı.

Seçimi kazandıktan kısa bir süre sonra Mehmet Ali Talat ile bir araya gelen Dimitris Hristofyas, yeni bir görüşme sürecinin başlaması için 21 Mart 2008 mutabakatını imzaladı ve böylece iki lideri Eylül 2008'de kapsamlı Kıbrıs görüşmelerine götüren süreç de başlamış oldu.

Şimdi, dünya kamuoyu ve Kıbrıs'ta yaşayan insanlar kadar, tarihin de gözü bu iki lidere çevrildi. Dramatik bir süreçten geçildiğini elbette onlar da biliyor. Nitekim ilk Talat-Hristofyas görüşmesinde Mehmet Ali Talat söze, "Yoldaş, ya çözeriz, ya da böleriz," diye girince, Dimitris Hristofyas gözyaşlarıyla karşılık verdi...

DİPNOTLAR

1 Ezekias Papayuanou, *age*, s. 160.
2 Niyazi Kızılyürek, Glafkos Klerides, *age*, s. 146.
3 Niyazi Kızılyürek, *Doğmamış Bir Devletin Tarihi*, s. 165.
4 AKEL Genel Sekreteri Ezekias Papayuanou'nun Politbüro'ya Sunduğu Değerlendirme Raporu, 9 Ağustos 1977.
5 AKEL Genel Sekreteri Ezekias Papayuanou'nun Politbüro'ya Sunduğu Değerlendirme Raporu, 5 Ekim 1979.
6 Panikos Peonidiu, *age*, s. 100.
7 *Haravgi* gazetesi, 13 Eylül 2002.
8 Antigoni Solomonitis Trusiotis, *I Zoi mou se Proto Prosopo*, Atina 2004, s. 162.
9 Antigoni Solomonitis Trusiotis, *age*, s. 242.

KAYNAKLAR

Yazılı kaynaklar

Soula Zavou, Ta Politika Kommata stin Kiprou sto Ikosto Eona, Atina, 2002.
Panikos Peonidou, Andreas Ziartidis, Lefkoşa, 1995.
Ezekias Papayuaniou, Enthimisis apo tin Zoi Mou, Lefkoşa, 1988.
Kiriakos Cambazis, Apokaliptiria enous Mithou, Lefkoşa, 2005.
Niyazi Kızılyürek, *Glafkos Klerides: Tarihten Güncelliğe Bir Kıbrıs'lı Olculuğu*, İletişim Yay. İstanbul, 2007.
Niyazi Kızılyürek, *Doğmamış Bir Devletin Tarihi: Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti*, İletişim Yay. İstanbul, 2005.
Antigoni Solomonitis Trusiotis, *H Zoi mou se Proto Prosopo*, Atina, 2004.

Süreli yayınlar

Haravgi gazetesi, 13 Eylül 2002.
Haravgi gazetesi, 5 Haziran 1988.
Kiriakos gazetesi, 21 Nisan 1982.
Vimağazino, 11 Mayıs 2003.

Belgeler

Department of State. Central Files. 747C.00/5–1959 (Secret)
Yia To Thema tou Neou Proedrou tis Dimioktratias: Isigisi pros to Politiko Grafio, (Genel Sekreter'in Yeni Cumhurbaşkanı Konusunda Politbüroya Önerileri), 9 Ağustos 1977 (AKEL Arşivi).
V. Taktiki Olomeliu: "I Krisimi Phasi tou Kipriakou, to Esoteriko mas Metopo, Diefnes Ekseliksis kai Kathikonta" (Bütün Üyelerin Katıldığı Beşinci Düzenli Merkez Komite Toplantısı: Kıbrıs Sorunu Konusunda Kritik Aşama. İç Cephemiz, Uluslararası Gelişmeler ve Görevler) başlıklı değerlendirme raporu, 12 Ekim 1984 (AKEL Arşivi).

YABANCI BASINDA TÜRKİYE'DEKİ DEVRİM SÜRECİNİN GÖRÜNÜMÜ
EKİM 1908

DEVRİM SONRASI ULUSLARARASI BUNALIM

AYKUT KANSU

Bulgaristan 5 Ekim'de bağımsızlığını ilan etti. Hemen ertesi gün, 6 Ekim'de de Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Josef Bosna-Hersek halkına hitaben yazdığı bir mektupla bu toprakları "kendi sülalesine miras bırakacağı mülke kattığını" ilan etti. Otuz yıl boyunca yaptıkları yatırımlarla "yeşerttikleri bu toprakların ahalisinin artık siyasal olgunluğa erişmiş olduğunu" görmekten mutluluk duyan İmparator'un Bosna halkına seslendiği mektup şöyle bitiyordu: "Bu yeni düzen, uygarlık ve zenginliğin sizin yurdunuzda da güvenceye alınmasının bir garantisi olacaktır."

BOSNA-HERSEK'İN AVUSTURYA'YA İLHAKI, BULGARİSTAN'IN BAĞIMSIZLIĞI VE GİRİT'İN YUNANİSTAN'A KATILMASI

1908 yılının ekim ayı Türkiye açısından çok hareketli ve bunalımlarla dolu bir ay olarak geçti tarihe. Temmuz ayında yapılan devrimden sonra siyasal düzen değiştirilmeye başlanmış ve ilk olarak hükümette yapılan değişikliğin ardından, en kısa zamanda seçimlerin yapılarak yıl bitmeden meclisin toplanması kararı alınmıştı. Artık Türkiye parlamenter bir rejime sahip olmak üzere hareketete geçmişti. İşte tam seçim hazırlıklarının yapıldığı ve yeni düzenlemelerin yürürlüğe konmaya başlandığı sırada, yeni rejimin ilk aylarındaki iktidar boşluğundan yararlanan dış güçler Berlin Antlaşması'ndan beri süregelmekte olan "uluslararası huzuru" bozmaya yönelik faaliyetlere başladılar. Ekim ayı başında, hepsi bir hafta içinde olup biten bir dizi olayla, Berlin Antlaşması'yla 1878'de fiilen Türkiye'nin elinden alınan, ancak kâğıt üzerinde hâlâ Türkiye'nin topraklarıymış gibi gösterilen Bulgar Prensliği, Doğu Rumeli vilayeti, Girit adası ve Bosna-Hersek ya bağımsızlıklarını ilan ettiklerini duyurdular ya da başka ülkelerin topraklarına katıldılar.

Bu olaylara Türk kamuoyunda iki şekilde tepki gelişti. Birincisi, Berlin Antlaşması'nın dünya kamuoyunun gözleri önünde alenen ihlal edilmiş olması Türkiye'ye savaş açma hakkı vermiş olsa da bunun pratikte mümkün olmadığıydı. O yüzden, iktidar mevkiine tam olarak gelmemiş olan İttihatçıların yapabilecekleri kısıtlıydı. Bu kısıtlamaları göz önünde tutan İttihatçıların yeni rejime ideolojik olarak yakın olan çevrelerden destek aramaları kadar doğal bir şey olamazdı. Uluslararası desteğin önemli bir kısmı İngiltere'de o sırada iktidarda olan Liberal Parti mensubu Asquith hükümetinden ve kurulduğu günden beri Türkiye'deki insan hakları ihlallerini eleştiren, mutlakiyetçi Abdülhamid yönetimini uluslararası platformda zor duruma sokan Balkan Komitesi'nden geldi. İttihatçıların örgütleyebildiği bir diğer olay da Avusturya mallarına karşı yaygın bir boykot hareketi başlatmak oldu.

Türkiye'den resmen ayrılan bu topraklar karşısında gelişen ikinci tepki ise, tahmin edilebileceği gibi, irticai nitelikteydi. Bugün bile 1908 Devrimi'yle kurulmaya çalışılan anayasal düzene karşı olan tutucu tarihçilerin sıkça dile getirdiği üzere, bu toprak kayıplarının müsebbibi olarak gösterilmeye çalışılan İttihad ve Terakki Cemiyeti ile onun yöneticilerine ve kurmaya çalıştıkları yeni düzene karşı bir karalama kampanyası düzenlenmeye çalışıldı. İstanbul'da irticai yönde sokak gösterileri oldu. Dini ve milliyetçi içerikli olmakla beraber, ekim ayında Bosna'nın ilhakını telin edenlerin esas amacı mutlakiyetçi eski düzeni yeni baştan ihya etmekti.

Bu açıdan bakılınca, tarihçilerin Birinci Dünya Savaşı'nı tetikleyen unsurlardan biri olarak gördükleri ekim ayındaki bu uluslararası kriz, aynı zamanda yeni Türkiye için de rejim krizine dönüşme potansiyeli taşıyan bir durumdu.

1878 Berin Anlaşması'nda Balkanlar'daki siyasi durumu gösteren bir harita.

Diplomasi tarihçilerinin üzerinde uzlaştıkları bir nokta da, Avusturya hariciye nazırı olarak 1906 yılında görev başına gelen Baron Alois Lexa von Aehrenthal'in uluslararası politikadaki hırslı tutumuydu. Aslına bakılırsa bu hırs tümüyle kendi kişisel yapısından kaynaklanmıyordu. 1906 yılı ekim ayında Avusturya hükümetinde değişiklik yapılmış ve orduda Macarların görevlendirilmesine karşı çıkan Hariciye Nazırı Kont Agenor Maria Gołuchowski Macaristan'ın tepkisi sonucu görevden alınmıştı. Gołuchowski aynı zamanda dış politikada temkinli gidilmesi gerektiğini düşünenlerin yanındaydı. Gołuchowski ile birlikte 1881 yılından beri Erkân-ı Harbiye Reisi olan Friedrich von Beck-Rzikowsky de görevinden alınarak, yerine Kont Franz Conrad von Hötzendorf atanmıştı. Beck, Avusturya'nın askeri gücünün saldırganlık politikasını yürütebilecek bir güce sahip olmadığını düşünen bir komutandı. Beck'in ve Hariciye Nazırı Gołuchowski'nin devreden çıkmasıyla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda o zamana kadar dış politikada daha temkinli olmayı tavsiye eden görüşler terk edilerek, yerine daha saldırgan politikalardan yana olan bir bakış açısı egemen oldu.

Böylece, 1906 yılından itibaren Avusturya Balkanlar'da statüko yanlısı tutumundan vazgeçmiş oluyordu. Baron von Aehrenthal Balkanlar'da Sırbistan'ı en büyük düşmanlardan biri olarak görmekteydi. Bulgaristan'la bir olup Avusturya koruması altında bir Arnavutluk yaratarak Karadağ'ı sıkıştırmak, planları arasındaydı. Bu politika çerçevesinde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun desteğiyle yaratılacak olan Bulgaristan krallığı da böylece kendisiyle dost olacaktı. Avusturya bu politikanın önemli bir ayağı olarak da Sırbistan'a 1906 yılında başlayıp 1909 yılına kadar süren ve halk dilinde "Domuz Savaşı" olarak adlandırılan bir ekonomik "savaş" açmıştı. Sağlık koşullarına uymadığı bahane edilerek Sırbistan'la yapılan domuz eti ticaretine ambargo konmuş ve dış gelirinin önemli bir kısmını bu ihracata bağlamış olan Sırbistan ekonomik olarak çok zor durumda bırakılmıştı.

1908 yılının temmuz ayında Türkiye'de devrim olup da Sultan Abdülhamid'in mutlakiyetçi yönetimi devrilince, 1878 Berlin Antlaşması'ndan beri süregelen otuz yıllık göreli "istikrar dönemi" sona ermişti ve böylece, ortaya çıkan kargaşa ortamından yararlanmak için Avusrturya'ya altın fırsat doğmuş oluyordu. Bilindiği gibi, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlşaması'nın XXV. Maddesi'ne göre Bosna ve Hersek vilayetlerinin Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilip onun yönetimine terk edilmesine karar verilmişti. Yine aynı maddeye göre, Yeni-Pazar Sancağı için de bir düzenleme yapılmıştı. Bu düzenlemeyle, Avusturya-Macaristan burayı Bosna gibi kendi yönetimine almıyordu, ancak Bosna-Hersek'teki "yeni siyasal durumu güvenliğe almak için" Yeni-Pazar Sancağı'nda askeri garnizon kurmasına ve bu bölgedeki yolları denetim altında tutmasına izin veriliyordu. Otuz yıl boyunca resmen Avusturya tarafından işgal altında tutulan ve fiilen o ülkenin denetimine geçmiş olan Bosna-Hersek, Avusturya

1881 yılından beri Avusturya Erkân-ı Harbiye Reisi olan Friedrich von Beck-Rzikowsky Avusturya'nın askeri gücünün saldırganlık politikası olmadığını düşünen bir komutandı.

Wikipedia

açısından bakıldığında, bu kargaşa sırasında fazla sorun yaratmadan resmen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarına katılabilirdi. İlhak işi gerçekleştirilecekse, bunun da vakit geçirilmeden yapılması gerekiyordu; zira Türkiye'deki yeni rejim artık bir parlamenter demokrasi olma yolundaydı ve her vilayetten nasıl nüfusa oranlı bir şekilde İstanbul'a mebus gönderilecekse, bu vilayetlerden de temsilci gönderilmesi ve genel seçimlerin bu bölgeyi de kapsayacak şekilde düzenlenmesi söz konusu olabilirdi. Bu ise Avusturya'nın ilhak niyetlerini uzun vadede çok daha zora sokabilirdi.

Tüm bu nedenlerle Avusturya-Macaristan Hariciye Nazırı Baron von Aehrenthal, meseleyi Berlin Antlaşması'na taraf olan ve Balkanlar'la özel olarak ilgilenen ülkelerle konuşma kararı aldı. Avusturya zaten 1908 yılı ocak ayında Bosna-Hersek'ten Yeni-Pazar Sancağı'na uzatmayı planladığı demiryolunu Selanik limanına bağlayarak Viyana-Saraybosna-Selanik hattını açacağını kamuoyuna duyurmuş, bunun üzerine içlerinde Rusya'nın da bulunduğu ilgili taraflar arasında hızlı bir diplomasi trafiği başlamıştı.

"Bosna Bunalımı" olarak tarihe geçecek olan Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı konusu Avusturya ile Rusya arasında resmen ilk defa 1908 yılı temmuz ayı başında konuşulmaya başlandı. Rusya Hariciye Nazırı Alexander Izvolsky, Baron von Aehrenthal'e 2 Temmuz'da gönderdiği mektupla Berlin Antlaşması'nın kendilerini ilgilendiren Boğazlar meselesi ile Avusturya'yı ilgilendiren Bosna-Hersek ve Yeni-Pazar Sancağı meselesi maddelerinin her iki tarafın çıkarlarını genişletecek şekilde görüşmeye açılarak bu konularda karşılıklı anlaşma sağlanmasını teklif etti. Aehrenthal bu mektuba 14 Temmuz'da verdiği cevapta, önerilen konuların taraflarca görüşülmesini kabul etti. Bu tarihten başlayarak eylül ayı başına kadar sarkan uzun ve karmaşık görüşmelerden sonra, Aehrenthal 10 Eylül'de Izvolsky'ye gönderdiği notada biraz değişik bir pazarlık teklif etti. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesine Rusya'nın itiraz etmemesi ve dostça davranması koşulu ile Avusturya Yeni-Pazar Sancağı'nda konuşlandırdığı askerleri geri çekmeyi vaat ediyordu. Aehrenthal bu notada ayrıca, Boğazlar meselesinin ayrı bir tartışma konusu olarak daha sonra dostça ele alınabileceğini söylemekteydi.

1908 yılının temmuz ayında Türkiye'de devrim olup da Sultan Abdülhamid'in mutlakiyetçi yönetimi devrilince, 1878 Berlin Antlaşması'ndan beri süregelen otuz yıllık göreli "istikrar dönemi" sona ermişti ve böylece, ortaya çıkan kargaşa ortamından yararlanmak için Avusturya'ya altın fırsat doğmuş oluyordu.

Izvolsky ile Aehrenthal 16 Eylül 1908 tarihinde, bugün Çek Cumhuriyeti topraklarında bulunan ve 17. yüzyılda Türklerin saldırılarına karşı tahkim edilmiş Buchlov Kalesi'nde tüm bu konuları yüz yüze konuşmak üzere bir araya geldiler. Altı saat süren bu özel görüşmede resmi tutanak tutulmadı. Izvolsky bu görüşmede mutabakat sağlanan konuları yazılı bir not haline getirme sorumluluğunu üstlendi, ancak Aehrenthal bu notun kopyasını 21 Eylül'de talep ettiğinde, Izvolsky notu Çar'a göndermiş olduğunu söyledi. Eğer böyle bir not varsa bile, bu bugüne kadar gün yüzüne çıkmamıştır.

Aehrenthal'in anlatımına göre, Izvolsky -Buchlov'da verdiği sözle- Rusya'nın Avusturya'nın Bosna'yı ilhakına itiraz etmeyecekti. Buna mukabil de, Rusya'nın Boğazlar meselesini gündeme getirmesine ve Boğazlar'ın savaş gemilerinin geçişine açılmasına Avusturya ses çıkartmayacaktı. Bulgaristan'ın bağımsızlığı konusu ise her iki taraf açısından da Bosna ilhakının doğal bir uzantısı olarak görülmekteydi. Sırbistan ya da Karadağ'ın topraklarında bir değişiklik söz konusu olmayacak, ancak Sırbistan Bosna ilhakını desteklerse, Avusturya Rusya'nın Berlin Antlaşması'nın XXIX. Maddesi'nde bulunan ve Karadağ'ın bağımsızlığını engelleyen koşulu değiştirmeyi teklif etmesine itiraz etmeyecekti. Bosna ilhakının ve buna bağlı Bulgar bağımsızlık ilanının da ekim ayı başında yapılması bu görüşmede karara bağlandı.

Bulgaristan 5 Ekim'de bağımsızlığını ilan etti. Hemen ertesi gün, 6 Ekim'de de Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Josef Bosna-Hersek halkına hitaben yazdığı bir mektupla bu toprakları "kendi sülalesine miras bırakacağı mülke katttığını" ilan etti. Otuz yıl boyunca yaptıkları yatırımlarla "yeşerttikleri bu toprakların ahalisinin artık siyasal olgunluğa erişmiş olduğunu" görmekten mutluluk duyan İmparator, "bir güven ifadesi olarak artık buraya da anayasal bir düzen getirdiklerini ve bundan böyle Bosna halkının devlet katında temsil edilmesine olanak sağladıklarını" müjdeliyordu. İmparatorun Bosna halkına seslendiği mektup şöyle bitiyordu: "Bu yeni düzen, uygarlık ve zenginliğin sizin yurdunuzda da güvenceye alınmasının bir garantisi olacaktır."

Savaş Tehdidi: Bulgaristan ve Avusturya'nın Bakış Açıları

İNGİLİZCEDEN ÇEVİRİLER: AYKUT KANSU, EFECAN İNCEOĞLU, ZAFER ÇELER
ALMANCADAN ÇEVİRİLER: VOLKAN ÇIDAM

Türkiye'den ayrıldığımda savaş ihtimalini bir hayli az görüyordum. İngiltere'ye döndüğümde ise Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiğini, Avusturya'nın Bosna-Hersek'te işgal altında tuttuğu toprakları ilhak hazırlıklarında olduğunu ve son olarak askeri faaliyetin son raddeye ulaşılığını öğrendim. Şimdi ufukta görünen savaş bulutları tehditkâr biçimde yaklaşmakta.

Bulgaristan ve Avusturya hamlelerini yaptılar. Şimdi sıra Türkiye ve Berlin Antlaşması'na taraf olan diğer devletlerde. Umalım ki sükûnet ve akliselimle bu olay çözülsün. Peki bu tartışmadaki doğrular nedir? Üç bakış açısından ilkini ele alalım-Bulgar bakış açısı, 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan fiilen bağımsız olmakla beraber, bir prenslik olarak Sultan'ın vasalı statüsünde kurulmuştu. 1885'te prensliğin sınırları İngiltere'de yapılan etkili müzakereler sonucu Doğu Rumeli'yi de kapsayacak şekilde genişletildi, prestij kazandı ve temsilcileri Avrupa'nın tüm saraylarında akredite oldu. Diğer Balkan ülkelerinin aksine, geçen otuz yıla rağmen Bulgaristan'ın bağımsızlığı kabul edilmedi, ancak en güçlü Balkan ülkesi olmayı da başardı. Hepsinden öte, tek bir amaç ile kudretli bir orduya sahip oldu; bu amaç, Türkiye -eski Türkiye- ile savaşmaktı. Başbakanlar ve hükümetler birbirini izledi; politikalar St. Petersburg, Viyana ya da İstanbul'dan esen rüzgârlara göre yön değiştirdi. Ancak söylemi ne kadar ılımlı olursa olsun, hiçbir başbakan silahlanmanın azaltılmasına yönelik bir beyanat vermeyi aklından bile geçirmedi. Kardeşleri olarak gördükleri Makedon Bulgarlarını Türk sultasından kurtarmak, Avrupa devletlerince müstakil bir prenslik olarak tanınmalarından itibaren en baskın istekleri olageldi. Bu genç ulusun tarihinde karanlık sayfalar vardı, ancak bir hayalin büyüsü asla kaybolmadı. Böylece yıllar yılı orduları büyüdü ve güçlendi.

Türkiye'nin çarkları Avrupa uyumunu ağır aksak da olsa bozdu, ancak gizli kaynaklarına bir kez olsun dokunamadı. Bulgaristan, kâğıt üzerinde gerçekleştirilen reformları kuşkulu gözlerle izledi ve Fransız yapımı Creusot topları ile silahlı kuvvetlerine yeni bir düzen getirdi. Bulgaristan nihayet bu yıl hazırlığını tamamladı. Seri atış kabiliyetli toplar için verilen siparişlerin hepsi ellerine geçti. Savaş meydanlarına 320.000 kişilik talimli bir ordu çıkarabildi. Beklemekle artık Bulgarların eline yeni bir şey geçmeyecek ve eğer Makedonya'da karşılıklı bir kıyım söz konusu olmazsa, Makedon Bulgarlarının kurtarıcısı kısa zamanda gelecek gibi görünüyor.

Temmuz ayında durum bu merkezdeydi. Sonra hiç beklenmeyen bir anda yeni Türk binyılı geldi. Hayal dahi edilmeyen gerçek oldu ve Türkiye büyük bir ciddiyetle "evini düzene sokmaya" başladı. Bulgaristan'ın tartışma zemini bir anda kayboldu ve Türk-Bulgar kardeşliği doğdu.

Ancak ardından Türkiye'nin aptalca bir tutumuna şahit olduk. Bulgaristan'ın diplomatik temsilcisi İstanbul'da şimdiye kadar teamüllere uygun biçimde tanınıyordu. Bu yıl, Sultan onuruna diplomatik temsilcilerin davetli olduğu yemeğe çağrılmadı ve gerekçe olarak da Bulgaristan'ın, Sultan'ın vasalı olarak siyasi tanınmaya ihtiyacı olmadığı söylendi. Bulgaristan açısından bu önemli bir mesele haline getirilebilirdi. Türkiye'de yeni bir dönemin açıldığı şu anda, Bulgaristan bağımsızlığına gerçek anlamda kavuşabilirdi. Neden tüm Balkan devletleri içinde en güçlüsü olan Bulgaristan Sultan'ın boyunduruğu altında kalsındı ki? Prens Ferdinand kral olmak istedi; Avusturya desteğini esirgemedi ve sonunda malumun ilanı duyuruldu. Neden karşı çıkılacaktı ki? Sırbistan ve Romanya da aynı yöntemle kendilerini krallık olarak ilan edip bağımsız olmamışlar mıydı? Tüm tartışmalar sona erecek ve ileride nerede durduğumuz belli olacaktı.

Avusturya'nın bakış açısı da buna benzemekte. Avrupa, Avusturya'yı 1878'de Bosna-Hersek'i ilhak etmesi yönünde teşvik etmişti. Avusturya da ateş ve kılıçla mahvolmuş bu ülkeyi güzel bir bahçeye çevirdi. Çok zaman ve bol para harcayarak devlet hizmetine bağlılığı sağladı. Kaliteli yollar ve olağanüstü bir demiryolu ağı inşa etti. Avrupa'nın da bildiği üzere, Avusturya burada kalıcıydı. Ancak şimdi Bosna'da ikircikli bir durum söz konusu. Çoğunluğu Müslüman olan Boşnaklar, uzun zamandır istedikleri ve nihayet Türklerin kavuştuğu anayasal düzene kendileri de sahip olmak istiyorlar. Avusturyalılar ise kaçınılmaz olanı kabul edip bir anayasa sözü veriyorlar, ancak bunu yapmadan önce durumu kontrol altına almak, gelecek için pürüzleri ortadan kaldırmak ve Bosna'nın Türk vilayeti olduğu efsanesine son vermek istiyorlar.

Ve nihayet daha cana yakın bir Türk bakış açısı mevcut. Talihsiz Gueshoff gafına rağmen, ben şahidim ki, devrimi gerçekleştiren Jön Türklerin samimi isteği, harici sorunlardan mümkün olduğunca kaçınmak. Önlerinde ilgilenilmeyi bekleyen ve büyük önem arz eden sorunlar varken, İstanbul hükümetinin Bulgaristan'ın yasal statüsünü tartışmaya açmış olması onları hüsrana uğrattı. Bosna ya da Bulgaristan'da sorun çıkarmak akıllarının ucundan bile geçmezken, dışarıdan dayatılan sorun şimdi tüm yeni rejim düşmanlarına, liberalizmin imparatorluğa prestij kaybından başka bir şey getirmediğini söyleme fırsatını vermiş durumda. Dahası, Bulgaristan [Şark] demiryollarına kanunsuz bir şekilde el koyarak kendisini haksız konuma itti. Eğer sunulan şartları kabul etmez ve savaşırlarsa, mevcut olasılıklar korku verici. Vaziyetin iyileşmeye başladığı, Meclis-i Mebusan'ın toplanmak üzere olduğu ve özgürlük ile adaletin sağlam kazıklara çakılmasına bir adım kaldığı şu dönemde bütün bunlar yitirilebilir, ülke savaşın dehşetini yaşayabilir ve irticanın kucağına düşebilir.

İnanıyor ve umuyorum ki, savaş çıkmayacak. Avusturya ve Bulgar tezlerini özetlemeye çalıştım. Bu devletlerin eylemleri, tüm desteğimize sahip Türkiye'nin vatanperver reformcularının elini hiç de rahatlatmıyor. Ancak yine de Türklerin savaşı tercih edeceğini düşünmüyorum, bu konuda onlara güveniyorum.

Olan oldu ve sarf edilen laflar dışında kaybedilen bir şey yok. Öte yandan, eğer Avusturya anlaşma gereğince meşru hakkı olan Yeni Pazar'dan çekilir ve sınır garnizonlarını geriye taşırsa durum iyileşir ve bu, liberal Türkiye'nin gurunu okşar.

W. A. MOORE

The Manchester Guardian, 6 Ekim 1908, Salı, İkinci Baskı, s. 16.

Avusturya-Macaristan orduları komutanı Philippoviç'in Bosna'ya girişini tasvir eden bir karikatür.

Die Bombe, 28 Temmuz 1878, Sayı 8/30. Bu karikatür 155. sayımızdaki Necmettin Alkan'ın yazısından alınmıştır.

Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph.

wikipedia

Hariciye Nazırı'na Mektup

Sevgili Baron von Aehrenthal,

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna ve Hersek'i yüksek kültürel ve politik amaçlar doğrultusunda özgürlüğüne kavuşturduğuna ve yönetimini eline aldığına dair sarsılmaz bir inançla egemenlik haklarımı bu vilayetleri de içine alacak şekilde genişletiyor ve benim Sülalem için geçerli olan veraset kurallarını bu vilayetler için de yürürlüğe koyuyorum. Önceki yönetimin ağır fedakârlıklarla elde etmiş olduğu başarı, ancak yönetimin ihtiyaçlarına uygun anayasal kurumlarla güvence altına alınabilir. Bu doğrultuda atılacak adımların vazgeçilmez önkoşulu ise söz konusu vilayetlerin ikircikliliğe meydan vermeyecek bir hukuksal düzenlemeye kavuşturulmasıdır. Aynı zamanda bu kaçınılmaz kararı almamda beni yönlendiren barışçıl niyetin bir göstergesi olarak, ordumun Yeni Pazar Sancağı'nda konuşlandırılmış birliklerini bu mevkiden çekmeyi emrediyorum.

5 Ekim 1908
Franz Josef

Pester Lloyd, 7 Ekim 1908, s. 1.

Türkler Birlik Olacak

Halk Yeni Hükümet için Mücadele Vermeye Hazır

Sultan'ın Hıristiyan tebaasından ve bu şehrin [New York'un] sakinlerinden Salim G. Tabet'e göre, Bulgaristan'ın Türkiye'ye savaş ilan etmesi halinde, özgürlüğüne yeni kavuşmuş Bulgar halkı Türk ordusundan çok daha fazla şeyle savaşmak zorunda kalacaktır.

Yeni Türk anayasasının gönüllerde yarattığı yurtsever bir dalga ve daha önce Türkler arasında bilinmeyen vatan sevgisinin yarattığı birleşmiş bir Türk halkıyla savaşmak zorunda kalacaklardır.

"Nihayet bir vatana sahibim," dedi dün gece Bay Tabet, "Sultan'ın benim gibi binlerce gayrimüslim tebaası sonunda kendilerini Türkiye'nin bir parçası olarak hissediyorlar, daha önce bu ülkeye karşı yapılan hakaret ve saldırıları onaylarken, ona şimdi anavatanları olarak saygı duyuyorlar. Anayasadan önce biz gayrimüslimler kendimizi Türkiye'ye ait hissetmiyorduk, onun sınırları dahilinde doğmuş olmamızı talihsiz bir kaza olarak görüyorduk. Bugün Türk bayrağı bizim bayrağımız, Türk hükümeti bizim hükümetimizdir, ona yönelmiş bir hakaret ya da saldırıyı kendi şahsımıza yönelmiş bir hakaret gibi algılıyoruz."

"Anayasa Müslüman, Hıristiyan ya da Yahudi olsun her Türk vatandaşının askerlik hizmeti yapmasını şart koşuyor. Bu madde gerekli değildir. Türkiye'ye savaş ilan edilmesi durumunda, bizleri saflarda yer almak için zorlamaya gerek yoktur. Her Suriyeli, Türkiye vilayetlerinin her sakini askere gitmek için hiç vakit kaybetmeyecektir. Yeni vatanperverliğimizi göstermek için istekli olacağız. Eğer savaş ilan ederse, Bulgaristan'ın yüzleşmek zorunda olacağı durum budur. Anayasadan önce bazılarımız Bulgaristan'a yardım edebilirdi. Bugünse, Türkiye'nin zarar görmesini veya parçalanmasını engellemek için kanımızın son damlasına kadar çarpışırız."

Bay Tabet, şu anda iktidarda bulunan Jön Türklerin savaşa girmeyi kabul etmeden önce barışın devamını sağlayacak her türlü yolu deneyeceklerini düşündüğünü söyledi. Kamuoyunun savaşı isteyebileceğini, çünkü hükümetin kontrolünden bağımsız olalı beri basının halk üzerinde etkili olduğunu ve daha önce izin verilmeyen bir özgürlük içinde siyasi meseleleri tartıştığını belirtti.

"Daha önce asla bir Türk gazetesine abone olmamıştım," diye belirtti Bay Tabet, "şimdi beş Suriye gazetesi alıyorum".

Bay Tabet bu ülkedeki birçok Türk'ün ve Türk tebaasının bugün Türk gazetelerini okuduğunu ifade etti.

The New York Times, 7 Ekim 1908, Çarşamba, s. 2.

Yeterli ve Barışçıl Bir Çözüm İçin Umutlar

BAŞBAKAN
(HERBERT HENRY ASQUITH)

Başbakan [Asquith] dün gece [7 Ekim 1908, Çarşamba] kendi seçim çevresi Leven'de yaptığı konuşmanın hemen başında Yakın Doğu'daki krizle ilgili olarak şunları söyledi:

"Şu an dünya çapında kaygıyla izlenen büyük bir mesele ile ilgili toplanmış bulunuyoruz. Yurtiçinde ve dışında bulunan politikacıların düşünceleri şu anda, Avrupa'nın doğusunda cereyan eden olaylar üzerine yoğunlaşmaktadır. Zamanımızın pek az olayı, baskı ve kötü yönetimden, kansız bir devrimle özgür ve kendi kendini yöneten bir ülkeye dönüşen Türkiye'nin yarattığı sempati ve heyecanı yaratabilmiştir (alkışlar). Değişim o kadar çabuk, o kadar beklenmedik ve o kadar çarpıcı bir biçimde gerçekleşti ki, aramızdaki en ateşli destekçiler bile yakın gelecek için endişelenmekten kendilerini alamadı. Devrimin başından beri önderlerinin yüksek idealleri uğrunda kendi çıkarlarını düşünmeden hareket ettiklerini söylemek boynumuzun borcu olduğu gibi, yeni hükümet sisteminin asgari sürtüşme ve kişisel sıkıntıya yol açmış olduğunu da söylemek durumundayız. Sorunlu bölgeler olan Ermenistan ve Makedonya'da yeni bir kardeşlik ruhunun ve ortak vatanseverlik duygularının çok kısa bir zaman zarfında yeşermiş olması gözle görünür bir şekilde ortalığı yatıştırdı. Bize büyük umut veren bu durum aniden ve şiddetli bir darbeyle bozuldu.

1908'de iktidar olan Liberal Parti mensubu Başbakan Asquith

wikipedia

YENİ REJİME AĞIR DARBE

Bulgar Prensi'nin bağımsızlık ilanı ve neredeyse bu olayla eşzamanlı olarak gerçekleşen Bosna'nın Avusturya tarafından ilhakı, bize bu iki olayı bağımsız düşünemeyeceğimiz konusunda ipucu vermektedir. Bu iki olayı birbirinden ayrı düşünmek neredeyse imkânsız. Bu eylemler yeni ve halen istikrara erişememiş rejime yönelik ağır darbelerdir. Bu gelişmeler Türkiye tarafından fevri değil, fakat hayranlık veren bir sükûnet ve vakar ile karşılanmıştır. Ancak bu olanlar

yalnızca Türkiye'yi ya da yalnızca Avusturya ve Bulgaristan'ı ilgilendiren olaylar olarak ele alınamaz. Türk İmparatorluğu'na yönelik mevcut sınır düzenlemeleri, Büyük Güçler'in Berlin Antlaşması'nda birbirlerine verdikleri karşılıklı sözlerin bir sonucudur. Londra Antlaşması'na eklenen ve Avusturya'nın da taraf olduğu Ocak 1871 tarihli protokole göre, hiçbir devlet, karşılıklı anlaşma ve taraf olan diğer devletlerin de onayı olmadan anlaşma hükümlerini çiğneyemez (alkışlar). Berlin Antlaşması'nın bir ürünü olan Bulgar Prensi'nin, antlaşmaya taraf olan Türkiye ve diğer üyelerin onayı olmadan siyasi statüsünü kendi başına değiştirmeye hakkı yoktur.

HÜKÜMETİN AÇIK GÖREVİ:

Bu şartlar altında Majesteleri'nin hükümetinin görevi bellidir. Antlaşmaya taraf olan tüm devletlere, mevcut durumun müzakereye açılmasına fırsat vermeden, oldubittiye getirilen durumu uluslararası geçerliliğe ve Büyük Güçler'in müdahalesi sonucu bir düzenlemeye gidilinceye kadar kabul etmeyeceğimizi bildireceğiz. Bunun yanı sıra, ortaya çıkan durumun Yakın Doğu'da çıkarları bulunan diğer güçlerin kaçınılmaz müdahalelerine açık olacağı da bellidir. Şayet Berlin Antlaşması'nda bir revizyona gidilecekse, bu tek yönlü olmayacaktır.

Türkiye'ye güvence vermekte hiç tereddüt etmeyeceğiz. Tüm çabamız, gücümüzü sonuna kadar ve elimizden geldiği ölçüde Türkiye'nin çıkarlarını ve statüsünü korumaya yönelik olacaktır. Bu ülke halkı adına en samimi arzumuz, [Türkiye'deki] yeni hükümete ve Türk İmparatorluğu'ndaki özgür kurumların gelişme ve kalkınmasına destek olmaktır (alkışlar). Bu tutumu takınmakla Büyük Güçler arasında yalnız kalacağımızı düşündürecek bir neden yoktur. Öyle düşünüyor ve umut ediyoruz ki, Avrupa diplomasisi bu soruna yerinde ve barışçıl bir çözüm bulacaktır.

The Manchester Guardian, 8 Ekim 1908, Perşembe, s. 8.

İstanbul'da Gösteri

KALABALIKLAR VE SIR G. LOWTHER

İstanbul, 17 Ekim 1908] Çarşamba
Bu sabah bir başka dostluk gösterisi de İngiliz Büyükelçiliği önünde gerçekleşti. İstanbul'un çeşitli semtlerinden, ellerinde İngiliz, Fransız, Rus, Türk ve Yunan bayrakları taşıyan kalabalık, son gelişmeler karşısındaki tavrından ötürü İngiltere lehine gösteri yaptı. O sırada makamında olan Büyükelçi Sir Gerald Lowther'a büyük tezahürat yapıldı ve kendisine Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler tarafından imza edilmiş bir minnet mektubu takdim edildi. Sir Gerard Lowther İkabul ettiğil temsilcilere teşekkür etti. Kalabalık daha sonra ana caddelere yönelip, Fransız ve Rus elçilikleri ile Yunan misyonu önünde benzer sloganlar attılar.
Aşağı sınıftan bir grup Rum, Bulgar temsilciliği önünde Türkiye lehine slogan attı. Yakın koruma sağlayan polis olası bir taşkınlığı önledi.
İngiliz Büyükelçiliği önünde gösteriler sürerken, Osmanlı bayrakları taşıyan iki yüz kişilik bir grup, Yıldız Köşkü önünde Bulgaristan'ı protesto etmek ve savaş çağrısı yapmak için Beşiktaş'a yöneldi. Ancak İttihad ve Terakki Cemiyeti bu çağrıyı ciddiye almadığını ve bu gösterinin tutuklanması gereken bir sapık tarafından örgütlenmiş olduğunu dile getirdi, Çeşitli semtlere, Bulgaristan'a savaş açılmasını isteyen afişler asıldı, ancak bu çağrılar Türk basınınca irtica taraftarlarının işi olduğu gerekçesiyle lanetlendi ve sağduyulu halk, fanatiklerin kışkırtmalarına karşı uyarıldı.

The Manchester Guardian, 8 Ekim 1908, Perşembe, İkinci Baskı, s.14.

Uzun Süredir Çalkantı İçinde Bulunan Girit Türk Hâkimiyetinden Kurtulup Yunanistan'a Katılmak İçin Mücadele Ediyor

Yüksek Komiser Zaimis'in desteği ile olsun ya da olmasın, Girit hükümeti tarafından bir darbe yapılmış olması, İsmen Türkiye'ye bağlı olan bu adanın tarihini on iki yıl önceki Türk-Yunan Savaşı'ndan beri takip eden hiç kimseyi şaşırtmayacaktır. Bu savaş Makedonya'ya yapılan Yunan müdahaleleri kadar, bu adadaki Hıristiyan ahalinin uzun zamandır süregelen isyanları sonucu meydana gelmişti. Gerçekte, savaştan önceki yetmiş yıl boyunca ada, Türk yetkilileri ve askerler tarafından desteklenen 83.500 Müslüman ve 260.000 Hıristiyan tarafından yaratılan daimi bir karmaşa, isyan ve kıyım durumu içinde bulunuyordu.
Savaşın bitiminde, Girit duruma en çok müdahil olan dört devletin -Büyük Britanya, Rusya, Fransa ve İtalya'nın- ilgisine çok az şey borçluydu; bu devletler Girit'teki müstahkem mevkileri bombaladılar ve donanmaları Müslüman ahaliyi korudu. Ada, bu güçlerden Yunan Krallığı'nın bir parçası olmayı talep etti.
Bu talep reddedildi. Bu isteğin Müslüman nüfusa haksızlık olacağı öne sürüldü. Gerçekte, müdahil güçler gizli bir biçimde Almanya tarafından desteklendiğine inanılan muzaffer Türkiye'nin düşmanlığını kışkırtmak istemediler, zira Wilhelmstrasse kuşkulu bir biçimde Girit ve onunla ilgili meselelerden kendini uzakta tutuyordu.
Nihayetinde, Sultan'a adadaki Tük ahalinin muhalefetine rağmen kabul edilen aşağıdaki teklif yapıldı: İsmen Türkiye'nin bir eyaleti olarak özerkliğe sahip olacak, fakat gerçekte müdahil güçler tarafından atanan ve faaliyeti bu güçler tarafından teminat altına alınan Hıristiyan bir yüksek komiser yönetiminde oldukça bağımsız bir egemenliğe sahip olacaktı. Sultan'a adanın gelirleriyle orantılı olarak yıllık bir vergi ödenecekti. Polis teşkilatı müdahil güçler tarafından tanzim edilecekti. Adliye bağımsız hale getirilecekti. İdari güç yüksek komiserin ellerine bırakılacak, fakat müdahil güçlerin rızası olmadan uluslararası müzakerelere girmeyecekti. Fakat yine de Rum Giritlilerin emelleri tamamıyla reddedilmedi, çünkü Yunanistan kralının ikinci oğlu Prens George ilk yüksek komiser olarak atandı. Genel olarak Atina'daki inanış, adadaki durum yatışır yatışmaz müdahil güçlerin adanın Yunanistan'ın bir parçası olmasına izin vereceklerliydi. Prens George'un yönetiminde, 28 Nisan 1899 tarihinde yürürlüğe konan bir anayasa müdahil güçler tarafından onaylandı. Bu anayasa, 5000 ahalıye bir vekil düşecek bir sistemle seçilen 64 vekilden oluşan bir meclis öngörüyordu. Seçimlere hile karıştırıldığından, Müslüman nüfus orantılı bir şekilde temsil edilmedi. Hıristiyan Giritlilerin arasında tam bağımsızlık isteyen önemli bir kesim de ortaya çıktı.
Üç yıl öncesine kadar, Prens George adanın yönetimini müdahil güçleri tam anlamıyla tatmin edecek şekilde yürüttü. Özellikle polis teşkilatının İtalyan subaylar tarafından mükemmel bir biçimde tanzimiyle birlikte müdahil güçlerin adanın yönetimindeki ağırlıkları giittikçe daha az hissedilir olmaya başladı.

Fakat Yunanistan'la birleşmek isteyen kesimin talepleri doğrultusunda yüksek komiserin kendi yetkilerini borçlu olduğu müdahil güçlerin temsilciliklerine yaptığı ziyaretler beyhude girişimler olarak kaldı. Tekrarlanan ret cevapları yüksek komiserin sabrını taşırıp onu küçük düşürdü. Başarısız ziyaretlerinden her dönüşünde adanın çeşitli yerlerinden isyan tehditleri yükseldi. 1906 yazında, bezginlikle görevinden istifa etti. Adanın babasının kralığıyla birleşmesine müdahil güçlerin rıza göstereceğine dair tüm umutlarından vazgeçmişti.
Halefi, eylülde beş yıllığına atandı. Ve yine Yunanistan'la birleşme yanlısı kesim önemli ölçüde kayırıldı. Yeni yüksek komiser, eski Yunanistan başbakanı ve ateşli bir birleşme taraftarı olan Alexander A. Zaimis idi. Her iki yüksek komiserin yönetimleri üzerine bir yorum olarak belirtilmelidir ki, son on yılda Müslüman nüfus yarı yarıya azalmışken, toplam nüfus 23.000'den fazla artmıştır. 1905'te geçici bir ulusal meclis Girit'in Yunanistan'la birleştiğini ilan etti ve müdahil güçlerden var olan otokratik rejimi desteklememelerini istedi. Müdahil güçler rıza göstermediler ve o zamana kadar bir devrim haline dönüşen hareketi bastırmak için adaya yabancı birlikler gönderildi. Bu bastırma işi başarılı bir şekilde yerine getirildi ve o yılın mayıs ayında adadaki son Yunan bayrakları da uluslararası birlikler tarafından ortadan kaldırıldı.
1906'dan itibaren müdahil güçler Yunanistan kralına yüksek komiserlik için aday gösterme hakkı tanıdı. Aynı tarihten itibaren, polis teşkilatında ve milis kuvvetlerde de Yunan subayları görev yapmaya başladı.
Son on yılda Girit'e yabancı ilgisi oldukça arttı. Son beş yılda hem ihracat hem de ithalat %30 arttı. Girit Bankası, 1.000.000 dolarlık bir sermaye ile 1900 yılında kuruldu. Aynı yıl Posta Birliği'ne üye olundu ve uluslararası posta trafiği o zamandan beri iki kat arttı.
Türk-Yunan Savaşı'ndan önce, Venedik adayı 1669'da Osmanlılara karşı kaybettiğinden beri, Mısır hidivi tarafından yönetildiği 1830-1840 tarihleri arasındaki on yıllık bir dönem dışında, Girit münhasıran bir Türk vilayeti olarak yönetiliyordu.

The New York Times, 8 Ekim 1908, Perşembe, s. 2.

Jön Türkler Umudunu İngiltere'ye Bağladı İrtica Tehlikesi

MR. H. W. MASSINGHAM BİLDİRİYOR
İSTANBUL, (8 EKİM 1908), PERŞEMBE

Bağımsızlığını ilan eden Girit'in Yunanistan tarafından tanınması olasılığının yarattığı korku yüzünden burada durum bugün daha ciddi.
Eğer Yunan hükümetinin zerre kadar aklı varsa, Avusturya-Macaristan'la ortak hareket etmeyi reddeder. Burada, gücü yettiği için İngiltere'nin böyle bir adımı veto edeceğine dair güçlü bir beklenti var.
İrticanın yeniden dirildiğine dair ufak emareler var ve bu irtica hareketi savaştan yana. Yıldız Sarayı önünde dün [7 Ekim 1908, Çarşamba] yapılan gösterilere hamallar ve aşağı sınıftan insanlar katıldı. Birtakım dinciler de onlara destek verdi. Bugün de en bağnaz camilerden birinin önünde, içlerinde yenilik aleyhtarı birtakım ulemanın da bulunduğu bir kalabalık gösteri yaptı.
Jön Türkler tüm bunlara rağmen barıştan yanalar ve savaşın bahsini bile açmak istemiyorlar. Soruna vakıf olanlar Bulgaristan'la bir anlaşmaya varılması konusunda istekliler ama Bezika Körfezi'ne yollanacak bir İngiliz filosunun da halkı yatıştıracağını ve imparatorluğa yönelik saldırıları durduracağını düşünüyorlar. Rusların tutumunun ne olacağı meçhul, ancak Karadeniz'e diğer güçlerin gemilerinin de girmesinin yolu açılabileceği için, Çanakkale Boğazı'nın yeniden savaş gemilerinin geçişine açılmasını talep etmesi olası gözükmüyor.
Zaman içinde yeni Türkiye'nin durumu kontrol altına alacağına inanıyorum çünkü [Türkiye'nin] maddi olarak bir kaybı olmazken, Prens Ferdinand'ın kibri Bulgaristan'a pahalıya mal olacak. Bulgaristan kendini İstanbul'daki Bulgar Kilisesi'ni kapatma gücüne sahip Türk hükümetinin misillemesine karşı korunaksız bırakmaktadır. Şu anda Selanik ve diğer limanlarda kendisine gümrüklerde sağlanan ayrıcalıklardan mahrum kalacak ve Doğu Rumeli'yi elinde tutma karşılığı ödediği verginin yerine Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından kendisine borçtan pay çıkartılacaktır.
Eğer imparatorluk parçalanmaya karşı garanti altına alınmazsa, Osmanlı liberalizmi dini bağnazlıktan ilham alan irticaya yenik düşecektir -bu, özellikle içinde bulunduğumuz ramazan ayında büyük tehlike teşkil ediyor. Önümüzdeki Pazar [11 Ekim 1908] çok kritik çünkü ramazan ayının ortasına tesadüf eden bu gün, Sultan Aya Sofya Camii'ni ziyarete gidecek.

The Manchester Guardian, 9 Ekim 1908, Cuma, s. 7.

İngiliz Balkan Komitesi'nin Bildirgeleri

LONDRA, 9 EKİM (1908, CUMA)

Balkan Komitesi'nin Enver Bey ve İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik Şubesi'ne çektiği telgraf: "Balkan Komitesi, içinde bulunduğumuz durumda sizlerin ülkeniz için vücuda getirdiği muhteşem vatanperver esere duyduğu hayranlığı tekrar dile getirmek ister. İnanıyoruz ki, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan kınanası sorunlar, üstlenmiş olduğunuz yüce görevin nihayetlendirilmesinde son derece önemli olan barışın zedelenmesine yol açmayacaktır. Özgürlük ve ilerlemenin dostu olan herkes başarılarınızın devamını dilemekle yükümlüdür."
Ayrıca, Balkan Komitesi'nin Makedonya Dahili Teşkilatı üyelerinden Matow'a çektiği telgrafı yayınlıyoruz:
"Makedonya'nın İngiliz dostları, içinde bulunduğumuz kriz ortâmında Makedonya'nın Hıristiyan nüfusunun anayasal düzene ve ülkenizde daha fazla kan akmasının önüne geçen İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne sarsılmaz bağlılığını ispatlıyacağından şüphe etmemektedir."

İTTİHAD VE TERAKKİ CEMİYETİ'NDEN BALKAN KOMİTESİ'NE

Londra, 10 Ekim [1908, Cumartesi] Balkan Komitesi, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden şu cevabı aldı: "Balkan Komitesi'nin yüreklendiren mesajı, İngiliz halkının gösterdiği yakınlık ve İngiliz hükümetinin aldığı tavır bizleri derinden duygulandırdı. Minnettarlığımızı ifade etmek isteriz. Ulusal onurumuzu korumak ve ülkemizin yenilenmesi için vücuda getirilen eserin zarar görmemesi için elimizden gelen her şeyi yapacağız."

Neue Freie Presse, 11 Ekim 1908, Pazar.

Türkiye'nin Minnettarlığı

SADRAZAM'IN MESAJI MR. H. W. MESSINGHAM BİLDİRİYOR İSTANBUL, (11 EKİM 1908) PAZAR

Sadrazam beni bir muhabirle birlikte kabul etme lütfunu gösterdi. Benim aracılığımla, Türk halkının liberal Türkiye'ye verdiği manevi destek ve uluslararası hukuka olan saygısından ötürü İngiltere'ye duyduğu şükranı basına iletmemi istedi.

Hükümet, bir İngiliz filosunun Beşik Koyu ya da Dedeağaç'a gönderilmesini talep etmemekle beraber, filonun bölgeye gönderilmesinİ, barışı korumanın garantisi olarak memnuniyetle karşılayacak.

Avusturya'ya savaş açmak için sabırsızlanan Sırbistan'ı dizginleme konusunda her türlü çaba harcanıyor. Alman Büyükelçisi sözlü bir notayla Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakının ve Bulgaristan'ın bağımsızlık ilan etmesinin önceden ülkesinin haberi ya da onayı olmadan gerçekleşmiş olduğunu söyledi.

Bu resmi inkârın buradaki Bulgar karşıtı olmaktan ziyade Avusturya ve Alman karşıtı kamuoyunu ne kadar etkileyeceği şüpheli. Avusturya mallarına karşı boykot ilan edildi ve Avusturya dükkânlarının önünü çevreleyen kalabalıklar var.

AVUSTURYA'YA KARŞI BOYKOT İSTANBUL, (10 EKİM, 1908) CUMARTESİ

Şehirde duvarlara yapıştırılan afişlerle, vatanseverlik adına Avusturya, Alman ve Bulgar mallarının satın alınmaması için halka çağrı yapıldı. Dün alışveriş yapmak isteyen bir sürü kişi Avusturya mağazalarına girmemeleri konusunda uyarıldı. Bazı gazetelerde Avusturya aleyhine çok sert yazılar çıktı ve Avusturya ile ticaretin boykot edilmesi istendi fakat bu gazetelerde Alman ve Bulgar malları konusuna değinilmedi. Gazeteler Mr. Asquith'in nutkunu çok olumlu karşıladılar. *İkdam* gazetesinin başyazarı Ahmed Cevdet, Mr. Asquith'e aşağıdaki mesajı yolladı: "Mr. Asquith'in nutkuyla kanıtlandığı üzere, İngiliz hükümetinin anayasal düzene bağlı Osmanlı hükümetine gösterdiği cömertlik ve kıymetli destekten ötürü tüm Osmanlılar İngiliz hükümetine, Kral'a ve Mr. Asquith'e sonsuz şükranlarını sunarlar. Yaşasın İngiliz milleti."

Nutkun bir özetini yayınlayan *Sabah* gazetesi de şunu ekliyor: "Uygarlığın hamisi İngiltere, çok yaşa."

Dün sabah Alman Büyükelçisi Baron Marschall von Bieberstein'ın Sadrazam'a sunduğu yazılı bildiri aşağıdadır:

"Balkan Yarımadası'nda meydana gelen olaylar hakkında Almanya'nın Avusturya-Macaristan ya da başka bir ülkeyle işbirliği içinde olduğuna dair ortalıkta dolaşan söylentileri şiddetle kınamak için Alman İmparatoru tarafından görevlendirildim. Olaylar Almanya'nın görüşü önceden alınmadan ortaya çıkmıştır."

Bildirinin amacı aşikâr. Bildirinin Baron Marschall tarafından Bosna ve Hersek meselesi hakkında Almanya'nın Avusturya'ya karşı takındığı tutumun buradaki kamuoyunda yaratmış olduğu son derece kötü etkiyi ve bu etki nedeniyle Avusturya mallarının yanı sıra Alman mallarına da uygulanan boykotu bertaraf etmek için hazırlandığı tahmin ediliyor. Bildiri burada çok konuşuldu ama bir-iki gazetede çıkan olumlu yoruma rağmen, genelde kuşkuyla karşılandı. Alman diplomasisinin bir başka önemli adımı da, yeni rejimle dost olduğunu kanıtlamak için Deutsche Bank aracılığıyla Hazine'ye 200.000 Liralık avans vermek oldu.

Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği bugün Babıâli nezdinde kamuoyunun Avusturya ve Macaristan şirketlerine karşı uyguladığı boykotu protesto ederek yetkililerin boykota son verdirilmesi için girişimde bulunmasını talep etti.

Halihazırdaki krizi çözmek için bir konferans toplama fikri Türkiye'deki resmi çevrelerde gitgide daha az onay görmeye başlarken, Alman çevrelerinde sınırlı bir program dahilinde bir konferans toplama fikri gerekli görülüyor.

The Manchester Guardian, 12 Ekim 1908, Pazartesi, s. 7.

Balkan Krizi

Dün 13 Ekim, Salı öğleden sonra Balkan Komitesi'nin yönetim kurulu Yakın Doğu'daki son durumu değerlendirmek amacıyla geniş katılımlı bir toplantı yaptı. Toplantıdan sonra basına dağıtılan bildirinin bir kısmı aşağıdadır:

"Komite Avusturya'nın oldubittisinin ve Selanik'teki Jön Türk Komitesi ile Makedonya Dahili Teşkilatı arasında teati edilen telgrafların hemen ardından yayınladığı bildirideki tutumunda bir değişiklik yapmamıştır. Şuna şüphe yoktur ki, bu ülkedeki kamuoyunun çok önemli bir kısmı her zaman Bulgaristan'a sempati duymuş ve bu ülkeye dostluk göstermiştir. Türkiye'deki eski rejimin sürekli kışkırtmalarına karşı göstermiş olduğu sabır ve ülkenin kaydettiği gelişme bu ülkede takdirle karşılanmıştır. Bu nedenle, [Bulgaristan'ın] geleceğinin artık tehlikede olmadığına dair güçlü bir umut beslemekte ve yurtdışında bazı çevrelerde Avusturya'nın eylemi ile Bulgaristan'ın aldığı karar arasında bir ayrım yapılarak Bulgaristan aleyhine tavır alınmasını ve şu andaki durumun suçunu Bulgaristan'ın sırtına yükleme çabalarını kınamaktayız. Son durumun esas sorumluluğu Berlin Antlaşması'na taraf olan Avusturya'nın sırtına yüklenmelidir. Eğer [büyük] güçler kuvvetli olan gücün yanında durup güçsüzü suçlayarak sorunu çözmeye çalışırlarsa bu çok büyük bir haksızlık olacaktır.

"Balkan Komitesi'nin Bulgaristan'ın tam bağımsızlığından yana olduğundan hiç kimsenin şüphesi olamaz. Ama şu anda göz önünde tuttuğumuz en öncelikli konu, Jön Türklerin kendi ülkelerinde gerçekleştirdikleri reformların tehlikeye düşmemesidir; [çünkü] şurası apaçık ortada ki, son olaylar [Türkiye'de] henüz emekleme safhasındaki anayasa için [ve kurulmaya çalışılan anayasal düzen için] bir tehdit oluşturmaktadır."

Bildiri şu gözlemle sona ermektedir: "Şunu açıkça ortaya koymak isteriz ki, eğer bir silahlı çatışma çıkacak olursa, bu çatışmayı kışkırtmaktan ve Makedonya'yı yeniden bir kargaşa ortamına itmekten sorumlu olacak olan devlet bu ülkede kendisine gösterilen sempati ve desteği tamamıyla yitirecektir."

Beck-Rzikowsky görevden alınınca Avusturya erkan-ı harbiye reisliğine Kont Franz Conrad von Hötzendorf atanmıştı.

Türkiye'den kısa bir süre önce dönen Balkan Komitesi Sekreteri Mr. W. A. Moore, gözlemlerini içeren bir raporu Komite'ye sundu.

The Times, 14 Ekim 1908, Çarşamba, s. 13.

II. VİYANA KUŞATMASI'NDAN SONRA

BUDİN'İN ELDEN ÇIKMASI

GÖKHAN DİLBAŞ

12 Eylül 1683'te Osmanlı ordusunun yenilgisiyle son bulan II. Viyana Kuşatması'ndan sonra başlayan ve 26 Ocak 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Antlaşması'na kadar yaşanan olaylar dizisinin en önemlisi, Budin'in Kutsal İttifak orduları tarafından kuşatılması ve 2 Eylül 1686'da düşmesidir. Bu önemli sınır kalesinin 145 yıllık bir hâkimiyetten sonra elden çıkması Osmanlı İmparatorluğu'nu birçok bakımdan zora sokmuş, II. Viyana Kuşatması'ndan sonra başlayan Osmanlıların Avrupa'daki çekilme sürecini hızlandırmıştır.

Gyula Benczúr'un "Buda Kalesi'nin Geri Alınışı" adlı tablosu.

(http://hungart.eurowebb.hu/magyar/b/benczur/muvek/index.html).

Budin, bugünkü Macaristan'ın başkenti Budapeşte'nin bir kısmı olan Buda'nın Osmanlılar dönemindeki adıdır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'daki en önemli ve en büyük eyaleti olmasının dışında, Macaristan'daki yönetim ve askeri merkezidir[1] (Dávid, c. 6, 1992: 344). Budin vilayetinin Macaristan, Hırvatistan ve Sırbistan'ın bir kısmını kapladığı ve doğudan gelen malların batıdan gelen eşyalar ile burada değiştirildiği düşünülürse, buranın aynı zamanda çok zengin ve önemli bir ticaret merkezi olduğu da kolaylıkla anlaşılabilir (Schulhof, 2007: 26-27).

Budin'in 1684 yılındaki ilk kuşatmasından iki yıl sonra, yani 1686 yılında ikinci bir kuşatma için başta Habsburglar olmak üzere tüm Av-

rupa devletleri yeniden hazırlıklara başladılar. Bu hazırlıkları hızlandıran olay ise, 1683 yılından beri Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan savaşların hemen hepsinin Kutsal İttifak ordularının lehine sonuçlanması ve İttifak ordularının Budin'i ele geçirmek için kendilerinde yeterli gücü bir kez daha bulmalarıdır. Avusturyalılar günu tahmin edebiliriz. Budin'deki Osmanlı garnizonunun başında ise Arnavut kökenli, 70 yaşında, savaşlarda kendisini ispatlamış olan Abdurrahman Abdi Paşa bulunmaktaydı. Abdurrahman Abdi Paşa'nın yanı sıra yine seçkin bir asker olan İsmail Paşa da kaleyi savunacak olan Osmanlı kuvvetlerini idare edecekti. diğinde şehirdeki ailelerin Belgrad'a nakledilmesi olayı eklenince, şehrin nüfusunda önemli bir düşüş olmuştur (Acsády, c. 7, 1898: 449; Szekfű, c. 4, 1935: 212).

İttifak orduları 12 Haziran'da ileri harekete başladılar. Dük Karl Tuna'nın sağ kıyısında ilerlerken, Elektör Ma-

Dük Karl her ihtimale karşı 3500 kişilik bir birliği Fejérvár civarına gönderir. Bavyeralı ve Sakson askerler Gellért ve Naphegy civarını tutarlar. Böylece bu birliğin mevzilendiği alandan Tuna'ya kadar olan bütün tepelikler ve Lujzamalom'a kadar uzanan bütün arazi kontrol edilebilecek. Osmanlı birliklerinin yapacağı her hareket görülebilecekti.

safında ortaya çıkan ordu komutanı sorunu[2] çözüldükten sonra hazırlıklar daha da hızlanmıştır.

Lorraine Dükü Karl'ın emri altında 24.000 imparatorluk askeri, 7000'in üzerinde Brandenburg'lu yardımcı kuvvet, 4000 Suabiyalı,[3] 3000 frank, ayrıca 8000 Bavyera'lı, 4700 Sakson ve Alman İmparatorluğu'nun çeşitli eyaletlerinden gelen askerler Párkány'daki ordugâhta toplanmıştı. Söz konusu bu kuvvetlerden başka birçok prens ve kont da beraberlerindeki kuvvetlerle beraber orduya katılmıştı. Orduda 14-15 bin kadar Macar askeri de bulunmaktaydı.[4] Bütün bunlardan başka 300 kadar İspanyol askerinin, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen birliklerin ve gönüllü askerlerin de ordu içinde çeşitli saflarda yer aldığı bilinmektedir (Szekfű, c. 4, 1935: 212; Acsády, c. 7, 1898: 448; Kristó-Barta-Gergely, 2002: 302). İttifak güçlerinin sayısının aşağı yukarı 75-80 bin civarında olduğunu tahmin edilebilir.

Bu kadar büyük bir güce karşılık Budin'i savunacak olan Osmanlı kuvvetlerinin sayısı ise azdır. Elimizdeki kaynakların bazıları savunmacıların sayısını 10.000 kişi (Acsády, c. 7, 1898: 449), bazıları 7000 kişi (Szekfű, c. 4, 1935: 212) olarak verir. Ancak Budin'i savunanların sayısının en iyi ihtimalle 10-12 bin civarında oldu-

Kaynaklar, kalenin her türlü savunma unsuru kullanılarak güçlendirildiği konusunda birleşmektedir. Ancak 1684'ten beri devam eden Budin'den göçe, bir de İttifak ordularının Budin'e yaklaştığı haberleri gelximilian ise sol tarafı almış ve İttifak ordularının öncü birlikleri herhangi bir direnişle karşılaşmadan ilerlemelerine devam etmişlerdir. Ayın 19'unda ilk Osmanlı birlikleriyle karşılaşmışlar, yapılan mücadeleden

Son Budin Valisi Abdurrahman Abdi Paşa.

A Magyar Nemzet Története, c. 7, 1898.

sonra Osmanlılar geri çekilmiştir. Bu arada Budin'deki savunucular şehirde bulunan Osmanlı nüfusunun bir kısmını ve Budin'e sığınan komşu eyaletlerdeki kişilerin ailelerini ve eşyalarını önce Csepel adasına, oradan da Belgrad'a nakletmek istemişler, ancak süvari birliklerinin komutanı János Bottyán, birlikleri ve hadûdlarla[5] gece de şalopalarla[6] Csepel adasına bir baskın yaparak ele geçirdiği ganimet ve esirlerle -aralarında Budin valisinin karısı da vardır- beraber geri çekilmiştir (Acsády, c. 7, 1898: 448).

IV. Mehmed -Avcı- (1648-1693).

(http://www.iresimler.com/r-padisah-resimleri-125i-iv.-mehmed-padisah-resimleri-4414.html).

Öncü birlikler bu olaylarla meşgul olurken, Kutsal İttifak orduları da Budin surları altına gelmiş ve surların karşısında, 1684'teki ilk kuşatma temelinde yerlerini almışlardı. Kuşatma planını anlatan kaynaklar, kuşatma ordularının mevzilenmesi hakkında fikir birliği içindedir. Dük Karl her ihtimale karşı 3500 kişilik bir birliği Fejérvár civarına gönderir. Bavyeralı ve Sakson askerler Gellért ve Naphegy civarını tutarlar. Bu kuvveti Maximilian ve Marki Lajos idare edecekti. Bu birliğin mevzilendiği alan Tuna'ya kadar olan bütün tepelikleri ve Lujzamalom'a kadar uzanan bütün araziyi görebiliyordu. Böylece yardıma gelebilecek olan Osmanlı birliklerinin yapacağı her hareket görülebilecekti. Kuşatma ordusunun geriye kalan bütün kuvvetleri 18 Haziran günü kuzeybatı yönünden başlayarak kaleyi aşağı yukarı dört bir yandan sarmış, hendekler ve siperler kazarak istihkâmlarını güçlendirmişti (Acsády, c. 7, 1898: 449-450; Szekfű, c. 4, 1935: 212; Kristó-Barta-Gergely, 2002: 302). Olayları, o günleri bizzat yaşayan ve Budin'de bulunan İszak Schulhof'un[7] yazdıklarından okuyalım: "(...) 446[8] senesinde yer-gök sarsılmaya başladı; İmparator savaş için muazzam bir ordu bir araya getiriyordu. Halk arasında bir takım asılsız haberler de dolaşmaya başladı: mesela, söylenenlere bakılırsa, İmparator Albareale[9] şehrini kuşatma niyetindeydi (...) İmparatorluk ordusu, terk edilen ve savunmasız kalan Budin şehrinin 'nasıl da yalnız başına oturduğunu' haber alır almaz, Şavot Bayramı'nın sona ermesiyle Albareale'den ayrılarak Budin yakınlarına geldi. Askerler yabanarısı gibi şehrin etrafını sardı (...)" (Schulhof, 2007: 74).

Kuşatma, haziran ayının son günlerinde başladı. Ayın 24'ünde kalenin alt kısmında bulunan şehrin dış istihkâmları ve dış mahalleleri kısa bir mücadeleden sonra İttifak ordusunun eline geçti. Ayın 25'inde, geceleyin hem ele geçirilen yerleri tahkim etmek, hem de savunucuları daha da baskı altına almak için yeniden hendekler ve siperler kazılmaya başlandı (Acsády, c. 7, 1898: 450). İttifak güçleri 250 topla sürekli olarak surları dövmüş (Kristó-Barta-Gergely, 2002: 302) ve yaptıkları hücumlarla kaleyi düşürmek istemişler ama Osmanlı kuvvetlerinin şiddetli direnişi sonucunda herhangi bir ilerleme kaydedememişlerdir.

Kuşatma devam ederken, 22 Temmuz'da şehirdeki Osmanlı garnizonunu çok zor durumda bırakan bir olay meydana geldi. Kutsal İttifak ordusunda bulunan Gábor Tüzes'in bazı kaynaklara göre Rum Ateşi benzeri, bazılarına göre ise havai fişek donanımıyla çalışan bombaları veya roketleri ateşlenmiş ve bunlar Osmanlıların şehir içindeki cephaneliğine isabet etmiş, cephanelik havaya uçmuş ve 1500 Türk de hayatını kaybetmiştir. Bu olay aynı zamanda krallık sarayının Tuna'ya bakan yüzünü de yerle bir etmiştir (Acsády, c. 7, 1898: 450; Szekfű, c. 4, 1935: 213; Kristó-Barta-Gergely, 2002: 302). Olayı, Schulhof'un ağzından dinleyelim: "Atılan çok sayıda top ve merminin etkisiyle surların büyük kısmı yerle bir olmuştu. Hatta bir top mermisinin 'barut kulesi' (Almancası Pulverturm) adındaki kuleye isabet etmesiyle büyük bir patlama oldu ve içinde bulunan Türkler cayır cayır yandı. Kulenin etrafında ve patlamanın ulaştığı yerlerde bulunan insanlar da yaralandı." (Schulhof, 2007: 77-78). Cephaneliğin patlaması Budin'in savunmasında bir dönüm noktası olmuş ve o kadar büyük bir etki ya-

Olayları o günlerde Budin'de bulunan İszak Schulhof'un yazdıklarından okuyalım: "(...) İmparatorluk ordusu, terk edilen ve savunmasız kalan Budin şehrinin 'nasıl da yalnız başına oturduğunu' haber alır almaz, Şavot Bayramı'nın sona ermesiyle Albareale'den ayrılarak Budin yakınlarına geldi. Askerler yabanarısı gibi şehrin etrafını sardı(...)"

ratmıştır ki, Gazi Âşık Hasan, Budin Destanı adlı şiirinde de bu olayı söz konusu eder: "(...) Cephane tutuştu, aklımız şaştı/Selâtiyn camiler yandı, tutuştu/Hep sabi sıbyanlar ateşe düştü/Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i (...)" (Saral-Saral, 2001: 76).

Kaynaklar, 27 Temmuz'da büyük bir hücumun yapıldığına, Brandenbug birliklerinin kale burçlarına ulaştığına ve Budin burçlarına ilk defa bir hajdú tarafından sancak dikildiğine dair bilgiler verir. 27 Temmuz'da gerçekleşen bu büyük saldırı 600 Macar ve 4500 (veya 5000) Alman askerinin ölümüne sebep olmuştur (Acsády, c. 7, 1898: 450; Szekfű, c. 4, 1935: 212-213). Schulhof gelişmeleri şu şekilde anlatır: "(...) Hatta mübarek Cumartesi günü sona ererken, uğultuları gece yarısına kadar sürdü. Ama Şabat Hazon gününe kadar surları ele geçiremediler. O gün şansları döndü ve bütün kuvvetleri toplayarak iki kale burcunu ele geçirdiler. Şehir büyük bir felaketin eşiğine gelmişti: tek bir sur parçası veya ufacık bir tabya bile alabilseler, işgal için yeterli olacaktı" (Schulhof, 2007: 76).

1686 yılındaki Budin Kuşatması'nda Kutsal İttifak ordularını yöneten Lorraine Prensi Karl.

A Magyar Nemzet Történele, c. 7, 1898.

27 Temmuz'da yapılan şiddetli hücumdan ve kalenin birtakım yerlerinin ele geçirilmesinden sonra İttifak kuvvetleri Budin Valisi Abdi Paşa'nın Budin'i teslim etmesini istemişler, ancak Abdi Paşa barışın sadece Osmanlı padişahı ile yapılabileceğini söyleyerek bunu reddetmiştir. Bu gelişmeyi Giovanni Paolo Zenarolla da teyit eder. İttifak kuvvetlerinin komutanı Dük Karl'ın Budin Paşası'na teslim olma çağrısı yapan mektubundan ve buna gelen olumsuz cevaptan da bahseder ve savunucuların, sadrazamın yardımcı birliklerle gelmesini ümit ettiklerini söyler (Acsády, c. 7, 1898: 450; Jászay, 1996: 258). Kalenin ve savunucuların durumunu Schulhof'un yazdıklarından okuyalım: "Bu durumda İmparatorluk kumandanı şehir sorumlusuna elçisini göndererek, teslim olmasını ve şehri kendiliğinden buyruğuna vermesini istedi. Böyle yaptığı takdirde İmparator onlara iki misli insaflı davranacaktı: yani Paşa ve ahalisine, karıları ve çocuklarıyla birlikte, üstelik mallarına mülklerine zarar verilmeden, yağmalamalarına fırsat tanınmadan, şehirden ayrılma imkânı verilecekti. Ama eğer teklifi geri çevirir, zıtlaşarak kendiliğinden teslim olmaya yanaşmazsa, işte o zaman iki yaşın üzerindeki kimsenin gözünün yaşına bakılmayacaktı. Buna rağmen Türkler boyun eğmekten yana değildi: tam tersine geriye bir tek Türk kalacağını bilseler bile şehri savaşmadan asla teslim etmeyeceklerine yemin ettiler" (Schulhof, 2007: 76).

Şehri savunan Osmanlı garnizonuna ümit veren asıl olay, Padişah IV. Mehmed'in -Avcı- (1648-1693), Sadrazam Süleyman Paşa'yı (Sarı) 60.000 kişilik büyük bir ordunun başında Budin'e yardıma göndermesi ve bu kuvvetin Budin'e yaklaşmakta olmasıdır (Kristó-Barta-Gergely, 2002: 302; http://nol.hu/cikk/28583/). Yardıma gelen Osmanlı ordusunun öncü birlikleri 8-10 bin yeniçeri ve 5000 sipahiden oluşuyordu (Acsády, c. 7, 1898: 452). 3 Ağustos günü başlayan genel hücumda da şehir yine büyük bir direnişle savunulmuş ve İttifak kuvvetlerinin şehri ele geçirmesine izin verilmemiştir (Acsády, c. 7, 1898: 452).

Yardımcı Osmanlı birlikleri 25 Temmuz'da Budin'e 25 fersah (yaklaşık 60 km) yakınlığa erişmiş (Schulhof, 2007: 77) ve öncü kuvvetler 8 Ağustos'ta Kutsal İttifak kuvvetlerinin karargâhına yaklaşmıştır. Bu birlikler ve Tatarlar, beraberlerinde getirdikleri ikmal malzemesi taşıyan develerle beraber Budin şehrini gören hâkim tepelere mevzilenmişlerdir. Bunu gören Dük Karl özellikle Gellérthegy'in güneyini tahkim ederek, Osmanlı birliklerinin saldırısına karşı önlem aldı. Kuşatma ordusunun güvenliği tehdit edilir olmuş, ancak asıl Osmanlı birlikleri sadrazamın emrinde arkadan geldiği için bu

Macaristan'daki önemli Osmanlı kaleleri ve stratejik noktalar.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Resim:Macaristan.jpeg.

öncü birlik İttifak ordusuyla herhangi bir çarpışmaya girmemiştir (Acsády, c. 7, 1898: 452; Szekfű, c. 4, 1935: 213; Kristó-Barta-Gergely, 2002: 302). Iszak Schulhof yaşananları şu şekilde anlatır: "Büyük ve tam teçhizatlı bir orduyla en kısa sürede yardıma geleceğini mektupla bildiren Vezir-i Azam Türklere cesaret vermişti. Gerçekten de Av ayı sonuna doğru, atlılar ve her biri deneyimli diğer askerlerden oluşan 30 bin kişilik ordusuyla Vezir bölgeye ulaştı. Beraberindeki kuvvetleriyle Budin'in tam karşısına gelen bir tepeye konuşlandı. İmparatorluk ordusuna karşı taarruza geçmek maksadıyla oraya mevzilenmişti, ancak amaçlarına ulaşamadılar, çünkü İmparatorun ordugâhı, etrafı surlarla çevrili bir şehir misali, çalı-çırpıdan oluşan bir siper (Almancası verschanzt) arkasında gizlenmişti. Kumandan, Padişah'tan ilave güç göndermesini istedi ve böylece 20 bin yeniçeri daha emrine verildi (...)" (Schulhof, 2007: 77).

20 Ağustos günü, şafak vaktinde yardımcı Osmanlı birlikleri Budin kalesine girmek için harekete geçti. Gizli bir şekilde ilerleyerek Városmajor'a kadar sokuldular ve kaleye o gün 2000-3000 yeniçeri girmeyi başardı. Kaynaklar ayın 29'unda 3000 kadar yeniçerinin daha savunuculara katılmak üzere kaleye gönderildiğini söyler. Bütün bunlardan başka, Macar hafif süvari birlikleri de Osmanlı ordugâhını sürekli olarak rahatsız ediyordu (Acsády, c. 7, 1898: 452; Szekfű, c. 4, 1935: 213; Kristó-Barta-Gergely, 2002: 302-303). Osmanlıların bütün çabalarına rağmen kaleye istenildiği kadar asker sokulamamış ve kaleye girenler de şehrin savunucularına yeteri kadar yardımcı olamamışlardır. Gelişmeler hakkında Schulhof şunları yazmıştır: "(...) Ordusunu tepeye konuşlandırdıktan sonra, 2 bin tecrübeli savaşçıyı bir araya getirerek İmparator'un ordugâhına baskın yapmalarını emretti. İçlerinden 600 kadarı şehre girmeyi başardı" (Schulhof, 2007: 77).

Durumun kendi aleyhlerine dönmekte olduğunu hisseden Dük Karl 1 Eylül'de savaş meclisini toplamış, uzun süren durum değerlendirmelerinden sonra ertesi gün, yani 2 Eylül günü genel bir hücumun yapılmasına karar verilmiştir. 2 Eylül günü öğle vakitlerinde 1200 kadar İsveç askeri gelmiş -bazı kaynaklara göre 2000 (Szekfű, c. 4, 1935: 213)- ve İttifak güçlerine katılarak daha da güç kazanmalarını sağlamıştır (Acsády, c. 7, 1898: 452). Eğer bu son hücumda da kale düşmeseydi, çok büyük bir ihtimalle İttifak kuvvetlerinin Budin önlerinden çekileceğini veya Sadrazam Süleyman Paşa'nın ordusuyla bir savaşa gireceğini öngörebilirdik.

2 Eylül 1686 günü öğleden sonra, saat dört civarlarında Kutsal İttifak orduları bütün güçlerini birleştirip hücum kolları oluşturmuşlar ve saat beş civarlarında top atışlarıyla kaleye her yönden genel bir hücum başlatmışlardır. Kaynakların bir kısmı kaleye yapılan bu son hücumun öğleden sonra saat üç civarlarında başladığını yazar. Kalenin kuzey surlarına Lorraine Dükü Karl'ın kuvvetleri hücum ederken, aynı anda güney surlarına ise Maximilian ve Lajos'un kuvvetleri hücum etmiştir. Kale surlarına o kadar büyük bir kuvvetle yüklenilmiştir ki, bu büyük kuvvetin karşısında Osmanlı garnizonunun savunması yetersiz kalmıştır. Bu hücumu Italyan subay Paolo Amerighi şu şekilde anlatır: "Bizimkiler gerçekten aslanlar gibi savaşıyorlar (...) Türkler ise bataryaları kendiliklerinden bir adım geri atmadan kaplanlar gibi savunuyorlar (...)" (Acsády, c. 7, 1898: 452; Szekfű, c. 4, 1935: 213; http://nol.hu/cikk/28583/).

Dük Karl'ın kuvvetleri Estergon burcu civarındaki kıran kırana mücadeleden sonra şehre girdiler ve iç burçları zapt ettiler, şiddetli çarpışmalardan sonra Dísz-tér ve krallık sarayına giden yolları da ele geçirip kontrol altı-

na aldılar. Zenerolla şehre giriş anını şu şekilde anlatır: "Savunucuların dikkatini dağıtmak için Hıristiyanlar, Sadrazam'a karşı harekete geçiyormuş gibi göründüler, bunun yerine iki taraftan koordineli bir hücumla son savunma hattını da kırdılar ve 45 dakikalık kanlı bir savaştan sonra tahkim edilmiş şehri ele geçirdiler" (Jászay, 1996: 259). Bu sırada kalenin güneyinden hücuma geçmiş olan Bavyeralı kuvvetler ise krallık sarayının batı kısmında çarpışmakta ve daha ağır bir şekilde ilerlemekteydi. Ancak Dük Karl'ın birliklerinin şehre girdiği haberini duyunca o bölgedeki çarpışmalar şiddetlenmiş, sonunda direniş kırılarak, İttifak ordularının birlikleri şehre güney kanadından da girmeye başlamıştır. Kaleyi savunan Abdurrahman Abdi Paşa ise Iskolatér denilen yerde askerlerini toplamış ve kaleye giren Kutsal İttifak kuvvetleriyle son ana kadar mücadele etmiştir. Bazı kaynaklar paşanın Hess András tér'e kadar çekildiğini söyler. Budin'in son valisi olan Abdurrahman Abdi Paşa, İttifak kuvvetlerinin son hücumunda hayatını kaybetmiştir. Budin'in Osmanlıların elinden çıkmasından çok sonra şehre yerleşen Macarlar, Abdurrahman Abdi Paşa'nın yaptığı kahramanlıkları yüzyıllar boyunca unutmamışlar ve hayatını kaybettiği yere, üzerinde şu ifadelerin olduğu bir mezar taşı dikmişlerdir: "145 yıllık Türk egemenliğinin son Budin Valisi Abdurrahman Avni Arnavut Paşa, bu yerin yakınında 1686 Eylül ayının ikinci günü öğleden sonra yaşamının 70. yılında maktul düştü. Kahraman düşmandı, rahat uyusun" (Talay, 2001: 39). Kaleye, saraya ve şehrin iç kısımlarındaki evlere ve sokaklara çekilen şehir ahalisi ve Osmanlı askerleri akşama kadar mücadele etmişler ama sonunda akşam saat altı civarlarında şehir tamamıyla Kutsal İttifak ordularının eline geçmiştir (Acsády, c. 7, 1898: 452-453; Szekfű, c. 4, 1935: 213; Kristó-Barta-Gergely, 2002: 303; Dávid, c. 6, 1992: 345; Yusufoğlu, 2006: 19; http://nol.hu/cikk/28583/). Dük Karl'ın 2 Eylül'deki hücumu anlatan bildirisinde ise, Sadrazam Süleyman Paşa'nın 60.000 kişilik ordusuyla Kamaraerdő'ye doğru ilerlediği, ancak saldırıya geçmeyip, savaşmadan geri döndüğü vurgulanır ve şöyle denilir: "Sanki sadece Buda'nın (Budin) düşüşünün ve Hıristiyan ordusunun şerefinin tanığı olmak için gelmişti" (http://nol.hu/cikk/28583/). Olayları bir de Budin'in içinde olup gelişmeleri bizzat yaşayan Schulhof'un gözlemlerinden okuyalım: "(...) Dehşet verici hareketlerle bir anda şehrin içine daldılar. Şiddetle çarpışan kılıçların gürültüsü, bağrışan ve ağlaşan insanların çığlıklarıyla karışıp semaya kadar yükseldi" (Schulhof, 2007: 78-79).

Budin'in 145 yıllık Osmanlı hâkimiyetinden sonra Kutsal İttifak ordularının eline geçmesi, büyük bir katliamı da beraberinde getirdi. Kaynakların bir kısmı Dük Karl'ın yetki verdiği Elektör Maximilian'ın merhamet edip, en azından kale içindeki saraya sığınıp teslim olanların hayatını bağışladığını söylese de (Szekfű, c. 4, 1935: 213), büyük bir kısmı şehirde öldürülmeyen, esir edilmeyen insan, yakılmayan, yağmalanmayan ev kalmadığını söyler. Bu olaylar sırasında şehir alevler içerisinde kalmış ve yangın o kadar büyümüştür ki, 3 Eylül günü tüm şehri sarmıştır. Zenarolla yangın hakkında şunları söyler: "Bütün kale küle dönerek yanıp gitti, orada bulunabilen tek bir ağaç parçası dahi bundan kurtulamadı" (Jászay, 1996: 259). Giovanni Francesco Gemelli Careri de şehirdeki büyük yangından bahseder, şehir "kül, duman ve kanla kaplandı" der (Jászay, 1996: 262). Dük Karl'ın tanıklığına göre de, bir tek ikametgâh dahi ayakta kalmamıştır. Sadece Kral Mátyás Kilisesi, Osmanlılar zamanında cami olan Meryem Ana Kilisesi ve birkaç tane ambar yanmaktan son anda kurtulmuştur (Acsády, c. 7, 1898: 453). Şehirdeki yangın o kadar büyüktür ki, 3 Eylül'de gerçekleşen Te Deum denilen Şükran Ayini, Bavyera elektörünün ordugâhında yapılmak zorunda kalınmıştır. Ertesi gün, yani 4 Eylül günü toplanan savaş meclisinde Dük Karl yağma ve hırsızlık yapılmasını yasaklamış, yangının söndürülmesini ve cesetlerin toplanmasını emretmiştir. Paolo Amerighi'ye göre, toplanan Hıristiyan cesetleri gömül-

G. Houfnagel'in 1617'de Buda ve Peşte'yi gösteren bir gravürü.

İslam Ansiklopedisi, c. 6, 1992: 345.

Dük Karl'ın 2 Eylül'deki hücumu anlatan bildirisinde ise Sadrazam Süleyman Paşa'nın 60.000 kişilik ordusuyla Kamaraerdő'ye doğru ilerlediği, ancak saldırıya geçmeyip, savaşmadan geri döndüğü vurgulanır ve şöyle denir: "Sanki sadece Buda'nın düşüşünün ve Hıristiyan ordusunun şerefinin tanığı olmak için gelmişti."

Son Budin Valisi Abdurrahman Abdi Paşa'nın mezarı (Macarca tarafı).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Resim:Abdurrahman Abdi Pasa.JPEG.

Son Budin Valisi Abdurrahman Abdi Paşa'nın mezarı (Türkçe tarafı).

(http://tr.wikipedia.org/wiki/Resim:Abdurrahman Abdi PasaMezartasiA.JPG)

Macarlar, Abdurrahman Abdi Paşa'yı unutmamışlar ve hayatını kaybettiği yere bir mezar taşı dikmişlerdir: "145 yıllık Türk egemenliğinin son Budin Valisi Abdurrahman Avni Arnavut Paşa, bu yerin yakınında 1686 Eylül ayının ikinci günü öğleden sonra yaşamının 70. yılında maktul düştü. Kahraman düşmandı, rahat uyusun."

müş, diğerleri ise Tuna nehrine atılmıştır (http://nol.hu/cikk/28583/). Amerighi'nin bu kaydını Careri de doğrular (Jászay, 1996: 262). Kaynaklar, kuşatma sırasında savunuculardan 3000'in üzerinde -büyük kısmı 4000 kişi der- kişinin öldüğünü, 6000 Türk, Yahudi, kadın ve çocuğun İttifak kuvvetlerinin eline geçip esir edildiğini söyler[10] (Acsády, c. 7, 1898: 453; Kristó-Barta-Gergely, 2002: 303; http://nol.hu/cikk/28583/). Olayları Schulhof'tan okuyalım: "Ben de hemen beni takip etmelerini söyledim. Sinagogun avlusundan çıktık, dışarısı katledilmiş insan doluydu; her yerde sünnetlisi, sünnetsizi bir yığın ceset seriliydi. Yolda ilerledikçe kargaşa çoğalıyordu; hem önümüzde, hem arkamızda çarpışma halinde yığınla Türk ve İmparatorluk askeri vardı (...)" (Schulhof, 2007: 83). Sefere katılan Marsigli Kontu Luigi Ferdinando, şehirde bulunan kütüphaneden (Corvina)[11] yağmadan ve yangından kurtarabildiği bütün eserleri toplamıştır (Szekfű, c. 4, 1935: 213).

Sadrazam Süleyman Paşa ise şehrin düştüğü gün emrindeki kuvvetlerle beraber Budin'e bir hayli yaklaşmıştı. Fakat şehrin akıbetini öğrenince geç kaldığını anlamış ve geri dönme kararı almıştır. Asıl Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olduğunu ve taarruza geçeceğini sanan İttifak kuvvetleri ise tahkimatlarını daha da sıklaştırma telaşı içine girmiş ama herhangi bir taarruz olmamıştır. Durumu İttifak kuvvetlerine esir düşen ve o sırada ordugâhlarında bulunan Iszak Schulhof'tan dinleyelim: "Şafak söker sökmez Türkler'in yeni bir taarruz için hazırlandıkları haberi geldi. Herkes çadırından fırladığı gibi ordugâh sınırına yığıldı; beni çadırda tek başına bırakmışlardı. Geri döndüklerinde güneş çoktan doğmuştu; haber de asılsız çıktı. Tepebaşına konuşlanan Vezir'in ordusunun harekete geçtiğini gören nöbetçi askerler hemen alarm vermişlerdi. Ama aslında savaşı kaybettiğini anlayan Vezir geri çekilmek üzere harekete geçmişti" (Schulhof, 2007: 90).

Budin'in 145 yıllık Osmanlı hâkimiyetinden sonra Avrupalı kuvvetlerin eline geçmesi Osmanlı İmparatorluğu'nda derin bir üzüntü yaratırken, Avrupa devletlerinin başkentlerinde büyük bir mutluluğa sebep oldu. Hatta Papa, Budin'in geri alınışı olan 2 Eylül gününün ilk Macar Kralı Aziz István'ın (997-1038) anısına kutlanmasını istedi (Szekfű, c. 4, 1935: 214). Ferencz Pápai-Páriz bu önemli olayı günlüğüne şu notla işlemişti: "(...) Alman imparatoru çok kanla da olsa Buda'yı (Budin) aldı (...)" (Acsády, c. 7, 1898: 454). Şehrin düşüşüyle beraber aşağı yukarı bir buçuk

yüzyıl süren Osmanlı hâkimiyetinin kültürel varlıkları yok olmuş ve Macar Rönesansını başarıyla hayata geçiren Kral Mátyás'ın (1458-1490) şehrinde, Avrupa kültürünün maddi değerleri kendilerini yeniden hissettirme imkânı bulmuştur.

1683 yılına kadar Avrupalı devletlerinin temel amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarındaki ilerleyişini elden geldiğince önlemekti, ancak 1683 yılından sonra bu amaç bir kenara bırakılmış ve Osmanlıları Avrupa topraklarından geri püskürtme amacı güdülmeye başlanmıştır. Viyana bozgunu ve Budin'in elden çıkışı Avrupalı devletlere güç ve güven veren, Osmanlı İmparatorluğu adına ise ciddi toprak kayıplarına yol açan ve esaslı birtakım reformlara girişilmesini sağlayan gelişmelerdir. 1683 yılından 1699 yılına kadar geçen aşağı yukarı on altı yıllık süre zarfında Osmanlı ve Avrupalı kuvvetler birçok kez karşı karşıya gelmiş ve birbirlerini sınamışlardır. Bu karşı karşıya gelişlerin en önemlisi, hiç kuşku yok ki Budin'de gerçekleşmiştir.

Macaristan'daki en büyük Osmanlı garnizonu Budin'de bulunmakta, Osmanlı yönetimindeki Macar toprakları buradan idare edilmekteydi ve Budin paşalarının gelişen olaylar üzerinde son derece etkin bir rol oynadıkları bilinmektedir. Budin, Osmanlıların Avrupa'daki en büyük rakibi olan Habsburg İmparatorluğu'na en yakın konumdadır, buradaki paşalar Habsburg İmparatorluğu'nun her türlü faaliyetini gözlemleyip İstanbul'a rapor etmektedir. Dolayısıyla buranın elde tutulması Osmanlı İmparatorluğu adına hayati bir önem taşımaktadır. Burası kaybedilecek olursa, Osmanlılar Belgrad'a kadar tutunamazlar ve Macaristan ve Avrupa'daki varlıkları çok zor bir konuma düşerdi. Budin, 1686 yılında İttifak kuvvetlerinin eline geçmeseydi, Osmanlı orduları Viyana önlerinde yenilgiye uğrayıp çekilmesine rağmen toprak kayıpları belki de o kadar büyük olmayacak ve kaybettikleri toprakları da kısa bir zamanda yeniden elde edebileceklerdi. Ancak Budin'in kaybı bütün bu ihtimalleri suya düşürmüştür.

Osmanlıların yüzyıllardır binbir çabayla elde ettikleri en önemli kaleler ve Osmanlı varlığının Avrupa'daki temel noktaları olan mevkiler özellikle Budin'in kaybından sonra daha hızlı bir şekilde elden çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Budin'i kurtarmak için her türlü girişimi denemiş ama İttifak kuvvetlerinin çok güçlü olması ve yardımcı birliklerin biraz gecikmesi sonucunda bu önemli şehri ve sınır kalesini kaybetmiştir. Budin'in kaybı Osmanlılar için telafisi mümkün olmayan derin yaralar açmış, Karlofça Antlaşması'na giden süreci hızlandırmış ve yüzyıllardır Avrupa devletlerinin düşünce sisteminde var olan ve politikalarını belirleyen güçlü Osmanlı görüntüsü de yavaş yavaş silinmeye başlamıştır.

GÖKHAN DİLBAŞ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ HUNGAROLOJİ ANABİLİM DALI DOKTORA ÖĞRENCİSİ

KAYNAKLAR

Acsády, Ignácz, *A Magyar Nemzet Története*, cilt: 7, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1898, Budapest.

Dávid, Géza, "Budin" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, cilt: 6, 1992, İstanbul.

Hóman, Bálint és Szekfű, Gyula, *Magyar Történet*, cilt: 4, Harmadik Változatlan Kiadás, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935, Budapest.

Jászay, Magda, *A Kereszténység Védőbástyája-Olasz Szemmel Olasz Kortárs Írók a XV - XVIII. Századi Magyarországról*, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. 1996, Budapest.

Kristó, Gyula-Barta, János-Gergely, Jenő, *Magyarország Története Előzmények 2000-ig*, Pannonica Kiadó, 2002, Budapest.

Saral, İsmail Tosun-Saral, Emre, *Macarlar ve Tuna Hakkında Yazıları Şiirler (1300-2000)*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları No: 3, İkinci Basım, Nisan 2001, Ankara.

Schulhof, Iszak, *Avrupa'da Osmanlı Damgası, Budin Destanı*, çev: Elçin Kumru, 1. Baskı, Ekim 2007, İstanbul.

Talay, Birsen, "Zselemben Sok Kicsi Alma Van, Cebimde Çok Küçük Elma Var", *Tarih ve Toplum*, cilt: 36, sayı: 215, Kasım 2001, İstanbul

Yusufoğlu, Hicran, "Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri", 2123 sayı: 59, 2006, Ankara.

Yusufoğlu, Hicran, "Müzikle Uğraşmanın Yararları, Osmanlı-Macar İlişkileri", *Tarih ve Toplum*, cilt: 36, sayı: 215, Kasım 2001, İstanbul.

http://nol.hu/cikk/28583/

DİPNOTLAR

1 Macaristan'da 1526'dan sonra esas itibariyle üç iktidar sahası oluşmuştur. 1- Osmanlı egemenliğindeki kısım: Macaristan'ın ortasında, üçgen şeklinde, Nógrád'dan aşağı Tuna ve Szava nehrine kadar, Balaton gölünden Temeskö'ze kadar uzanan sahayı içine alır, idari ve askeri merkezi Budin kalesidir. 2- Krallık Macarısıan'ı: Adriyatik Denizikıyısından Szatmár iline kadar ülkenin batı ve kuzey kısmından oluşur ve yönetim merkezi Pozsony'dur. 3- Erdel Beyliği; Máramaros'tan Karánsebes Banlığı'na ve Nagyvárad'dan Székelyföld'e kadar uzanan sahadır ve yönetim merkezi Gyulafehérvár'dır. Osmanlı idaresindeki kısım 1614'te dört eyalete ayrılmıştır. 1- Budin eyaleti. Sancakları şunlardır: Semendire (Szendrő), Sirem (Szerém), Kupan (Koppány), Şimontornya (Simontornya), İstolni Belgrad (Székesfehérvár), Estergon (Esztergom), Novigrad (Nógrád), Seçen (Szécsény), Seksar (Szegszárd), Mohaç (Mohács). 2- Temesvár eyaleti. Sancakları şunlardır: Lipova (Lippó), Çanad (Csanád), Göle (Gyula), Moldova, Yenő (Jenő); 3- Kanije eyaleti. Sancakları şunlardır: Zigetvar, (Szigetvár), Peçuy (Pécs), Pojega (Pozsega); 4-Eğri vilayeti. Sancakları şunlardır: Seyedin (Szeged), Solnok (Szolnuk), Haivan (Hatvan). Osmanlılar 27 Ağustos 1660'ta Nagyvárad'ı da alarak Macaristan'daki son vilayetlerini tesis ederler (Yusufoğlu, 2001:37).

2 Bavyeralı Elektör (Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda seçme yetkisi olan prenslerden her biri) Emmanuel Maximillan (Macarcası Emánuel Miksa), Lorraine Dükü Karl'ın (Macarcası Károly) emri altında çarpışmak istemiyordu. Üstelik hedefin öncelikle Budin değil, Székes-Fehérvár veya Eğri olması gerektiğine inanıyordu (Acsády, c. 7, 1898: 446). Ancak sonunda Maximillan da öncelikle Budin'in ele geçirilmesi fikrine inanmış ve sefere katılma kararı almıştır.

3 Sunbiya: Güneydoğu Almanya'da ortaçağ dükalığı.

4 Esasında Macarlar safında bu orduya ilk katılan, Markı János Eszterházy komutasındaki 3000 kişilik bir Macar birliğiydi. Ancak sonradan Kont György Erdődy'nin, Estergon Süvari Komutanı János Bottyán'ın ve sonunda Pálffy, Balassa, Batthyányi, Czobor, Koháry ve Csáky'nin de bütün birlikleri ile Kutsal İttifak ordusuna katılmasıyla Macarlarınsayısısefergününe kadar artmıştır (Szekfű, c. 4, 1935: 212; Acsády, c. 7, 1898: 448; Kristó-Barta-Gergely, 2002: 302).

5 Hajdú: Yaya asker.

6 Şalopa: Tek direkli yelkenli gemi.

7 Iszak Schulhof, Budinli bir Yahudidir ve 1686 yılında yaşanan olayların bizzat görgü tanığıdır. Kendisi Budin'in ele geçirilişinden sonra bir Avusturya subayının eline düşmüşse de mucize sayılabilecek bir şekildeölümden kurtulmuştur ve bu olayın anısı için Budin kuşatmasınıanlatan bir hatıra yazmaya karar vermiştir (Schulhof, 2007: 28-29).

8 1686 senesinde.

9 Albareale: Fejer(Zigetvar)

10 Careri, son hücumda Hıristiyanlar arasından 500 kişinin öldüğünü, 400 kişinin ise yaralandığını, savunucuların kayıplarının 3500 olduğunu söyler; bunun dışında, aralarında 2000 genç erkeğin de bulunduğu Viyana'ya gönderilen 2500 esirden de bahseder (Jászay, 1996: 262).

11 Careri, o zamanın Avrupa'sında en güzel ve en zengin koleksiyonlardan biri olan Kral Mátyás'ın kütüphanesinden ve güzel bir şekilde inşa edilmiş ama tamamıyla harabe haline gelmiş katedralden de söz eder (Jászay, 1996: 262).

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞ SÜRECİNDE

SOLUN MUHALEFETİ VE GİZLİLİK

AHMET BİLLUROĞLU

KKTC'nin kuruluş hazırlıkları KTFD'nin kuruluşundaki gibi olmamıştı. Tüm partileri kapsayacak bir konsensüs aranmamış ve KKTC'nin ilan hazırlıkları sol partilerden gizlenmişti. Kıbrıs sorunundaki gelişmelerin KKTC'nin ilanını kaçınılmaz hale getirdiği savunulmuş olmasına rağmen hazırlıkların ülkede %47'lik bir kitleyi temsil eden iki sol partiden gizli tutulmuş olması düşündürücüdür. BM'nin kararı üzerine yeni bir devlet kurmak muhalefet tarafından çare olarak değil, sorunu daha da düğümleyen bir adım olarak görülmüştü.

1974 I. ve II. Barış Harekâtları sonrası Kıbrıs sorununun çözümü için girişimler devam etmekteydi. 1977 Denktaş-Makarios ve 1979 Denktaş-Kiprianou Doruk Anlaşmaları'nda taraflar iki bölgeli, siyasi eşitliğe dayalı ve Türkiye ile Yunanistan güvencesinde bir federasyon çözümünde ilke olarak anlaşmışlardı. Üzerinde uzlaşılan model, ayrılık yerine bütünlüğü temel alan bir ortak devletti.[1]

1975 yılında kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti esasta yukarıda ortaya konan Federal Kıbrıs'ın Türk ayağını oluşturmaktaydı. Türk tarafı iki bölge temelinde uzlaşmaya hazırdı. Bu süreçte KTFD iç siyasetinde politikalarını ortaya koyan siyasi partiler Kıbrıs sorunu konusunda da belirli görüşleri savunmaktaydı. Özellikle iki sol parti, Toplumcu Kurtuluş Partisi ve Cumhuriyetçi Türk Partisi, Türk toplumunda federasyonu en çok seslendiren partilerdi. 1981 yılında yapılan genel seçimlerde bu iki parti neredeyse oyların %50'sine yaklaşarak 40 kişilik parlementoda 19 milletvekilliğini kazanmıştı.[2] Ulusal Birlik Partisi ve Devlet Başkanı Rauf Denktaş'ın izlediği politikalara karşı getirdikleri eleştiri ve muhalefetle güçlenen bu iki sol parti, Kıbrıs'ta anlaşmaya varılamamasının en büyük sorumlularından biri olarak Rauf Denktaş'ı görmekteydi.

KTFD iç siyasetinde durum böyleyken, Türkiye'de 12 Eylül 1980'den itibaren Kenan Evren'in devlet başkanlığında oluşan askeri yönetim sürmekteydi. Türkiye bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye ülkelerle sorun yaşamaktaydı. İşte bu sorunların tam da düğüm olduğu bir dönemde, Yunanistan'da Papandreu genel seçimleri kazanmıştı. 1981'de Yunanistan'da Papandreu'nun başbakanlığa gelmesi ve hemen ar-

15 Kasım 1983, KKTC'nin parlamentoda ilanı.

Hürriyet 16 Kasım 1983

dından AET'ye tam üye olması ile Türkiye'nin AET ile en sorunlu olacak dönemi de başladı. Papandreu'nun politikalarının da etkisi ile AET, Türkiye'deki askeri yönetime yönelik dışlayıcı ve eleştirel bir tutum içine girdi. Papandreu'ya göre, Türkiye adadaki askerlerini çekmeden hiçbir konu ele alınmamalıydı.[3]

görüş doğrultusunda da birçok siyasi gelişme ve karar üretildi.

İşte böyle bir ortamda 17 Haziran 1983 tarihine gelindi. Kamuoyunun belirli bir kesimindeki tepki bu tarihte meclise yansıdı ve meclis, tarihi karar olarak kabul edilen self-determinasyon kararını aldı. Böylece

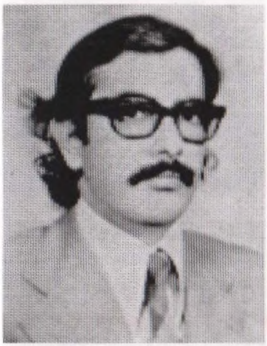
bölünmeye karşı olan TKP üyelerinin self-determinasyon kararına olumlu oy vermiş olmalarıdır. TKP milletvekillerinin bu tercihinde bize göre iki etken rol oynamış olabilir. Bu etkenlerden biri, o dönemdeki TKP yöneticileri için self-determinasyon kararının Kıbrıs'ta ayrılık için kullanılmayacağına inanılıyor olmasıy-

Özker Özgür, "(...) UBP ağırlıklı koalisyon hükümeti, UBP'nin kuzeyde ayrı devlet kurma yani NATO'nun istediği biçimde çift ENOSİS'in gerçekleşmesi yönündeki politikası doğrultusunda bir adım atmaktadır ve açıkça 'konfederasyona açık ayrı devlet' diyerek federasyon tezinden vazgeçtiğini açıkça ilan etmektedir. Bu, (...) 'bağımsızlık' adı altında Kıbrıs'ı NATO'ya yutturma politikasıdır (...)"

Böylece Yunanistan destekli Rum yönetimi, politika değişikliğini BM Genel Kurulu'na taşıdı. İzledikleri diplomasi çalışmaları sonucunda, genel kuruldan istedikleri gibi bir karar çıkardılar. 13 Mayıs 1983 tarihli kararda, adadaki tüm "işgal güçlerinin" çekilmesi, Kıbrıs Rum göçmenlerin evlerine geri dönmeleri ve sorunun çözülmesi için uluslararası bir konferans toplanması gerektiği konularını içeren maddeler vardı.[4]

Papandreu ve Kiprianou toplumlar arası görüşmeleri göz ardı etmişlerdi. Sorunu sadece üye bir devletin topraklarının işgali olarak gören bu kararı BM Genel Kurulu'na kabul ettirmişlerdi. BM Genel Kurulu'nda Rum yönetimi Kıbrıs Cumhuriyeti olarak bulunuyordu. Bu nedenle Türk toplumu adına temsilci yoktu.

Bu durum BM Genel Sekreteri'nin 1975'ten beri sürdürdüğü arabuluculuk çabalarıyla da çelişiyordu. Kıbrıs sorunu toplumlar arası görüşmelerden çıkmış, uluslararası platforma taşınmıştı. Türk toplumu adına temsilcinin bulunmadığı ve açıkça Türkiye'nin hedef gösterildiği 13 Mayıs 1983 tarihli BM kararından sonra, KTFD yönetiminde büyük bir tepki oluştu. Bu tarihten sonra Kıbrıs Türk toplumunda, uluslararası alanda konumunun bağımsız bir devlet olması görüşü hâkim olmaya başladı. Bu

CTP Lefkoşe Milletvekili Özker Özgür: KKTC'nin ilanına en sert muhalefet yürüten isimlerden biriydi.

Kıbrıs Türk Federe Meclisi Albümü 1977

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar sürecek olan hazırlık dönemi başlamış oluyordu.

SOL PARTİLER KARŞI ÇIKIYOR... NEDEN?

KTFD parlamentosunda self-determinasyon kararı alınırken dikkat çeken nokta, Cumhuriyetçi Türk Partisi'nin 6 milletvekili ile bu karara ret oyu vermesiydi. CTP'ye göre, self-determinasyon kararı Kıbrıs Türk toplumunu 1977-1979 Doruk Anlaşmaları'nda belirtilen esaslara dayalı bir devletten öte, Kıbrıs'ta ayrılığa yol açabilecek tehlikeler içermekteydi.

Bu karar sürecinde dikkat çeken bir başka konu da tıpkı CTP gibi doruk anlaşmalarını savunan ve Kıbrıs'ta

dı. Diğer etken ise, TKP içinde bazı siyasilerin parti politikalarından ayrı ve gizli olarak Rauf Denktaş'a yakın kişilerle birtakım senaryolar içinde bulunmuş olmalarıydı. Rauf Denktaş'ın KKTC'nin ilanı öncesinde, "Çünkü, TKP'nin içinde de biz hücremizi kurduk (...)" şeklindeki açıklamasından da anlaşılacağı üzere, TKP üzerinde büyük bir oyun oynanmıştı,[5] KKTC'nin ilanına dönük olan bu hücre çalışması, tahminimize göre çok önceden başlamış olmalıydı.

Self-determinasyon kararı sonrasında sürecin bağımsız bir devlete doğru olacağını görerek bu karara karşı çıkan CTP'ye göre temel gerekçe, bağımsızlık adı altında Kıbrıs'ın emperyalist devletler aracılığı ile NATO'ya bağlanacak olmasıydı. Sol bir parti olarak NATO'ya karşı çıkan CTP'nin Genel Başkanı Özker Özgür bu durumu daha önceden, 21 Mart 1983 tarihinde çok net olarak şöyle ortaya koymuştu. "(...) UBP ağırlıklı koalisyon hükümeti, UBP'nin kuzeyde ayrı devlet kurma yani NATO'nun istediği biçimde çift ENOSİS'in gerçekleşmesi yönündeki politikası doğrultusunda bir adım atmaktadır ve açıkça 'konfederasyona açık ayrı devlet' diyerek federasyon tezinden vazgeçtiğini açıkça ilan etmektedir. Bu politika emperyalizmin güdümünde 'bağımsızlık' adı altında Kıbrıs'ı NATO'ya yutturma politikasıdır ve iki toplu-

Denktaş KKTC'nin ilanından sonra New York'a gitmek için Yeşilköy Havaalanı'na geldiğinde Orgeneral Recep Ergun ve İstanbul Valisi Nevzat Ayaz tarafından ağırlanırken.

Hürriyet 17 Kasım 1983

mun eşitliğine dayalı Federal Kıbrıs Cumhuriyeti tezini benimsemiş hiçbir yurtseverin, bu tür bir yaklaşımı benimsemesine olanak yoktur."[6]

Self-determinasyon kararından sonra bağımsız devlet kurma düşüncelerinin seslendirilmeye başlanması ile birlikte, Özker Özgür 31 Mayıs 1983 tarihli yazısında da, Kıbrıs'ın kuzeyinin bir sömürge mi olduğu sorusunu sormaktaydı. Çünkü Özgür'e göre, ancak sömürgeciye karşı bağımsızlık ilan edilebilirdi. Oysa yasama, yürütme ve yargı organları ile federe bir devlet vardı ve bu devlet bağımsızdı. Bu nedenle federe sözcüğünü kaldırmak gereksizdi.[7]

Self-determinasyon kararının ardından ülkedeki Rauf Denktaş'a yakın kuruluşların bağımsız bir devlet için girişimleri sürerken, aynı dönemde iki sol parti ve çözüm yanlısı sendikalar da federal çözüm çağrısı yönünde açıklamalar yapmaktaydı. Özker Özgür, 3 Kasım 1983 tarihinde BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi'ni toplumlar arası barış ve yakınlaşma adına, kuzey ve güneydeki tüm siyasi parti temsilcilerini bir araya getirme konusunda girişim yapmaya çağırmıştı.[8] Bu çağrıdan bir gün sonra ise Rauf Denktaş'a yakınlığı ile bilinen Mücahitler Derneği yaptığı açıklamada, bağımsız Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinin kaçınılmaz olduğunu duyurup, ilgililerin bu yönde gerekeni yapmaları için çağrıda bulunmayı milli bir görev olarak gördüğünü kamuoyuna duyurmaktaydı.[9] Bu sırada ayrı bir devlet kurmanın Kıbrıs'ta

1981'de yapılan genel seçimlerde, iki sol parti oyların %50'sine yaklaşarak 40 kişilik parlamentoda 19 milletvekilliği kazanmıştı. Ulusal Birlik Partisi ve Rauf Denktaş'ın izledikleri politikalara karşı getirdikleri eleştiri ve muhalefetle güçlenen bu iki sol parti, Kıbrıs'ta anlaşmaya varılamamasının esas sorumlularından biri olarak Denktaş'ı görmekteydiler.

ayrılığı ve çifte Enosis'i getireceğini savunan çözüm yanlısı kuruluşlardan Dev-İş Genel Başkanı Hasan Sarıca ise 11 Kasım 1983 tarihindeki basın açıklamasında, Kıbrıs sorununun iki kesimli, iki toplumlu Federal Kıbrıs Cumhuriyeti'nin eşitlik esası çerçevesinde yapılacak toplumlar arası görüşmelerle kurulabileceğini savunuyordu.[10] 13 milletvekili ile parlamentoda ana muhalefet partisi görevini de sürdüren TKP'nin 7. olağan kurultayında konuşan Genel Başkan Alpay Durduran da, bağımsızlık ilanı ile Kıbrıs sorununun çözümleneceği görüşlerinin bir iddiadan ibaret olduğunu söylüyordu.[11] Durduran, tüm partilerin görüşlerini söyleyebilecekleri bir ulusal konseyin kurulması gerektiğini de belirtmişti.

İki sol partinin bağımsız bir devlete karşı çıkmasına rağmen, özellikle TKP içinde etkili olan bazı siyasilerin bağımsız bir devlet taraftarı olduğunu da söyleyebiliriz. KKTC'nin ilanını daha on günlük TKP genel başkanı iken karşılayan İsmail Bozkurt, yıllar sonra bir röportajında, o günlerde cumhuriyet kurulmasının gündemde olduğunu ve parti içinde yaptıkları tartışmalarda bu karara karşı çıkılmamasını savunduğunu açıklamıştı.[12]

CTP ve TKP yeni bir devlet kurma çalışmalarını eleştirirken, temel neden olarak Kıbrıs'ta birleşik ve federal devlet modelinden uzaklaşılacak olmasını gösteriyorlardı. Ancak sol muhalefete göre, yeni bir devlet kurmanın Denktaş açısından iç siyasete dönük gerekçeleri de vardı. Bu gerekçelerden biri, 1981 yılından itibaren güçlenen sol partilere karşı tedbir almaktı.[13] Bir diğer gerekçe ise, Rauf Denktaş'ın anayasa gereği 1986 yılındaki seçimlerde aday olamayacağı idi. Çünkü KTFD Anayasası'nın 79. maddesine göre, bir kişi en çok iki defa arka arkaya devlet başkanı seçilebilirdi. Denktaş 1981 seçimlerinde ikinci kez devlet başkanı olmuştu. Bu

nedenle 1986 yılındaki seçimlerde aday olamayacaktı.

İşte muhalefete göre, bu iki sorunun da aşılması için yeni bir devlet kurulması fikri çok uygundu. Çünkü kurulacak yeni bir devlet için yeni bir anayasa gerekecek ve bu anayasa ile birlikte Rauf Denktaş yine aday olma hakkı kazanırken, sol hareket de kontrol altına alınabilecekti.

SOLDAN GİZLENEREK DEVLETE DOĞRU...

13 Mayıs 1983 tarihli BM kararından KKTC'nin kuruluş tarihine kadar, Kıbrıs Türk toplumunda iç siyaset bu tartışmalarla geçmişti. Bir yanda ayrı bir bağımsız devlet kurma hayalini 1975 yılından beridir taşıyan Rauf Denktaş'ı ve onun destekçisi sağ kökenden gelen kuruluşlar, diğer yanda ise bağımsız bir devletin Kıbrıs'ta çözüme ve barışa değil, ayrılığa hizmet edeceğine inanan sol tabanlı parti ve kuruluşlar bulunmaktaydı.

Siyasi partilerin parlamentodaki dağılımını göz önünde bulundurduğumuzda, bağımsız bir devlet kurma düşüncesine taraf olanlar ve karşı çıkanlar neredeyse toplumda iki eşit kutba ayrılmıştı. Gelinen noktada devlet ilan etme düşüncesinin temel sahipleri olan UBP iktidarı ve Rauf Denktaş büyük bir sıkıntı içindeydi. Çünkü artık bağımsızlık çalışmalarının hızlandırılması gerekirken, bir yandan da, yapılan çalışmalar hazırlıkları engelleyeceklerini düşündükleri sol partilerden gizlenmeliydi. Ancak sıkıntı, hazırlık sürecindeki gizlilikle de bitmiyordu. Yeni devletin ilanı uluslararası kamuoyuna parlementodan oybirliği ile alınan bir karar şeklinde duyurulmalıydı. Bağımsızlık ilanı için parlementoda nicelik olarak yeterli üye bulunmasına rağmen, tüm toplumu kucaklayan bir devlet mesajı vermek için mutlaka oybirliği gerekliydi.

Görüldüğü gibi, Rauf Denktaş ve UBP iktidarı tarafından bağımsız devletin hazırlık aşamasında hiçbir uzlaşma ve diyalog kurma ihtiyacı duyulmazken, parlamentodan oybirliği ile karar çıkarmak kaçınılmaz oluyordu.

KTFD parlamentosunun 17 Haziran 1983 tarihinde almış olduğu self-determinasyon kararından itibaren, yönetime egemen çevrelerde izlenen politika bağımsız bir devlete doğru gidiş olarak görülüyordu. Bu gözlemi sol partiler de yapmakta ve karşı çıkan açıklamalarda bulunmaktaydılar. Sol partiler sürekli olarak, Türk tarafının tezi olan ve 1977-1979 Doruk Anlaşmaları ile resmiyet kazanan, siyasi eşitliğe dayalı, iki bölgeli federal Kıbrıs çözüm modelini hatırlatmaktaydılar. Sol, gidişatı tahmin etmesine rağmen, resmi ağızlardan KKTC'nin kurulacağını ancak 14 Kasım 1983 tarihindeki yemekte öğrenmişti.

Ayrıca ağımsızlık Bildirgesi hazırlıkları da çok gizli tutulmuştu. Bildirgenin hazırlıkları Ankara'da yapılırken, burada görevlendirilen diplomatlar bağlı oldukları KTFD Dışişleri Bakanlığı'ndan dahi gizli olarak Ankara'ya gitmişlerdi. Hazırlıklarda görev alması için Rauf Denktaş tarafından saraya çağrılan dönemin diplomatlarından Osman Ertuğ, bu gizliliğin önemini, KKTC'nin 24. kuruluş yılı anısına yazdığı makalede çok açık biçimde ortaya koymuştu. Ertuğ, Denktaş'ın sarayda kendisine, "Kendini yeminli addet! Söyleyeceklerim en küçük bir şekilde dışarıya sızarsa plan bozulur, sonunu sen düşün. Pek yakında bağımsızlığı ilan ediyoruz. Senin de hazırlıklar yapacak çok sınırlı sayıda bir ekip içinde yer almanı istiyorum. En kısa zamanda İstanbul'a, oradan da trenle Ankara'ya gideceksin. Doğrudan uçakla gitmen şüphe yaratabilir. Çünkü bir arkadaşı daha gönderiyoruz. Orada bir ekiple buluşup Bağımsızlık Bildirgesi üzerinde çalışacaksınız. ..."[15] dediğini yazmıştı. Ertuğ'a göre bu gizliliğin nedeni, özellikle bağımsızlığa karşı olan ABD ve İngiltere istihbaratlarına karşı önlem almaktı. Ancak bu bilgi doğru olsa bile, dünyaya tek bir ses olarak yeni bir devlet mesajı vermek isteniyorsa, sol parti temsilcileri ile mutlaka görüşülmeli ve ikna edilmeye çalışılmalıydı. Hazırlık Bildirgesi çalışmaları için sol partilerden gizlenmek yerine onlardan da yararlanılmalıydı. Belki işte o zaman, Ertuğ'un KKTC'yi "bebek" olarak nitelendirip "bebeğin daha çok sevilip, sahip çıkılmasına" yönelik düşüncesi daha çok kabul görebilirdi. Çünkü siyasi yelpazenin her kesimi de doğumun gerekliliğine inanmış ve doğum hazırlıklarında bulunmuş olsaydı, bebek de o oranda daha güçlü bir şekilde sevilip sahiplenilebilirdi.

Bağımsız devletin ilanı çalışmaları parlementoda toplumun %47'sini temsil eden iki sol partiden gizlenirken, bu gizliliği paylaşanlar arasında eski köy liderleri ile TMT liderleri

TKP Lefkoşe Milletvekili Alpay Durduran.

Kıbrıs Türk Federe Meclisi Albümü 1977

KKTC'nin ilanını daha on günlük TKP genel başkanı iken karşılayan TKP Gazi Mağusa Milletvekili İsmail Bozkurt, yıllar sonra bir röportajında, parti içinde yaptıkları tartışmalarda bu karara karşı çıkılmamasını savunduğunu açıklamıştı.

Kıbrıs Türk Federe Meclisi Albümü 1977

TKP Lefkoşe Milletvekili Fuat Veziroğlu.

Kıbrıs Türk Federe Meclisi Albümü 1977

Denktaş, Birleşmiş Milletler'de Coşkun Kırca ile birlikte.

Milliyet 17 Kasım 1983

Denktaş, Ertuğ'a, "Kendini yeminli addet! Söyleyeceklerim en küçük bir şekilde dışarıya sızarsa plan bozulur, sonunu sen düşün. Pek yakında bağımsızlığı ilan ediyoruz. Senin de hazırlıklar yapacak çok sınırlı sayıda bir ekip içinde yer almanı istiyorum. En kısa zamanda İstanbul'a, oradan da trenle Ankara'ya gideceksin (...)"

nin de olması dikkat çekiciydi. Rauf Denktaş son bir haftada sadece güvendiği arkadaşları ile çalışmıştı. Dikkat çeken bir başka nokta ise, bu gizli çalışma hakkında, TKP'den istifa eden milletvekili Fuat Veziroğlu'nun da özellikle Rauf Denktaş tarafından bilgilendirilmiş olmasıydı.[16] Öyle anlaşılıyor ki, Denktaş'ın "TKP içinde hücremizi kurmuştuk," açıklamasındaki hücre görevlisi Fuat Veziroglu'ydu, Hazırlıklar soldan gizlenirken, aynı zamanda güçlenmekte olan sol partiler kendi içlerinden kırılmaya çalışılıyordu.

Yeni devletin ilan hazırlıklarını, dünyaya duyurulmasını ve sonrasındaki organizasyonları her yönüyle büyük bir gizlilikle sürdüren Rauf Denktaş ve yakın çevresi, 14 Kasım'a gelinmesine rağmen ertesi gün devlet kurulacağını sol partilere hâlâ söylememişlerdi. Ancak parlamentodan oybirliği çıkması için, bu karar CTP ve TKP yetkililerine artık mutlaka söylenmeliydi. Böylece, sol partilileri birer casus gibi gören bu anlayışla, Rauf Denktaş'ın 14 Kasım gecesi organize ettiği yemeğe gelinmişti. Her şey bu yemekte açıklanacak olmasına rağmen, yine de yabancı ülkelere bilgi sızdırılacak endişesinden dolayı tüm önlemler alınmıştı.

Rauf Denktaş ve yakın çevresinin hazırlıkları gizlilik içerisinde sürerken, o günlerde parlementoda UBP'nin önerdiği Olağanüstü Durum Yasası'nın tartışmaları yapılıyordu. TKP ve CTP milletvekilleri bu kararın demokrasi ve özgürlükleri kısıtlayacağını söyleyerek karşı çıkmaktaydılar. Ancak UBP çoğunluğu bularak bu yasayı geçirmişti. Bu nedenle TKP ve CTP milletvekilleri 14 Kasım 1983 tarihinde bu yasayı protesto etmek için Lefkoşa'da, Atatürk Meydanı'ndan Cumhuriyet Meydanı'na kadar sessiz bir protesto yürüyüşü yapmışlardı.[17]

Anlaşılacağı gibi, KKTC'nin ilanına bir gün kala muhalefet hazırlıkların tamamlandığından gerçekten de habersiz olmalıydı ki, başka bir önemli konuda protesto eylemi yapmaktaydı. Muhalefetin 15 Kasım tarihinden habersiz olmasının bir başka kanıtı ise, "Cumhuriyete Evet veya Hayır" demek için önceden ve uzun uzun tartışılması gereken bu konuyu CTP Parti Meclisi'nin ancak 15 Kasım'ın ilk saatlerinde, saat 02.30'da görüşmeye başlamış olmasıydı.[18]

Böylece 14 Kasım akşamına gelinirken, muhalefet temsilcileri yemeğin sebebini henüz tam olarak bilmiyorlardı. Ancak kendi içlerinde tahmin etmeye çalışıyorlardı. Bu kuşku ile başlayan yemeğin ilerleyen saatlerinde, muhalefetin olmasını hiç de istemediği tahminleri tutmuştu. Yemekler yenip içkiler içildikten sonra Rauf Denktaş beklenen açıklamayı yapmıştı. Denktaş konuşmasında Rumların tutumundan bahsetmiş ve Türk tarafının aynı durumda kalması halinde hiçbir hak elde edemeyeceğini söylemişti. Bu açıklamanın ardından da muhalefetin düşüncesini sormuştu. Hükümetteki UBP temsilcileri olumlu yanıt verirken, CTP lideri Özker Özgür ve TKP'de genel başkanlığı yeni devretmiş olan Alpay Durduran Denktaş'a görüşlerini söylemiş ve itiraz etmişlerdi. Tartışmaların uzaması üzerine Denktaş kararın verildiğini, parlementoda gerekli çoğunluğun olduğunu ve bu kararın demokratik bir şekilde oylanacağını belirtmişti.[19] Muhalefet temsilcileri Denktaş'ta gördükleri bu kararlılık üzerine partilerine dönmüş ve 15 Kasım sabahına kadar sürecek olan, "İlan edilecek yeni devleti kabul etmeli mi, etmemeli mi?" konulu tartışmalı toplantılarına başlamışlardı. Özellikle CTP'nin tüm üyeleri, yeni bir devletin Kıbrıs'ta barışı değil ayrılığı hızlandıracağına inanıp karşı çıkarken, 15 Kasım sabahı parlamentoda yeni devletin ilanını kabul etmekten başka çare kalmadığı görüşü ağırlık kazanmıştı. Çünkü yemekteki tartışmaların sonunda Rauf Denktaş'ın söylemiş olduğu "(...) Bu cumhuriyetin kurulmaması için oy kullanırsanız biliniz ki siyasi hayata devam edemezsiniz.., Yani, Cumhuriyeti istemeyen bir parti, kurulmuş olan o Cumhuriyetin içinde parti olmaya devam edemez... Bunu bilmenizde yarar var,"[20] açıklaması, muhalefete göre tehdit ve baskının çok net bir ifadesiydi. Karşı çıkılması halinde TKP ve CTP kapatılacak, üyelerine de siyaset yasağı konacaktı. Bu nedenle parti meclislerindeki tartışmalar sonucunda, kurulacak cumhuriyet

içerisinde yer alarak çözüm ve barış mücadelesini sürdürmeyi tercih etmişlerdi.

Denktaş ise bu açıklamayı bir tehdit olarak değerlendirmemişti. Ancak 15 Kasım'daki oturumda oybirliği sağlanmış ve uluslararası kamuoyuna, yeni cumhuriyetin Kıbrıs Türk toplumunda güçlü bir iradenin yansıması olduğu mesajı verilmişti. Böylece gizlilik ve tehdit dolu ifadeler amacına ulaşmış oluyordu.

Ayrıca 14 Kasım akşamındaki yemekte Denktaş'ın vermiş olduğu bilgilerde, özellikle bilgi sızdırılmasına dönük olarak sol muhalefete duyulan güvensizliğin boyutunu ve Denktaş'ın hücre çalışmalarındaki başarısını görebiliyoruz. Hazırlıklar halkın seçtiği milletvekillerinden dahi gizli tutulurken, dönemin Telekomünikasyon Dairesi müdürü, Denktaş'ın kurmuş olduğu hücre çalışmalarında yer almıştı. Çünkü Denktaş, daire müdürü aracılığı ile KTFD'nin tüm telefon hatlarını kestirterek iç ve dış dünya ile bağlantısı koparmıştı. Böylece CTP ve TKP'lilerin bu hazırlıkları BM Güvenlik Konseyi üyesi ülkelere duyurup engel olabilecekleri yönündeki tehlikeyi durdurmuş oluyordu. Ülkenin bütünlüğünün sembolü olması gereken devlet başkanı, iki sol partiye karşı büyük bir kuşku duyuyordu.

SONUÇ

Görüldüğü gibi, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluş hazırlıkları KTFD'nin kuruluşundaki gibi olmamıştı. Siyasi yelpazedeki tüm partileri kapsayacak şekilde bir konsensüs arama yerine KKTC'nin ilan hazırlıkları sol partilerden gizlenmişti. Kıbrıs sorunundaki gelişmelerin KKTC'nin ilanını kaçınılmaz hale getirdiği savunulmuş olmasına rağmen, hazırlıkların ülkede %47'lik bir kitleyi temsil eden iki sol partiden gizli tutulmuş olması düşündürücüdür. Bu durum bize, ülkeyi yönetenlerin özellikle Kıbrıs sorunu konusunda tüm toplumu kapsayacak bir politika izlemekten yoksun olduklarını gösteriyor. Çünkü yeni bir devlet kurulması BM kararı üzerine çare olarak ortaya konurken, bu anlayış muhalefet tarafından çare olarak değil, sorunu daha da düğümleyen bir adım olarak görülmüştü. Her şeye karşın yeni bir devlet kurulması kaçınılmaz görünüyor idiyse, bu düşünce mutlaka sol muhalefetle paylaşılarak bu partiler ikna edilmeliydi. İşte o zaman yeni devleti sahiplenme ve geliştirme duygusu güçlenebilirdi. Oysa bu anlayışın tam tersi bir tutum izlenmiş ve tüm adımlar soldan gizlenmişti. Aslında bu gizlilik, neredeyse ülke nüfusunun yarıya yakınının demokratik iradesine karşı bir saygısızlıktı.

TKP ve CTP üyelerinin KKTC'nin ilanından bir gün öncesine kadar yeni bir devlete karşı oldukları biliniyor ve buna rağmen 15 Kasım'daki karara olumlu oy vermiş olmaları, bu milletvekillerinin toplumsal huzur adına büyük bir olgunluk ve sorumluluk gösterdiklerini ifade etmektedir. Çünkü karara karşı oy kullanmış olsaydılar, daha önce karşılaştıkları baskı ve tehditleri de göz önünde bulunduracak olursak, ülkede ciddi bir kaos ve antidemokratik uygulamalar yaşanabilirdi.

Tüm bu olgular bize gösteriyor ki, KKTC'nin ilanı, BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş olan kararın Türk toplumuna karşı bir haksızlık olarak algılanması sonucunda gösterilen tepkiyle ilgiliydi. Türk toplumundan temsilcinin olmadığı, Türk tezlerinin dinlenmediği bir platformda büyük bir haksızlığa uğranıldığı düşünülüyordu. Ancak iç siyasette de KKTC'nin ilanında sol muhalefet yeterince ciddiye alınmamış, yeni devlete karşı çıkışlarındaki gerekçeler tartışılmamıştı bile. Sol, Türk tarafının BM'den beklediği uzlaşma sağlama ve bilgilendirme çalışmalarında uğradığı haksızlığı kendi devletinin ilanı sürecinde de yaşamak zorunda bırakılmıştı.

AHMET BİLLUROĞLU
YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI KIBRIS TARİHİ BİLİM DALI YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002, s. 328.
2 Ahmet Aydoğan, *Kıbrıs Türk Seçimleri*, Ocak 2005, s. 188.
3 Editör: Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Cilt 2*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2004, s. 105.
4 HünerTuncer, *Kıbrıs Sarmalı*, Ümit Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, Şubat2005, s. 119.
5 Erten Kasımoğlu, *Eski Günler Eski Değerler*, Birinci Kitap, İkinci Baskı, s. 188.
6 Özker Özgür, *Kıbrıs'ta Demokrasi Bunalımları*, Cem Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 1992, s. 67.
7 Özgür, *age*, s. 75.
8 Türk Ajansı Kıbrıs Bülteni, 3 Kasım 1983.
9 TAK Bülteni, 4 Kasım 1983.
10 TAK Bülteni, 11 Kasım 1983.
11 TAK Bülteni, 6 Kasım 1983.
12 Nezire Gürkan'ın İsmail Bozkurt ile yaptığı röportaj, *Kıbrıs* gazetesi, 1 Ekim 2007.
13 Arif Hasan Tahsin, *Bir Sese Hasret*, Galeri Kültür Yayınları, 1. Baskı, Lefkoşa, 2000, s. 36.
14 Nezire Gürkan, *Zirvedeki Yalnızlık Kuleisi*, Cümbez Yayınları, 1. Basım, Gazimağusa, Ağustos 2005, s. 68.
15 Osman Ertuğ, "24 Yıl ve Birkaç Hafta Önce", *Kıbrıs* gazetesi, 16 Kasım 2007.
16 Gürkan, *age*, s. 72.
17 TAK Bülteni, 14 Kasım 1983.
18 Dönemin CTP Parti Meclisi üyesi Aktar Sadık ile yapılan söyleşi, 20 Aralık 2007.
19 Kasımoğlu, *age*, s. 187.
20 Kasımoğlu, *age*, s. 187.

KAYNAKLAR

Kitaplar

AYDOĞAN, Ahmet, *Kıbrıs Türk Seçimleri*, Ocak 2005.
GÜRKAN, Nezire, *Zirvedeki Yalnızlık Kuleisi*, Cümbez Yayınları, 1. Basım, Gazimağusa, Ağustos 2005.
HASGÜLER, Mehmet, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002.
KASIMOĞLU, Erten, *Eski Günler Eski Değerler*, Birinci Kitap, 2. Baskı.
ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Cilt 2*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2004.
ÖZGÜR, Özker, *Kıbrıs'ta Demokrasi Bunalımları*, Cem Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 1992.
TAHSİN, Arif, Hasan, *Bir Sese Hasret*, Galeri Kültür Yayınları, 1. Baskı, Lefkoşa, 2000.
TUNCER, Hüner, *Kıbrıs Sarmalı*, Ümit Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, Şubat 2005.

Gazeteler

Nezire Gürkan, İsmail Bozkurt'la yapılan röportaj, *Kıbrıs* gazetesi, 1 Ekim 2007.
Osman Ertuğ, "24 Yıl ve Birkaç Hafta Önce", *Kıbrıs* gazetesi, 16 Kasım 2007.
Türk Ajansı Kıbrıs, Bülteni, 3 Kasım 1983.
Türk Ajansı Kıbrıs, Bülteni, 4 Kasım 1983.
Türk Ajansı Kıbrıs, Bülteni, 6 Kasım 1983.
Türk Ajansı Kıbrıs, Bülteni, 11 Kasım 1983.
Türk Ajansı Kıbrıs, Bülteni, 14 Kasım 1983.

Söyleşi

Dönemin CTP Parti Meclisi Üyesi Aktan Sadık ile yapılan söyleşi, Serdarlı, 20 Aralık 2007.

"KAHRAMAN-I HÜRRİYET"

ENVER BEY İZMİR'DE

ZEKİ ARIKAN

II. Meşrutiyet'in ilanının ilk günlerinde Enver ve Niyazi, "hürriyet kahramanı" olarak anılmaya başlandı. Bu subayların adları yeni doğan çocuklara verildi, onlar için marşlar bestelendi, kartpostalları basıldı. O günün koşulları içinde, deyim yerindeyse bir kahramanlık miti yaratılmaya çalışıldı. Adları vatan, millet, hürriyetle özdeşleştirildi. Bütün bunlar tarihsel gerçekler. Ama kahraman veya büyük adam kavramı daha çok sosyolojik bir olgudur. Carlyle'dan beri birçok düşünürün üzerinde durduğu bir olgu; tanımı, tarifi oldukça güçtür.

Saray ressamı Fausto Zonaro'nun eşi Elisa'ya 13 Mayıs 1909'da hediye edilmiş Enver imzalı fotograf. Zonaro Ailesi koleksiyonu.

İkinci Meşrutiyetin İlanının 100üncü Yılı kitabından alınmıştır.

Mehmet Izzet'in vurguladığı gibi, bir insanın kahraman olarak tanınması için önce bir insan ve onu kahraman olarak tanıyan bir toplum gereklidir. Kişinin büyüklüğü, toplumun vicdanında bir yer bulmasıyla açıklanabilir. Gökalp'in belirttiği gibi, kahraman ya da büyük adam bunalımlı zamanlarda kendini gösterir. Ayrıntıya girmeden, sözü geçen dönem ve kişilerin bu tanıma uyduğu görülüyor. Enver'in İzmir'i ziyareti sırasında kendisine gösterilen büyükkarşılama töreni, yaratılmak istenen kahramanlık mitinin ilginç bir örneğidir. Ancak Niyazi'nin "hürriyet kahramanlığı" kısa sürdü. Enver Bey'in "hürriyet kahramanlığı" ise saraya damat olmasıyla noktalanacaktır. Max Weber'in sorunu toplumsal bunalım ve karizmatik kişi çerçevesinde ele aldığını da ekleyelim. Ancak belirli bir süre "kahraman" olarak kabul gören kişilerin gerçek anlamda kahraman olmadıklarını da vurgulamak gerekir.

1908 İZMİR

Konak Meydanı, İzmir'in en önemli hafıza mekânlarından,[1] ortak bellek yerlerindendir. Hükümet Konağı, hemen onun bitişiğindeki İzmir Idadisi, Saat Kulesi, 1955'te bir bilinçsizlik so-

nucu yıkılan ve hiçbir izi kalmayan[2] ünlü Sarıkışla, tam bir uyum içinde kentin kamusal alanını oluşturuyordu. 18. yüzyıl ortalarına tarihlenen Yalı Camii dışında bütün bu yapıların 19. yüzyılda inşa edildiğini unutmamak gerekir.[3] 1901'de inşası tamamlanan İzmir Saat Kulesi, bu tip kuleler içinde en pitoresk olanıdır. Vali Konağı'nın önündeki meydanın işareti olan bu oryantalist kule, kentin simgesidir.[4] Konak Meydanı'nı Gureba Hastanesi, Vilayet Hapishanesi ve daha geç bir dönemde tamamlanan Milli Kütüphane ile Elhamra Sinemaları çevrelemektedir.

Çok genel çizgilerle tanıtmaya çalıştığımız bu meydan, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çok görkemli kutlama ve karşılama törenlerine tanık oldu. II. Meşrutiyet'in 100. yılını algıladığımız şu günlerde bu anıları tazelemeyi, İzmir'de yaşayan biri olarak yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk gibi algıladım. Bu küçük katkı, o sorumluluğun gereğidir. 10/23 Temmuz'da anayasanın yürürlüğe konması, önce Rumeli'de coşkulu bir hava yarattı. Çeteler silahlarını bırakıyor, halk sokağa dökülüp marşlar söylüyor, din adamları kucaklaşıyor, kadınlar peçelerini atarak bu törenlere katılıyordu.[5] Hareketin öncülüğünü yapan subaylar, özellikle

Selanik'e gelenleri İttihatçıların lideri Talat Bey karşılıyordu. Talat Bey, istasyonda karşıladığı Binbaşı Enver'e kırmızı ciltli kanuniesasiyi hediye etti. İttihatçı subaylardan Binbaşı Cemal istasyonda Enver'i öperken kulağına, "Sen Napolyon oldun" diyordu.

Enver ve Niyazi[6] görülmemiş bir üne kavuştular. Kendilerine öncelikle hürriyet kahramanı unvanı verildi. Bu iki genç subay için kartpostallar basıldı, marşlar bestelendi.[7] Adları kentlerdeki meydanlara verildi. 10 Temmuz milli bayram (Iyd-i Milli-i Osmani) kabul edildi.

23 Temmuz'u izleyen günlerde dağdan inen "hürriyet kahramanları", Hürriyetin Kâbe'si olarak nitelenen Selanik'te görülmemiş törenlerle karşılanıyorlardı. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde Karaferye ve Kesendire bölgelerinde görev yapan Kurmay Yüzbaşı Ahmet Refik, Enver'in Selanik'te görkemli karşılanmasını şöyle anlatmaktadır:[8]

"Bu şerefli muvaffakiyetleri mute-akıp Erkânıharp binbaşısı fedayi-i hürriyet Enver Bey Selanik'e avdetle o derece parlak bir istikbale mazhar olmuştur ki böyle bir ihtiramın dünyada bir misli daha görülmemiştir, dense mübalağa edilmemiş olur.

Enver Paşa'ya Sporting Kulüp'te parlak bir ziyafet verilir.

Umum Selanik sekenesi tarafından mir-i mumaileyh layık olduğu bir hürmet-i fevkalade ile istikbal edilerek milletin lisan-ı şükranına tercüman olan bülega-yı benam [iyi konuşanlar, düzgün söz söyleyenler] tarafından nam-ı kahramananesine hitaben pek mükemmel nutuklar verilmiş ve bunlara cevaben Enver Bey tarafından mahviyet-i mutade [bilinen alçakgönüllüğü ile] hüsn-i mukabelede bulunulmuş ve muvaffakiyet-i vakıanın şerefi cemiyetin [İttihad ve Terakki, Zat şahs-ı manevisine ait olduğu tarzındaki beyanat-ı hakgüyane [doğru beyanat] ve tevazukâranesi pek büyük alkışlara mazhar olmuşur.

Mir-i mumaileyhin te'bid-i namı ladını ebedileştirmek] için Selanik'te mü-

him bir meydan (Enver Bey Meydanı) tevsim edilmiştir."

Enver Bey'in meşrutiyet hatırası seramik biblosu. Ömer Koç koleksiyonu.

İkinci Meşrutiyetin İlanının 100üncü Yılı kitabından alınmıştır.

Selanik'e gelenleri İttihatçıların lideri Talat Bey karşılıyordu. Talat Bey, istasyonda karşıladığı Binbaşı Enver'e kırmızı ciltli kanuniesasiyi hediye etti. İttihatçı subaylardan Binbaşı Cemal istasyonda Enver'i öperken kulağına, "Sen Napolyon oldun" diyordu.[9]

İşte II. Meşrutiyet'in coşkulu bir hava içinde günlerce meydan, cadde ve sokaklarda kutlandığı sıralarda, Konak Meydanı sırayla Hürriyet kıtalarını,[10] Doktor Nazım'ı ve Kurmay Binbaşı Enver'i ağırladı. Selanik'ten dönen ilk Hürriyet kıtaları "İzmir'i çılgın ve velveleli nümayişlerle baştanbaşa sardı; bütün kazalara da aynı heyecan ve sarsıntı içinde"[11] gidiliyordu. Askerler ellerinde Hürriyet, müsavat, millet, vatan sözleri yazılı bayrakları sallayarak rıhtımda karşılanmış ve Sarıkışla'ya yerleştirilmiş, daha sonra da Kramer Palas'ta ağırlanmışlardı.[12]

Doktor Nazım'ın, İzmir'de bilinen kimliğiyle Yakup Ağa'nın İzmir'de görkemle karşılanması, deyim yerindeyse bir destan yarattı.[13] Doktor Nazım'ın, fırka kumandanı Ferit Tevfik Bey'in rütbe ve nişanlarını söktürmesi, suçlu gördüğü memurları halka teşhir etmesi, polis müdürü Mazhar Bey'i sorgulaması, cemiyetin İzmir şubesi içinde bile tepkilere yol açtı. Enver'in İzmir'i ziyaretine gelince...

22 Ağustos 1908 tarihinde İttihad ve Terakki Cemiyeti İzmir merkezinden yapılan bir duyuruda, Selanik'ten gelecek özgürlük kahramanları için hazırlık yapılması isteniyordu:[14]

"Millet-i necibe-i Osmaniyeye istirdad-ı hürriyet ettirmek için [özgürlüğü geri alabilmek] nefislerini feda ile, meydan-ı fedakâriye atılmış olan şanlı kahramanlarımızdan Erkân-ı harp Kaymakamı Selahattin Bey ile Binbaşı Enver Bey'den, (Osmanlı Terakki ve İttihad) cemiyetinin Selanik heyet-i merkeziyesinden olup şu saadetimizin bütün şeref ve şükranı kendilerine ait olan bazı hamiyetli kimselerden mürekkep bir heyet-i muhtereminin şehrimizi ziyaret etmek üzere Selanik'ten on dokuz veya yirmi Temmuzda hareket edeceği telgrafla Merkez-i Umumiden sorulmuştur. Bu babta layıkı vechile istikbal merasimi ifası için hazırlıklara başlanmıştır. Tafsilatı ayrıca ilan olunacaktır. İslam, Rum, Ermeni, Musevi bütün vatandaşlarımız istikbal merasiminin ifasında cemiyetimize iştirak ve muavenete davet olunur. İzmir, 19 Temmuz 1324"

Ziyaretin anılan tarihten sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Enver Paşa'nın anıları, 1908 II. Meşrutiyet'in ilanına kadar gelmektedir.[15] Bu bakımdan, sözü edilen yılın eylül-ekim aylarındaki İzmir gezisiyle ilgili herhangi bir kayıt bulmaya olanak yoktur. İşin ilginç yanı, kimi anılar dışında, Enver Paşa'nın yaşamını ayrıntılı olarak ele alıp işleyen eserlerde de bununla ilgili değil ayrıntı, bir not bile bulunmamaktadır.[16] Ancak 1908 yılının İzmir gazeteleriyle (*Ahenk*, *Hizmet*) tanışık olanlar konuya yabancı değildir. Dr. Ziya Somar,[17] Tevfik Nevzat[18] üzerine yaptığı araştırmada, Enver Bey'in İzmir gezisine ilk kez ayrıntılı olarak yer verdi. Gerek Somar'ın eseri, gerek dönemin İzmir gazeteleri ve anılardan yola çıkarak, II. Meşrutiyet'in ilanının 100. yıldönümünü algıladığımız şu günlerde bu geziyi güncelleştirmeyi uygun buluyoruz. 4 Eylül 1908 günkü *Ahenk* gazetesinde çıkan bir haber, "Kahraman-ı şehir-i hürriyet Binbaşı Enver Bey'in" Selanik'ten İzmir'e gelmek üzere Kesendire[19] vapuruyla hareket ettiğini bildiriyordu. Söz konusu vapurun kaptanı Muharrem Efendi bunu Şirket-i Hamidiye'nin İzmir acentesine çektiği bir telgrafla bildiriyordu. Bu haber "hürriyetperver İzmir ahalisi arasında" duyulur duyulmaz hemen son derece tantanalı, debdebeli bir karşılama töreni için hazırlıklara girişildi. Zaten Enver Bey'in adı, tarihi-i inkılabımızla yeni ve mutlu bir döneme girdiğimizden beri, halkın kulağında duyula duyula gönüller kendisine âşık olmuş, özlemle kaynaşmaya başlamış, yüzlerini görerek övünçle dolmak sevdasıyla yaşlı gözler geminin bir an önce gelmesine dikilmiş bulunuyordu. Vapur, akşamüzeri İzmir Sarıkışla önüne demir attı. Karşılama töreni parlak bir şekilde yerine getirildi. Enver Bey herkes tarafından sonsuz bir içtenlikle, saygıyla, minnetle kabul edilerek kucaklandı.

O günlerin diğer bir İzmir gazetesi olan *Hizmet*, bu karşılama törenine "Mücahidin-i Güzin-i Hürriyet Enver Beyefendi" başlığı altında, oldukça ayrıntılı bir biçimde yer veriyordu (24 Eylül, 1908, 2460). Gazete, "Bu zat-ı âli-i hasletin ne büyük bir uluvv-ı himmet ve bülend-i fıtrata malik" olduğunu burada anlatmaya ve yinelemeye lüzum görmüyordu. Çünkü bugün sahip olduğumuz feyizli özgürlük ve mutluluğu bize bağışlayan çok saygın ulu İttihat heyetinin en değerli bir uzvu olan Enver Bey'i hiçbir cins ve mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün vatan evladının tanıdığına ve takdir ettiğine eminiz. Enver Bey adı, milletin zafer ve inkılap tarihinde ölmez bir süreklilige sahiptir. Hamiyet duygularıyla dolu olan bütün özgür yüreklerde bu yüce adın oldukça saygın bir yeri olduğunu vurgulayan tumturaklı cümleler şöyle devam ediyordu: "Dün neşreylediğimiz ilaveler üzerine şehrimiz ahalisinin sima-yı şâd ve şataretine [şenlik] başka başka reng-i revnak ve incila [açılma] geldi. Enver Bey'in bu merd-i hamiyyetperverin menakıb-ı kahramananesini işiten, okuyan binlerce ahali ân-ı muvassalatının vüruduna intizaren pek vasi bir resim-i istikbal ihzarına müsaraat eylediler."

Gazete, İzmir halkının (ahali) zulüm ve istibdada karşı fiilen özgürlüğü ilan ederek şanlı bir zaferle tutsaklık heykelini parçalayan bütün kahramanlara ve özellikle "fedakâr-ı milletin sertac-ı iftiharı bulunan" Enver Bey ve arkadaşlarına pek yüce duygular beslediğini dile getirmektedir. İşte İzmir'de büyük küçük, şu önemli devrimden mutluluk ve sevinç duyan herkes (bütün sunuf-ı ahali) Enver Bey'i görmek, "vatanın bu kahramanını, hamiyetli, muhterem ve muazzez evladının elini sıkmak için tarif olunamaz bir heyecan, zapt edilemez" bir özlem duymaktadır.

ENVER İZMİR'DE

Enver Bey'in karşılanması için Şirket-i Hamidiye'nin Osmaniye vapuru özel olarak kiralanmış, alay sancaklarıyla donatılmış, Kesendire'yi Yenikale'de karşılamıştır. İzmir'in ünlü kitapçılarından Hafız Ahmet Sabri'nin de özel olarak kiraladığı bir istimbot, Ravza-ı İrfan Özel Kız Okulu öğrencilerini taşıyordu. Kesendire vapuru yaklaştığı sırada Osmaniye vapurunda bulunan karşılama heyeti "Yaşasın Enver Bey" diye bağırdı. Herkes bu kahramanı görmek, elini sıkmak için olağanüstü bir çaba gösteriyordu (*Hizmet*, 12 Eylül 1324/25 Eylül 1908, 2461). Gazetenin yazdığına bakılırsa, bu olağanüstü çabayı "tasvir" etmeye olanak yoktur. Öte yandan Osmaniye vapurunda bulunan Bahriye Bandosu (Musikası) hürriyet marşını çalıyor ve herkesi mest ediyordu. İstimbot içinde bulunan mini mini kız öğrenciler de "Yaşasın Enver Bey" sözleriyle bu görkemli karşılama törenine renk veriyorlardı.

Daha sonra Kesendire vapuru önde, arkada Osmaniye vapuru ve istimbot olduğu halde, hürriyet marşı eşliğinde "kemal-i tantana ve ihtişam ile kışla"[20] önüne yanaşıldı. İşte tam bu sırada, alkışlarla vapurların düdük sesleri birbirine karıştı. Çünkü halk Enver Bey'i alkışlamak için küme küme meydanda toplanmaya başlamıştı. *Hizmet* gazetesi burada toplanan halkın bir anda on bini bulduğunu yazmakta ve eklemektedir: "İzdiham o derece çoğaldı ki sonradan gelenler meydanda bir kişi için bile duracak bir yer kalmadığını görüp parmaklıklara, pencerelere tırmanmağa başladılar."

1955'te yıkılan ünlü Sarıkışla.

Hizmet gazetesi, "Bu zat-ı âli-i hasletin ne büyük bir uluvv-ı himmet ve bülend-i fıtrata malik" olduğunu burada anlatmaya ve yinelemeye lüzum görmüyordu. "(...) sahip olduğumuz feyizli özgürlük ve mutluluğu bize bağışlayan çok saygın ulu İttihat heyetinin en değerli bir uzvu olan Enver Bey'i hiçbir cins ve mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün vatan evladının tanıdığına ve takdir ettiğine eminiz."

Kesendire vapurunun Pasaport önüne yanaşacağını sanan halkın bir kısmı da boydan boya rıhtım önünü kaplamıştı. Buradaki halk, Enver Bey'in kışla önüne çektiğini görememiş ve bundan büyük bir üzüntü duymuştur. Kesendire vapurunun istim üzerinde durup Enver Bey'i sandala bıraktığı görülünce, birdenbire her ağızdan, "Yaşasın Enver Bey" çığlığı yükseldi. Gazete bu "hıncahınç mahşerin" de anlatılamayacağını yazıyor.

Enver Bey karaya çıkınca, Dolma önünde saf bağlayan Bahriye ve askeri bandolar hürriyet marşını çalmaya başladılar. Kışla önündeki ihtiram bölüğü, verilen emir uyarın-

ca selam durdu. Enver Bey, yanında komutan Servet, Belediye Başkanı Tevfik paşalar ve karşılama heyeti olduğu halde, halkın saygıyla açtığı yoldan geçerek kışlaya girdi. Bu arada halkın belki yüz kere "Yaşasın Enver Bey" diye bağırdığı duyuldu. Enver Bey, bu içten ve sürekli alkışları selamla karşıladı.

Kışlada Ravza-ı İrfan Okulu öğrencilerinden Fesçi Halim Bey'in torunu 47 numaralı Şükûfe, aşağıya aldığımız konuşmasıyla "Hürriyet Kahramanı"na hoş geldin diyordu:

"Memleketimizi büyük bir felaketten kurtaranların en büyüklerinden olan ve mübeccel namı Osmanlı tarihinin

O günün akşamı, yani 11 (25) Eylül'de Enver Bey'in onuruna Kramer Palas'ta belediye tarafından iki yüz kişilik büyük bir ziyafet verildi. Ziyafet süresince parlak söylevler birbiriyle yarış ediyordu. Belediye Reisi Tevfik Paşa'nın Enver Bey'e "hoş geldin" hitabı sürekli olarak alkışlandı. Bundan sonra "nutuk" söyleme sı-

"Enver Bey (Paşa) Meşrutiyet şenlikleri devam ederken İzmir'i ziyaret etti. Alkışlarla karşılandı (...) Enver Bey çok yakışıklı, levent haliyle peri masallarındaki prensler gibi bu toplantılarda perestişkârlarına (hayranlarına) iltifatlar saçıyordu. O nazik adamı, İttihat ve Terakki saltanatının ceberut lideri ile mukayese mümkün değildir."

1908 kutlamalarının yapıldığı İzmir'deki Hükümet Konağı.

Önünde meşrutiyet kutlamalarının yapıldığı İzmir'in simgelerinden Saat Kulesi.

Enver Bey kışlada bir süre dinlendikten sonra, balkona çıkarak meydanda bulunan halka bir söylev verdi. Ne yazık ki bu konuşma zapt edilemedi. Bu konuşma da sürekli alkışlarla karşılandı. Havanın elverişsiz olmasına karşın bu karşılama töreni "tahmin ve tasavvurun fevkinde denecek derecede parlak olmuştur".

parlak sahifelerini süsleyecek olan gaziyân-ı mücahidin-i hürriyetten zâtı âlileri gibi kahramanı istikbal etmek vazife-i farizası, Ravza-ı İrfan hususi mektebi namına cariyelerine havale olundu. İzmir'i teşrifiniz küçük kalplerimize neşveler serpti. Bizde ve bütün İzmir'de başka bir sürur uyandırdı. (Ravza-ı İrfan) namına hususi teşekkürlerimizi arz ederek muvaffakiyetinizin devam ve bekası duasını tekrar ve yüksek teveccühlerinizin bekasını rica eyleriz efendim."

Ziya Somar'ın anlatımıyla, "47 numaralı Şükûfe (...) büyük ağızların vaktiyle (zat-ı şahane) için hazırlayıp, şimdi mini mini cariyelerin soluk dudaklarıyla günün kahramanlarına söyledikleri bir (tâziz ve terkim) kasidesini tekrar ediyor"du.[2]

rası ziyafete katılanlara gelecektir. Ziyafette Enver'den başka Doktor Nazım, erkânıharp kaymakamlarından Nasuhi ve Menemen Kaymakamı Emrullah beyler, Hafız İsmail, Seruya Davidyan, Salomon Mızrahi efendiler de bulunuyordu.

Ertesi gün Enver Bey, İzmir limanında demirlemiş bulunan Mecidiye kruvazörünü ziyarete gider. Dokuz pare top atışıyla karşılanır. Bir buçuk saat kadar süren bu ziyaretinde Enver Bey, geminin bütün aksamını teker teker incelemiştir. Büyük üniformalarını giymiş olan zırhlı subaylarına Enver Bey'i, gemi süvarisi Kaymakam Tahir Bey şu sözlerle takdim ediyor:

"Zabitan arkadaşlar! Cesur Asker! Otuz iki seneden beri gittikçe şiddetini arttıran zulm-i istibdat neticesi olarak vatanımızın aksamına, mevcudiyet-i milliyemizin inkırazına, İslamiyetin ayaklar altına alınmasına ramak kaldığı bir zamanda Osmanlı damarlarında deveran eden kanın Osmanlı kanı olduğunu gösterdiler. Bu hareket-i hüdapesendaneye İTanrı'nın bile beğendiği bu hareketel iki büyük haris-i millet-i kılıcın taht-ı himayesinde oldukları halde cesaret ettiler. Bu şanlı, şerefli kılıcın biri karşınızda gördüğünüz büyük, muhterem, muazzez, mukaddes Enver Beydir. Bu deha-yı harbin, kanuniesasimizin, namus-ı askerimizin nami-

na kasem [yemin] ederiz ki ittihad-ı millete mani olmak isteyenleri mahvetmek için yed-i idaremizde bulunan şu âhenin [çelikten] seyyar kal'a her vakit ateşler püskürecektir."[22]

Binbaşı Enver de karşılık olarak yaptığı konuşmada "ittihat ve ittifak"ın önemini vurgulamış, buradan askeri törenle uğurlanarak, Dr. Nazım Bey ve İzmir postanesi manda post [havale] memuru Hüsnü Efendi ile birlikte vali paşayı ziyarete gitmiştir. Bu ziyaret sırasında yine onu görmek isteyen büyük bir kalabalık vilayetin avlusunu doldurmuş ve Enver Bey'i alkış tufanına tutmuştur.

Enver Bey İzmir'de kaldığı iki hafta içinde her gün bir yerde karşılandı, alkışlandı. Ancak Selanik'ten aldığı önemli bir telgraf üzerine dönmek zorunda kaldı. Kendisine özgülenen römorka kışla önünde bininceye kadar bütün mülki ve askeri erkân eşraf-ı belde ve ahali tarafından parlak bir surette uğurlandı. Karşılama töreninde olduğu gibi, uğurlama töreninde de olağanüstü saygı gösterildi. Römorkörle vapura bininceye kadar askeri bando marşlar çalmaya devam etti.[23] Burada Somar'ın şu anlamlı görüşlerine yer vermeden geçemiyoruz: "Bu istikbalin, istikbalde nasıl bir kuvveti memlekete hakim-i mutlak kılacağını pek iyi sezen gazeteler de, kalemlerinin bütün i'cazıyla lgücüyle], bu gelecek hükümrana şimdiden sadakat ve takdirkârlıklarını göstermekte elbet (ibraz-ı gayret) etmekten geri kalmayacaklardır."[24]

Binbaşı Enver Bey'in İzmir gezisinin burada önemli izler bıraktığına şüphe yoktur. Ancak İstanbul gazetelerinin -tarayabildiğim kadar- bu geziye pek yer vermedikleri görülmektedir.[25] Bu gazeteleri, özellikle *Tanin*'i gözden geçirdiğimiz zaman, ülkenin sorunların ağırlığı altında neredeyse ezilmekte olduğu görülür. Bu ziyaret II. Meşrutiyet'in ilanının coşkulu günleriyle çakışmış ve İzmir'de neredeyse bir bayram sevinci yaşanmıştır. İzmir'in o coşkulu karşılama törenlerine tanık olan Nail Moralı, daha sonra Enver Bey'le ilgili izlenimlerini şöyle dile getirecektir:[26] "Enver Bey (Paşa) Meşrutiyet şenlikleri devam ederken İzmir'i ziyaret etti. Alkışlarla karşılandı. Hamidiye mektebi karşısında açılan İttihat ve Terakki Şehir Kulübünde Enver Bey için resmi kabuller tertiplendi. Enver Bey çok yakışıklı, levent haliyle peri masallarındaki prensler gibi bu toplantılarda perestişkârlarına (hayranlarına) iltifatlar saçıyordu. O nazik adamı, İttihat ve Terakki saltanatının ceberut lideri ile mukayese mümkün değildir."

Enver altı yıl sonra, vali Rahmi Bey'in burada göreve başlamasından (1913) sonra bir kez daha İzmir'e geldi. Ama bu kez "hürriyet kahramanı" olarak değil, Harbiye Nazırı olarak geliyordu. Savaş henüz başlamamıştı. Fakat orduyu "tensik ve ihzarla meşgul buluyordu."[27] Kendisine Sporting Kulüp'te oldukça parlak bir ziyafet verildi. Enver Paşa İzmir'de bulunduğu sırada, kendisiyle beraber vali ve vilayet erkânı ve rüesa-yı ruhaniye bir gün kışlaya giderek, askeri, orduda yeni yaygınlaşmaya başlayan "kabalak" giymiş olduğu halde görmüş ve takdir etmişlerdi.

ZEKİ ARIKAN
EGE ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Pierre Nora, *Hafıza Mekânları* (Çev. Mehmet Emin Özcan), Dost, Ankara, 2006.

2 Sarıkışla'nın inşa kitabesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi'nde bulunmaktadır.

3 Fikret Yılmaz, *Tarihsel Süreç İçinde Konak Meydanı*, İzmir Büyükşehir Kent Kitaplığı, İstanbul, 2003. Bugün, daha sonra adliye binası olarak kullanılan tarihsel lise binası da yoktur. Aynı yazar, *Cama Yazılan Tarih / History Written on Glass*, İzmir Ticaret Odası Yay., İzmir, 2007, 45-93.

4 Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi* (Fotoğraflar Cemal Emden), Yem Yayın, İstanbul, 2007, 664.

5 Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlanı*, İstanbul, 1959.

6 Resneli Ahmet Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, İstanbul, 1326.

7 İzmir Kız Lisesi'nin arka tarafında, eski bir İzmir evinde Florina'dan göç etmiş Nafia ve Zeliha (Bilge) adında iki kız kardeş oturuyordu. Büyük olan Nafia Hanım, Florina'da II. Meşrutiyet'in ilanına tanık olmuştu. İçinde Enver ve Niyazi'nin adlarının geçtiği marşları söylerdi. Ne yazık ki bunları banda almayı düşünemedik.

8 Ahmet Refik, *İnkılab-ı Azim* (11 Temmuz 1324), İstanbul, 1324-1326, 113-114. Bu eserin yazarı bildiğimiz tarihçi Ahmet Refik Altınay değildir.

9 Ahmet Eyicil, *İttihat ve Terakki liderlerinden Doktor Nazım Bey*, Gün Yay., Ankara, 2004, 92. Dönemin anı ve eserlerinde Enver'in Napolyon'a hayran olduğu, kendisine "Küçük Napolyon" denilmesinden hoşlandığı anlatılıyor. Bu, Napolyon'un yolunu izlemek anlamına gelmez. Yalnız genç yaşta o kadar övgülere boğulan Enver'in geniş hayallere kapılmış olduğuna inanıyorum. Amerikan Büyükelçi'si Morgenthau, Enver Paşa'nın evinde Napolyon ve Büyük Frederik'in portrelerinin asılı olduğunu görmüş, bunu onun düşlerinin bir kanıtı olarak yorumlamıştı (*Mémoires de l'Ambassadeur Morgenthau*, Payot, Paris, 1919, 35.)

10 Rumeli'deki kargaşayı bastırmak için Anadolu'dan, özellikle Aydın vilayetinden gönderilen taburlar etmiyetin adamları tarafından elde edilmiş, Niyazi'nin anlatımıyla, İttihad ve Terakki'nin yüce amacını (maksad-ı ulviyesini) anlamakta gecikmemişlerdir. Bu taburlar, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra görev yerlerine döndüler ve kahramanlarak karşılandılar. Krş. Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK, Ankara, 1991, I/1, 468-469.

11 Ziya Somar, *Bir Adam ve Bir Şehrin Tarihi*, *Tevfik Nevzat İzmir'in İlk Fikir-Hürriyet Kurucusu*, İzmir, 1948, 138.

12 Somar, *Tevfik Nevzat*, 138-139.

13 Eyicil, *Doktor Nazım*, 109-118.

14 Somar, *Tevfik Nevzat*, 137-138.

15 *Enver Paşa'nın Anıları* (1881-1908), haz. Halil Erdoğan Cengiz, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2007.

16 Sofuoğlu Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Remzi, İstanbul, 1972, 3 cilt; Nevzat Köseoğlu, *Şehit Enver Paşa*, Ötüken, 2008.

17 Dr. Ziya Somar (1906-1978), 1940 yılında İzmir'de ikinci Erkek Lisesi'nde (sonradan İnönü, şimdi Namık Kemal) göreve başladı. Burada çalıştığı sırada, İstanbul Üniversitesi'nde Mehmet İzzet üzerine doktorasını yaptı. İzmir tarihine, Türk düşünce tarihine inanılmaz katkılarda bulunan eserlere imzaattı. Bkz. Zeki Arıkan, "Bir İzmir Tarihçisi Ziya Somar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (ÇTTAD) Arıkan, "Bir İzmir Tarihçisi: Ziya Somar" Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları ÇTTAD; 3 (1993), 241-262; Yaşar Aksoy, *Felekçeli Dr. Ziya Somar'ın Anıları, Aydınlar Kenti İzmir*. Dokuz Eylül Yay. İzmir, 2000; Ömer Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, 603-604.

18 Ziya Somar, *Tevfik Nevzat*, 169-172.

19 Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin batırdığı gemilerden.

20 Sarıkışla.

21 Somar, *Tevfik Nevzat*, 170.

22 *İlizmet*, 12 Eylül 1324 (25 Eylül 1908), 2461.

23 *Hizmet*, 28 Eylül 1324 (11 Ekim 1908), 2474.

24 Somar, *Tevfik Nevzat*, 170-171.

25 *İktdam*, 10 novembre (Kasım 1908; 5194). Kahraman-ı Hürriyet Enver Bey'in birkaç güne kadar Selanik'ten İstanbul'a gideceğini, Selanik Rumca basınına dayanarak haber vermektedir.

26 Nail Moralı, *Mütareke'de İzmir, Önceleri ve Sonraları*, yay. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2002, 32.

27 M. Kâmil Dursun, *İzmir Hatıraları* (yay. Ünal Şenel), Akademi, İzmir, 1994, 64.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANI SIRASINDA İKİ TARZ-I SİYASET

MERKEZİYETÇİLER İLE ADEM-İ MERKEZİYETÇİLER MÜCADELESİ

BARAN HOCAOĞLU

İTC ile ittifak arayışlarının başarısız olmasını takiben, çok kısa sürede Prens Sabahattin Bey ve yakın adamlarının 14 Eylül 1908'de adem-i merkeziyetçi programa sahip Ahrar Fırkası'nı kurması, Sabahattin Bey'in de birleşme taraftarı olmadığını göstermişti. Ahrar Fırkası'nın benimsediği adem-i merkeziyetçi tez, meşrutiyetin tüm zamanları boyunca İttihad ve Terakki'nin tesis etmeye çalıştığı iktidar yapısına ve genel zihniyetine karşı amansız bir muhalif tez olarak ortaya çıkmaya başlamıştı.

Prens Sabahattin.

İkinci Meşrutiyetin İlanının 100üncü Yılı, Ömer Koç koleksiyonu.

Osmanlı siyasal yaşamında büyük politik gelişmelerin yaşanması için uygun bir ortam hazırlayan meşrutiyetin çoğulcu döneminde, "bu ülke nasıl kurtarılır" sorunsalına cevap olabilecek makul alternatifler ortaya çıkmaya devam etmişti. Bu beklentiler sonucunda İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin (veya Parti) siyasal çözümü, devletin bekası için meşruti düzenin korunması etrafında şekillenmeye başlamıştı. Bu doğrultuda meşruti rejimi ilan eden güç olarak İttihatçılar, rejimi korumak amacıyla onunla özdeşleşmeye gayret etmişlerdi. Bu siyasal tutumun özü, "devletin bekası için meşruti yönetimi elzem, meşrutiyetin sürekliliği için İttihat ve Terakki'nin koruyucu gücünü" esas kabul etme etrafında şekillenmişti. İttihatçıların bu politik tutumu, meşrutiyet rejiminin bir gereği olan muhalefet ve alternatif siyasal parti veya örgütlenmelere bakış açısının kısıtlı olması sonucunu doğurmuştu.[1]

İttihat ve Terakki'nin meşruti rejim ve devlet mekanizmasıyla bütünleşme çabası, benzer misyona uygun çözümler arayan farklı siyasal ideoloji veya grupların direniş ve tepkisiyle karşılaşmaya başlamıştı. İttihatçıların oluşturmaya çalıştıkları iktidar statüsü/anlayışı karşısında beliren gruplar yayın organları aracılığıyla sosyal hayata tesir etmeye, kamuoyunu yapıcı ve yönlendirici haberlerle harekete geçirmeye başlamışlardı.[2] Dolayısıyla meşrutiyetin hemen başlarında henüz olmayan siyasal muhalif kıvılcım veya olgular, bu çevrelerin gayretleriyle şekillendi. Bu muhalefet gücü, siyasi ve ideolojik görüşlerin yarattığı farklılıklardan ziyade cemiyet içinde istediği mevkii elde etmekte başarılı olamayan veya cemiyet tarafından ilgi görmeyen kimselerin hoşnutsuzluğu üzerine ortaya çıkmıştı.[3]

Ahrar Fırkası'nın benimsediği "adem-i merkeziyetçi" tez, meşrutiyetin tüm zamanları boyunca İttihat ve Terakki'nin tesis etmeye çalıştığı iktidar yapısına ve genel zihniyetine karşı amansız bir muhalif tez olarak ortaya çıkmaya başlamıştı Bunun sonucunda İttihatçılar, meşrutiyet dönemi boyunca kanuni esasinin müsaade ettiği, ancak cemiyetin hoş görmediği hukuksal hakları dahi tehlikeli olarak algılamış, bu doğrultuda alternatif bir siyasal gücün ortaya çıkmasına müsaade etmemeye başlamıştı. İttihatçıların gerekçesi, "bizde hürriyet henüz yenidir, halk alışıncaya kadar suiistimalden korumak lazımdır"[4] yönünde Jakoben bir zihniyet olmuş, bununla kendi varlıklarını korumaya çalışmışlardı. Hürriyetçi rejimi korumayı ve geliştirmeyi kendi tekellerine alarak misyon edinen İttihatçılar, halktan

ve toplumsal gerçekliklerden uzaklaşan yapıları ile rejimin salahiyetini kendi varlıklarıyla bir görmeye ve ihtilali tamamen kendi eserleri olarak algılamaya başlamıştı. İttihat ve Terakki'nin bu tehlikeleri tasfiye edebilecek her girişimi ve bunun yarattığı haksızlıklar, kaçınılmaz olarak muhalefeti doğurmuştu.[5]

masına yol açmıştı. Bu muhalefetin unsurlarını şunlar oluşturmuştu: Yeni rejimden zarar görenler (azınlıklar, muhafazakârlar, dış ülkeler), cemiyete kabul edilmeyenler (İttihatçılar dışında Jön Türkler ve siyasi çıkar beklentisi olanlar) başta gelmekteydi.[9] Bundan dolayı meşrutiyetin muhalif grupları ile siyasal yaşamda demokratik muhalefeti olarak ele alacağımız partiler, Batı demokrasilerinde görülen muhalefet partileri gibi yapıcı olamamış, tüm enerjisini iktidar olmak üzerine değil, iktidarı yıkmak üzerine kurmuş, hedeflenen özgürlükçü sistemin başarısız olmasında rol oynamışlardır.[10]

ne karşı verilen mücadele, bir süre 1908 hürriyetinin geçici başarısının gölgesinde kalmıştı. Ancak bu durum uzun sürmemiş, politik ve ideolojik mücadele ile gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Özellikle İttihatçıların meşrutiyeti koruma isteği iktidarı kontrol etmeyi getirince, farklı görüş ve gruplara karşı hoşgörü sınırının

İktidar mekanizmasıyla özdeşleşmeye çalışan İT'nin demokratik usullerin dışında orduya dayanması, mevcut iktidar statükosuyla meşruti rejimi korumak için tekelci ve merkezi bir yönetim yapısını oluşturmaya çalışması kozmopolit bir muhalefet güruhunun ortaya çıkmasına yol açmıştı: Yeni rejimden zarar görenler (azınlıklar, muhafazakârlar, dış ülkeler), cemiyete kabul edilmeyenler.

İttihat ve Terakki'nin kontrollü iktidarına karşı siyasal muhalefetin iyice belirdiği bu dönem, meşrutiyet kabinelerinin otorite boşluğunu doldurmakta aciz kaldığı ve toprak kayıplarının iyice arttığı döneme tekabül etmişti. Meşrutiyete karşı değil, meşrutiyetin yönetim anlayışına ve İttihat ve Terakki'nin iktidar zihniyetine karşı beliren ilk muhalif oluşum, liberal Ahrar Fırkası olmuştu. Bu parti, en büyük muhalefet partisi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşuna kadar ortaya çıkan tüm partiler gibi kendisini cemiyete yönelik yaptığı eleştiriler üzerinden var etmişti.[6] Dolayısıyla siyasal kimliğini muhalefet olgusu üzerine inşa eden partiler gibi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası da İttihatçılar tarafından olumlu karşılanmamıştı.[7] İttihat ve Terakki, bu dönemin başlarından itibaren meşruti rejim açısından muhalefetin varlığını kerhen kabul etmiş, ancak bunun danışıklı olması veya aşırı gitmemesi şartıyla siyasal hayatta yer almasına müsaade edebileceği görüntüsü vermişti.[8]

İktidar mekanizmasıyla özdeşleşmeye çalışan İttihat ve Terakki'nin rejimi halka mal etmemesi, demokratik usullerin dışında orduya dayanması, mevcut iktidar statükosuyla meşruti rejimi korumak için tekelci ve merkezi bir yönetim yapısını oluşturmaya çalışması kozmopolit bir muhalefet güruhunun ortaya çık-

LİBERAL MUHALEFET

Meşrutiyet döneminin kısa süren özgürlükçü ortamında istibdat döneminin sürgünde yaşayan pek çok muhalifi ülkeye dönmeye başlamıştı. İttihatçı Jön Türkler 24 Temmuz olayı ile hızlı bir şekilde memlekete avdet etmiş, Jön Türklerin öteki kolunu oluşturan kesim ise önemli ölçüde yurtdışında kalmıştı. Muhaliflerin içinde en güçlü kesim, İttihad ve Terakki ile mücadeleleri devrim öncesine kadar uzanan "adem-i merkeziyetçi Jön Türkler" olmuştu. Bunların siyasal organizasyonu, II. Meşrutiyet döneminde İstanbul'da kurulan ilk siyasal örgüt olan Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti idi. Cemiyetin başında, Osmanlı liberal hareketlerinin etkili ve önde gelen ismi olan Prens Sabahattin Bey bulunuyordu. Partiyi Dr. Nihat Reşat, Dr. Reşit, Fazlı, Murat, Hüseyin Tosun beyler ile Şeyh Naili temsil ediyordu.[11]

II. Meşrutiyet dönemi öncesine uzanan politik rekabet, istibdat rejiminin daralmaya başlamasıyla, demokratik bir rejim kurulamayacağı ortaya çıktı. Muhalif gruplar arasında kurmaya çalıştığı işbirliği sonucunda devrimin başarıya ulaşmasında özveri ve katkısı bulunan Prens Sabahattin'in[12] bu esnada ülkeye dönüşünü şartlı kabul etmesi, bunun ilk örneği oldu. İttihatçılar, Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyetçi Cemiyeti'ni dağıtması, ademi merkeziyetçi bir hükümet ve ulusal azınlıkların haklarının genişletilmesi konusundaki fikirlerinin propagandasını yapmaktan vazgeçmesi koşuluyla ülkeye dönebileceğini bildirmişti.[13]

Prens Sabahattin, İttihat ve Terakki'ye karşı gelişen muhalefet içinde ciddi bir alternatif olabilecek siyasal kişiliklerin başında geliyordu. Üstelik İttihatçıların hayat alanı bulduğu "devletçi misyon"a alternatif bir çözüm önerisi getirmeye çalışmış, "bu ülke adem-i merkeziyet ile kurtarılabilir" görüşünü savunmuştu.[14] Prens, meşrutiyetin yükselen siyasal akımı haline gelen merkeziyetçiliğe karşı savunduğu adem-i merkeziyetçi çözüm önerilerine rağmen, başlangıçta İttihad ve Terakki ile iyi sayılabilecek ilişkiler kurmuş,[15] zaman zaman cemiyetin genel merkezine çağrılmıştı.[16]

Prens Sabahattin'in meşrutiyetin ilanı edilmesindeki inkâr edilemez rolü[17]

Prens Sabahattin'in kendisini ziyaret etmesinin büyük spekülasyonlara yol açtığı Rum Ortodoks Patriği III. Yovakim.

İkinci Meşrutiyetin İlanının 100üncü Yılı

ve saray ile olan akrabalığı, Osmanlı kamuoyunda konumunu güçlendiren faktörlerdi. Nitekim Eylül 1908'de babasının cenazesiyle ülkeye döndüğü zaman halkın gösterdiği ilgi bunu göstermişti. Memlekete dönen Prens, var olan iktidar boşluğundan yararlanarak elinde tuttuğu "adem-i merkeziyet bayrağı"[18] ile politik propaganda yapmaya ve örgütlenmeye başlamıştı. Bu örgütlenme İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı değil, meşruti rejimin güçlendirilmesine ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmemesinden duyulan rahatsızlığa yönelikti.[19] Prens, meşruti rejimin geliştirilmesi ve takviyesi amacıyla arkadaşlarını seferber etmiş ve memleketin çeşitli yerlerinde propaganda seyahatlerine çıkmalarını tavsiye etmişti. Bununla yetinmeyen Prens, başkentte bulunan Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkezi Cemiyeti'nin üyelerine yönelik olarak gazetelerde yayınlanması için bir beyanname kaleme almıştı. Prens beyannamede toplumun genel yapısı ile ülkede bulunan yönetim zihniyetini eleştirmiş, yandaşlarından adem-i merkeziyetçi görüşlerinin toplum ve devlet nezdinde kabul görmesi için çalışmalarını istemişti. Prens, rejim değişikliğinin yanı sıra toplum şartlarının değiştirilmesini sağlayacak kapsamlı ve radikal bir inkılabı[20] ve yönetim esaslarının adem-i merkeziyetçi temel üzerinde yeniden inşa edilmesini gerektiren tedbirlerin alınmasını talep etmişti. Bu değişiklikler yapılmadığı takdirde Abdülhamid'in yerinin doldurulamayacağını ya da yeni istibdatların doğabileceğini savunmuştu.[21]

İmparatorluktaki tüm felaketlerin nedeni olarak gördüğü merkeziyetçiliğe karşı olan Prens, farklı iklimlere sahip olan bu memlekette yönetimi bu iklim şartlarına göre şekillendirmek gerektiğine inanıyordu.[22] Dini azınlıklara ve etnik unsurlara cazip gelen bu görüşleri ülkenin selameti ve birliği için tehlikeli bulan iktidarın güçlü adayı İttihat ve Terakki, liberallere karşı harekete geçme ihtiyacı hissetmişti.[23] Cemiyet ile meşrutiyet öncesine uzanan ideolojik fikir ayrılıkları ile iktidarı koruma refleksi ve muhalefete karşı tahammülsüzlük nedeniyle Prens Sabahattin'in siyasi faaliyetleri engellenmek istenmiş ve belli ölçü de baskı uygulanmaya başlanmıştı. İttihatçılar, muhtariyet vaat ettiğini iddia ettikleri Prens Sabahattin'i "vatan hainliği"[24] ile itham ederek "adem-i merkeziyetçi" düşüncelerinin[25] çokuluslu, çokkültürlü ve çokmezhepli imparatorluğun birlik ve beraberliğini bozacağını, ülkeyi böleceğini iddia etmişlerdi.[26] Prens, çeşitli basın organlarında ve Varyete Tiyatrosu'nda verdiği konferansında veya daha sonraki yazılarında görüşlerinin siyasi olmadığını, idari anlamda muhtariyetten farklı olduğunu[27] açıklamaya çalıştıysa da İttihatçıların önyargılarına karşı ikna edici ve doyurucu cevaplar verememişti.[28] Dolayısıyla Prens'in adem-i merkeziyetçi görüşleri, İttihad ve Terakki nezdinde çoğulcu dönem boyunca bölünme sorunu veya bölünme korkusu yaratmıştı.

Tüm bunlara rağmen Prens Sabahattin ve taraftarlarını kontrol altına almak ve pasifize etmek isteyen cemiyet, onlarla anlaşmaya çalıştı. Bu sırada adem-i merkeziyetçi görüşü kamuoyuna anlatmak amacıyla İstanbul'a gelen Sabahattinci Dr. Nihat Reşat ile İttihatçı Manyasizade Refik Bey arasında görüşmeler yapılmış, iki cemiyetin birleşme imkânları aranmıştı. Bu amaçla yapılan görüşmelere İttihad ve Terakki adına Cemal Paşa, İsmail Hakkı, Bahattin Şakir, adem-i merkeziyetçiler adına ise Dr. Nihat Reşat, Hüseyin Tosun ve Mühiddin (Paşa) Bey katılmıştı.[29] Iki Jön Türk cemiyeti arasında yapılan görüşmeler başlangıçta olgun bir ortamda geçmiş, İttihatçılar adem-i merkeziyetçilerin siyasal görüşlerinin odağında yer alan "tevzi-i mezuniyet"[30] ilkesine son derecede olumlu yaklaşmış, hatta bu ilkenin benimsenebileceğini dile getirmişlerdi.[31] Nihayet yapılan görüşmeler olumlu bir havada dostane bir havada iyi niyet temennileri ve iki tarafın memnuniyetiyle sonuçlanmıştı. Kısacası, birleşme an meselesiydi. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul şubesinin yayınladığı bildiri bunu göstermişti.[32]

Nihayet, Prens Sabahattin Bey ile yapılan görüşmeler sonucunda Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin adı ve programı altında, 22 Ağustos 1908'de birleşmişti.[33] İttihat ve Terakki, bu birleşme ile adem-i merkeziyetçi düşünceleri büyük tehdit halini almadan kontrol etmeyi amaçlamıştı.[34] Adem-i merkeziyetçiler ise, partiler arasında doğan güç birliğine dayanarak sarayı tasfiye etmeyi ve gerçek meşrutiyete geçmeyi amaçlamışlardı.[35]

İki cemiyetin birleşmesini takiben 2 Eylül 1908'de İstanbul'a dönen Prens Sabahattin'in İzmir'den[36] sonra İstanbul halkı tarafından da büyük bir coşkuyla karşılanması iktidar ile özdeşlemeye çalışan İttihatçıları temkinli davranmaya itmiş, bu da oluşmaya başlayan olumlu havayı değiştirebilecek gelişmeleri doğurmuştu. Prens'i, halkın yanı sıra Padişah'ın gönderdiği şehzadeler, İttihatçı bir heyet ile *İkdam* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey ve *Servet-i Fünun* dergisi sahibi Ahmet İhsan Bey karşılamıştı.[37] Prens'in babasını defnettiği merasime Şeyhülislam Cemalettin Efendi, birçok itibarlı kimse ile beraber hahambaşı ve Rum Patrikhanesi'nden bir heyet de katılmıştı. Prens Sabahattin, cenazeye katılanlara teşekkür etmek amacıyla

başta şeyhülislam olmak üzere birçok çevreyi ziyaret ettikten sonra Rum Patrikhanesi'ne uğramıştı. Ancak bu ziyaret Jön Türkler arasında yapılması için gayret gösterilen birleşme çabalarını başarısızlığa uğratan en önemli gelişme oldu.

Prens Sabahattin'in memlekete dönüşü, genel siyasi otoriteyi kontrol etmeye çalışan İttihatçılar için geleceğin kara bulutu sayıldı. Cemiyet, Prens Sabahattin'in olası bir iktidar alternatifi veya siyasi rakip konumuna gelmesini engellemeye ve mesafeli durmaya çalıştı. Bir süre Prens Sabahattin'e yönelik olarak artan baskılar iki cemiyetin ittifakının başarısız olduğunu ortaya koydu.[38] Meşruti rejimin güçlendirilmesi için liberal görüşleri doğrultusunda katkıda bulunmak amacıyla İttihad ve Terakki içinde yer almak isteyen Prens de bir süre sonra cemiyete mesafeli durmaya başladı.[39] Böylece İttihatçılarda ciddi bir "Prens Sabahattin fobisi" zuhur etti.[40]

İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne yakın gazetelerde Prens'in patrikhane ziyareti eleştirilmiş, "prens, patriğin elini öptü" şeklinde yazılar yayınlamış ve adem-i merkeziyetçilerin azınlıklar ile anlaştığı haberleri kamuoyuna duyurulmuştu. *Tanin*, Prens'i Patrikhane ile özdeşleştirmiş, birleştiklerini yazmıştı.[41] Prens Sabahattin, aleyhinde çıkan söylentilere cevap vermek amacıyla 5-6 Ekim 1324'te *İkdam* gazetesinde iki yazı yayınladı.[42] İddialara cevaben adem-i merkeziyetçi görüşlerini açıklayarak, bunun muhtariyet kavramından farklı olduğunu savundu. Ancak adem-i merkeziyetçi görüş İttihatçılar tarafından ülke bütünlüğü için bir tehdit ve Türklük karşıtı bir kavram olarak algılanmaya devam etti.[43] Nihayet bu görüş farklılığı iki kesimin arasını iyice açtı.[44] İttihatçıların iddiaları Prens ile patrikhane arasındaki ilişkiye dair kuşkuları hiçbir zaman ortadan kaldırmadı[45] ve Osmanlı siyasal sürecinin kutuplaşmasını derinleştirdi.

Bu gelişmelere rağmen, Prens Sabahattin İttihad ve Terakki ile aralarında herhangi bir anlaşmazlık olmadığını vurgulamak amacıyla cemiyetin Selanik şubesini ziyaret etti.[46] Seçimler dolayısıyla propaganda amacıyla orada bulunduğunu iddia etmiş, ancak İttihatçıların taarruzları ve eleştirileri karşısında[47] Manastır'a geçmek zorunda kalmıştı.[48]

Bu sırada Prens'in daha önce yayınladığı beyanname doğrultusunda Dr. Nihat Reşat, adem-i merkeziyetçi görüşlerini kamuoyuna açıklamak amacıyla Edirne'de verdiği iki konferanstan sonra İstanbul'a, Fazlı Bey ise beraberindeki arkadaşları ile İzmir'e geçmişti.[49] 1908 ağustosunda İttihad ve Terakki Cemiyeti Merkez Heyeti'nin kurulması ile Selanik grubunun ön plana geçmesi ve Paris'teki Jön Türk merkezi ile yollarını ayırması sonucunda tavrını sertleştiren İttihatçılar, İstanbul'a dönen birtakım Prens Sabahattin taraftarını Dr. Nazım Bey'in emriyle tutukladı.[50] İttihatçıların bu tutumunu Prens'in faaliyet ve başarılarını sekteye uğratma girişimi olarak yorumlayan Ahmet Bedevi, tutuklama olayını fırka mücadelelerinin yarattığı ilk baskı olarak yorumlamıştı.[51] İttihatçıların kendilerinden başka siyasal teşekküllere tahammül edemeyecekleri kısa sürede ortaya çıkmıştı.[52] Prens Sabahattin, İttihad ve Terakki toplantılarına birkaç kez daha katılmasına rağmen Ahmet Rıza Bey'in terbiye dışı saldırısına uğrayınca cemiyet merkezi ile bağlantısını tamamen kesmek zorunda kaldı.[53] Böylece cemiyetin merkezi otoriteyi güçlendiren ve tabanda yaygın bir özgürlüğe dayanan Jakobenci modeline karşı muhalefetin dozu artmaya başladı.[54]

İşin aslı, ideolojik görüş ayrılıkları ile beraber giderek artan iktidar mücadelesi iki cemiyetin anlaşmasını zorlaştırıyordu. İktidar pastasından daha fazla pay almayı içeren bu anlaşmazlıkta İttihatçıların kabahatinin daha fazla olduğunu vurgulamak gerekmektedir.[55] İki görüş arasındaki çekişme ideolojik olmakla birlikte, aslında iktidar mücadelesinin dışa yansıyan bölümüydü. İttihatçılar, karşı olduklarını kesin olarak dile getirdikleri yerel yönetim ilkelerini birkaç ay sonra meclis gündemine getirmekten çekinmeyeceklerdi.[56] Dolayısıyla iki kesim arasında başarısızlıkla sonuçlanan anlaşma ideolojik olmaktan çok, İttihatçıların iktidarı kontrol etmesinden kaynaklanmıştı. İki grup arasında bir anlaşma yapılabilmesinin imkânsız olduğu başından belliydi. İttihatçıların başlangıçta liberallere yaklaşımı taktiksel ve kontrol amaçlıydı. bu sağlanamayınca çatışma ve tasfiye kaçınılmaz oldu.

İki cemiyet arasında ittifak arayışlarının başarısız olmasını takiben, çok kısa sürede Prens Sabahattin Bey ve yakın adamlarının 14 Eylül 1908'de adem-i merkeziyetçi programa sahip Ahrar Fırkası'nı kurması, Sabahattin Bey'in de birleşme taraftarı olmadığını göstermiştir.[57] Ahrar Fırkası'nın benimsediği adem-i merkeziyetçi tez, meşrutiyetin tüm zamanları boyunca İttihat ve Terakki'nin tesis etmeye çalıştığı iktidar yapısına ve genel zihniyetine karşı amansız bir muhalif tez olarak ortaya çıkmaya başlamıştı.[58]

Prens Sabahattin, İttihad ve Terakki'ye karşı gelişen muhalefet içinde ciddi bir alternatif olabilecek siyasal kişiliklerin başında geliyordu. Üstelik İttihatçıların hayat alanı bulduğu "devletçi misyon"a alternatif bir çözüm önerisi getirmeye çalışmış, "bu ülke adem-i merkeziyet ile kurtarılabilir" görüşünü savunmuştu.

DİPNOTLAR

1 Yeni rejimin başlangıcında muhalefetin gerekliliği hem İttihatçılar hem de Ahrarcılar ile öteki gruplar tarafından hararetle savunulmuşken, İttihatçıların bu düşüncelerinde samimi olmadığı ortaya çıkmıştı. Ali Kemal, "Firka-i Siyasiler ve Meclisi Mebusarımız", *İkdam*, 26 Kasım 1908.

2 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasî Yaşamında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960, s. 76.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Turgay Asaf, *İbret*, Okat Yayınevi, İstanbul, tarihi yok, s. 16. Farklı bir görüş için bkz. Ziya Şakir, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Battı", *Tan*, 29 Ekim 1937.

4 Mizancı Murat, *Hürriyet Vadisinde Bir Perçe-i İstibdat*, Nehir Yayınları, İstanbul, Ekim 1997, s.82-83.

5 Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılır ve İzahlar*, Ayraç Yayınevi, Birinci Baskı, Ankara, 1999, s. 197.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, "İttihat ve Terakki", *TCTA*, İletişim Yayınları, 1985, s. 1423 ve s. 1437.

7 Eski muhalif yeni İttihatçı Mehmet Necabettin, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ne muhalefeti ele aldığı yazısında, "Muhalefet etmenin ağzının dediği hatayı görerek düzeltmek olduğunu, ancak hiçbir partinin bu özelliklere sahip olmadığını, dolayısıyla İtilafçılara güvenilmeyeceğini" dile getirmişti, *Tanin*, 6 Kânunuevvel 1327.

8 Şeyh Muhsin (ya da Hüseyin Kazım), "Bir Vecibe-i Ahlakiye ve Medeniyet", *Tanin*, 23 Kânunuevvel 1327 ve "Muhtaç Olduğumuz Muhalefet", *Tanin*, 18 Mart 1328.

9 Ziya Şakir, agm, *Tan*, 31 Ekim 1937.

10 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Nüzhet Turgut, *Siyasaî Muhalefet*, Birey ve Toplum Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, Aralık 1984, s. 255.

11 Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, (t.y.), s.110.

12 Cavit Orhan Tütengil, *Prens Sabahattin*, İstanbul Matbaası, 1954, s. 60.

13 A. Avagyan-G.F. Minassian, *Ermeniler ve İttihat ve Terakki, İşbirliğinden Çatışmaya*, Aras Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul, Kasım 2005, s. 30.

14 Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, Cilt: 1, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992, s. 269.

15 Ahmet Bedevi Kuran, *Hüseyin Cahit Yalçın Bey'e Açık Mektuplar*, Türkiye Basımevi, İstanbul, (t.y.), s. 6-7 ve s. 32.

16 Ahmet Rıza ile Prens Sabahattin beyler henüz İstanbul'a gelmeden önce, Paris'te iken, ortak çalışılması hususunda aralarında belli kararlar almış, hatta İstanbul'da kurulmuş olan merkezlerine bu yönde talimat vermişlerdi. Buna binaen İttihad ve Terakki içtimalarına Sabahattin, Hüseyin Tosun ve Dr. Reşat beylerin katılması kararlaştırılmıştı. Bkz. Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Meklebinde Hürriyet Mücadelesi*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, (t.y.), s. 115.

17 Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasi Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1976, s. 44.

18 Dr. Fahri Can, "Prens Sabahattin Bey", *Yakın Tarihimiz*, Cilt: 3, Sayı: 37, 8 Kasım 1962, s. 344.

19 Ayrıntılı bilgi için bkz. Prens Sabahattin, agé, s. 107-108.

20 Ahmet Bedevi Kuran, "İnkılap Tarihimizde Prens Sabahattin", *Vatan*, 9 Mart 1948.

21 Prens Sabahattin, agé, s. 105.

22 Hüseyin Cahit buna karşı çıkarak, iklimlere göre değişmesi lâzım gelen kanunların esaslara göre değil, usule göre değiştirilmesini savunmuştur. Hüseyin Cahit, "Adem-i Merkeziyet", *Tanin*, 22 Ağustos 1324.

23 Zekeriya Sertel, Prens Sabahattin'in fikirlerinin hedefinde İttihad ve Terakki'yi yıkmak sureliyle iktidara gelmek olduğunu iddia etmiştir. Bkz. Sertel, *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, 3. Baskı. İstanbul, Mar 1977, s. 52.

24 Nur, agé, s. 269.

25 Şükrü Hanioğlu, "Prens Sabahattin Bey'in Katolik Kilisesi Olan İlişkileri", *Prof. Dr. Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan*, 2, İ.Ü.S.B.F., İstanbul, 1982, s. 103.

26 Hüseyin Cahit, "Adem-i Merkeziyet", *Tanin*, 22 Ağustos 1324. Aynı görüşleri daha sonra kaleme aldığı hatıralarında da dile getirmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, *Meşrutiyet Hatıraları*, Sayı: 119, s. 230. Ayrıca bkz. Rıza Nur, *Meclisi Mebusan'da Firkalar Meselesi*, Siyasi Risaleler, Şehir Yayınları, İstanbul, Nisan 2005, s. 26-27. Prens Sabahattin, agé, s. 119-120. Muhittin Birgen, o zamanlar ademi merkeziyetçi görüşleri imparatorluğu parçalamak isteyen parmaklar, Prens Sabahattin'i de buna hizmet eden bir ısım olarak gördüklerini aktarmaktadır. Ayrıntı için bkz. Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene, İttihad ve Terakki Neydi?* Cilt: 1. Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, Mart 2006, s. 140-141. İttihatçı Hüseyin Kazım Bey de ademi merkeziyetçi görüşlerin Türkçülüğe uygun olmadığını savunuyordu. Bkz. M. Bedri, *Kırmızı Kitap*, İttihat ve Terakki-Adem-i Merkeziyet, Artin Asaduryan Basımevi, İstanbul, 1330, s. 36.

27 Bkz. Prens Sabahattin, agé, s. 79-82.

28 Hüseyin Cahit, Prens Sabahattin Bey'in aksine adem-i merkeziyetçiliğin levzi-i mezuniyet anlamına gelemeyeceğini savunmuştu. Hüseyin Cahit, "Adem-i Merkeziyet", *Tanin*, 6 Eylül 1324.

29 A.B.Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İnkılap Hareketleri*, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1959, s. 486. Bu toplantılara bir ara, 1907 İkinci Jön Türk Kongresi'nin toplanmasında rol oynayan Ermeni Murahhas Malumyan da katılmıştı. Agé, s. 487. Üçüncü Jön Türk kongresi olarak adlandırmak mümkündür.

30 Can, agm, s. 344.

31 Hüseyin Cahit, "Adem-i Merkeziyet", *Tanin*, 6 Eylül 1324. Ayrıca bkz. A.B. Kuran, agé, s. 486-487.

32 *İkdam*, 23 Ağustos 1908, Sina Akşin, "31 Mart Olayına Değin Prens Sabahattin ve Ahrar Fırkası", *A.Ü.S.B.F.D.*, XXVII/3, 1973, s. 548.

33 Hüseyin Cahit, "Adem-i Merkeziyet", *Tanin*, 22 Ağustos 1324 ve Prens Sabahattin, agé, s. 108-109.

34 Ziya Şakir, agm, *Tan*, 31 Ekim 1937.

35 Prens Sabahattin'e göre, meşrutiyet partilerinin öncelikli amacı Abdülhamid hükûmetini yıkmak böylece istibdadı kesin olarak tasfiye etmek, gerçek ve özgürlükçü bir meşrutiyete geçmek olmalıydı. Prens Sabahattin, agé, s. 108.

36 Prens Sabahattin'in İzmir'e gelişi Dr. Nazım Bey tarafından engellenmek istenmiş, başarılı olunamamıştı. Bkz. Kuran, agé, s. 487.

37 Kuran, agé, s. 488.

38 Prens Sabahattinci muhalif Kuran, iki cemiyet arasındaki ittifakın bozulmasının nedenini, İttihad ve Terakki'nin iki cepheli siyaset izlemesinebağlamıştı. Kuran, *Harbiye Mektebi...*, s. 115.

39 Bu konuda bkz. Ziya Şakir, *Mâlımul Şevket Paşa*, Ahmet Salt Matbaası, 1944, s. 156-157.

40 Cemal Kutay, *Prens Sabahattin Bey, Sultan Abdülhamit, İttihat ve Terakki*, Tarih Yayınları Müesseseleri, İstanbul, Ocak 1964, s. 245. Ayrıca bkz. Prens Sabahattin, agé, ss. 141-145.

41 Hüseyin Cahit, "Seçim Entrikaları", *Tanin*, 26 Teşrinisani 1324.

42 *İkdam*, 5-6 Ekim 1324.

43 Hüseyin Cahit, 1908 seçimleri öncesinde yazdığı bir yazıda, Prens'in savunduğu adem-i merkeziyetçi görüşleri Midilli ve Sakız adalarını Girit gibi Yunan kucağına atmak anlamına geleceğini savunmuştu. Hüseyin Cahit, "İttihabat Entrikaları", *Tanin*, 26 Teşrinisani 1324. Hüseyin Cahit, *Tanin*, 22 Ağustos 1324. Kuran, "İnkılap Tarihimizde Prens Sabahattin Bey", *Vatan*, 10 Ağustos1948.

44 Can, agm, s. 344.

45 Hanioğlu, agm, s. 106-107.

46 Kuran, *İnkılap Hareketleri...*, s. 488.

47 Bu sırada Ahmet Rıza Bey Prens Sabahattin Bey'e, "Hani sizin Rum ve Ermeni dostlarınız vardı onlar ane oldu?" demek suretiyle onu azınlıklar laortak hareket etmekiesuçlamıştır. Kuran, agé, s. 489.

48 Seçimlerde adaylığını koyan Ali Haydar Mıthat, Enver, Talat ve Cemal paşalar ile yaptığı görüşmelerden sonra kendisi ve Prens Sabahattin'den Avrupa'ya çıkmaları istendiğini aktarmaktadır. Bkz. Ali Haydar Mıthat, *Hatıraları*, Güler Basımevi, İstanbul, 1946, s. 201.

49 Kuran, agé, s. 484.

50 Kuran, *İnkılap Hareketleri ve Jön Türkler*, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 321. Bu dönemde, 1908 olayının başarıya ulaşmasında önemli bir yere sahip olan ve "hürriyet kahramanı" olarak bilinen Niyazi Bey ve cemiyetin Manastır şubesi lideri Miralay Sadık Bey de Merkez-i Heyeti'nden uzaklaştırılanlar arasındaydı.

51 Kuran, agm, *Vatan*, 10 Ağustos 1948.

52 Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet cemiyeti genel sekreteri Fazlı Bey, 1908 meşrutiyetinden sonra gediği İzmir'de İttihatçı Dr. Nazım Bey tarafından uyarılmış, "Bu memlekette İttihat ve Terakki'den başka hiçbir cemiyet yaşamayacağını" söylemiş ve seçim çalışmaları için geldiği İzmir'l terk etmesini istemişti. Kuran, agé, s. 320-321.

53 Ahmet Bedevi Kuran, agé, s. 326; Sina Akşin, agm, s. 548. Kimi iddialara göre, Ahmet Rıza Bey'in İttihad ve Terakki adayı olması üzerine Prens cemiyetteri ayrılmıştır. Tevfik Çavdar, *Talat Paşa*, Dost Kitapevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Ocak1984, s. 137.

54 Çavdar, agé, s. 117.

55 Ziya Şakir, agm. *Tan*, 31 Ekim 1937.

56 Merkeziyetçi siyasal görüşe sıkı bağlı olan İttihatçılar, tevzi-i mezuniyet görüşünü adem-i merkeziyetçi görüşlerden ayrı ele almaya çalıştıysa da, aslında anayasanın 108. maddesinde yer alan tevzi-i mezuniyet ilkesine yaklaşımları samimi olmamıştı. Nitekim Prens Sabahattin, savunduğu adem-i merkeziyetçiliğini tevzi-i mezuniyet olduğunu vurgulamıştı. Hüseyin Cahit, "Adem-i Merkeziyet", *Tanin*, 6 Eylül 1324. İktidar zihniyetini temsil etmeye çalışan İttihad ve Terakki'nin bilinçaltında her iki görüş zamanla bütünleşecekti. Dolayısıyla bu siyasal davranışları tümüyle oyalayıcı ve taktiksel di. *MMZC*, Cilt: 3, D: 1, İS: 1, İ: 73, 4 Mayıs 1325, s. 460-462. Talat Bey ve arkadaşları 23 Mayıs 1325'te meclise sundukları takrirde, "İdare-i Umumiye-i Vilayet" hakkında hazırlanan kanun tasarısının "tevsi-i mezuniyet" ilkesine dayanması gerektiğini bildirerek, hazırlanacak layihanın Dahiliye Nezaretine sunulmasını talep etmişlerdi. *MMZC*, Cilt. 4, 23 Mayıs 1325, İ: 86, s. 145. Öte yandan İttihad ve Terakki'nin 1908'de yayınladığı programın 5. maddesinde de "tevzi-i mezuniyet" ilkelerinin tatbik edilebilmesi için özel kanunların talep edileceği vurgulanmıştır. Aynı şekilde, cemiyetin 1909 tarihli muaddel siyasi programının 15. maddesinde de tevzi-i mezuniyet ilkelerine gönderme yapılmıştır. Programlar için bkz. Tunaya, *Siyasi Partiler*, C: 1, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, Ocak 1988, s. 66 ve 82.

57 Akşin, agm, s. 548-549.

58 Tarık Zafer Tunaya, "Jön Türk ve Sosyal İnkılap Lideri Olarak Prens Sabahattin", *Sosyal, Hukuk ve İktisat Mecmuası*, Kasım 1948, s. 124.

Üç aylık dergi

çiya
YAYINLARI

Güneşlibahçe sok. 50/B Kadıköy - 80040 İstanbul Tel: 0216 346 98 61 - Faks: 0216 349 19 02
info@yemekvekultur.com www.yemekvekultur.com

Gündemde içki var!

Geçtiğimiz ay iyice gündeme geldi ki, hükümetin içki içenlerle ciddi bir sorunu var. Keçiören'deki büfecinin dövülmesi, belediye mekânlarındaki içki yasağı, kırmızı noktalı bölgeler uygulaması konuyu iyice köpürttü. Başbakan'ın Moda İskelesi'nde içki yasağını protesto edenlere, "Bunlar hayatı o şişenin içinde görenlerdir," demesi, ardından da "Türkiye'de mahalle baskısının asıl içki içmeyenlere yapıldığını" söylemesi bardağı taşıran damla oldu. Biz de bu kadar konuşulmasını fırsat bilerek, içki tarihimize bir göz atmayı düşündük. Gündemde içki var!

İç bade sev güzel

Tarih boyunca içkisiz olamamış bir milletiz. Tarih Tezi'nin moda olduğu yıllarda işi şarabın, rakının ve her türlü biranın aslında bir Türk içkisi olduğunu ispatlamaya vardıranlar olmuşsa da, müsaadenizle ben onları bir kenara bırakıyorum. Ama şurası bir gerçek ki, kökeni ne olursa olsun, bu topraklarda içki hep üretilmiş, hep içilmiş...

Elbette içki olan yerde yasaklamalar da olur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yasaklarıyla en ünlü padişah, bilineceği gibi IV. Murat. Onunla aynı dönemde yaşadığı söylenen Bekri Mustafa'ya atfedilen öyküler de bu yasaklara nasıl karşı konulacağını anlatmaz ırı zaten? Bugün Tarih Vakfı'nın Eminönü'ndeki merkezinin önünde bulunan ve Bekri Mustafa'nın mezarı olduğu rivayet edilen türbeye girip dua edenlerin sayısı oldukça fazla. IV. Murat'ın mezarının yeri nerede acaba?

Eskiden beri içilen içkilerin neler olduğu konusunda önemli kayraklardan biri edebiyat. Örneğin Ercüment Ekrem Talu şarabın bizde rakıdan çok daha önce bilindiğini söylerken, halk ve divan şairlerinin mısralarını tanık olarak gösterir. Bu dizelerde şaraba çeşitli adlar verildiğini söyler: Dem, evîje, hamr, mey, müdam, mül, rah, rafik, sahbâ, şîre, ukar... Faruk Nafiz Çamlıbel de "Türk edebiyatında şarap" başlıklı bir yazısında, şarabın girdiği şiirlere neşe verdiğini söyler ve ekler, şarap, girdiği cemiyete de neşe verir...

Ama Osmanlı döneminde, rakı üstüne daha somut bilgiler bulmak mümkün. Rakının da eskiden türlü türlü adları varmış. Sermet Muhtar hangi adın nerede, kimler tarafından kullanıldığını şöyle anlatır: "Vakti kerahet gelip çilingir sofrasının önüne oturan paşalar beyler, teklifli misafirleriyle ukalâ ukalâ sohbeti tutturdukları" ve edebiyattan dem vurdukları sıralar, biraz da şiirlerden el alarak şarabın (bade, mey, sahba gibi) sıfatlarını rakıya yakıştırırlarmış. Dini bütün ve sofu kişiler ise esas haram olanın şarap olduğunu, rakıya dair bir açıklama bulunmadığını söyleyip "imam suyu" ve "ilaç" adını kullanırlarmış. Külhanbeyler "cin suyu", "anzarot", "pırnık"; Ermeniler "çarmakçur", Rumlar "düziko"; Yahudiler "raki" derlermiş. E hallyle "akşam yemeğini gece yarılarına kadar beklemekten, buram buram ekşi nefesten, yataga girince bombort gibi horultudan" aman demiş olan İstanbul kadını da "zıkkım" adını yakıştırırmış rakıya! Bugün bizim sık kullandığımız "aslan sütü" deyiminin, eskiden beri genel olarak içki karşılığı kullanılan bir sözcük olduğuna da Ahmet Refik değinir.

Cumhuriyet ise rakı, şarap, bira, vermut demeden tüm içkilere sahip çıkmış. O zamanki İnhisarlar İdaresi, yani daha sonra Tekel olan kurum, devlet adına içki üretmeye başlamış. İçki devlet malı olunca, insan da devletini sevince... Yasak ne kelime, vatandaş devletinin ne kadar arkasında olduğunu göstermenin yolunu bulmuş. Şaka bir yana, cumhuriyet rejimi içki yasağını kaldırmaz...

Bir içki düşmanı: Fahrettin Kerim Gökay

Bir zamanların ünlü İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, Bakırköy Akıl Hastanesi'nin kurucularındandır. 1933'te profesör, daha sonra da ordinaryüs profesör olmuştur. Otuzlu yıllarda Yeşilay (aslında o zaman adı Yeşil Hilal'di) genel sekreteri ve "İçki Düşmanı Gençler Derneği" genel başkanı olarak da çalışmalarını sürdürmektedir. 1935 yılında Hikmet Feridun Es'in yaptığı röportajın başlığı, "İçki düşmanı deli doktoru Fahrettin Kerim"di. Röportajın daha girişinden, Gökay'ın o dönemde bile ne kadar tanındığını anlıyoruz: "Üstad, bu şan bu şöhret..."

Fakültede hocalık... Bir çok büyük cemiyetlerde başkanlık... Bazı tıp mecmualarının sahipliği... Sonra hastaneler..." Fahrettin Kerim, bunca çalışmaya karşın bu denli dinç kalmasının nedenlerini şöyle sıralar: "Hayatımda ağzıma içki koymamışımdır. Cigara içmem. Taş çatlasa uykumdan fedakârlık etmem... Diğer arta kalan dünya zevklerinden hiçbirini iptilâ şekline sokmamışımdır." Ama daha sonraki satırlarda kahve tiryakisi olduğunu itiraf etmek zorunda kalıyor: "Kahveye bayılırım... Günde 3 kahve içerim."

O dönem basınının diline doladığı bir yayın organının sahibi ve başyazarı da elbette Fahrettin Kerim'dir. "Yeşil Hilâl ve Türkiye İçki Aleyhdarı Gençler Cemiyetinin fikirlerini neşreden" bu yayın İçki Düşmanı Gazete'dir. Gazete, cemiyetin haberlerinin yanı sıra rakı kurbanlarının aylık takvimini, beden terbiyesinin önemini, içki sonucu sakat kalan çocukları ve içkisiz içecekleri tanıtan yazılarla doludur. Bu gazetenin Nisan 1933 tarihli dördüncü sayısında yayınlanan, Fahrettin Kerim'in derneğin bir müsamaresinde yaptığı konuşmadan yapılan alıntıda, Kerim içki düşmanlığının tarihini anlatır: "Bundan on üç sene evvel memleket en kara günlerinden birini yaşıyordu. Türkün mevcudiyetine nihayet vermeye azmetmiş istilâ ordusu, kendisiyle birlikte manevi ahlâkımızı soyumuzu bozacak vasıtaları da beraber getirmişti. Dünyanın muhtelif köşelerinden variller ve fıçılarla getirilen zehirli içkiler Türk benliğini, Türk beynini ve Türk neslini imha ediyordu. İşte bu kara günde bir avuç mütefekkir (fikir adamı) Matbuat Cemiyeti salonunda Yeşil Hilâl'i kurdular ve içkinin fenalığı hakkında toplu şekilde ilk irşat (uyarı) sesi yükseldi. O güne kadar bu memlekette şairler, yazıcılar ilhamlarını 'mey'den almış, muhitlerinde 'bade' terennüm etmişlerdi. Hayata atılan gence ilk muaşeret vasıtası olarak kadeh uzatılır, akşamcılık öğretilir, içki hayatın zarureti, ayrılmaz bir lazımesi olarak telkin edilirdi. Memleket içerisinde gayrı Türk hekimler, aperatif olarak iki zehrini tavsiye ediyorlardı. İşte böyle hazırlanmış bir muhitte, Yeşil Hilâl pervasız sesini yükseltti."

Kurtuluş Savaşı'nın en kritik günlerinde, 14 Eylül 1920'de Ankara'da kurulan Birinci Meclis'te, muhafazakârların sunduğu "içki yasağı" kanunu bir oy farkla kabul edildi. Doğal olarak Yeşil

İÇKİ SOY SAĞLIĞINI BOZAR

İÇKİ DÜŞMANI GAZETE

İÇİNDEKİLER:

Hilâl bunun arkasında durdu. Fahrettin Kerim, "Bu yeni doğan Yeşil Hilâl için en büyük kuvvet oldu," demekte, ama ilerleyen satırlarda üzüntüyle eklemekte, "Fakat arkadaşlar, zaferden biraz sonra iktisadi zaruretler ıtırazıyle 'içki yasağı kanunu' kaldırıldı. Fakat Yeşil Hilâl mücadelesinden vazgeçmedi."

Fahrettin Kerim konuşmasını, "Moda, fantezi diye lıkörden başlayarak içki afetine kendını kaptırma," diye bitiriyordu, ama onu dinleyen kımdı? Tıryakiler ona inat küçük rakı ısterken, "Ver bakalım bir Fahrettin Kerim," diyorlardı. Söylemeyi unuttuk herhalde, Gökay'ın boyu oldukça kısaydı.

HAZIRLAYAN: GÖKHAN AKÇURA

Bir rakı dostu: Ahmet Rasim

Edebiyat camiasından bazı isimler rakı içmeyi bir sanat haline getirdikleri için daha sık anılırlar. Mahmut Sadık, Süleyman Nazif, Ercüment Ekrem ve elbette Ahmet Rasim bu anlamda öne çıkan isimlerdir. Bunlar arasında adı en çok geçen ve "rakı içmenin adabını" yazıya da dökmüş olan Ahmet Rasim'i, ünlü rakıseverler kontenjanından iyi bir örnek olarak ele alabiliriz.

Ahmet Rasim'in adı çok içere çıkmışsa da o bunu kabul etmez: "Bana çok içer denildiğini bilirim. Fakat bu çok yanlış bir kanaattir," der ve eski bir meyhaneciden aldığı, "rakı kadehe konur, ama kadehle içilmez, yudum yudum içilir," tavsiyesine ömür boyu uyduğunu söyler.

Ercüment Ekrem, Ahmet Rasim'in rakı içişini şöyle anlatır:

"Şimdi içki içenlerin çoğu, rakıya su katmayı, akşamcılık mezhebinin en büyük günahı sayıyorlar. Halbuki Ahmet Rasim, rakıyı susuz içmeyi tedrici bir intihara benzetir ve ağzına susuz rakının damlasını koymazdı. Bardakla ve çok ağır içer, bardağın yarısını su ile, yarısını rakı ile doldururdu. (...) Ağzına meyvadan ve beyaz peynirden başka meze koymazdı. Rivayetine göre beyaz peynir, içkinin akşamcılara verdiği raşenin hakkından gelmeye birebirmiş!... Büyük üstadım tek başına içmezdi, fakat kalabalıktan da aynı derecede kaçardı. Kendi tabirince, kafası denk bir 'kadehtaş' bulur, onunla hem sohbet eder, hem demlenirdi."

Cemalettin Saraçoğlu da, Ahmet Rasim'in "içmek" sözcüğünü hiç kullanmadığını, bunun yerine "çakmak" dediğini belirttikten sonra devam eder: "Gayet aheste aheste; yudum yudum çakar, öyle delikli taşa çirkef suyu döker gibi, bir yudumda kadeh boşaltmaz, hatta öyle içenlerden hoşlanmazdı. Onun kanaatince rakı içmenin de kendisine göre erkânı, âdabı vardı. Mütercim rahmetli Macar İskender Bey nasıl tuzlu badem, leblebi, şamfıstığı gibi kuru mezeleri; Mahmut Sadık merhum nasıl daha ziyade birayı ve bu içkiye mahsus gravyer peyniri, dil gibi hafif mezeleri; rahmetli Bedrettin Beybaba da kuru poğaça, peynirli, kıymalı böreği tercih ederlerse, Ahmet Rasim de yeşil salataya bayılır, şöyle çatal ucuyla beyaz peynire de iltifat ettiği olur, hele taze balığı hiç reddetmezdi."

Ahmet Rasim "Rakı Nasıl İçilmelidir," başlıklı oldukça ünlü yazı dizisinde, anasonlu rakının mastikadan çok daha sonra ortaya çıktığını da söyler: "Düz rakı, mastika yani sakızlı bir tür içkiden pek sonra çıkmıştır. Diyebilirim ki düz rakının kentimizde duyulup yaygınlaşması, ancak 40-45 yıllık bir eskiliktedir (yazı 1927 tarihli). Önceleri meyhane ve gazinolarda içilen hep mastika idi, Sakız'ın Ayvalık'ın mastikaları seçkin bir ün kazanmışlardı."

Ahmet Rasim'in sevdiği rakı türleri arasında Namyas rakısının özel bir yeri vardır. Bir gün yolda koltuğunun altındaki binliğe laf atan (o zamanlar binlik diye, koyu yeşil renkli, eski ölçüye göre iki buçuk okka, yani üç kilo iki yüz beş gram sıvı alan büyük kalın şişelere denirmiş) bir arkadaşına şöyle cevap yetiştirir: "Bu rakıdır amma senin bildiğin rakılardan değil. Selanik'ten hediye geldi. Meşhur Namyas'ın rakısı. (...) Namyas, Selanik'te bir hahamdır. Fevkalade rakı yapar. Adı asıl Nahmiyas'dır da hafifletmişler, Namyas olmuş."

Bira savaşları

Anlatacağımız savaş 1934 yılına tarihleniyor. Okurlarını keyifli yazılarla eğlendirmenin dışında pek bir işlevini bilmediğimiz *Hafta* dergisi, başyazısında biranın yararlarını anlatan, lokantalardaki imzasız levhalara karşı bir saldırı başlatır. Aslında haziran ayının sonudur, sıcaklar başlamıştır ve buzlu bira içmenin tam da sırasıdır. Bu levhalar da, "Yarım litre bira ne gibi gıdaların kuvvetini verir?" diye sorup elbette cevaplarını da vermektedir: "385 gram süt, 32 gram tereyağı, 82 gram sığır eti" diye gitmektedir metin.

Derginin ifşa ettiğine göre, bu levhaları piyasaya Bomonti-Nektar şirketi dağıtmakta ve biranın içindeki "afyon ve alkol gibi zehirleri gizleyerek", mahut içkiye "halis gıda süsü" vermeye çalışmaktadır. Dergi bu karşı çıkışın milli bir görev olduğunu da vurgulamaktadır: "Bomonti şirketi ecnebidir. Türk ırkının sıhhati ona vız gelir. Bütün gayesi, Türk ırkının kanını kurutmaya bedel, kasasını doldurmaktır. Halkın hayatına kasteden bu levhaları yerinden indirecek bir devlet kuvveti yok mudur?"

Tartışma giderek ateşlenir. Bomonti-Nektar şirketi karşı cevabında biranın besleyici özellikleri olduğunda ısrar eder ve tam bir Türk şirketi olduğunun da altını çizer. *Hafta* dergisi bu cevaba yer vermesine karşın, görüşlerine katılmaz. Dergiye göre Viyana ve Münih tımarhaneleri yalnız biradan çıldıran delilerle doludur! Ayrıca bizde yapılan biralarda alkolün yanı sıra afyon da kullanılmaktadır!

Hafta dergisinde bira karşıtı yazılar birbirini takip eder. Yeşilay başkanı ünlü içki düşmanı doktorumuz Fahrettin Kerim, Avrupa hastanelerindeki izlenimlerini aktarır. Ardından Server Bedi imzasıyla Peyami Safa da Bomonti'nin yazdıklarını bira edebiyatı olarak adlandırır ve biranın esas imal edenleri ve satanları beslediğini söyler: "Duble bira kadehleri içinde kanımızı likır likır içen hazretin yaptığı ebediyat bundan galattır..."

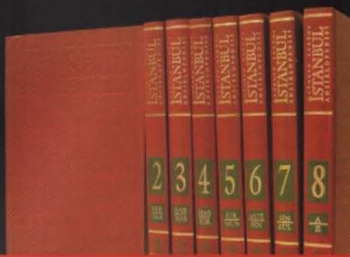
Hafta dergisinin tartışmanın başından beri devreye sokmak istediği devlet babanın sesi biraz uzaktan, Ankara'dan gelmekte gecikmez. Ama ne çare ki, bekledikleri biçimde değildir bu seda. 1934 yılında Atatürk Orman Çiftlikleri bünyesinde devletin kurduğu ilk bira fabrikası açılır. Bu fabrikanın ürettiği ve o günlerde yayınlanan Ankara Birası ilanlarında da, işe bakın "Bira besler, serinletir ve neşe verir," diye yazmaktadır. Bu veciz açıklamadan sonra, *Hafta* dergisi polemikçileri için yapacak tek şey kalmışır artık. Radyoyu açıp, Yesari Asım'ın sofyan makamındaki şarkısını dinlemek: "Bir buzlu bira iç güzelim, gönlün açılsın!"

bkz.

İstanbul hakkında
10.000 madde için bakınız...

TARİH VAKFI

www.tarihvakfi.org.tr
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ
İSTANBUL VE TARİHİ ÜZERİNE YÜZLERCE
MADDE, YORUM VE BİLGİ İLE DOLU
8 CİLTLİK BİR KAYNAK

LİDERLİK GELECEĞİ
GÖRMEK DEMEKTİR
Ajans Press güçlü teknolojik altyapısı sayesinde
tüm medyayı anında takip eder. Rakiplerinizi
izler, sektörünüzü araştırır, müşterilerinizi analiz
eder. Avrupa'yı ve dünyayı sizin için izler. Geleceği
netleştirmek için size gereken nitelikli bilgiyi
sunar. Çünkü liderlik geleceği görmek demektir.
nitelikli bilgi için: www.ajanspress.com.tr
AJANS PRESS
LİDERLER ÖNDE GİDER

İletişim'den

2008 EYLÜL

SOVYETLER BİRLİĞİ'Nİ ANLAMAK İÇİN

Moshe Lewin, yakın zamana kadar girilemeyen arşivlerdeki belgeler üzerinde ayrıntılı bir araştırma yaparak, tüm karmaşıklığıyla Sovyetler Birliği tarihinin izini sürüyor. Sovyet rejiminin işleyişini hayatın içindeki hemen her unsurla gözler önüne seren Lewin, Ekim 1917'den 1980'lerde başlayan çöküş sürecine dek uzanan çalışmasında, dünya tarihine damgasını vurmuş bir ülkeyi ve sistemi anlamak isteyen herkes için temel bir eser sunuyor.

ÇEVİREN: RENAN AKMAN
TARİH DİZİSİ, 510 SAYFA
EYLÜL 2008

DİĞER OKUMALAR...

DERL: ERIK JAN ZÜRCHER - METE TUNÇAY
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA SOSYALİZM VE MİLLİYETÇİLİK (1876-1923)
Araştırma İnceleme, 272 sayfa

DERL: METE TUNÇAY
MARKSİST DÜŞÜNCE SÖZLÜĞÜ
Sözlükler Dizisi, 709 sayfa

METİN BERGE
UYGUR KOCABAŞOĞLU
BOLŞEVİK İHTİLÂLİ VE OSMANLILAR
Tarih, 378 sayfa

EDİTÖR: MURAT GÜLTEKİNGİL
SOL
Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce
Cilt 8, 1328 sayfa

www.iletisim.com.tr
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul • t 212 516 22 60-61-62 • f 212 516 12 58 • e iletisim@iletisim.com.tr
Genel Dağıtım PUNTO t 212 496 10 50 f 212 551 30 13 e punto@puntokitap.com • www.puntokitap.com